דובייצקו

דוביינסקו

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

תוכן העניינים

חלק א'

מבוא ודברי הסבר על הספר 5

הקדמה 6

נצטוינו לזכור 7

תולדות יהודי דובייצקו 8

סיפורים לזכרם של משפחות 21

זכרונות ילדות 40

מבוא: פולין ושכנותיה 51

פולין תחת הכיבוש הנאצי 55

תחילת התיישבות יהודי דובייצקו 66

רשימת מוצאים להורג בדובייצקו 70

דובייצקו — יד ושם ירושלים 73

נזכור — שמות קדושי דובייצקו והסביבה 76

מסמכים, תעודות ומפות 84

תמונות יקירינו מקהילת דובייצקו 00

חלק ב'

בנימין אייכנר — בעדי ובעד עמי 1

דוּבּייְצְקוֹ

מוציא לאור

משה בן־יוסף

יבורניקר-לפלר

רפס מאיר

מבוא ודברי הסבר על הספר

אנו היוזמים של ספר יזכור זה חייבים לזכר קדושי דוּבעצק והסביבה — הסבר לקורא והכוונה לדור שנולד כבר לאחר השואה, להורים יוצאי דוּבעצק שעבורם במיוחד, מיועד הספר הזה וגם תשובה לשואלים: מדוע — רק אחרי 50 שנים, שנגמרה המלחמה גברו בנו, הרצון והתודעה, להנציח בספר את זכר קדושינו ואת העיירה שלנו דוּבעצק ובו תאור על העיר ועל היהודים שחיו ופעלו בה; ושחלק הגדול מהם נרצחו שם ע״י הנאצים ועוזריהם ימ״ש; ושהצבנו מצבת־זכרון לזכרם, בבית העלמין בחולון?

ראשית: אחרי השואה לא ידענו על מה לחשוב קודם; וגם לא עלה על דעתו של אף אחד, שכל מה שעשו לנו הגרמנים — בכל אתר ואתר — יהפוך במשך דור אחד בלבד, לדפי הסטוריה כללית של עם ישראל! כלומר שהשואה תשכח כל כך מהר?!...

שנית: כל אלה שעברו את השואה, אלה שעברו את המלחמה, בתוכם אנו יוצאי דוּבעצק והסביבה, שנולדו שם, עדיין חיים בזכרונות־העבר. זוכרים את הוריהם, סביהם והסבתות, וכל יקירי משפחתם שניספו. רואים לנגד עיניהם את הבתים, החנויות ובתי־המדרש, הזקנים והילדים, את החדר והרבי... וכאשר נפגשנו — היו נושאי השיחה סביב העיירה, שהיוותה עדיין חלק מחיינו, ולכן לא נפקדנו להוסיף להנציח יותר!

מאז, עברו שנים בינתיים, ואנו שהיינו פעם ״הדור הצעיר״ של יוצאי דוּבעצק ׳התבגרנו קצת׳... והזיכרון נחלש. זיכרון, תרתי משמע: האישי וגם על השואה והעיירה. אמנם השתדלנו במשך השנים להעביר לילדינו קצת מושג על העיירה, וזאת ע״י סיפורים על צורת החיים בה, על אנשיה, ועל פעולותיהם. על מה שעברנו אנו — ועל כל מה שקרה לאחרים ואיך נכחדה קהילה קטנה זו, בין כל קהילות פולין אחרות. אבל לצערנו לא הצלחנו בזה, והתוצאה שמקצתם מהדור החדש — זוכרים בקושי את השם דוּבייצקו ששם נולדו האבא או האמא; ומקצתם ואולי רובם, גם את שם העיירה — אינם זוכרים...

לפיכך, רואים אנו כעת צורך וחובה כלפי יקירינו, שניספו, כל עוד אנו בחיים, להנציח את העיירה ומוסדותיה ולהשאיר לדורות הבאים ולהיסטוריה, זכר ותיאור על יהודיה שחיו בה ושחלק גדול מהם נספו שם ונקברו בקבר אחים ע״י הנאצים ימ״ש, הי״ד.

העלינו לאור מדמויות שפעלו למען היהודים שחיו בה — שבא לידי ביטוי בעזרה לזולת ובשטח התרבות והחינוך. מה שנמסר בהבלטה בא להעיד, שגם בעיירות הקטנות היו סידרי החיים של היהודים, מאורגנים להפליא לצרכי אוכלוסייתן. היו גם הרבה תלמידי־חכמים, לומדי־תורה ועסקני־ציבור — ובהם גאוותנו עד היום.

כאן בישראל חיים ב״ה יוצאי דוּבעצק קהילונת יפה. כן ירבו ויצליחו חלק מהם הגיע לפני המלחמה וחלק — אחריה. הם הקימו כאן דור חדש ויפה. כולם השתלבו בחיים החדשים ושותפים בבניין הארץ ובהגנת המולדת. בכך מעידים הם על פרי חינוכם של הסבים והסבתות יקירינו — שניספו בעיירה על קידוש השם.

בנפשנו הדבר, שזכר קהילת דוּבעצק וזכר יקירינו, ועל כל מה שקרה להם — יידע כבר הדור הזה ומהם הדורות הבאים.

אנו תקווה, שעם הוצאת ספר יזכור זה לאור — כאשר הוא יימצא בכל בית של יוצאי דוּבעצק בישראל ובחו״ל — תגבר ההתענינות בקהילת עיירתנו ובקורותיה אצל הדור השני של ניצולי השואה והספר ישמש להם אילן יוחסין ומקור לשורשים שיימסרו מהם לדורות הבאים אחריהם.

ה ק ד מ ה

כאשר אחרי קום המדינה התחילו להגיע לארץ גם יהודים יוצאי העיירה דובעצק הם מצאו כאן קהילה קטנה של יוצאי דובעצק שהגיעו לכאן בתור חלוצים בשנות השלושים ביניהם גם את גבי זיסל הופמן ז"ל מבית וסרשטיין הבת של ר' פנחס חיים שהיה ידוע בעיירה כאיש ת"ח וגדול בתורה.

זיסל עזבה את דובעצק גם־כן בתור חלוצה, בשנות ה־30 עברה את כל הגלגולים כמו כל החלוצים כאן בשנת 50 מצאנו אותה מתגוררת בחולון, אבל יותר נכון להגיד שזיסל מצאה אותנו, כלומר היא התעניינה מאוד בגורל של הדובעצקאים. וכאן חייבים אנו לספר איך נוצר בהתחלה אירגון יוצאי דובעצק והסביבה ולהזכיר לזכר עולם את היוזמים והעומדים בראש האירגון, הגבי זיסל הופמן ז"ל, ר' יצחק מלבר ז"ל, ר' חיים שמחה בוק ז"ל וגבי מרים רוזנבלום מבית מונד תבדל לחיים ארוכים.

כשהתחילה התעוררות בקרב יוצאי דובעצק לארגן גם־כן אזכרות והנצחה לזכר קורבנות השואה יוצאי דובעצק זיסל עמדה בראש התארגנות זו, ראשית התארגן ועד שהיו בו החברים הנ"ל, התקשרו לכל יוצאי דובעצק שהכירו בכל הארץ ואלה הודיעו לאחרים וכך נוצר אירגון יוצאי דובעצק והסביבה כאשר הועד ידע כתובת של כל אחד, ובראשותה של זיסל הופמן וחברי הועד התחילו בפעולה, ראשית התחילו לארגן אזכרה שנתית בתל־אביב ובהמשך הנצחה בירושלים וגם הקמת לוח זיכרון במרתף השואה בהר ציון ודברו גם על הוצאת ספר זכרון. האזכרות נמשכו במשך שנים עד שהדור המבוגר נפטרו ובתוכם גם זיסל ואנשי הועד וכל האירגון דעך לאט עד שבטלו האזכרות ובמשך שנים לא התקיימו יותר שום פעולות.

וכאן נכנס לפעולה יהודי דובעצקאי שהיה בפרוץ המלחמה ילד שכמעט ולא זוכר את העיירה, מר משה לפלר בן ר' יוסף לפלר שיחי' תושב רמת־גן והתחיל לארגן מחדש את האזכרות השנתיות ובמקביל התחיל באיסוף חומר להוצאת ספר על העיירה שיהיה גם ספר יזכור לקורבנות השואה של יהודי דובעצק והסביבה וגם ישמש "שורשים" לדורות הבאים על כל מה שידוע כל החיים של היהודים איך חיו הסבים והסבתות שלהם עד לגירושם מהעיירה ע"י הגרמנים וגם סיפורים אישיים מאלה שעברו את השואה ועל כל מה שידוע להם על האנשים שנספו בדובעצק ועד לחיסול הסופי נמצאה רשימה של כל הנספים מדובעצק שהורכבה ע"י ר' צבי רפס שהכיר וזכר את כל יהודי דובעצק בשמם ובשם משפחה וגם זכר את מספר הנפשות בכל בית. את הרשימה הוא הרכיב לעצמו לזכרון ורשימה זו מופיעה בספר.

במקביל אירגן הועד הקמת מצבת זיכרון לזכר קורבנות קהילת יהודי דובעצק והסביבה בביה"קב חולון בין עשרות מצבות של קהילות אחרות. במיוחד מגיע יישר כוח לאדונים קניטל בצלאל, משה לפלר, חיים ברונר, יוסף הרפניסט ונחום בוק.

בגלוי המצבה השתתפו רוב יהודי יוצאי דובעצק ואז גם הוחלט על איסוף החומר ועל הוצאת הספר.

יש לציין כאן שמר משה לפלר השקיע להתחדשות פעולות של יוצאי דובעצק, להוצאת הספר ולהקמת המצבה הרבה עמל, זמן וכסף למרות בריאותו הרופפת ויבוא על הברכה על פועלו הרב ויזכה הוא וכב"ב לחיים טובים וארוכים.

נצטוינו לזכור!

התייחדותי עם קהילת דוּבּייצוֹ — מערי משכנות ישראל:

השואה האיומה שעברה על ראשינו פגעה בכל אדם מישראל. יהודים ומיוצאי אירופה בפרט — מתאבלים בסתר ליבם על קרוביהם, עדיין קולטים זעקת חללי ששת המליונים של בני עמנו, שנרצחו מידי הצוררים הגרמנים וכדומיהם.

ובישראל — מהדהד שירו של משוררנו נעים־זמירות: "רַבַּת צָרָרוּנִי מִנְּעוּרָי — גם לא יָכְלוּ לִי (תהילים קכט) ואם אויבנו עודם זוממים מזימות — בטוחים אנו, שגם בעתיד יבושו ויסוגו אחור יחד עם כל שונאי־ציון באשר הם שם.

דורנו נוסה בשתי תקופות קיצוניות ביותר: תקופה של הסתרת פנים — שנתקיימו בנו דברי התוכחה: "וְהַסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לְאֲכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת" (דברים לא, יז)

ובתקופה של הארת פנים, כאשר אינו עין בעין התרחשויות נִסיות מיום קום המדינה, ומהיום הראשון של מלחמת השחרור, כשאויבנו ארבו לנו מסביב.

מה גרם למהפך זה?

השכנוע, כי אומות העולם בגדו בגידה נוראה ובגללם עלו ששת המליונים על המוקד ונכחדו באכזריות שאין כמוה. שכנוע זה גרם ודירבן לסמוך רק על עצמנו, ולבטוח רק על בית־ישראל. הראיה, לאחר סיום הטראגי, לאחר שנשארו שרידים מוצלים מאש ובמים, יהודים המתרפקים על שערי הארץ שללא ממשלה הומניטרית הדוגלת בשם דמוקרטיה. זכותם לבוא שעריה ולבנות חרבותיה בלשד דמם. הם התאכזרו לאומללים לבוא ארצה ולחונן עפרה ולמצא תנחומים על אבלם ויגונם. כן, הם, הם אשר סרבו ומנעו מהאומללים לרפאות את ליבם השבור לרסיסים על־ידי אסון נורא...

הוכח בכך, כי חלקם בבגידה הכללית — רב הוא...

ליחס כזה של לעג ואכזריות, מגדיר הנביא בשתי מילים — מעשי שטן: יִגְעַר ה' בְּךָ השטן, ויגער ה' בְּךָ הבוחר בירושלים, הלֹא זֶה אוּד מוּצָל מאש"... (זכריה ג').

גם כעת, טרם הגענו אל המנוחה — שכנינו חולמים הלאה על השמדתנו באמצעים ברוטאליים; נעמדנו גם בפני מלחמות שלא רצינו בהן והרחבנו על־ידן גבולות המדינה, כי חיילי ישראל ערכו מסע מפואר.

לפיכך, על הנסים שבאו, יחד עם הקרבה ומסירות־נפש של הלוחמים — חייבים אנו להודות להשם יתברך.

חובתנו היא לעשות כל המאמצים שמדינת ישראל אשר קמה, תגלם בתוכה מיטב שאיפות הדורות, וקלסתר פניה הרוחניים של המדינה — ויבהיק מזיוה ואורה של מורשתנו הגדולה.

נשמותיהם של ששת המליונים, בתוכן קהילת דוּבּייצקוֹ, יהיו תמיד לנגד עינינו, קהילות קדושות שנחרבו ומשפחות שלמות ונמחו — נקשיב לרחשם ונאזין לצקון לחשם.

עתידנו, שהצלילים מחיי מדינת־ישראל, הליכות וארחות חייה — יתמזגו לאותיות וצירופי מילים — להחיות קדושי השואה בתחיית המתים עם כל מתי עמך ישראל ברחמים, אמן.

יהושע פינחס שפיגל

תולדות יהודי דוביייצקו

הרקע ההיסטורי

העיירה דוביייצקו שוכנת על הנהר סאן, נהר רחב העובר את איזור גליציה מדרום לצפון, ומימיו נשפכים לויסלה — הנהר הגדול ביותר בפולין (היהודים כינוהו: וייסל), בימי הקיץ החמים, נהרו אזרחי העיירה להתרחץ ולשחות במימיו.

את העיירה ממערב חוצה כביש מעיר ריישא ודינוב ועובר מזרחה לעיר פשעמישל. העיירה שוכנת במישור רחב ידיים ויפה, ובצד דרום־מזרח יש לה מדרון חלוּל, שממשיך עד לנהר סאן. נותן לעיירה הגנה מפני שטפונות של הנהר מרוב גשמים רצופים, או הפשרת שלגים, הגורמים למי־הנהר לעבור על גדותיו ולהציף אז שטחים רבים.

לא ידוע לנו בדיוק, מתי התיישבו בה היהודים לראשונה, אלא לפי המצבה שהיתה בבית־העלמין הישן, אשר בחלקה היתה בתוך עץ אלון עתיק — לכך גם השתמרה, נחשבת גילה יותר מ־350 שנים. אין בידינו מיסמכים דוקומונטריים ושום רישומים אחרים, שנוכל לקבוע תאריך מדוייק, על בואם של היהודים הראשונים לעיירה — וכן, מה היו קורות היהודים במשך השנים מאז שהתיישבו בה, אלא נשאר לנו מה ששמענו מהסבים והסבתות, פירוש הדבר — מ־100 השנים האחרונות.

לציין, אף מבנים הסטוריים מהמאה ה־17—16 שיעידו על החיים של היהודים בעיירה — לא היו. ההסתמכות הבלעדית זהו בית־העלמין הישן, שגם שם, לא נשארו מצבות עם כתובות. המצבות היו מאבן והכתובות נשחקו במשך הדורות, ואף ממצבות אלו היו מעט, ולא לפי שורות סדורות. השטח היה די גדול ביחס למצבות הבודדות שהיו בו. היו שם גם עצי־אלון עתיקים.

בעיירה היו זקנים שזכרו על מס־נרות והבשר, שהנהיגה ממשלת אוסטריה. מס זה בוטל אח״כ ב־1848; וכאלה שנזכרו במידת־מה, במרד האיכרים נגד בעלי האחוזות בשנת 1848...

על־כל־פנים, לפי כמה סימנים סביר להניח, כי היהודים הראשונים שהתיישבו בעיירה היו מעטים. הסימן הראשון היה כפי שהזכרנו בית־עלמין ישן, וכן החדש. היה ביניהם רק הבדל אחד, שבחדש היה כבר סדר של קהילה מאורגנת וחברה־קדישא. הסימן השני היה השִׁילָכל. היה בית־כנסת קטן שקראו לו שִׁילָכל. בנוי היה מלבנים או אבנים. מבנה ישן שקירותיו היו עבים מאד ביחס לגודלו ושקוע באדמה. בית־תפילה קטן כזה, בונים למנין וחצי יהודים. לפי קירותיו העבים, היה נראה כמו מקלט, שניתן להיחבא בו בעת סכנה. אף שלא זכור לי, שהיו בו סורגים בחלונותיו.

צמוד לשִׁילָכל הנ״ל, היה מסביב לו משלושה צדדים, יסוד מאבן, אולי נשאר מאיזה מבנה, שעמד פעם על יסוד זה. יתכן גם, שהיהודים רצו לבנות בית־כנסת גדול והפסיקו אותו בהתחלת הבניה. מעניין, שאף אחד מהזקנים, לא ידע מהו היסוד הזה. ליד השִׁילָכל עמד בית־המדרש הגדול, שהיה אמנם בנין גדול — ושנבנה לפני מאה שנה.

שמות המשפחה של כל יהודי העיירה היו גרמניים או עם צליל גרמני. אף יהודי אחד לא היה בעיירה, שנקרא בשם —פולני כמו: שמֶרלובסקי, ברנובסקי וכדומה. מכל זה הנאמר לעיל, סביר להניח, כי בזמן שלטון הפולנים היו בדוביייצקו מעט יהודים ואחרי הכיבוש האוסטרי נוספו יהודים ממערב אירופה, ואלה התחילו לחיות בה בצורה מסודרת בכל שטחי החיים. הם כנראה, שבנו את בית־המדרש הגדול והם שהרחיבו את בית הקברות. גם יתכן שהם, הם שבנו את הבתים סביב הכיכר (רינֶק), כי כל הבתים סביב הרחבה, והרחוב הראשי במרכז היו שייכים — ליהודים.

היה כנראה, בזמן שהעיירה התחילה להתפתח בתור עיירה, מה שמאפיין את הבתים סביב הרחבה הוא שלכל בית מכל ארבעת הצדדים של הרחבה יש לו חלקת־אדמה צרה צמודה ברוחב הבית ובאורך של כ־40 מ׳ ויותר.

רבנים

מהתחלת המאה ה־19, היה כבר בעיירה רב העיר. בספרו של רבי צבי אלימלך מדינוב מאת הרב נתן אורטנר מובא, שרב צבי אלימלך מדינוב אשר היה לאדמו״ר מפורסם, והראשון לשושלת דינוב, כיהן זמן מסויים כרב בדוביצק. אמנם, אין שם תאריך מדוייק אבל אפשר לשער, כי זה היה מיד בהתחלת המאה ה־19. הוא גם חזר לדוביצק לזמן קצר, כאשר היה כבר מכונה אדמו״ר מדינוב, בזמן המגיפה שפרצה בגליציה, בשנת תקצ״א באומרו: ״מָשָׁה מָקום — מָשָׁה מָוֶת״.

כבן זמנו של ר׳ צבי אלימלך מדינוב מחי ״בני ישששכר״, מוזכר גם בספר ר׳ מעכיל מדוביצק, שהיה בחברותא אחת, עם האדמו״רים. זקנים סיפרו, שהאוהל שהיה בבית־העלמין, הם הקימו על קיברו של ר׳ מעכיל. מסופר שהיה אצלו דין תורה והסיק, שאחד מבעלי־הדין משקר ומוכן להישבע — הגיב הוא: ״רשב״ע, למה אתה מחזיק כאן בעלמא דשיקראי״. כעבור כמה ימים נפטר...

כרב העיר לפני מלחמת העולם הראשונה, שימש הרב החסיד מו״ה ר׳ מנשה ז״ל. אין אנו יודעים מי ואיזו רבנים כיהנו מהתחלת המאה ה־19 ועד לרב מנשה ז״ל. (אולי עוד יודע). הרב הקודם ר׳ מנשילה לא השאיר יורש ראוי, שיקבל את הרבנות במקומו. הוא היה מעיר רופשיץ ואחרי הסתלקותו הביאו את הרב ר׳ שמואל אהרון פלאם במקומו בהתחלת שנות העשרים, וכנראה קרובו של הקודם ובן־עירו.

הרב הזה כיהן בתבונה, הוא היה מתעניין בכל אחד מהעיירה. כל התכנסות לדבר־מצווה כגון ליל שביעי של פסח, בסוכה או בפורים וכדי — התקיימו אצלו ואף פעם לא נהג בשררה, תוך הקפדה לחלק כבודו לכל אדם כראוי לו. כך נתחבב על כל השכבות של אנשי העיירה, ואף על חסידי בעלז.

לנו לא ידוע באיזה מקום ניספו הרב והרבנית. תנצב״ה.

עכ״פ כרב עדה, ואחרי פרוץ מלחה״ע, שימש הרב החסיד מוה״ר ר׳ שמואל אהרון פלאם, הי״ד.

העיירה ומוסדותיה

בכניסה מעל לבנין מועצת העיריה של דוביצקו היתה כתובת בצורת קשת (יתכן וקיימת גם היום): מבנה העיריה הוקם בתאריך זה וזה, ומתי נתקבלה דוביצקו כעיירה. בית המועצה היה בנוי מלבנים ואבן, ונראה מבחוץ מבנה ישן. יש להניח כי בארכיון שלהם, בודאי אפשר למצוא גם נתונים חשובים על יהודי דוביצקו.

על הגיל של דוביצק, כיישוב התחלתי, יכולה להעיד גם הטירה, שעומדת בתוך העיירה והיתה שייכת לבעל האחוזה ממשפחת קראשיצקי. לפי צורת הבנין נבנתה היא כנראה בימי הביניים. מצד אחד עומדת היא ליד מדרון תלול ודי גבוה, שיורד עד לנהר סאן, ומשלושה צדדים מוקפת הטירה בתעלת מים ומעל לתעלה גשר על שרשראות, שאפשר להסירו בזמן התקפה על הטירה. כמו־כן נמצא על הטירה מגדל, ובו תותחים.

לא רחוק מהטירה היה עץ עתיק מאוד שענפיו היו מחוזקים בחישוקי־ברזל מסביב. אחד ממשפחת האצילים זו בישוף וגם משורר, כתב באחד משיריו ״בצילו של העץ הזה״, ולכן השתדלה המשפחה ושמרה על העץ הזה בהקפדה יתרה.

סמוך לטירה זו יש שטח גדול, שגדלים בו עצים עתיקים ממשפחת האלון ובעיקר עצים בשם גרב — ולכן קוראים למקום הזה גרבינות. גם לעצים אלה ישנו סיפור הקשור ליהודים. הזקנים שבעיירה היו מצביעים על המקום כבית־הקברות הישן, כי שם טמונים יהודים, שמסרו נפשם על קידוש השם. הם סיפרו שביום־כיפור אלד, הזמין פריץ הטירה לכמה יהודים וציוה להם לשתול את העצים האלה.. היהודים סירבו בגלל קדושת־היום והפריץ התרגז וציוה למרוח אותם בזפת ולשרוף אותם. אפשר בנקל ולהניח והעיירה התפתחה כמו כל הישובים, מזמן השלטון הפֶאודָלי של הפריצים.

נחזור לתאור העיירה. המבנה הגאולוגי שלה, היה כמו כל העיירות הקטנות, שאיפיינו עיירות גליציה. הכביש הראשי היוה גם רחוב ראשי ובו בתים וחנויות משני הצדדים, אשר היו שייכים כמעט כולם ליהודים. ואלה הבתים במרכז, היו ברובם מעץ. הנכון, שהיו גם מלבנים, אך אלה נבנו כבר אחרי הדליקה הגדולה שהיתה בשנת 1929 — ואלה היו מבנים דו־קומתיים.

בכניסה המערבית לעיירה, רואים אנו מצד שמאל אחוזה של משפ׳ קנר היהודית וגם את משרפת היי״ש, שעמדה בשמנונה, ומצד ימין את השדות, שהיו שייכות לאחוזה ובהמשכה הנהר ומעליו גשר עץ. מכאן מתחילים כבר הבתים משני הצדדים והנה עוד נהר ועוד גשר בנוי מאבן בצורת קשת ענקית; לא רחוק מהגשרים מתחברים שני הנהרות ונשפכים לנהר הסאן, חיבור זה של הנהרות הוא מראה נהדר שרואים מעל הגשר השני.

אחרי הגשר השני — עליה, ושוב בתים יפים משני הצדדים וגינות מטופחות שם נמצאת גם הכנסיה הפרבוסלאבית והאוכלוסיה כאן היתה מעורבת: יהודים ונוצרים, אלה עם אלה. בהמשך הרחוב הראשי מצד שמאל, בתים וחנויות של יהודים, ובצד ימין, הכנסיה הקאתולית, שחומותיה מסביב היו יחסית עתיקות וכן היו עצים נושנים ליד החומות. הכנסיה שימשה בית־תפילתם לכל כפרי האיזור ובימי ראשון נתמלאה כל העיירה גויים רבים, שהגיעו מכל הכפרים לכנסיה.

החומה שמסביב, תפסה שטח גדול לאורך הרחוב. מולה ובין הבתים היהודיים נמצאת העיריה (בפולנית: גמינא) ושם היה גם משרד הרישום. מכאן ולהלן היו כבר כל הבתים והחנויות — יהודים. הגם, שאחרי חומת הכנסיה היה גן קטן עם מעט עצים ודשא, ואחרי הגן שוב נראו בתים וחנויות עד לרחבת העיריה (הדינק).

הרחבה

העיירה שימשה בעיקר לימי יריד (שוק). בימים כאלה כל הרחבה נתמלאה עם עגלות של האיכרים, סוחרים למיניהם עם דוכנים שהובאו מכפרים ומהעיירות הסמוכות, מי לקנות ומי למכור. האיכרים באו למכור מי פרה ומי עגל ובכלל תוצרת כפרית וגם לקנות מצרכי הלבשה והנעלה. הרעש שהיה באותו יום נשמע למרחקים. מסביב לרחבה זו היו חנויות ובתים ברובם מעץ וכולם חוץ מבית וחנות אחת השתייכו ליהודים.

בפינה אחת של הרחבה עמד בית־ספר יסודי הכללי במרכז הרחבה עמד בניין יפה בן שלוש קומות, ובו כמה חנויות של נוצרים, והקומה העליונה שימשה למגורים. סמוך לבנין זה כמה חנויות בצורת צריפים, ומשני הצדדים שתי משאבות־מים ידניות, שסיפקו מים לרוב תושבי מרכז העיירה לשתיה, לכביסה וכו׳. התמונות של שואבי־מים שרואים אותם כאן היו בעיירה חזיון ממשי של יום־יום.

בהמשך הרחוב הראשי מצד ימין נמצאת הטירה, מוסתרת בגלל העצים העתירים שתופסים שטח עד ליציאה מהעיירה. בסוף הרחוב מצד שמאל נמצא בניין משרדי־הממשלה, ובו: בית־המשפט, הדואר, טאבו, בית־הסוהר, ועוד. משני צדדי הרחוב הראשי מסתעפות סמטאות ובהן היתה אוכלוסיה מעורבת של נוצרים ויהודים יחד. יחסי השכנות בינם, היו בערך בסדר עד שנת 1933.

כאשר היטלר הגיע לשלטון התחילה האנטישמיות הגלויה אבל עדיין בלי אלימות. הנוצרים המשיכו בינתיים לקנות אצל היהודים, והיהודים הזמינו אצל בעלי מלאכה נוצרים נעליים, חביות, גלגלים לעגלות, פרסות לסוסים וכדומה.. הכפריים היו באים לעיירה למכור מתוצרתם ובתמורה היו קונים מצרכים חיוניים והלבשה; או שבאו לעסוק בכל מיני עבודות אצל היהודים כמו הכנת עצים לחורף, סיוד ועוד.

חיי היהודים אצל האוסטרים

בשנת 1914, כאששר פרצה *המלחמה העולמית הראשונה היתה גליציה במרכז המלחמה.* כאשר פלשו הרוסים לתוכה, ברחו היהודים מפחד הקוזַקים לאיזור ציכיה והונגריה, כאשר גם שטחים אלה השתייכו לאוסטריה, ואלה שנשארו במקום סבלו רבות מהצבא. לפני שפלשו לדוּבייצק ירו הם לתוך העיירה מצד צפון, כי צד זה הוא גבוה, ומשם נראית העיירה על כף היד. אשה אחת, יהודיה, נהרגה מירי זה.

הקוזאקים הציקו ליהודי העיירה. הם תפסו את הבן של השוחט, בחור צעיר שהלך לתומו בדרך. הם חיפשו בבגדיו ומצאו בכיס שלו כדור אחד, שהוא הרים סתם בדרך. עשו לו משפט והאשימוהו בריגול ודנו אותו לתליה. באמצע העיירה נתלה הוא על עמוד הפנס. שני יהודים אחרים הולקו מלקות ופרחו נשמותיהם תוך זמן קצר; גם לסי ר' דוד שמאלץ, כיבד חייל רוסי מכת חרב באורך זרועו, ומזה נשאר נכה וחולני עד יום מותו. כך נמשך המצב עד שהאוסטרים גרשו אותם, ואז חזרו גם יהודים אלה שברחו להונגריה וציכיה. יהודים אחרים שהיו מגוייסים לצבא האוסטרי נשארו נכים ואחד מהם נהרג במלחמה ההיא.

עם סיום המלחמה, עברה גליציה לממשלת פולין ואז השלטון החדש החל להרע ליהודים. הקיסר האוסטרי האחרון התייחס טוב ליהודים, ואילו הפולנים — אנטישמים הם מטיבעם; המלחמות שלהם טרם נגמרו וכבר לחמו באוקראינים ליד לבוב ואח"כ ברוסים ליד וורשא. הם גייסו יהודים לצבאם והתייחסו אליהם באנטישמיות; חשדו בהם במתכוון, שהם קומוניסטים, והיהודים סבלו על רקע זה אנושות. המצב הכלכלי התדרדר מאוד, התחילה אינפלציה כזו שכתוצאה ממנה אי אפשר היה כלל להמשיך במסחר.

ההגירה

לפני מלחה"ע הראשונה היתה הגירה גדולה של יהודים, ובמיוחד של יהודי גליציה לארה"ב. לאחר המלחמה גברה זרימת ההגירה פי־כמה, בגלל המצב הכלכלי הקשה לאין־נשוא שפקד את כל פולין, ויהודים רבים היגרו מהעיירות לחו"ל.

עירתנו נצמדה עם הזרם, וגם מדוּבייצק היגרו בחורים רבים ובחורות — לארה"ב. הודות להם — קיימת היום קהילה יפה של יהודי דוּבייצק, שמספרם עובר אולי על מספר יוצאי עירנו בישראל.

בשנת 1929 פרצה דליקה גדולה בדוּבייצק שכילתה הרבה בתים מהרחוב הראשי, כולם בתים יהודיים, ביניהם גם בתים דו־קומתיים, אשר חלק מהם נבנה תיכף לאחר המקרה וחלק הוקם כמה שנים לפני המלחמה. אך בכל זאת נשארו כמה מגרשים שוממים.

המצב הכלכלי

פרנסתם של יהודי דוּבייצקו, כמו בכל העיירות, לא היתה מצויה בכל בית, ובהרבה בתים היתה ממש מצוקה. המצב הלך והחמיר, וכל שנה נוספו משפחות שהגיעו למצוקה. את מקור פרנסתם של יהודי דוּבייצק אפשר לחלק לכמה סוגים: חלק אשר פרנסתם היה במסחר מסודר — כלומר חנויות מסודרות, וחלק שני שהיו בעלי־מלאכה. ביניהם חייטים,

שמכרו את התוצרת שלהם לחנויות, ואף נסעו לירידים לעיירות הסמוכות. וכן בעלי מלאכה אחרים, כמו: נגרים, פחחים, סנדלרים, זגגים.

מלבד זה היו כאלה שעסקו במסחר זעיר, המכונים נודדי־כפרים (דאָרפסגייער). הם עברו מכפר לכפר, קנו מאיכרים מכל הבא לידם, כל מה שאפשר היה לקנות, וזאת לפני שהאיכר מביא את יבולו לעיירה וגם אלה היו שתי קבוצות: היו שקנו רק פרה או עגל, והיו שקנו תוצרתם: חמאה, ביצים, פרוה של שפן או נמיה, וכדומה. אלה וגם אלה, פרנסתם היתה בדוחק. הם עברו כל יום מהלך של קמי ברגל, וכך חזרו כמוסים על גבם מכל מה שהצליחו למכור. וכאשר גברה האנטישמיות — היו הם הראשונים לאימת הסכנה לתקיפה פיזית. בין הסוחרים היה גם חלק ניכר שמצבם היה טוב. אלה היו סוחרי ביצים, הלבשה וסוחרי עצים; ביניהם גם כמה מבוססים היטב ועשירים במושג של הזמנים ההם. אין להעלים שהיו גם כאלה אשר התפרנסו רק מזה שקרוביהם מחו"ל שלחו להם מזמן לזמן — כמה דולרים, וגם זה מוכיח על משהו...

בדוּבּייצקו היו גם חמש מאפיות וארבעה איטליזים. נכון, גם כמה מוכרי בירה ומוכרי משקאות חריפים (שֶׁנק). בעיירה קטנה זו היום גם שני בתי־מלון (בלי כוכבים...), שכל אחד הכיל כמה תדרים; רופא יהודי אחד, ושני עורכי־דין, בית־מרקחת ורופאת שיניים. כל אלה היו בערך פרנסתם של יהודי דוּבּייצק. לסיכום: מהסוחרים וגם מבעלי המלאכה התווספו מחוסרי פרנסה. מצב כזה אילץ הרבה בחורים ובחורות לעזוב את הבית, ולחפש תעסוקה בערים הגדולות — לפרנס עצמם, ולעזור במיקצת למשפחה בבית...

יש לציין, שחלק מיהודי הסביבה התפרנס מחקלאות, היו להם שדות, והם התפרנסו מהם בכבוד. אך כשהתחילה האנטישמיות הציקו הגויים לכפריים היהודים, והכריחו אותם פשוט לעזוב את הכפרים. היו גם מקרי הצתה רבים. פשוט שרפו להם את הבתים והם נאלצו לעבור העירה ובחוסר כל...

* * *

הנוער ברובו, ראה את פתרונו לבעייה היהודית בכלל — בציונות — והצטרפו לתנועות הציוניות שבעיירה, בתקוה לעלות לארץ־ישראל. חלק מהם גם הצליח להגשים את שאיפתו. הם עברו "הכשרות", עלו לישראל והקימו כאן משפחות לתפארת.

בתי תפילה

בין בתי התפילה שהיו בעיירה, התבלטו בעיקר בית־המדרש הגדול, השילֶכֶל, והקלויז. בית־המדרש הגדול שימש לתפילה וגם ללימוד תורה. קול תורה לא פסק בו מהשכם בבוקר ועד מאוחר בלילה, במיוחד בלילות החורף.

צמוד לביהמ"ד ובכפיפה אחת, היתה הדירה של הרב, וגם ביה"ד הרבני. המבנה שלו היה מרובע, בנוי מעץ וגבוה מאוד עם חלונות גדולים, מצד דרום ומזרח, ובעזרת־נשים — מצד צפון ומערב. הריצפה מלוחות־עץ ובמה גדולה בתָוֶך. כן ניצבו קבועים במקומם שולחנות ארוכים וכבדים וספסלים דו־צדיים כבדים, לתפוס מקום ישיבה בביהמ"ד היה חשוב, היות ורכשוהו לצמיתות וזה עבר בירושה. בשבתות ובחגים, לא היו די מקומות, והבחורים נאלצו להתפלל בעמידה.

הקיר המערבי היה גדוש ספרי־קודש, והממונה על תקינתם היה גבאי תיקון ספרים. תפקיד זה הוטל בד"כ על אחד מהבחורים הבולטים בלימוד תורה. הגבאי — ר' שלמה בקָ, הי"ד, היה זמן ממושך בתפקידו עד שהתחתן ועבר לעיר אחרת. הבא אחריו היה הגבאי ר' חיים רובינפלד שליט"א, החי כיום בארה"ב. גבאים ניבחרו תמיד מזקני תלמידי־חכמים. לאחרונה היו שני גבאים: ר' יהושע רפס, הי"ד, ת"ח ובעל ידע מעמיק בתורת הניסתר,

בעל־קורא, ובעל־תפילה בחגים, מנכבדי העיירה, הגבאי השני ר׳ אברהם קַנֶר, הי״ד, ח״ח, מוהל (בהתנדבות ובמצווה למרות שהתפרנס בדוחק), מגיד־שיעור בפני הנכבדים והבחורים, כל שבת בבית־המדרש — מפרשת השבוע.

התאורה בבית־המדרש היתה עד התחלת שנות השלושים ממנורות נפט שהיו מעל השולחנות וגם נברשות נחושת גדולות מעל התקרה ובכל אחד מהם 12 נרות. מהתחלת שנות השלושים היו כבר בשני הצדדים — שני לוקסים שהאירו את בית־המדרש. אמנם באור זה, כדי ללמוד בגמרא, ויותר מזה באותיות ראש״י הקטנות לא היה מספיק. לכן, בלילות חורף יכול היה כל אחד לקבל מהשַמָש נר נוסף או שני נרות , שיוכל לעיין וללמוד.

נוהג יפה היה קיים בבית־המדרש, כאשר התקיימה הילולא של איזה צדיק גדול: רוזיין, בֶלז, וכו׳ — היה לוקח בחור ארגז, עובר מבית לבית ואומר: ״מחר היארצייט של הצדיק זה וזה״. וכל אחד נתן כתרומה, כמה נרות. ובבית־המדרש היו קרשים מיוחדים ובתוכם חורים שהיו פמוטים והרווח ביניהם כ־20 ס״מ בערך — מוקדש לנרות. הקרשים חוברו בין נברשת לנברשת ויצר כאילו שרשרת אחת מסביב, ולקראת ערב היארצייט היו מדליקים את כל הנרות הללו למאות שהיו הוד והדר ״לעושה אורים גדולים״. כתובת גדולה מעל לוח המודעות, היתה מפרסמת ההילולא של איזה צדיק מדובר בצירוף האיחול: ״זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל״. בקיצור: היה זה מראה מרשים מאוד מאוד.

הלימוד בבית־המדרש לא היה ע״י מלמדים עבוד כסף, כל המלמדים עם הנערים היו בהתנדבות. בחורים המבוגרים שידעו כבר גמרא ופוסקים, גם כן לימדו בחורים צעירים. בין המלמדים היו ר׳ שלמה בֶק, הי״ד; ר׳ פנחס צֶלקרוט, ז״ל, ר׳ חיים רובינפלדף שליט״א, ר׳ יצחק קייל, הי״ד; ר׳ ברוך אלי׳ אנפנג, הי״ד — לו נקדיש זיכרון מיוחד; ומחסידי בֶלז היו ר׳ מעכל גרינבוים, הי״ד; ר׳ יודל מעלבער, שליט״א; ר׳ יעקב לייזער שטיין, ז״ל. וכן: ר׳ לייב בעק, ר׳ אלעזר שוי״ב, ר׳ משה וישני ור׳ ישראל רפפורט, הי״ד.

בין בעלי התפילה בלטו במיוחד ר׳ מעני טיסר, הי״ד — יהודי ת״ח מחסידי בוקובסק שהצטיין בניגודים היפים: ר׳ בערל גרין ז״ל; ר׳ אברהם יוסף רובינפלד ז״ל, שידע גם לכתוב תוים, והיה בעל תפילה לימים נוראים אצל האדמו״ר מסדיגורה — בפשמישל.

שמחות של ברית־מילה היו נערכות בבית־מדרש זה. הוא הדבר של כל מיני דרשות לכבוד שבת־הגדול ושבת־חשובה נשמעו שם; הרצאות ואף נאומים של המועמדים לסיים הפולני והיו מלווים לפעמים עם מחלוקת מצד מתנגדיהם.

הקלויז שימש רק כמקום תפילה. התפללו בה בציבור כל יום — בוקר וערב. הוא הדבר בשילֶל התפללו בו בוקר וערב ובשבת.

האוכלוסיה היהודית בדוביייצק כמו בכל עיירות גליציה היו ברובם דתיים וחסידים. במיוחד בלטו חסידי בלוז׳ב, וחסידי בעלז. היו גם חסידי בוקובסק, ריישא וסדיגורה. כולם כמעט הלכו לרבי או נסעו אליו במיוחד כדי לשפוך שיח־ליבם. כמובן, כאשר הרבי התארח בעיירה לשבת, באו אז גם חסידים מהעיירות הסמוכות והעיירה הקטנה נתמלאה חסידים ובית־המדרש היה מלא עד אפס מקום.

שוחט ובודק המקום, היה ר׳ גבריאל ז״ל, ובשנים האחרונות היה ר׳ יוסף שוי״ב, איש ירי״ש, עניו ונועם הליכות מעורב עם הבריות ומקובל מאוד על הקצבים.

הקהילה ומוסדותיה

הקהילה בדוביייצק — כמו בכל עיר ועיירה — היתה המוסד החשוב והראשון במעלה עבור היהודים ועבור מוסדות הממשלה. בראש קהילת דוביייצק ישב שנים רבות ר׳ מעכל בארוך, הי״ד, ולאחרונה ר׳ לייזער פייט, הי״ד.

תפקידה של הקהילה היה לדאוג למשכורת של הרב והשוחט ובכלל לכלי־קודש,

ולפעמים גם לאלמנות של דיין או שוחט; לפקח על דמי־שחיטה, כי מהכנסה זו, הצטרכו לכסות את כל ההוצאות: משכורות הנ"ל. כן לדאוג לתקינות המקוה ובית־המטבחיים, תיקון בית־המדרש, במקרה וההוצאה היתה גדולה. היא דאגה לקימחא דפסחא עבור העניים, ולקמח עבור אפיית מצות. לפקח על רישום הנולדים והנפטרים מהאוכלוסיה היהודית, על הרישום הזה היתה הקהילה אחראית כלפי השלטונות. גם לבטל לפעמים את רוע הגזרות, ע"י שתדלנות בכל מיני האמצעים, ובתחום שתדלנות היה היו"ר ר' מעכל בארוך פעיל מאוד.

ההכנסות של הקהילה — התבססה בעיקר מגביית כסף עבור השחיטה ומגבייה מבעלי יכולת — ותשלום עבור קבר בבית־הקברות דרך החברה־קדישא. כאשר ההוצאות היו גדולות מידי, יכולה היתה הקהילה להטיל מס חד־פעמי — לפי סמכויותיה.

מעות־חיטין עבור קמחא דפסחא גבו בשיטה מיוחדת, היות והקמח היה בפיקוח הקהילה — התכנסו חברי הקהילה — חודש לפני פסח, וקבעו לכל אחד תרומתו לפי היכולת, כמה הוא צריך לתרום עבור קמחא דפסחא. לכן, כאשר האיש בא לקנות את הקמח, חייב היה קודת לתרום את הסכום שנקבע לו ואז מכרו לו את הקמח. סכום זה נגבה בהקפדה ללא וויתור, כי אסור להשאיר את העניים בלי קמח למצות. בנידון זה, עשו חברי הקהילה את מה שמוטל היה עליהם, בנאמנות.

המוסד השני בחשיבותו היה בלי ספק — החברה־קדישא. בחברה זו היו יכולים להתקבל כחבר, בהסכמתם של החברים בה. היו בה שני בעלי תפקידים. היו שנקראו פשוט "חברה־מאן", ואלה התעסקו בבית־הקברות ממש בקבורה והשתתפו בהלוויה, והכינו בגין זה את כל הצרכים הכרוכים בנפטר, ועוד.

אבל האישים החשובים ביותר היו הזקנים שבחברה, ולאלה קראו "חברה מתעסקים", הם היו מכינים את הנפטר להלוויה, ולקבורה. אלה היו אנשים תלמידי־חכמים וחשובים שבעיירה, הם ראו בזה מצווה גדולה. ועל אלה נמנים: ר' שמואל בוק, הי"ד; ר' שמואל לייב שערץ, הי"ד; ר' משה פאלען, הי"ד; ר' מעני האמל, הי"ד, ועוד.

כגבאים שימשו הרבה שנים ר' שמואל בוק, יעקב פירשט, ר' אברהם רפס, ר' צבי רפס ז"ל, ר' מעני המל. הם נבחרו ע"י כל החברה־קדישא ושימשו בזוגות. אגב, הבחירות היו פעם בשנה.

החברה־קדישא היו עורכים פעם בשנה קידוש־רבא לכל החברים — וזה התקיים בדרך כלל בביתו של הגבאי.

על הפעולות של החי"ק סיפרו זקני העיירה על מגיפת־דבר (כולירע). מגיפה כזו היתה בגליציה ב־1830, וגם במלחה"ע הראשונה. לא ידוע על איזה מהן מדובר. עכ"פ הוציאו אז השלטונות צו שאסור לקבור מחי־הדבר בבית־הקברות, וזה רק במקום רחוק מהעיירה. מובן שהצו היה מופנה גם לנוצרי, אבל היה בו משום גזרה חמורה עבור היהודים ביתר שאת... המציאו אז החברה־קדישא, לויה מבויימת למקום המיועד ע"י השלטונות... ובלילה בחשיכה ובהסתר הובא הנפטר לבית־העלמין. כמו־כן ספרו, שכאשר מישהו חלה במחלה זו, נעשה העיסוי לחולה בכל הגוף ע"י כמה אנשים ביחד, והחולה נרפא. המחלה היתה מידבקת ובכ"ז הם לא היססו וסיכנו נפשם.

דמי־קבורה שימשו לצרכי בית־הקברות והקהילה. כל האסיפות של החברה־קדישא היו רושמים בפנקס כל מיני תקנות ומי שנבחר לגבאי. עד פרוץ המלחמה הצטברו כבר שלושה פנקסים כאלה, מתוכם יכולנו לפענח רשומות רבות: הסטוריה של הקהילה בשלותה, על רבניה ומוסדותיה, על האישים שהיו בה, תאריכים לפי סדר התפתחותה של העיירה. בקיצור להיעזר, לדעת משהו על החיים של היהודים בעיירה ממאות קודמות. אך כפי ששמענו, הפנקסים האלה וגם של רישום לידות ופטירות מצאום הגרמנים בחיפוש על הגשר וכאשר חצו את הסאן, זרקו אותם לנהר.

בעיירה פעלו אגודות־עזר אחרות כמו ביקור־חולים. הם עזרו לחולים עניים בתשלום לרופא והשגת תרופות; תלמוד־תורה ומטרתה לעזור לעניים, לשלם שכ״ל למלמדים; תיקון ספרים, כאלה שממש עסקו בתיקון ספרי־קודש שהיו בבית־המדרש וכן ברכישת ספרים חדשים. ההכנסות מתרומות למטרות הנ״ל היו בסה״כ דלות. תרומות אלו ניגבו מאנשים שהתחייבו בכל יום חמישי לשלם והיוו הוצאה עבור בית־הכנסת־אורחים.

לאחרונה נוסדה גם קופת גמ״ח. הקרן ליסוד הקופה נרכשה מתורמי חו״ל, יוצאי העיר דוּבּייצקו. בנידון זה הירבו לעזור משפחת רובינפלד משוויץ שהיו שולחים פעמיים בשנה סכום כסף לחלק לעניים, הי״ו. היה גם ועד הורים יהודי, שעליו יסופר באדיבות. עזרה הדדית היתה מקובלת והכרחית ומושרשת בתודעה של כל יהודי העיירה ואפשר לומר שחלק מהאוכלוסיה לא יכלו להתקיים בלעדיה. לרשותה היו אולי 4-3 מדי־חום וכמות כוסות־רוח וגם בקבוקי גומי.

קרה ומישהו חלה וקיבל חום גבוה, וזה לפעמים בשעות מאוחרות, פנו אז לאיש הממונה על המכשירים הנ״ל ולפעמים המכשירים הועברו מיד ליד ונאלצו לחפש עד שהגיעו למקור הימצאם, וכל אחד מילא תפקידו, בנועם והבנה. קרה שוב והשכנה עמדה ללדת וכרגיל בבית, והיולדת היתה צריכה לשכב שבוע במיטה, נכנסו השכנים ודאגו לילדים של היולדת.

הלוואות וגמ״ח בין הסוחרים לימים ספורים, או לפדות שטר שהגיע לפדיון — הפך לסיוע שבהכרח. מלבד אלה היו משימות קשות אחרות כגון בית עני, שנטה ליפול והיתה אף סכנה לגור בו, או להעביר חולה עני לבי״ח לעיר פשמישל, ושם לא קיבלו חולה עד שלא שילמו עבורו 10 ימים מראש עבור האישפוז. היה גם חב׳ מתן ״מתן בסתר״ וגם בזה טיפלו האנשים. כגון פלוני ירד מנכסיו ונמצא במצוקה, אבל עדיין מסתיר הוא את המצוקה מעיני הבריות, נענו מכובדים בעיירה וביקשו תרומה ולא פירטו במי מדובר, ונמסרה אח״כ המגבית לנזקק, כאילו בתורת הלוואה כדי לא לבייש אותו.

בתי־ספר

בית־ספר ממשלתי יסודי של 7 כיתות, מעל כיתה 4, שימש גם עבור כפרי הסביבה, כאשר שם היו בתי־ספר עד 4 כיתות. תלמידים יהודים ונוצרים למדו בו ביחד. בפולין לימדו בבית־ספר דת קאתולית. כאשר בא הכומר ללמד נעלמו כרגיל הילדים היהודים מהכיתה. חמש שנים בערך לפני פרוץ המלחמה למדו התלמידים היהודים באותה שעה היסטוריה של העם היהודי, במקום אחר ע״י מורה יהודיה. חלק ניכר של התלמידים היהודים לא גמרו אף שבע כיתות יסודי...

אחרי בית־ספר יסודי למעט אחדים, לא המשיכו היהודים ללמוד בגימנסיה ולו אפילו תלמיד מצטיין. היות וללמוד בגימנסיה היו צריכים לנסוע לעיר הגדולה, וזה כבר היה כרוך בהוצאות גדולות וכן ליהודי, בתקופת האנטישמיות, אפסו הסיכויים להתקבל. חמור יותר היה להתקבל לאוניברסיטה. שם, עבור סטודנטים יהודים נקבעו הגבלות חמורות.

בשנים האחרונות נוסד בית־ספר לבנות ״בית יעקב״. שם ביקרו התלמידות אחה״צ, ולאחר שגמרו את ביה״ס הממשלתי. על חשיבותו של בית־ספר זה נתעכב לחוד. מהאינטליגנציה בעצם כבר הזכרנו: רופא יהודי אחד, שני עורכי־דין, רופאת שיניים, בן של עו״ד — רוקח, בעל־אחוזה אחד וכעשרה סטודנטים.

היו גם כמה ספריות בעיירה. הספריה הגדולה יחסית בשפה הפולנית היתה שייכת לעירייה. ספריה קטנה וגם בשפה הפולנית — בבי״ס; ספריה דנטה ביידיש היתה ב״מזרחי״ וספריה קטנה ״בבני־עקיבא״ כולל ספרים אחדים בעברית.

בכל העיירה לא היה אף יהודי אחד במשרה ממשלתית. זה היה מחוץ לתחום עבור יהודי בכל פולין. למעט מקרים מיוחדים של מורה או רשם וכדומה.

הסתדרויות נוער ציוניות

מתנועות ציוניות היו בעיירה שלנו: "מזרחי", "עקיבא" ו"השומר הדתי". במזרחי, היו חברים גברים בלבד. שם קיים מנין תפילה בשבתות, וכמעט כל הבחורים הופיעו לתפילה בלבוש שחור וארוך, והיו גם אחדים בשטריימלעך כמו ר' בערל ברונר הי"ד, שהיה גם בעל־תפילה ובעל־קוראַ, ר' צבי רפס ז"ל, והיו"ר היה ר' מענדל רייך הי"ד. בין המייסדים של ה"מזרחי" היו ר' צבי רפס, ר' מענדל רייך ור' אלעזר דורמבוש, ועוד. תקופה מסויימת, לימד שם שיעור בתנ"ך לצעירים, ר' חיים בעטראן יחי'. המייסדים והפעילים של "בני־עקיבא" היו הבנות של ר' יעקב מעלעד: חנהלע וצעשיעי יחיו, גם בני נפתלי הי"ד. הפעיל ב"השומר הדתי" היה בן־ציון קסר ז"ל, עלה ארצה לפני המלחמה ונפטר בצפת.

אֲמָנִים וְתִזְמוֹרֶת

בדוֹבייצק היה גם חוג לדרמה. הבולטים בו היו: לייביש אמעס, משה ואשתו אסתר קורנפלד, טוניה הרפניסט הי"ד, חיה וישנר תחי', אלי שפעכט הי"ד ועוד. ההצגות שהציגו היו תמיד בכישרון מעולה ובהצלחה רבה. האולם היה מלא משתתפים. תרכובת מהכלי־זמרים היו: מנגנים בכינור, היה קלארנט, בס ותוף. תענוג היה לשמוע אותם מנגנים ניגונים־חסידיים ושירים ציוניים, למרות שאף אחד מהם לא ידע תוי מנגינה, כי לא למדו. מלבד זה היו גם זמרים עירוניים.

הבדחן בחתונות (המארשליק) ר' משה מרשליק, מפורסם היה הכשרונו המעולה. אם אנשי דוּבייצק עשו חתונה בעיר אחרת, לקחו הם איתם את הבדחן שלהם ר' משה, שעלה על בדחנים אחרים בהרבה. תענוג היה לשמוע אותו "בעזינגען דיפלה" או "בעזינגען דעם חתן", וכמובן את המחותנים. לפעמים הזמינו את הכלי־זמרים שלנו לערים אחרות. היתה תזמורת של "מכבי־אש", היתה להם איזו אמונה תפלה בזה, וקשרו הסיבה לאמונתם.

העיריה ומוסדותיה

כמו בכל העיירות היתה עיריה (מועצת העיר) אשר בראשה עמד ראש העיר המכונה בפולנית בורמיצצ', וישבו בה גם נציגים יהודיים. חבר קבוע בעיריה היה ר' מעני טיסר, יהודי חי"ת, חסיד בעל־תפילה ובעל השפעה במועצת העיר. היו"ר גוי בשם דזיערוינסקי היה אוהד ישראל והיהודים כיבדוהו. כאשר ניפטר השתתפו כל היהודים המכובדים בהלוויתו כיחידה נפרדת בסוף שיירת־המלוים.

מבין המוסדות הממשלתיים היו: בית־המשפט, משטרה, דואר, נוטריון, בנק־פולסקי צמוד לדואר, בית־סוהר, מחלקת בריאות ומחלקת רשיונות, ועוד...

בקצה הדרומי של העיירה, ליד המדרון, עמד בית המרחץ והמיקוה, מוקדשת לימי שישי וערבי־חג. הגברים נהרו אליה להתרחץ ולטבול לכבוד שבת וגם להינות מהסאונה (שויץ). לבית המרחץ באו גם נוצרים.

במרחק מה מבית המרחץ, גם בקצה הדרומי וליד המדרון עמד בית־המטבחיים לשחיטת פרות, אשר לתקינותו והפעלתו דאגה הקהילה היהודית.

המשטרה, שבראשה עמד גוי נוח לבריות, התייחסה בערך בסדר ליהודים. ובזמן של אנטישמיות ששררה בשנים האחרונות, אפשר לומר שהגנו על רכושם של היהודים, וכן מפני חוליגניים אנטישמיים.

אחת הבעיות הרציניות של היהודים היתה הגיוס לצבא הפולני, כי השירות ליהודי בצבא כזה אנטישמי היה קשה. הם סבלו מאנטישמיות גלויה. סיבה שניה למניעה וזו הסיבה העיקרית, יהודי חרדי שומר־מצוות נאבק קשות ולא התגייס בגלל אוכל לא כשר וחילול השבת. אבל היו שהתנשאו בבעיה.

היהודים השתדלו בכל מיני דרכים וכן עשו התפעלויות, מי בפרוטקציה ומי שהרזה את עצמו וירד ממשקלו, עד שנראה חולני, והכל כדי לא להתגייס. ובכל זאת היו תמיד כמה בחורים שכן שירתו בצבא. יש לציין שבעיית הגיוס לצבא היתה קיימת לפני מלחה"ע הראשונה, אחריה ותחת הממשלה־האוסטרית, ושוב תחת שלטון פולני. ידועה היא אגב פרשת־הוי (הכיף) של מתייצבים יהודים חדשים לפני ההתייצבות.

אשרינו שזכינו למדינה ולצבא מפואר כשלנו — צה"ל — אשר בו יהודי דתי יכול למלא חובתו ביחד — לבורא, לעמו ולמדינת־ישראל.

כה נזכה לעתיד מזהיר, לשלום המיוחל ולגאולה שלימה.

בית הכנסת־אורחים (הַקָּדֵש)

הזכרנו כבר על עניים שהיו נודדים מעיירה לעיירה לקבץ נדבות, את הדרך שהיו עוברים רובם ברגל ממקום למקום וסחבו את הצרור (הפעקל) שלו הדל על הגב. אולם היה גם סוג עניים אחר, שנדדו עם כל המשפחה, כלומר גם האשה והילדים. אלה עברו בקבוצות של כמה משפחות בעגלה רתומה לסוס וכאשר הגיעו לקראת ערב לעיירה, היו מוכרחים להישאר בה ללון. "המלון" שלהם היה במקומות קטנים, היה בבית־המדרש סביב התנור הגדול.

בעיירה דוּבּייצק היה להם גם מקום לינה, אצל ר' יונה לוסטיג ז"ל, יהודי מכובד סוחר־עצים לבניה ובעל צדקה. ביתו היה בקצה העיירה בכניסה המערבית, בית גדול היה לו, והוא הקדיש חדר אחד גדול בתוך ביתו ממש, להלנת אורחים עוברים וגם אוכל נתן להם. בימי החורף דאג שהחדר יהיה מוסק ומחומם ממש, כי העניים שהגיעו מהדרך, היו קפואים מהקור וגם היו צריכים לייבש את בגדיהם הרטובים מהשלג או מהגשם. יש להזכיר, שחלק מהילדים של ר' יונה לוסטיג עלו לארץ עוד לפני המלחמה ומתגוררים בחיפה, ור' יונה לוסטיג ז"ל, נפטר בתשי"ט בחיפה, יהי זכרו ברוך.

רוב העניים האלה שהגיע מהמזרח, נכנסו ללון לבית־המדרש התמקמו על הריצפה. דבר זה גרם סבל רב לעניים עצמם וגם למתפללי ביה"מ וכן ללומדים בו. השכם בבוקר, בהתחלת התפילה, פרצו הילדים הקטנים בבכיה מעורבת ברעש כרגיל, וזה כמובן הפריע מאוד למהלך התפילה, כי גם נשים היו ביניהם. סבל גדול נגרם לבאי בית־המדרש ממה שהעניים השאירו סביב לתנור. לפתור בעיה זו לא היה קל. בערים הגדולות כבר היה לקהילה מבנה מיוחד שקראו לו "הֶקְדֵּש", ובשם יפה יותר "בית הכנסת־אורחים". אבל בעיירה קטנה כמו דוּבּייצק לא יכלו לחלום על כזה. בגלל "המאין תבוא עזרה כספית?"

אבי צפי רפס ז"ל היה עסקן בעיירה, וחשב תמיד,איך אפשר לפתוא בעיה זו. אבל גם הוא ידע, שזו משימה קשה, עבור עיירה קטנה, וההזדמנות ניתנה כשנבחר לגבאי החברה־קדישא. החברה־קדישא בדוּבּייצק, היתה כנראה המוסד הראשון שנוסד בעיר לפני מאות שנים ונחשב למוסד חשוב ומכובד.

ההכנסות של הקהילות היו דלות בד"כ, בקושי הספיקו ההכנסות למשכורת של הרב והשוחט והוצאות רציניות כגון תיקון המיקוה, ביהמ"ד וכדומה, היו משיגים בכל מיני צורות, תרומות מחו"ל או תרומות מקומיות. אבל ההכנסה העיקרית היתה מגבית כסף עבור מקום בבית־הקברות. כאשר נפטר בעיירה או בסביבה יהודי עשיר, היו גובים מהמשפחה סכום כסף לפי היכולת של האיש שנפטר. היה זה סוג מס עיזבון לצרכי הקהילה.

ליד העיירה דוּבּייצק ישנו כפר ניענאדוב. בכפר זה היו יהודים נכבדים ובעלי צדקה כגון: ר' אפריים ליכט ור' יעקב מקאמיעניץ ועוד. ביניהם היה חי יהודי מכובד ח"ח ונדבן, סוחר־עצים לבנין וגם קבלן לבניית עץ, יהודי עשיר בשם ר' אהרון פרנקל, הי"ד. בימי שישי היה מגיע לעיירה בעגלה להיטבל במקוה לכבוד שבת, ולחלק צדקה ביד נדיבה.

אחרי שאבי ז"ל נבחר לגבאי, צץ לו רעיון שנחשב אולי לא הגיוני, אבל הוא החליט ועשה. לקח עגלה ונסע לנדבן ר' אהרון פרנקל ואמר לו: "יש לי בשבילך הצעה מוזרה, הצעה שיש בה עצים ובנייה, אבל מסוג מיוחד". ואבי התחיל לתאר בפני אהרון את המצב בבית־המדרש, בנוגע לעניים אשר לנים בו, לכן: "אני עכשיו גבאי מהחברה־קדישא, ביקשתי ממך שתבנה לנו בית הכנסת־אורחים עבור העניים ובתמורה נמסור לך אחרי מאה ועשרים שנים, שני מקומות בבית־העלמין בכל מקום שתבחר. המקום לבניית בית כזה, נמצא ליד בית־המדרש". הרעיון מצא אוזן־קשבת אצל ר' אהרון, ומיד הסכים, וכן הוסיף ואמר: "היות ועזרת־נשים בצד אחד נמוכה מאוד, ובימי החגים מתניק ואין אויר, אז מכריז אני בשם אשתי ובשמי, נגביה את התיקרה בעזרת־נשים, נוסיף לבנין שיבנה אי"ה במהרה"...

הדבר יצא לפועל ואחרי חודשיים הגיעו עגלות עמוסות בולי־עץ מוכנים להרכבה ואחריהם פועלי בנין, שהקימו בית הכנסת־אורחים. בית יפה שהכיל 4 חדרים: חדר אחד גדול עבור גברים, חדר גדול עבור נשים וילדים, וחדר קטן ובו שתי מיטות עבור עניים מיוחסים במקצת וחדר עבור השרת. כאשר נגמרה מלאכת הבניה, הטיל אבי על עצמו לארגן רכישת מיטות, מזרנים, שמיכות, כריות ותנורי־הסקה. כל זה השיג מתרומות, מי שתרם מיטה ישנה ומי שמיכה ועוד. הוא גם נסע לכפרי הסביבה שהתגוררו בהם יהודים, והצליח להשיג כל מה שהיה דרוש והפעיל את "בית הכנסת־אורחים" לשביעות רצונם של העניים ואנשי העיירה.

הקושי העיקרי היה עכשיו להסיק את התנורים בחורף, כי זו היתה הוצאה גדולה. לכן בין כל התרומות הקבועות, שתרמו אנשי העיירה כל יום חמישי, כגון: ביקור־חולים, תיקון ספרים ועוד, התווספה תרומה נוספת קבועה עבור ה"הֶקְדֵּש". מתרומות אלה הדלות וגם מתרומת עצים להסקה, אשר תרמו בעלי אחוזה מכפר ברעזק, הצליח אבי ז"ל לקיים את בית "הכנסת־אורחים" עד פרוץ המלחמה.

אבי צבי רפס עבר את המלחמה ביחד עם משפחתו שיחיו — נפטר בעיר צפת. שם נמצא קברו וקבר אמי ז"ל, יהי זכרם ברוך.

ר' אהרון פרנקל ורעייתו, הי"ד, לא זכו לחלקת אדמה אשר רכשו לעצמם ע"י תרומתם הכל־כך יפה, לטובת העניים ולטובת הציבור, כי הם ניספו עם כל קדושי דוּבּייצקָ, הי"ד, ויהי זכרם ברוך.

ועד הורים יהודי

על ועד הורים יהודי שלנו, שפעל לאחרונה בעיירתנו, רצוי להזכיר יריעה בספר יזכור זה, ולספר באריכות. כאשר ועד זה התארגן כתשובה לאנטישמיות גלויה ונבזית מצד הנוצרים, והפך אח"כ למוסד סוציאלי לתפארת הקהילה.

עד שנת 1935 בערך היה בביה"ס ועד הורים משותף, החברים בו היו יהודים ונוצרים ביחד, משני הצדדים. התרכובת של הועד היתה שייכת לאינטליגנציה של העיירה. כל חודש היו מביאים ילדי בעלי היכולת תרומה של 20 גרוש לבית־המדרש, עבור ועד הורים ואלה היו ההכנסות שלהם. רוב המשלמים היו תלמידים יהודיים. בכסף הזה היה הועד מחלק לפני החורף נעליים לתלמידים עניים ולקראת הקיץ שמלות לבנות וחולצה לבנים. החשוב מכל היה הנעליים לקראת החורף, כי בלי נעליים (אפילו נעליים קרועות), אי אפשר היה לבקר בביה"ס בחורף. נציגים יהודים בועד ההורים היו שתי נשים: אשתו של צבי קנר, שהיה בעל אחוזה ואשת עו"ד שניידר, ואולי עוד נשים שלא זכור לי.

בהתחלת הלימודים אז, כאשר התחילה האנטישמיות הגלויה, הודיעו הנוצרים באסיפת הועד לשתי הנשים היהודיות: "אנחנו לא רוצים אתכן, כי אנחנו מסרבים לראות

יהודים בועד הורים של בייס פולניי. שתי הנציגות הללו היו שייכות לאינטליגנציה היהודית, ובד"כ לא היו מעורבות בחיי היהודים בעיירה, ואף לא באו איתם במגע, נפגעו ונעלבו מאוד. ניתן לקבוע, שמעשה אנטישמי זה, פתח את עיני האינטליגנציה היהודית הדובייצקאית והחזירה את כולם עתה למציאות העצובה והמרה.

השמועה התפשטה בכל העיירה, כולם חשו נפגעים ועלובים, מאנטישמיות נבזית כזו. כאשר הנשים סיפרו את זה לבעליהן החליטו הם לא לעבור כלאחר יד על עלבון כזה בלי תגובה ממשית ויחד עם אנשי העיירה, הגיעו להחלטה שכדי לעזור לתלמידים היהודים המבקרים בביה"ס, יכולים היהודים לפעול לגמרי בנפרד...

ובכן: נבחר ועד מורכב משני הנציגים הקודמים וגם גבי עטל ((עציי) שימל, גבי שרה הוד וגבי בוק, עו"ד שניידר עם כמה מנציגי העיירה, הרכיבו רשימה של כל בעלי הבתים כולל גם אלה שילדיהם אינם מבקרים כלל בבית־הספר, וכל העיירה נרתמה לתבוע את עלבונם של הנציגים בועד־הורים.

כולם הוזמנו לאסיפה, שהתקיימה בדירה ריקה של ראש הקהילה ר' מיכל ברוך והדירה נתמלאה משתתפים. שניידר הסביר לבאים מה שקרה, על מה נזעקו, ומה שהחליטו לעשות ולנקוט כתגובה. הקריא את שמות המשתתפים לפי סדר הא"ב, המוכנים להתחייב לתרום כל חודש, עבור ועד הורים יהודי. כל אחד מהנוכחים התחייב, ואיש כפי יכולתו מ־20 עד 50 גרוש.

המגבית בוצעה ע"י גבי קנר והגבי שניידר. וכל מי שראה את שתי הגברות הנ"ל נכנסות לבית, לא השיב פניהן ריקן. שום תירוצים והתחמקויות מצד התורמים לא היו, והסכום נגבה בהתמדה מירבית. חוץ מהכנסה זו, אירגן הועד נשף גדול בכל פורים, והזמינו את כל הבחורים והבחורות אף מהסביבה הרחוקה. כל ההכנסות היו קודש לועד הורים. יש לציין, כי ההכנסות מנשפים אלה עלו מעל למצופה ומעל למשוער. בתנוכה הקדיש החוג לדרמה בעיירה הצגה בפני אולם מלא משתתפים — וכל ההכנסות — למטרות ועד ההורים.

התוצאה: לפני חורף חילק הועד לתלמידים היהודים העניים קרוב ל־40 זוגות נעליים חורפיות, מטיב מעולה. בו בזמן, כאשר בועד ההורים הקודם המשותף, קיבל רק ילד אחד למשפחה, זוג נעליים אחד, גם כאשר היו שלושה תלמידים נצרכים נעליים; ובועד היהודי קיבלו ללא יוצא־מן־הכלל כל הילדים מהמשפחה שהיו זקוקים לנעליים. אגב, הנעליים הקודמות היו מטיב ירוד וכאשר הגיעו התלמידים היהודיים לביי"ס בנעליים החדישות והמבריקות, התפוצצו המורים וגם התלמידים הנוצרים מקנאה גם יחד.

לקראת פסח שוב נעשתה פעולה, והתלמידים היהודים קיבלו מהועד — שמלות לבנות ומכנסיים וחולצה לבנים.

אכן, זו היתה תשובה יפה.. ותגובה הולמת לאנטישמים הפולניים... וגם מעשים יפים ומצוה לעניים בעיירה. הועד היהודי התמיד במשימותיו והמשיך כך באותה צורה עד פרוץ מלחמת העולם השניה, שהביאה בעיקבותיה שואה איומה לעולם, ושהסתכמה בסיומה, בהשמדת ששת מליון יהודים — אנשים, נשים וטף... ארץ אל תכסי דמם!

ריבון כל העולמים, נקום נקמת דם עבדיך השפוך — נקום ויזכה עמך ישראל לשלום הנצחי המיוחל — פעם ולתמיד!...

למרות שלא למדו בגמנסיות ובאוניברסיטאות, למעט אנשים בודדים שהיתה להם השכלה אדקמאית כיוון שלמדו בחו״ל, כמו קלמן מלר שלמד בברלין, ואולי עוד שלמדו ונשארו בחו״ל. בדובייצק היו אנשים רבים ברמה אינטלקטואלית מסויימת; קריאת ספרים היתה נפוצה מאוד בין האוכלוסייה היהודית הן בשפה היידיש והן בשפה הפולנית; עתונים וירחונים שונים סופקו לרוב, למרות שהשפעת התרבות האוסטרית־גרמנית מושרשת היתה עדיין בין אנשי גליציה וגם בדובייצק. לכן, שוחחו בגרמנית וקראו ספרים בגרמנית.

תנועת ההשכלה

תנועת ההשכלה בגליציה שהתחילה עוד מלפני מלחמת־העולם הראשונה בלבוב ובערים הגדולות האחרות. השפעתה של תרבות זו השפיעה גם על העיירות הקטנות ולא פסחה על־כן גם על דובייצק. היו בעיירה אנשים שרוח ההשכלה השפיעה עליהם והתחילו לחשוב ולהתנהג קצת אחרת ובהסתר קראו גם ספרים שנחשבו לחיצוניים. אבל לא הביעו את דעתם בגלוי מטעמים שונים, בעיקר מתוך כבוד להורים. ידעו הם אם יביעו דעות זרות, יגרמו צער ובושה להורים וכן מתוך שיקול־דעת, שדבר כזה יכול לקפח פרנסתם. וכן אם האיש הוא ״מבית־טוב״ עלול זה להזיק לו לשידוך. המוסר השמרני היה עדיין מקובל ומושרש בעיירה, ודרך־ארץ שרר בכל בית ומשפחה.

הנוער, שביניהם כבר לא היו כל־כך דתיים, אבל מתוך כבוד להורים המשיכו ליטול ידיים, לשבת סביב שולחן־שבת עד שאבא גמר את כל הזמירות וגמרו ברכת המזון... במיוחד כאשר זה היה בן והוא היה השלישי למזומן. אף שבחוץ חיכה לו כבר חבר או חברה. הבחורים לא התהלכו בגלוי־ראש בבית בנוכחות ההורים, והתנהגו יפה ברחוב.

היו רבים מהנוער, שלמרות רצונם להשתחרר מהמסגרת הדתית והמוסרית שהיתה מקובלת בעיירה ובבית, היה להם קשה לעשות זאת. חלק ניכר מהנוער למד מקצוע חייטות ונגרות; וחלק בגלל כל הסיבות שהזכרנו נהפכה להם העיירה קטנה וצרה, עבר לערים גדולות, הן לחפש פרנסה, והן להרגיש את עצמם יותר חופשיים מהמסגרת המקובלת בעיירה. על־כל־פנים רובם מאלה אשר לא למדו בבית־המדרש, עברו לתנועות הציוניות, בתקוה לעלות לארץ־ישראל, וכמו שציינתי לעיל חלק מהם אף הגשימו את רעיונם והצליחו לעלות לישראל...

כך נמשכו החיים. יהודים חיתנו את ילדיהם והם הולידו ילדים ואיכשהו הצליחו להתקיים מי ברווח ומי בפחות מזה, אבל בשנים האחרונות פרנסתם של יהודי דובייצק, כמו של כל יהדות פולין התחילה להיות עם כל יום נוסף קשה יותר...

הסיסמה של האנטישמים: ״אַל תִּקנה אצל יהודים״ — בשפתם: "NIE KUPUJ U ZYDA" היתה תלויה על כל קיר. בכל הכפרים פתחו הגויים חנויות של מצרכים, שבעבר היו קונים אותם הגויים בעיר, או אצל יהודי בכפר. אף התוצרת שהגויים היו מוכרים ליהודים היו קונים אצלם. יהודים אלה שפרנסתם היתה מהכפרים, פחדו לעבור פשוט מפגיעה פיזית. בכפר ניאדוב למשל נעמד שייגץ אחד והיכה כל יהודי שעבר בכפר.

נוסף לכל זה הכריזה הממשלה הפולנית על מתן הארכה לגביית חובות שהגויים היו חייבים ליהודים, לתקופה של 16 שנים... כלומר, כל גוי שהיה חייב כסף ליהודי, עבור מצרכים שקנה אצלו, כגון הנעלה, הלבשה או כסף שלווה אצלו ניתן לשלם חוב זה מעתה במשך שש־עשרה שנה...

גזרה זו מוטטה את המסחר בפולין כולה. כולם נשארו בלי מזומנים. הכל היה אצל

הגויים. המיסחור פשוט נעצר ובעלי חנויות רבים הגיעו למצוקה. ואחרי כל אלה הועלתה גזירת איסור שחיטה כשרה לבהמות, מחמת צער בעלי חיים והשחיטה נהייתה מוגבלת וכרוכה בעונש חמור. איסור זה קיפח פרנסתם של הרבה יהודים. מצב יהודי פולין הוחמר מאוד והאנטישמיות הגלויה גברה, עד לאלימות.

תחושת המלחמה

באחד לספטמבר 1939, פלשו הגרמנים לפולין. הם לא היו צריכים לעשות שום תעמולה אנטישמית נגד היהודים, הכל כבר היה מוכן מראש. הפולנים כבר שמעו מה שהגרמנים עושים ליהודים. הנוצרים בדוּבּייצק לא הופתעו. עם כניסתם של הגרמנים שרפו את בית־המדרש, רצחו 28 יהודים הי״ד; השפילו יהודים בחוצות, גזזו להם חצי זקן, הכריחום לנקות רחבת הרינָק. הפולנים קיבלו זאת בשימחה, למרות שהם הפסידו את כל המולדת והיו צריכים לבכות, ובכל זאת, שמחו לאֵיד, כאשר ראו מה שהגרמנים עושים ליהודים.

מלחמת תנופה

פלישת הגרמנים היתה לכל אורך הגבול, ממערב וגם מצד דרום מצֶ׳כיה דרך מעבר הקרפטים. הגרמנים התחילו בהפצצת כל הערים הגדולות וכל תחנות הרכבת וריכוזי צבא מהאויר, המפציצים שטסו להפציץ את פשעמישל, עברו בשמי דוּבּייצק בימים הראשונים של המלחמה. אנשים התחילו לברוח, ממקומות שהגרמנים עמדו לפלוש וגל של בורחים הציף אז את הכבישים והדרכים, ומובן שכמעט כל הבורחים היו יהודים, וגל בורחים זה בא מקרוסנו, יאסלו, דוקלה, סאנוק. כולם נהרו לכיוון מזרח. הם הגיעו עד לדינוב ודובּייצק ובכבישים אי־אפשר כבר היה לעבור מרוב אנשים, עגלות וסוסים וכן מהצבא שהתחיל כבר לסגת מהגרמנים.

כתוצאה מכך החליטו הרבה מהפליטים לא להמשיך הלאה כי גם אוכל, במיוחד לחם, כבר היה קשה מאוד להשיג בדרך, ואנשים שילמו כבר מחירים מופרזים עבור כיכר לחם... חלק ניכר מהפליטים נשארו בדוּבּייצק. היהודים קיבלו אותם יפה, בהרבה רחמנות הכניסום לבתיהם והשתדלו להשיג עבורם לחם אצל הגויים, כי המאפיות כבר לא אפו מחוסר קמח. גם הרב של קרוסנו התעכב בדוּבּייצק.

גם בדוּבּייצק עצמה חשבו האנשים בהתחלת המלחמה על בריחה מזרחה. אבל נמנעו ונשארו בראותם גל הבורחים שנשארו בדוּבּייצק ומהסיפורים שהם סיפרו על מה שקורה בדרכים. בין היתר על טייסים גרמנים, היורדים עם המָסֶרשמידים שלהם מעל ראשם של הפליטים הבורחים ויורים עליהם ממקלעים...

כנראה שהגרמנים ידעו היטב שאלה בורחים, רובם יהודים. כל זה מנע מאנשי העיר דוּבּייצק מהבריחה, ולהיפך, החליטו להשאר במקום, ומה שיהיה גורלם של כולם יהיה גורלם הם.

המלחמה בתוקפה

הגרמנים נכנסו לעיירה, יום לפני ערב ראש־השנה, בערך 8 שעות אחרי שנסוג הצבא הפולני. הם עברו את העיירה בשעה 5 בבוקר לכיוון פשעמישל. ראינו את הנסיגה: בעגלות משכו שישה סוסים, והגרמנים דהרו אחריהם בטנקים ומשאיות. החיילים עייפים התיישבו ברחבת הרינָק לנוח והקצינים עם מגלבים בידיהם — האיצו בהם לקום ולהתקדם.

עם נסיגתם של הצבא הפולני, שרפו הם גשר עץ בכניסה המערבית לעיירה. הגרמנים בכניסתם, מצאו מיד דרך חלופית, הם עברו דרך הגשר, שהוביל לכפר פשעדמיעשציע ודרך

האחוזה של צבי קֶנֶר. כך עקפו את הגשר השרוף ובמקביל התחילו מיד לבנות גשר אחר במקום. למטרה זו לקחו אנשים הבאים לידם, לסחיבת בולי־עץ, לשם בניית גשר אחר.

מכיוון ההר נינאדוב, מרחק של כ־3 ק״מ למקום הגשר, ירה הצבא הפולני כמה פגזים. הספקנו לשמוע בחרדה פילוחי הפגזים באויר והד פגיעתם בקירוב הגשר, ובזה נגמר הקרב על דוּבּייצק. הפחד והחרדה אפסו אצל היהודים, כאשר ראו שהגרמנים לא נוגעים באיש. נכון, הם לקחו בני־ערובה בלילה הראשון. עם כניסתם עמוק יותר, נצטוו כולם, הנוצרים וגם היהודים כולל הרב, לשכב במגרש ריק ונאמר להם: אתם אחראים. במקרה ומשהו יירה על הצבא הגרמני, ינקום בכם ואתם תוצאו להורג.

בראש־השנה התפללו היהודים בבית־המדרש. הצבא הגרמני עבר בכביש במכונות־משאיות בשקט וחילקו לגויים המצויתים בנזין. החזית כבר היתה מעבר לפשעמישל, והכל נראה שקט. ראש־השנה חל ביום חמישי ושישי, ובשבת־שובה לקראת מִנחה, עת עמדו היהודים על־יד הכניסה, הפתיעם יהודי מבוהל בעל זקן ופיאות וזועק ״געוולד יידן!״ יהודים התחבאו! הגרמנים רוצחים ביהודי דינוב, שרפו שם את בית־הכנסת. הוא היה נראה במקצת כלא נורמלי, וחשבו שנטרפה עליו דעתו לכן לא שמו לב לצעקותיו והתייחסו אליו כאילו לדברים שאינם מתקבלים על הדעת.

למחרת בבוקר, החליט חלק מהיהודים הפליטים, לחזור הביתה, מי בעגלה שהגיע יחד איתה ומי ברגל. ביניהם, קבוצה של 11 בחורים ואברכים מיאסלו שחזרו לכיוון דינוב. קרה ובאותו זמן עברו פלוגות־מחץ הגרמני של ה־S.A. מדינוב לדוּבּייצק ורצחו אותם.

למחרת בבוקר התכנסו היהודים בבית־המדרש לומר ״סליחות״ ולהתפלל, בראותם שהגרמנים לא נוגעים באף יהודי אחד... אבל הם טעו, כי ה־S.A. נכנסו לדוּבּייצק, מיד התחילו בפעולתם הרצחנית. הם הגיעו לבית־המדרש והיהודים בראותם את המרצחים ברחו דרך החלונות ותוך כדי בריחתם, קיבלו מכות רצח. ה־ס.א. שרפו את בית־המדרש, בנין עץ גדול מאוד והלהבות עלו לגובה שנראו למרחקים. אף אלה שגרו רחוק רחוק ראו היטב שבית־המדרש עולה באש. אגב, באותה שעה נשרף גם השילכל, ביתו של רפאל יאנָארניקר הסמוך לבית־המדרש, וגם הדירה של הרב שהיתה מתחת לגג אחד של הבית.

הגרמנים עברו בעיירה ותפסו 28 יהודים. ביניהם, שני בניו של יאוארניקר, כי הם היו על־יד בית־המדרש, ורשמו כאילו את שמותיהם, עוד תשעה יהודים מדוּבּייצק והייתר היו יהודים פליטים שהתעכבו בעיר דוּבּייצק, כך הועלו כולם על משאית. הסיעו אותם לכיוון פשעמישל, ובדרך צרפו אליהם כמה גויים. בצהריים חזרו הגויים וסיפרו שהגרמנים רצחו את היהודים... הם גויים אלה — קברו אותם.

אחד מן הגויים חזר אף עם נעליו של אחד הנרצחים והמשפחה זהתה אותן. מעניין, היהודים לא האמינו לסיפורם, חשדו בהם שרוצים לצער את המשפחות היהודיות של הנתפסים ולכן אומרים שנרצחו. אך באותו בוקר, נתפסו גם יהודים אחרים, והם הושפלו, גזזו להם חצי זקן והכריחום לטאטא את רחובות הַרַינֶק.

לצערנו נתאמתו השמועות

למחרת, או לאחר יומיים קרה בבוקר משהו, ששכנע כבר את המשפחות שאכן יקיריהם נרצחו, משאית פתוחה שעברה את העיירה מכיוון פשעמישל ועליה 4 יהודים וידיהם שלובות מעל ראשיהם, כשלידם נמצאים גרמנים מזויינים, אחרי 10 דקות למחזה שמעו אנשי העיירה יריות. עד מהרה התברר שהגרמנים רצחו את היהודים ביער קטן קרוב לדוּבּייצק, שנקרא פשילאסקו. אחרי כמה שעות הגיעו גם קרוביהם של הנרצחים לדוּבּייצק לברר: אולי שמעו משהו או ראו משהו... הם בעצמם היו מהעיירה קריבצ׳יע, ונודע להם שיקיריהם נרצחו. היתה בעיה להביא אותם לקבר ישראל, סיכנו עצמם יהודי דוּבּייצק והביאו אותם לבית־העלמין.

אחרי מקרה מעציב זה, לא נשאר כבר שום ספק, שאכן גם אלה מדובייצק נרצחו וספרו גם שאחותו של יעקב רַפּס, אחד הנרצחים, הי"ד, הלכה עם עוד אחרים עד לקבר־האחים בהר קריבצי"ע לודא המעשה הנתעב. מאז גבר הפחד, ואיש לא נראה ברחוב. ואלה שמות דובייצק הנרצחים:

שמחה טיסר, משה שטרייזלר, יעקב רַפּס, יהושע דורמבוש, נכד של לייב בק, יונה יאוארניקר, אייזיר יאוארניקר, מנדל לרנר, שמאי פרידמן הי"ד, — ויהי זכרם ברוך לעד.

שמותיהם של הפליטים לא ידועים לנו.

ביום־כיפור התפללו היהודים בבתים שסידרו להם שם מנין עם תצפיות בחוץ. והיה כאשר יראו הגרמנים, יתפזרו חיש מהר. באותו ליל כיפור נחתם הסכם מולטוב־ריבנטרופ על חלוקת פולין בין רוסיה וגרמניה והגבול בגליציה יהיה הנהר הסאן.

הנהר הזה, שהיהודים כל־כך נהנו ממנו בימי הקיץ החמים, ושסיפק לכל הערים והעיירות הסמוכות, דגים לשבת, הפך את חיי יהודי דובייצק עם העיירות הסמוכות, לחיי נע ונד בלי בית ומחוסרי כל. העיירה דובייצק, שוכנת בצד המערבי של הנהר, כלומר יצא לנו לצערנו, להיות בצד של הגרמנים. היהודים הצטערו שלא יצא להם להיות בצד הרוסי, ומשפחה אחת אף עברה למחרת לצד השני של הסאן, לחיות עם הרוסים.

לאחר ההפרדה

אחרי יום־כיפור הודיעו הגרמנים, שעל היהודים להתאסף ע"י הכיכר לקבל הודעה. הפחד היה גדול. היהודים התאספו בגשם וחיפו בחרדה. בשעה אחת וחצי בערך, הגיע קצין גרמני והודיע: בֵּל ישאר כאן אף יהודי אחד עד השעה חמש, עליכם לעבור את הנהר לצד מזרח "לכו לרוסים החזירים", אנחנו לא רוצים כאן יהודים, ומי שכן ישאר, לא אחראים אנו לשלומו...

אי־אפשר לתאר במילים מה שקרה בשעות הספורות עד רדת החשכה. היהודים רצו לכפרים הסמוכים אל הגויים שהיו להם קשרים איתם ובקשום שיעבירו אותם בעגלות לצד השני. הגשר מעל נהר הסאן נמצא כ־6 ק"מ אחרי דובייצק. הדרכים היו מוצפות בצבא גרמני וכלי רכב וטנקים שנסוגו לצד מערב והיה קשה באמת לנסוע בעגלה, וכן האיכרים פחדו במצב זה לנבוע בכבישים. מי שהצליח למצוא באותו ערב איזו עגלה, עזב תכף את העיירה. מחיר העגלה היה מופרז ומי שלא היה לו סיכוי כלשהו, לקח תרמיל על הגב וסחב איתו משהו מהמשפחה, ויצאו ברגל.

היהודים הוציאו מהבתים כל מיני מטלטלים וסחורות מהחנויות לתוך שכניהם הגויים "הטובים". אלה שהשיגו עגלות, הצילו משהו מהבית או החנות, אבל לא הרבה. על־פי־רוב, יצאו כמה משפחות בעגלה אחת. ביניהם זקנים, ילדים וחולים, שלא יכלו לעבור דרך רחוקה זו ברגל. אז הושיבו אותם על העגלה והיו צריכים לוותר על המטלטלין והסחורה שניתן היה להציל. אלה שלא עזבו באותו ערב, עזבו למחרת או מחרתיים. חלק מהם עזב את הבית ונעל את הדלת...בדרך פגשנו ביהודי לייזר, שבכה על ששכח בצאתו מהבית לנעול את הדלת. אחרי שעזבו היהודים, נכנסו פנימה גויי הכפרים ופרצו, ובזזו את הבתים והחנויות, ורוקנו הכל...

כל אלה שעזבו אותו ערב חשבו שעליהם, רק לעבור את הנהר, ומעבר לנהר יש כבר כפרים בהם יהודים ואז יכנסו וינוחו מהדרך, ולמחרת ימשיכו עד העיירה בירצי"ע... אולם בהגיעם לכפר הראשון איסקאנו התאכזבו מאוד. החושך כבר ירד, וליד הכביש עמדו האוקראינים, גם ליד בית יהודי הסמוך לכביש עמדו הם מזויינים ברובים שקיבלו מהגרמנים ולא נתנו לאף יהודי להתקרב לביתו של היהודי, ולא לבית אחר ולא לנוח לרגע. הם פשוט גרשו אותנו הלאה... באין־ברירה המשיכו היהודים בכביש וכך ארבו להם

האוקראינים ושדדו מהעגלות, סחבו מהולכי־רגל את התרמילים, ובמקום ללכת, חייבים היו לרוץ, כדי להתרחק מהר משודדים אלה.

כך היה גם בכפר השני באכוב, לא נתנו להכנס וגם לא לנוח. בלית־ברירה המשיכו עד לעיירה בירצ׳ע, ושם נכנסו כבר לבתים יהודיסויכלו לנוח מכל־מה שעבר עליהם בלילה. בעיירה זו היה בערך לכל אחד קרוב משפחה, ידיד או אף חסיד של אותו רבי, וזה הכניסם הביתה.

חלק מיהודי דובייצק נשארו בבירצ׳ע, שכרו חדר, וחיפשו להם איזה מקור פרנסה מינימלי. וחלק התפזר בכל מיני עיירות וערים. היו כאלה, שהיו להם קרובי משפחה במקומות ההם וחשבו כי שם ימצאו לעצמם יותר אמצעים למחיה. אחרי כמה ימים בלבד נשארו בדובייצק רק שתי משפחות שלא עזבו... הם פשוט סרבו לעזוב למרות הסכנה. אחד מהם, יעקב אנפנג, עם אמא חולה וזקנה ששכבה במיטה, ולא היתה לו שום אפשרות לקחת אותה, ובגללה לא עזב.

לפי הסיפור ששמענו ממנו אישית, נכנס גרמני וציווה לו לעזוב מיד את העיירה והוא איים עליו. אבל הוא לא נבהל והוריד מהארון תרמיל צבאי ישן ממלחמת־העולם הראשונה... התרמיל היה מנוקב מכדורים שחדרו דרכו ואמר לגרמני: בתרמיל הזה עברתי את מלחמת־העולם הראשונה בצבא הגרמני־אוסטרי, והייתי בכמה חזיתות. אמנם כדורים פגעו בתרמיל, אבל אני יצאתי חי ושלם. כעת, אם אתה רוצים לירות בי, אתה יכול לעשות זאת והבליט את חזהו: תירה בי, אני לא אזוז מפה, והגרמני עזב אותו...

משפחה שניה היתה של ר׳ שמעון מָלבָּר ז״ל, שלפי שמועה אמר לא אלך לאלה שאומרים ״אין אלוקים בשמים״. ר׳ שמעון זה היה ח״ח וי״ש, מהבולטים ומנהיגם של חסידי בלז׳ בעיירה. העקביות של יעקב אנפנג ושל שמעון מלבר לא עזרה להם, כי באו האוקראינים עם עגלות, לקחו אותם בכוח, והעבירו אותם דרך הנהר לצד השני. כך התרוקנה העיירה מיהודיה וכל בתיה וחנויותיה נפרצו ונשדדו.

מלחמת עולם שניה

כל מה שעבר על יהודי דובייצק, עבר גם על יהודי דינוב סאנוק, יארוסלב, ליז׳נסק ועוד הרבה ערים ועיירות הסמוכות לנהר הסאן, אם כי לא מכל מקום עזבו כל היהודים, למרות הגזרה. טרגדיות נוצרו כאשר בחלק ניכר עזבו רק הגברים. נשים וילדים נשארו במקום. בלטה במיוחד פרוכניק הסמוכה לדובייצק, ששם כמעט כל הגברים עזבו ומשפחותיהם נשארו. כל היהודים שעזבו את מקומות מגוריהם בגלל הגזרה, לא הרחיקו לכת מהגבול החדש. הם השתדלו להסתדר בערים הסמוכות לגבול, בתקוה שהמלחמה תגמר מהר, ויחזרו לבתיהם... הופצו גם שמועות, שלפי ההסכם, יתקדמו עוד הרוסים כ־30 ק״מ עד אחרי רישא, והם חיכו בתקוה ובאמונה שכך יהיה.

בינתיים, תנאי הדיור והפרנסה, והחורף הקשה שהיה בשנת 40—39 הציקו מאוד. אכזבה גדולה ביותר היתה מצד הרוסים עצמם שהראו את פרצופיהם האמיתיים ואחרי ששמעו סיפורים מפי חיילים יהודים ששרתו בצבא הרוסי, התגבר רצונם לחזור הביתה, ולו אפילו לחיות תחת הכיבוש הגרמני. נוסף לכך הגיעו גם ידיעות משם, שלא נורא המצב, קיימת נורמליזציה ואפשר לחיות, ועוד יותר רצו לחזור אלה שמשפחותיהם נשארו שם.

על הכל הנחיתו הרוסים מכה קשה על כל אוכלוסיה של הכיבוש הרוסי, ובתוכם הפליטים שסבלו כפליים. זמן קצר אחרי שנכנסו ביטלו הם את הכסף הפולני. אנשים קמו בבוקר והתברר להם שהכסף הפולני בשטרות שהיה בידם, הפך לנייר ומעתה הוא שווה רק לאספנים ולמזכרת ואין להם ממה לקנות לחם. הם התרוששו מכל וכל, במיוחד הפליטים שחוץ מכסף, למי שהיה כמובן, לא הביאו כמעט כלום, עבורם היתה זו מכה קשה מאוד,

וכמעט כולם סבלו ממצוקה. חלק מהפליטים, במיוחד בערים, התחילו קצת "במסחר" עם הרוסים עצמם או מכרו ברחוב כל מיני דברים... מטעם השלטונות היה אסור, אלא בלית־ברירה אחרת, סיכנו הם את עצמם.

הזדמנות לחזור הביתה

הרעיון והיוזמה לחזור הביתה לא באה מצידם של היהודים, כי הם ידעו היטב שהם גורשו, והגרמנים לא רוצים אותם שם. אבל בצד הרוסים היו הרבה פולנים נוצרים, כאלה שברחו בפרוץ המלחמה מזרחה וגם חיילים של הצבא הפולני, שלחמו ונסוגו מהצבא הגרמני עד לבוב, שם פגשו את הרוסים, אשר פרקו אותם מנשקם ולמעט הקצינים, שחררו את כולם. הרבה מחיילים אלה היו מהצד של הגרמנים, ושם היו משפחותיהם, וגם משפחותיהם של הפליטים הפולנים. הם פנו לשלטונות הרוסים וגם משפחותיהם שם פנו לשלטונות הגרמנים, וביקשו איחוד המשפחות, אז נתתם הסכם בין שתי המדינות, שכל אזרח פולני הרוצה לחזור למקום מגוריו לצד הגרמני, עליו להרשם ויאפשרו לו לחזור.

הרוסים התחילו ברישום־חובה לכל אלה שבעבר היו גרים בצד הגרמני, ורישום כזה כלל גם את היהודים, שגרשו אותם הגרמנים, וכל אחד נשאל אם הוא רוצה לחזור או להשאר כאן?... על שאלה זו היו חייבים לענות גם היהודים הפליטים, כי הרוסים באמת, לא הבדילו בין יהודים לנוצרים. מי שנרשם להשאר כאן, קיבל דרכון, ועליו להתרחק מהגבול החדש 100 ק"מ למזרח. אלה שמילאו ההוראה הנ"ל, הבינו שע"י זה מקבל הוא אזרחות רוסית לצמיתות, ולעולם לא יוכל לחזור הביתה.

היהודים האמינו, שכאשר אנגליה וצרפת הכריזו מלחמה על גרמניה אז בוודאי בעה"י, בוא תבוא במהרה המפלה של הגרמנים, והם יעזבו את פולין. אבל לגבי הרוסים, חשוב להם כבר וגם ההגיון הכתיב, שהם ישארו באוקראינה המערבית, שהיתה שייכת לפולין, כי מי יגרש אותם משם? ולהשאר לצמיתות אצל הרוסים, לא היו מוכנים היהודים חס־וחלילה, אפילו במחיר חזרה לגרמנים. זו היתה הסיבה העיקרית המכרעת בין כל הסיבות האחרות שכבר נמנו כאן, דיור, פרנסה, ומצוקה כללית. לכן, בלית־ברירה נרשם הרוב לחזור...

בהמשך הסיפור, יתברר לכם איך, ועבור איזה חטא הגענו לסיביר. היו כאלה שהתחכמו, נרשמו אמנם להשאר, אבל לא מהרו לקחת את הפספורט, אולי בינתיים יבוא איזה נס!... והיו כאלה שהחליטו, מה שלא יהיה, בשום־אופן, לא חוזרים לגרמנים. לקחו דרכונים ועברו את ה־100 ק"מ והתיישבו בסטניסלאבוב, סטרי, פשעמישלאני ועוד. אולם הגיון בריא של חשבונות וחישובים לעתיד, לא פעל בימים טרופים אלה...

היות, כשהגיע הזמן והגרמנים התחילו באמת להעביר את האזרחים הפולנים שנרשמו, התברר מהר שלאף יהודי לא נותנים לעבור, כאילו לא התכוונו כלל ליהודים. הרוסים היו מוכנים באמת לתת לכל אזרח פולני לעבור. נוצר מצב כעת, שכל אלה, שנרשמו לעבור לצד הגרמני, למעשה הם אזרחים משם והם נמצאים בשטח רוסי... ומיותר להסביר חומרת הדבר במשטר סטאליניסטי, לכן נעמדנו במבחן של חטא בזמן ההרשמה... הם שאלו בדיוק מתי עברנו את נהר הסאן. באיזה תאריך? ואז לתומנו אמרנו ב־23.9. ההסכם שוב על הגבול נחתם בין שתי המדינות ב־20.9, אבל גבול עדיין לא היה, ואף חייל רוסי עדיין לא היה שם, בזמן שעברנו את הסאן.

הגבול התייצב בעצם רק אחרי שנסוגו החיילים הגרמנים שהיו ליד לבוב. ועד שהגיעו הרוסים לסאן והתייצב הגבול, לקח מינימום של 10 ימים מחתימת ההסכם. אבל הרוסים דנו את כל אחד שעבר את הסאן אחרי 20 בספטמבר על העברת גבול שלא כחוק, ונידון לגלות סיביר בלא משפט, בין 4 ל־7 שנים...

מי שאמר, כי עבר את הסאן פעם אחת, קיבל 4 שנים. ואלה שספרו: "אני עברתי קודם בלי המשפחה ונוכחתי שכאן טוב, עברתי חזרה ולקחתי משפחתי" (והיו מקרים כאלה) נענשו בין 7 ל־8 שנים שעברו את הגבול פעמיים...

בחודש מאי 1940 בלילי־שבת גייסו הרוסים את כל האיכרים מהסביבה, והם הגיעו בעגלות וקציני נ.ק.ו.ד. הגיעו לכל בית לפי הכתובת מהרישום שנרשמו, והוציאו אותם, והובלו כולם לתחנת־רכבת. שם כבר היו מוכנות הרכבות עם קרונות רבים ומסודרים בפנים, עם דרגשים לשינה. הבינונו, שהנסיעה תהיה ארוכה...

לא ידוע לנו מספר מדוייק של היהודים שלקחו אותם באותו לילי־שבת לסיביר. כמובן, בין אלה היו גם יהודים שנרשמו להישאר, אבל לא מיהרו לקחת דרכון. ההשערה היתה שכ־200 אלף יהודים נלקחו באותו לילה לסיביר. הם היו מפוזרים ברחבת הטייגה הסיבירית וגם בצפון הרחוק. גורל של אלה שמשפחותיהם נשארו בצד הגרמני, היה אכזרי יותר... הרוסים האשימו אותם בריגול, כי מה אתה עושה כאן, כאשר משפחתך שם?. שבועיים קודם, לקחו אותם בשקט. קראו להם יחידים (יעדינוקי) ושלחום לצפון הרחוק (שם קיים: 3 חודשים רק לילה ו־3 חודשים רק יום) והיו כתנאי אסירים.

בתנאים קשים אלה דאגתם העיקרית של הרבה יהודים היתה איך להניח תפילין כשרק לילה כאן. ובקיץ שוב: איך מתפללים ואומרים קריאת־שמע של ערבית, כאשר רק יום? הם שלחו מכתבים לרבנים בשאלה איך להתנהג? לגבם נחשב זה טרגדיה נוראית. על־כל־פנים, יהודים שלקחו אותם לסיביר, וכן קרובים שנשארו או שגרו מקודם באוקראינה, השתדלו לעזור לקרוביהם שבסיביר, כי שם סבלו הם ממש רעב.

מאוקראינה אפשר היה לשלוח חבילות מזון של 8 ק"ג, ולמרות המצוקה והמחסור במזון, גם שם עשו הם כל מאמץ ושלחו חבילות מזון לקרוביהם. מהתחלה, עבדו כל היהודים ביערות עבודה פיזית קשה ומסוכנת שמעולם לא התנסו בה. או שכרתו עצי אורן או שהפיקו מעצים אלה שרף שיצא מהעץ אחרי שעשו בו חתך בצורת v, וזוהי ג"כ עבודה קשה ומיגעת. אגב, תעשיות שונות כמו טכסטיל, נייר, ועוד מפיקות שימוש רב משרף זה. כעבור זמן עבד כבר חלק במקצועות שהזדקקו שם: סנדלרים, נגרים, חייטים ורופאים (לפי סדר זה שנמנים כאן) כי הסנדלרים והחייטים חשובים היו שם יותר...

בחורף הסיבירי הראשון שלהם, לא היו לאנשים בגדים חורפיים כאלה שיתאימו לאקלים הקר, וגם לא היו רגילים לקור כזה. שהגיע בין 38^0 — 45^0 מתחת לאפס. הממוצע של חורף סיבירי היה 38^0. לפעמים הגיע הקור מעבר ל־50^0 מתחת לאפס.

היו מקרים של אצבעות קפואות בידיים או ברגליים שקיבלו נֶמֶק והיו חייבים לקטוע אותם... לעבוד, חייב היה כל אחד כולל נשים. צריפים גדולים מבולי עץ היוו מגורים ובהם פרוזדור ארון וחדרים משני הצדדים. משפחה גדולה קיבלה חדר ומשפחה קטנה לפי שתי משפחות לחדר. היו גם צריפים בלי חדרים נפרדים. שם קיבלה כל משפחה מקום ליד הקיר באורך של שני הקירות וכל המשפחות בילו ממש ביחד. כל אחד עשה כביסה במקום המיועד לו, וכל אחד שטף הרֵצפה של מקומו הוא.

לחם היה לפי כרטיסים. מי שעבד קיבל 900 גרם לחם ומי שלא עבד, וכן ילדים וזקנים, קיבלו רק 200 גרם לחם לנפש. אלה שעבדו קיבלו גם ארוחת־צהריים במעדת מקום־עבודה. אך לא כולם אכלו שם בגלל כשרות. והמשפחות חיפשו בכל מיני דרכים להשיג תוספת למנות שקיבלו...

במשך הקיץ, אפשר היה בקלות להכין עצי הסקה לחורף, אבל משום־מה האמינו היהודים ובטוחים בהם, שהעולם יגיב על זה, שלקחו אנשים חפים מפשע לסיביר, ויכריחו את סטַלין לשחרר אותם והסתובבו בסיסמה "מיפָארט אהיים" — נוסעים הביתה. ואם משהו כן הכין עצי־הסקה לחורף נצחק, באמרם "אתה באמת רוצה להישאר כאן בחורף?!".

התקוה של חזרה הביתה התחזקה, כאשר ביום אחד התחילו לרשום את כל מי שיש לו קרובים באמריקה, והיהודים החלו לרוץ להרשם. הם אף הקפידו שהרשם יכתוב בדיוק הכתובת של הקרובים. מי שלא היו לו קרובים, ביקש מאלה שהיו להם כתובות רבות, שגם הוא יוכל להרשם...

היהודים היו בטוחים בתום־ליבם, שהרישום קשור כדי להחזירם, ובוודאי הקרובים שם מרעישים עולמות — עבורם. שכחו שבמשטר הסטאליניסטי הפוך הכל: מי, שיש לו קרובים באמריקה — פסול וחשוד אליהם ולכן, נשאלו על קרוביהם...

בינתיים הגיע החורף, ולמרות שהמקום היה מוקף יער ועצים, נשארו האנשים בלי עצי־הסקה כי את הכל כיסה השלג הגבוה ואפילו ממרחק קטן, אי־אפשר היה לסחוב עצים בגלל עומק השלג. לנו לא ידוע, כמה אנשים נשארו שם ביערות, שמתו בגלל הקור, ממצוקת אוכל ומחלות סבלו במיוחד הזקנים והילדים. בית־חולים לא היה שם, והרופא כמה שיכול היה לעזור, עשה זאת.

במקום אחד "קטע 38" קראו אל מקום זה הרופא ד"ר מצגר מיארוסלאב. הוא הביא איתו תרופות מאוקראינה והתנהג לחולים ממש במסירות נפש. הוא נתן לאנשים תעודות מחלה, בכך שחרר אותם מעבודה, למרות שלא היו חולים וכך הציל הרבה נפשות... אם ראה שאין לחולה משהו לאכול ולהתחזק, הביא לו הוא בעצמו משהו לאכול מהבית. אולי דברי השבח, שנכתבו כאן על ד"ר מצגר מיארוסלאב יגיעו אליו או למשפחה ואז הייתי שמח על כך, כי הוא ראוי ליותר מזה.

כך המשיכו האנשים בתנאים קשים בקור החורפי, בעבודה קשה, בתת תזונה, אבל באמונה ובבטחון בה' שיבלו כל זה ויחזרו הביתה. החורף הקשה עבר, החלה הפשרת שלגים ביום שמש ובלילה כפור, עד שהגיע האביב, אחריו הקיץ, אשר הקל הרבה על החיים של היהודים ועדיין כולם מצפים לישועה שתבוא מאיזה מקום שהוא. והנה קרה משהו, שמהתחלה לא חשבו היהודים שזה יכול לעזור למצבם הקשה.

בשנת 1941 ביוני פלשו הגרמנים לרוסיה. הפלישה החלה מאוקראינה המערבית ומהארצות הבלטיות, ובתוך זמן קצר כבר היו הגרמנים בתוך שטח רוסיה. התברר ליהודים בסיביר אמנם יצאה ישועה. אבל ליהודים ברוסיה עצמה וליהודים באוקראינה המערבית לא כן הדבר. בכל מקום שפלשו הגרמנים, התחילו חיי גהינום ולבסוף, החיסול הפיזי.

התקרבות המעצמות נגד גרמניה

עם פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה, התקרבה הממשלה הרוסית לאנגליה וארה"ב וכל ארצות אירופה הפכו כמעט, לבעלי־ברית נגד הגרמנים. לברית הצטרפו כל הממשלות של הארצות שנכבשו ע"י הגרמנים וביניהם גם הממשלה הפולנית שהשרים שלה הצליחו לברוח ללונדון, מיד עם פרוץ מלחמת־העולם השניה. בהשתדלותם ובהשפעתם כחברים בברית זו, שוחררו כל האזרחים הפולנים ברוסיה בכל מקום שנמצאו, ואף מבתי הסוהר. עבור היהודים יתכן לא היו הם משתדלים, אבל הרוסים היגלו לסיביר גם כמאה אלף פולנים, אז גם היהודים כאזרחים פולנים השתחררו מהמחנות ומהיערות וכל אחד יכול היה, לעזוב ולנסוע לאן שרצה.

היהודים ברובם עזבו ועברו למקומות שהאקלים שם נוח יותר. חלק קטן יחסית נשאר בסיביר, עברו לערים והסתדרו בעבודות שונות. המלחמה נגד הפולש הגרמני, הממושכת ועקובת דם וקורבנות, הכניסה את ממשלת רוסיה וכל העם הרוסי למצוקה כלכלית. גם קודם היה מחסור במצרכים, ביגוד ודברים אלמנטריים שאדם תרבותי צורך. אבל בפרוץ המלחמה, גויסו הגברים לצבא וכל המשאבים וכל כוח־אדם הנותרים,

עברו לעבוד לצרכי־מלחמה, וכתוצאה מכך סבלו היהודים גם ממצוקה זו.

היה ממש רעב וחוסר תנאים סניטריים, חוסר רופאים ותרופות, פרצו מגיפות ובמיוחד הטיפוס, שגם היהודים סבלו וחלקם מתו מהמגיפות וביניהם אנשים צעירים. ממקומות עבודה אי־אפשר היה להתפרנס. המשכורת היתה שווה בשוק השחור כמה "דליי תפוחי־אדמה"... בגלל הרעב והמצוקה התחילו היהודים לעסוק במסחר בשוק השחור, מהם שנתפסו ונדונו לבית־סוהר, ומתנאיהם היו שמתו בבית־הסוהר. במחנות־עבודה לא היה טוב יותר מבית־הסוהר. עבודה ומשטר קשים, מגורים כלליים, הרבה אנשים בחדר גדול אחד, אוכל גרוע ולא מספיק וגם שם היו קרבנות בנפש.

בִּגְמַר הַמִּלְחָמָה

עם גמר המלחמה במאי 1945 בנצחון על הגרמנים, טרם השתפר המצב הכלכלי עדיין, ונמשך כך עד שחזרו היהודים "הביתה" לפולין. בפולין כבר היה משטר קומוניסטי, והם התחילו לפעול למען החזרתם של אזרחי פולין מרוסיה. התמנו אנשים בצורת וועד פעיל־כללי־ארצי. ובכל מקום שהיה ריכוז של אזרחים פולנים, התמנה ועד מקומי, ומתפקידו של הועד היה לעזור לאנשים להגיש את הבקשות, לקבל הדרכון כדי לחזור לפולין. כל אחד היה צריך לצרף איזשהו מיסמך כגון תעודת ב"מ וכדומה.

היו שלא היה להם כלום והתחילה התרוצצות וזיופים, בחושבם שבלי מיסמך, לא יקבלו הדרכון ושם ישארו, התהלכו הם ממש בלי ראש ועם עגמת־נפש. בסוף, כולם קיבלו בשעה טובה את כל הניירות ונקבעו זמני יציאתם. וכמו שהביאום לשם ברכבות, כך החזירום. הרכבות חיכו בתחנות עד שהגיעו האנשים המיועדים לנסוע ברכבת לפי הרשימה.

היו אנשים אשר חרדו שמא לא יגיעו בזמן, כי המרחקים עד לרכבת היו כמאתיים ק"מ והיו צריכים לעבור מרחק זה בסוס ועגלה. ואמנם, בהרבה משפחות שחזרו, קרה שהיתה חסרה נפש אחת או יותר, שנשארו שם ביערות או בערים ובכפרים של אסיה התיכונית, והשמחה היתה מעורבת אצלם בדמעות...

היו גם טרגדיות אחרות; היו מקרים לא מעטים, שנשארו יתומים קטנים. אלה שהוריהם נפטרו או שהגיעו לסיביר רק עם הורה אחד והוא נפטר, או שנפטרה האמא, והאבא לא היה מסוגל לטפל בילדים קטנים. אכן, במקרה כזה הכניסו באין ברירה את הילדים לבית־יתומים ולפעמים במקום שלא גר ההורה, או שאין יהודים. כעת, שהגיע הזמן לחזור, התברר שאת היתומים העבירו אמנם, ולא ידוע לאן?! התחילו החיפושים, והגיע הזמן לזוז והילדים נשארו שם.

נשארו גם יהודים שקיבלו מאסר וישבו בבית־סוהר, להם לא ויתרו השלטונות ולא שיחררו אותם כאשר כולם חזרו... אלה שהתחתנו עם אזרחים רוסיים, מותר היה לקחת את בן או בת הזוג וגם ההורים של בן או בת הזוג לפולין... דבר שלא האמינו, עד שלא עברו את הגבול. חששו שמא בסופו של דבר השלטונות הקומוניסטיים יאסרו אותם. אלה כל אלה שנישאו לאזרחים פולנים, אישרו להם תיכף לנסוע לפולין.

גורל אחד היה ליהודים, שנשארו באוקראינה, או שגרו מתמיד ברוסיה בשטחים של הכיבוד הגרמני. כאשר הצבא הרוסי התחיל להתקדם ולשחרר את השטחים מהכיבוש הגרמני, הגיעו כבר שמועות לסיביר, על מה שהגרמנים עשו ליהודים בקִיֶיב סמוּלֶנסק, מִינסק ובכל הערים, עיירות וכפרים ברוסיה. ובסוף, כשהתקדמו ונכנסו לפולין, שמעו שגם בפולין רצחו הגרמנים את כל היהודים. סופר גם על מחנות ההשמדה...

אבל היהודים שם, קיבלו את השמועות באיפוק־מה, קצת האמינו וקצת לא האמינו. קשה היה להאמין פשוט בדברים אכזריים כאלה. על־אף השמועות האמין כל אחד, שימצא בחיים את קרוביו ויקיריו, וכל אחד רקם במחשבתו הסיפור שלו וכאשר יפגשו יספרו אחד

לשני על קורותיו־הוא, יספר אחד לשני על כל מה שעבר עליו במלחמת־העולם השניה...

עם הרכבות שחזרו והגיעו רק לאוקראינה הרוסית התברר להם כבר האמת המרה מהיהודים שנשארו שם בחיים... שלא יהיה להם כבר למי לספר, וגם לא יהיה מה לספר. היות, אם וכאשר יפגשו מישהו מקרוביהם או יהודי אחר, שעבר הכיבוש הנאצי יווכח, כי יום אצל הגרמנים במחנות, היה גרוע יותר מכל השנים בסיביר...

כמעט כל היהודים שחזרו מרוסיה לפולין, לא חזרו יותר לערים ועיירותיהם שגרו בהן לפני המלחמה, יען הפולנים, הלאומים רצחו כל יהודי נמלט, שפגשו אחרי שהגרמנים נסוגו וגם אחרי שנגמרה המלחמה. לנו לא ידוע עד היום כמה מהיהודים שעברו את הגהינום הנאצי הצליחו להשאר בחיים נרצחו לאחר זאת, על־ידי הפולנים הלאומנים, כי מהם־הם כבר לא הצליחו להסתתר!...

על עיירתנו דובעצק ידוע לנו רק על אסתר שפעכט והבת שלה שהגיעו לדובייצק, אחרי שעברו את המחלמה בכיבוש הנאצי, ונרצחו מיד באותו לילה, על־ידי פולנים לאומנים מדובייצק, הי״ד. הוא הדבר בהרבה כפרים שהתחבאו שם יהודים וגם הם הצליחו להישאר בחיים, אלא בגמר המלחמה נרצחו גם הם, על־ידי הפולנים המרצחים. כן, פולנים אלה, חיפשו עוד יהודים ברכבות ורצחו אותם...

איך שניספו יהודי דובייצק שנשארו באוקראינה, וגם אלה שחזרו לדובייצק בשנת 1941 — אחרי שהגרמנים כבשו את אוקראינה דומה לכל הסיפורים של השמדת יהודי פולין ולכל אחד מדובייצק שעבר את השואה הנאצית ונשאר בחיים יבלח״ט סיפור כמובן משלו.

ידוע מסיפוריו, של בנימין אייכנר שיחיה, כשהגרמנים פלשו לאוקראינה בשנת 41׳ אז היהודים שגורשו בשנת 1939 לאוקראינה הבינו שהם יכולים לחזור למקומות מגוריהם הקודמים כי במילא כל השטח עכשיו בכיבוש הגרמני ואמנם חלק קטן חזר לדובייצק. מהידועים לי הם: משפחת אהרן דומב, משפ׳ קנולר ואמא שרה שימל, משפ׳ וולף אייכנר, משפ׳ הרפניסט, מרדכי, משפ׳ יעקב מלר, משפ׳ שמחה דומב ומשפ׳ אייזיק קנר.

אבל לא ידוע לנו מדוע חלק מהחוזרים לא הגיעו לדובייצק למרות שרצו לחזור אליה, ונשארו בעיירה בירצ׳ע כ־30 ק״מ מדובייצק. אלו פחדו מהגויים? וכשהתחיל ״החיסול הסופי״, אלה שבדובייצק נרצחו בבהק״ב שבדובייצק ונקברו, בקבר־אחים שם. היה זה ביום הראשון בבוקר והגויים הכפריים שהגיעו לעיירה לכנסיה ויתרו על התפילה ובאו לראות איך מחסלים את היהודים. יתר יהודי דובייצק נרצחו חלק בבירצ׳ע. על מקום זה ידוע לנו, שבאיזה פעולת ענישה של הגרמנים ביהודים שם — ירו הם בכל יהודי עשירי, וזה היה עוד לפני החיסול הסופי ובין הנרצחים היו גם שניים מדובייצק — הבי לייביש פירשט ואייזיק שמאלץ, הי״ד.

יתר יהודי דובייצק נרצחו במקומות, ששם גרו אחרי הגירוש: משפ׳ יהושע בעזים, משפ׳ דוד הופמן מבלוניעס וצביה שמאלץ. הם היו ביחד 13 נפשות שהתחבאו הרבה זמן, אחרי החיסול הסופי של יהודי דובייצק בין הכפר הוציסקו — לבין יאבורניק והגויים הלשינו והם נרצחו. את שאול שימל תפסו הגויים ונרצח ברחבת הרינק בדובייצק, הי״ד.

יהודים שאני יודע עליהם שעברו את השואה בדרכים שונות ובתנאים שונים ונשארו בחיים יבלט״א: בנימין אייכנר, חיים ברונר, סוניה קירשנר־ברוך, יהודה פלץ, אפרים הרפניסט, מרים רוזנבלום־מונד, באשע ואחותה מירל רייך.

משוכנע אני, שגם אחדים מהם יוסיפו סיפורם שלהם ומסיפורם יוודע לנו יותר, על מה שעברו יהודי עירנו דובייצק — עד לחיסולם הסופי.

כדי לא לרדת מהנושא אמשיך: בגמר המלחמה, כאשר חזרו היהודים מסיביר החל החיפוש אחרי קרובים, מכירים ובני־עיר. זה סיפר שראה את פלוני וזה סיפר שראה אלמוני ואנשים הסתכלו היטב בפניהם לאלה שהיו דומים לקרוביהם... נסעו ממקום למקום אולי

ימצא שם מישהו איזה שריד מקרוביו. בכל מקום היו רשימות על הקיר של יהודים, שכל אחד מהם רשם את שמו ושם עירו. יתכן, וברשימה ימצא מישהו כי חי אבל התאכזבו מאוד. ואף כאשר קרה, ומישהו כן מצא כבר בן־משפחה אחד, קרוב או רחוק, היתה שמחה זו מהולה בבכי ויגון שהתערבבו ביחד...

לחזור לדובייצק איש לא חשב. היהודים התיישבו בשלזיה. שטחים שהיו שייכים לגרמניה לפני המלחמה ונספחו לפולין אחרי המלחמה — העבירו הפולנים משם את כל האוכלוסיה הגרמנית לגרמניה עצמה, ובמקומם הושיבו שם אזרחים פולנים וביניהם גם יהודי דובייצק. בכמה ערים התרכזו היהודים שם וניסו לשקם את החיים הקהילתיים, לפי הסדר שהיה קיים — בערים ובעיירות לפני המלחמה.

נוסדו קהילות, שדאגו לצרכים של היהודים בשטח הכלכלי והן בשטח הדתי, עזרה מיהודי ארה״ב בהלבשה ובאוכל הגיעה וחולקו לנצרכים. פתחו בתי־כנסת. חלק מבתי־כנסת — נשאר שלם למרות שהגרמנים הפכו אותם למועדונים. מינו רבנים, שוחטים ובעלי מקצוע התאגדו לקואופרטיבים במיוחד: חייטים, סנדלרים ונגרים.

אלא היהודים סרבו להשתקע שם; ראשית, ראו הם בפולין אדמה רוויה דם יהודים — מקום שאי אפשר יהיה לחיות בה. ונוסף לכך המשיכה האנטישמיות בין הפולנים ודם יהודי — היה הפקר בעיניהם. היהודים חיו בפחד... ועם זכרונות של העבר הקרוב. ההצלה באה עם התארגנות התנועה הציונית, הן יצרו קבוצות של בני נוער שהעבירו אותם לציריך ומשם לאיטליה ולצרפת ואירגנו עליה בלתי־ליגלית לארץ־ישראל.

בין מועברים אלה כמובן, היו אנשים, נשיף וטף. ושוב בין אלה היו גם יוצאי דובייצק שחלק מהם קיבל אשרת־כניסה לארה״ב או לבלגיה וחיים שם, כן ירבו. אבל הרוב הגדול, של הפליטים מדובייצק, אחרי שעברו את הגבול וגם אלה שהיו עוד בפולין הגיעו לישראל והצטרפו לארגון דובייצק בישראל דובייצקאים, שהגיעו לכאן לפני המלחמה כחלוצים, ובעזה״י יצרו כאן דור־המשך של יוצאי־עירנו דובייצק — בתוך כל עם ישראל בארצנו, כֵּן יִרְבּוּ,וְרווה מהם נַחַת ונעלוזוּ.

על־פי־רוב התמקמו הם בחיפה, תל־אביב, רמת־גן, חולון ובכל הפינות במדינת ישראל; לוקחים חלק בבניית הארץ — כל אחד לפי התעסקותו ומקצועו. הצעירים שבהם, שהיום הם כבר בגיל־עמידה בנו כאן משפחות כ״י, ונולד כאן דור חדש אשר לא ידע את דובייצק, ורק מסיפורים של הוריהם — מקבלים הם תיאור־מה: — איך חיו אבותיהם הסבים והסבתות שלהם — הוריהם, ואיך ניצלו הוריהם ועברו את השואה הנאצית...

חובה עלינו ומצווים, להעביר את זכר יקירינו לדורות הבאים, וחובה על דור־המשך החדש, להמשיך ולהנציח את זכר יקירי דובייצק קרבנות הנאצים לדורי־דורות — ולזכר קדושי דובייצק, שנספו בשואה, הוקדש ספר זה ״קהילת דובייצק והסביבה״.

להורים, לסבים ולסבתות שלנו היקרים שניספו על קי״ה אנו שרידי דובייצק בישראל ובעולם, משמיעים: ״קהילת דובייצק יש לה המשך כאן בארץ־ישראל, שכל כך נכספתם אליה להגיע ולא זכיתם. בניכם ונכדיכם זקופי־קומה, אינם חיים יותר בפחד מפני הגויים, והם היו משרתים בגאווה, ב״צבא הגנה לישראל״ ומהם גם בעלי דרגה גבוהה. הם לומדים כאן תורה בישיבות מפוארות מהם גם בני תורה ות״ח. הם לומדים גם באוניברסיטאות ומהם רופאים ומהנדסים לֹא נשכח אתכם! ולא נשכח את אשר עשה לכם הצורר הנאצי! ימח שמו וזכרו״.

הספר הנ״ל יהיה לזכרון לצאצאינו ולצאצאי־צאצאינו — ולדורות רבים יְהי זכרם ברוך ותנצב״ה!

מדוּבּיֶיצק לישראל

אדם קרוב לעצמו נאמר, אבל לא במקרה דינן, אלא יתכן ואתחיל ממני, ותוך כדי כך איזכר בפרטים של אחרים.

נולדתי ב־6.6.27 בעיירה דוּבּייצקו, פולין להורים פרידה וצבי הירש המל, ולי 3 ילדים, שניים בארץ ואחד בדנמרק. בגיל שלוש התחלתי ללמוד 'בחדר' אצל הרבי מילק פוילקה. (ומדוע נקרא כך ידוע). שם למדתי עד גיל שתים עשרה וחצי.

ב־1939 פרצה מלחמת־העולם השניה. נאלצנו לעזוב את העיירה דוּבּייצקו ולעבור לעיר פשמישל.

בשנת 1940 נלקחנו לסיביר שבברית־המועצות, ושם שהינו כשנתיים. לאחר מכן השתחררנו מסיביר ונדדנו לאוּזבֶקיסטן שברוסיה, שם נשארנו ארבע שנים. בהתחלה בילינו בקולכוז ואח״כ עברנו לעיר צ׳ימקנט. החיים בתקופה הזאת לא היו קלים כלל.

ב־1946 השתחררנו וחזרנו חזרה לפולין, וב־1947 נרשמתי להגנה ותרגלתי שלושה חודשי תרגילי־אימון.

אחר־כך כמובן, נשלחתי לארץ־ישראל.

בארץ־ישראל שרתתי בהגנה. עם הזמן העבירו אותי לחטיבת 'גבעתי', גדוד 52. לאמיתו של דבר, השתתפתי בעצם בכל מלחמות ישראל.

בשנת 1947, השתחררתי משרות סדיר בצה״ל. אחרי השחרור מהצבא התהלכתי באזור חיפה, ללא עבודה וללא בית, רק לאחר כמה חודשים, החלטתי לרדת לנגב, לבאר־שבע כדי לחפש שם את עתידי (אצל יעקב אבינו נאמר ״וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר־שָׁבַע״ (תולדות כו, כג) ומה הלאה ״אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה׳״ (שָׁם כו, ל).

בבאר־שבע עבדתי כשנתיים בסוכנות, כאחראי על ציוד חקלאי, וכן בבאר־שבע הכרתי את אשתי לאה וב־1952 התחתנו.

כרגיל הזמן עושה את שלו:

בשנת 1954 נולדה בתנו הבכורה — שרה. בשנת 1958 נולדה בתנו השניה — רחל. בשנת 1964 נולד בננו יחיאל — ע״ש סבי יחיאל (מניה).

כך המשכתי לעבוד כ־25 שנה בעבודות המדינה, בחוות נסיוניות באילת, עד צאתי לפנסיה מוקדמת.

היום אני גימלאי הממשיך לגור בבאר־שבע וכבר סבא לשלושה נכדים מקסימים:

הבכור, שמו עידן והוא בן 12. השניה, בת 8 ושמה ליאת. והשלישי, שמו לי־און והוא בן שנתיים־חצי.

בני יחיאל עדיין רווק.

כולם גרים בבאר־שבע (ובה נאמר: ״וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים״), (בראשית כו יט).

במליונים כאלה בישראל, תהי תגובתנו הטובה ביותר.

אויבנו — יראו בנו רק נחת. וּפֶן — מִפַּחַד אֶל הַמַּחַת!.

יהודי בַּנֵּבָר...

על זוג יהודי אחד, ישישים וחשוכי ילדים, אספר בקצרה. בעצם, אנשים אמידים היו המה. וזאת גם מאגירת רכוש משפחתי של כמה דורות לפניהם. הייתי אצלם בן־בית ממש. הייתי ממלא שליחויות שונות ובין היתר בקניית מצרכים לשבת, כגון בשר ודגים וכו׳.

כשנבנסו הגרמנים בני השטן לעיר, לקחו הם את אשתו וסגרוה בחדר על בריח. כמובן דעתה נטרפה עליה, והגיבה בזעקות איומות וכדומה. עדיין מהדהדות באזני זעקותיה. דרך סורגי החלון הייתי מכניס לה קצת אוכל. ומה מזאת, אחרי ימים ספורים, נעלמה לגמרי מהאופק...

שבועיים אחרי כן גרשונו מביתנו ובדרך כלל בלילה.

האיש בעלה מחזיקני בידו האחת ובידו השניה אחז תיק קטן. איך נאמר ביסורי איוב: ״עוד זה מדבר וזה בא״... לפתע מתנפלים עלינו האוקראינים השותפים של בני השטן, רכובים על סוסים, עם מקלות בידיהם, ומרביצים על ימין ועל שמאל מהבאים על ידם, ואנו נעמדים מסביב לעגלה רתומה לסוס זקן, כסוס ערבי בגשם ובבוץ, ואחרי ככלות הכל התיק של האיש הזה בידיהם!...

פנה אלי האיש, מישה׳לה מיין קינד, ״כל הון חיי נמצא בתוכו...״ הכוונה, כל רכושו בכסף היה לו בתיק זה...

סוף דבר, גם האיש הזה נעלם לי.

אחרי הדברים האלה התמקמתי בחורף הראשון באיזה עיירה בסביבה וכמובן היה לי קר מאוד בגוף ובנשמה, נכנסתי פשוט לבית־הכנסת להתחמם. ומה חזו עיני שם, האיש הלזה שוכב לו על ספסל. הוא הכירני ת״ו וקרא לי: ״אני חיפשתיך ואיפה נעלמת לי?״ נאלמתי דומיה מרוב תמיהה...

הוא ביקש ממני להביא לו דבר־מה לאכול... הלכתי חיש מהר ובחזרי אליו, נפטר הוא לי בידי, מסערת רגשותיו.

אין מכאוב כמכאובי — וחבל על דאבדין. תנצב״ה.

משואת רשעים

העיירה דוּבּייצקו נוסדה בחצי הראשון של המאה ה־14, לפני 650 שנה בערך. היאחזות ראשונה היתה על גדות הנהר סאן, איפה שעכשיו קיים כפר רוסקא ויעש — RUSKIEJ WSI, שמשמעותה כפר רוסי, אבל למעשה זה כפר אוקראיני.

אחרי זמן עברו הם משם 2 ק״מ למקום בו נמצאים עכשיו, תושביו התפארו שבמאה ה־18 חי באחוזתו משורר איגנאצי קרשבסקי ונהגו להראות לכל המבקרים בעיירה עץ שבצילו כתב המשורר את שיריו.

לפני המלחמה, חיו בדוּבּייצקו לפי דעתי כמאתיים חוות יהודיות ורובם היו מרוכזות מסביב למרכז העיר באזור השוק RINEK. לפי גודל בית הקברות שהיה קיים, נדמה לי, שיהודים התגוררו לפני זה במקום לא יותר מאשר 200 שנה. תושבי היהודים התפרנסו רובם ממסחר. כשליש מהיהודים התפרנסו ממלאכה כגון: חייטים, פחחים, נגרים, סדלרים, שענים, ספרים, כורכים, מלמדים וכו׳. רובם ככולם, חיו בדוחק רב.

אכן, כולם חיו לפי המסורת היהודית במזרח אירופה. לבשו בגדים ומעילים שחורים וכובעים רחבי שוליים מקטיפה. מזוקנים עם פיאות נתקשטו בשבתות עם שטריימל. אע״פ שרובם היו ״עמי־הארץ״, הבינו מעט בתפילות שהתפללו יום־יום ואכו״ז בפירוש אותיות קטנות. אך היו גם למדני גמרא ומשניות, אבל ספורים בלבד.

עתונים כמעט ולא קראו. ראשית, בגלל שידם לא השיגה לקנותם, וכן לא כולם ידעו לקרוא יידיש. שפתם הפולנית היתה משובשת ולכתוב פולנית ללא שגיאות, כתבו מועטים...

לומדי־תלמוד בבית־המדרש נקראו: ״בית־מדרש־בחורים״.

בדוּבּייצקו היו שלושה בתי־תפילה. הראשי היה בית־המדרש שם התפלל רב של העיירה (גר שם); קלויז ושילכיל... בכולם התפללו כל השבוע ערו״ב וכמובן בשבתות וחגים.

חיי חברה ותרבות כמעט שלא היו. לפעמים היה מגיע איזה ״דרשן״ שסיפר סיפורים ובדיחות למען פרנסתו. ואולי היה זה מועיל להרים קצת את מצב־הרוח של המדוכאים. הוא הדבר היה מבקר לפעמים רבי מסויים את חסידיו, כדי לאסוף תרומות. היו גם חסידים שנסעו לחגים לרבניהם, כמו לרבי מבלז, סדיגורא — רישא, יבורניק, בוקובסק וכדומה.

בתחילת שנות השלושים טעמנו תקופה מבית־ספר לבנות: ״בית־יעקב״ ללמד בנות יהודיות קצת ״יידישקייט״... ביה״ס הנ״ל לא החזיק מעמד זמן רב ונתחסל.

תקופה קצרה היתה קן של ״השומר הצעיר״. בשנות השלושים עד שנת 1937 בערך, היתה קיימת תנועת ״עקיבא״, שהודות לה עלו כמה חלוצים בעליה ב׳ (בלתי־לגלית) ארצה.

שנתיים־שלוש לפני פרוץ מלחמת העולם השניה היתה התארגנות של תנועות נוער קטנות, אף בלי שמות, ומטרתן היתה בעיקר חיפושי דרך להתארגנות חברתית ציונית ודאגה לעתיד טוב יותר.

לכל בן זכר יהודי בגיל שלוש נהגו לספר שערות ראשו, השאירו לו רק פיאות והוא נשלח ל׳חדר׳ ללמוד, לקרוא ולכתוב. מגיל חמש התחיל ללמוד תורה, היינו, פרשת השבוע עם פירוש רש״י. בגיל עשר בערך, מי שהמשיך, המשיך גם ללמוד גמרא עם פירוש רש״י ותוספות ונחשב אברך.

בגיל 6־7 התחילו הילדים ללמוד בבי״ס ממלכתי־יסודי פולנית, וכל יתר המקצועות עד לצהריים. (לא כל ההורים הסכימו לשלוח את ילדיהם לבית־ספר הנ״ל, אף שהילדים היו פטורים מללמוד בשבתות ובחגי ישראל). אחר הצהריים הלכו ל׳חדר׳ עד הערב. בחורף שם המשיכו עד החשיכה ושהו עד 7 בערב (אחרי תפילת מנחה ומעריב).

ב׳חדר׳ לא היו כיתות רשמיות אבל היו דרגות של מלמדים. זכורני, שהתחלתי בגיל 3

"קמץ־אלף" אצל המלמדים הויקר, מלך מלמד, חיים הערש, שמאי פרידמן, לייב בק, חיים בלייכפלד, בערלי קסר והרשלי שפלטר. לייב בק היה מלמד גמרא והתשלום אשר קיבל היה נקוב בדולרים. קסר ושפלטר לימדו בבית־המדרש בלי תשלום. היו גם מלמדים בדרגות הגבוהות ביותר.

בגיל 13 יצאתי לבד לאסוף תרומות מזעריות שבועיות בקלויז מהמתפללים, כדי לקנות ספרים וכריכת ספרים. בין היתר קניתי ספרי "חפץ חיים" וכו'. לאחר זמן התרמתי "לקרן קיימת לישראל".

הורי צבי (הערש) הלפרין וצירנה דים נולדו בליסקו LESKO ליד סאנוק. בסוף המאה ה־19 קנה ר' איציה יצחק קנר (קרוב שלנו) את אחוזתו בפשעדמיעשציה (פרבר של העיר דוּבייצקו) קיבל הוא את אח סבי ר' משה הלפרין, לפקח על עבודות המשק. סבתי נשארה עם ילדיה בלסקו; עם הזמן עבר גם אבי לשם. כנער התעניין בייצור יי"ש (וודקה) במשרפה, ועזר בהפעלת הדוודים של המפעל.

למעשה ידע להפעיל את המפעל ולייצר וודקא, אבל רשמי היה צורך בתעודת הסמכה של בי"ס לטכנאים, וזאת קשה היה ליהודים להשיג. תקופה מסויימת עבד אצל הגראף של ניאדובה במפעל שלו לייצר וודקה. ייצור יי"ש היה מונופול ממשלתי והמחיר מורכב היה ברובו מהיטלים, בלו ומסים... עונת הייצור היתה בחורף ותחת השגחת שוטרי המכס.

במלחמת העולם הראשונה חיבלו צבאות רוסיה במכונות הייצור והמפעל הפסיק לפעול. בתקופת ממשלת פולין לא כדאי היה להשקיע סכומים עצומים במפעל כדי לשקמו בגלל הבלו הגבוה שהטילו על וודקה. לכן נמכרו המכונות. הורי עברו אז לגור בחלק של המפעל עצמו מחוץ לעיירה.

אז התחילו להתפרנס ממכירה חלב של האחוזה ותוצרתו, כגון עשיית חמאה, גבינות, שמנת, לבן וכדומה. זו עבודה די קשה, כי הכל נעשה בידיים; נכון, היתה גם צנטרפוגה; אך עבודה זאת היתה נעשית לפני כן בידיים. ושוב, גם מכונה זאת הופעלה בידיים, כי בדוּבייצקו לא היה חשמל...

בסך הכל היתה לנו פרה אחת, לצורך הספקה עצמית.

מלבד זאת, היו לנו תרנגולי־הודו ולפעמים גם אווזים וגם שובך יונים. כמו־כן חלקה של גן־ירק, שאבי היה מעבד במו ידיו לבד. בקיץ כל בוקר, קטפנו בצל ירוק, צנוניות, מלפפונים ועגבניות לארוחת־בוקר. חלקה הכללית של (שליש מורג) אדמה, כרבע הקטר, היוותה חלקת תפוחי־אדמה, שהצטרכה לספק לנו ולכל עובדי האחוזה תפוחי־אדמה.

שלושה ילדים היינו בבית: לאה, חיה ואני. ההפרש בין אח לשני כ־6 שנים. אחותי לאה נָספתה יחד עם ההורים ב"מחנות". שם המקום לא ידוע.

חיה היתה ב"עקיבא", שש שנים בילתה בכמה מקומות הכשרה של החלוץ בדרום־מזרח פולין ליד הגבול הרומני. היות שהצטרכה לקבל לפי התור סרטיפיקט, והסרטיפיקטים מכרו ע"י התנועות בכסף טוב, החליטה היא לעלות בעליה ב' וכך בחודש מרץ יצאה עם קבוצה מאורגנת לאיטליה ומשם בצורה בלתי־לגלית הגיע ארצה עם תרמיל, שכלל את כל רכושה.

במאי, בשנת 1939 הצטרפה להקמת קבוצת "נווה־איתן" בעמק הירדן. שם עבדה במאפיה ובסנדלריה... אחרי תקופה מסויימת החליטה מסיבות שונות לעזוב את הקיבוץ. עם עזיבתה קיבלה מהקיבוץ 50 מילים שלימות... ובשנת 1942 עברה לחיפה העיר.

כידוע, מלחמת העולם השניה, פרצה באחד לספטמבר 1939. ביום שישי לפנות בוקר, עם פריצת קלגסי גרמניה, את מחסום הגבול הפולני בשלזיה, למחרת בשבת ובכל הימים אחרי זה, אפשר היה לראות קבוצות של צעירים, בעיקר יהודים, והולכי־רגל, שעזבו את בתיהם בסביבתם ועברו דרכנו לכיוון דרום מזרח, ישר לגבול הרוסי והרומני.

מובן, שאז טרם היה ידוע שבהסכם ריבנטרופ־מולוטוב תיכנס גם רוסיה לפולין

ותכבוש את חלקה במזרח ובדרום...

ביום שישי 8.9.39, שמונה ימים לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה, כאשר נודע שצבא פולין נסוג, החליטה משפחת קאנר לעזוב את ביתם ורכושם ולברוח לגבול הרומני. הם לקחו איתם את המכונית, ושלוש עגלות רתומות לסוסים, בגדים, מזון, ואוכל לסוסים ובמחשבתם שאחרי תקופה קצרה יחזרו הביתה.

לי הציעו להצטרף כאחד העגלונים, וההורים הסכימו. הפחד מפני הגרמנים עוזר להם, כמו לפני מלחמת העולם הראשנה. לכל היותר יקחו את הצעירים לעבודות־פרך לחפירות שוחות ולהקים עמדות ביצורים לצבאם וכו'. אף אחד לא תיאר לו שיכול להיות יותר גרוע מזה.

עם דמדומי לילֿהשבת, עזבנו את הבית, ההורים והאחות יצאו לדרך. הכל היה שרוי בעלטה מוחלטת. נסענו בלילות ובימים הסתתרנו כי אוירוני האויר הפציצו וצלפו על כל מה שהתנועע בדרכים. בלילה השני או השלישי, עברנו את סטרי ודרוהוביץ אחרי הפצצותיהם. כל מיכלי הדלק בערו וכל הסביבה היתה מוארת מלהבות־אש כמו ביום.

בעיה היתה להשיג דלק למכונית. חָשו קאנר נסע קדימה לחפש דלק, ולא ידע מראש איפה נחנה. בבוקר אחר חניה יצאנו לכביש כדי לפגוש את חָשו עת חזר לחפש אותנו ולהראות לו את הדרך.

ומה בפיו? "פעמיים נעצרתי מטעם הצבא הפולני בגלל חשד שאני יושב ליד הכביש ומדווח לאויב על תנועות של הצבא הפולני...

ב־17.9.39 הופיעו לפתע הרבה עגלות ותותחים, רתומים לסוסים בעירה קטנה ליד בוצי'. אז נודע לנו, שהצבא הרוסי נכנס לחלק הדרום־מזרחי של פולין. לא היה טעם להמשיך ולברוח. נשארנו כמה ימים במקום. אלו היו ימים בלי מימשל, כל אחד עשה כחפצו מה שרק עלה על דעתו, והיהודים פחדו כרגיל.

אני החלטתי לחזור לפשמישל ומשם לבירצ'ה. רוב אנשי דוּבייצקו היו בבירצ'ה, כי הגרמנים גרשו אותם מהר לצד המזרחי של הסאן. שם נודע לי, ששמעון מלבר והורי נשארו בדוּבייצקו. ניסיתי לנסוע אליהם, אבל על הגשר באיסקני, לא נתנו הגרמנים לעבור. לכן נסעתי ללינסקֶלסקו, כי שם היו לי קרובים, דודים מצד אבי ומצד אמי.

המשטרה הרוסית נ.ק.וו.ד. דרשה מכל הפליטים שלא היו תושבי המקום, להירשם אצלם ושאלו כל מיני פרטים: לימודים, השתיכות מפלגתית, תעסוקת ההורים, מעמדם וכו'. כל חודשיים בערך קראו לחקירות נוספות. אחרי זמן מסויים נודע לי שהנ.ק.וו.ד. אספה בלילה לפי רשימותיהם, את כל הרווקים ואסרה אותם. החזיקו אותם כאסירים מסוכנים לכל דבר. במקום הזה, החזיקו אותם כשלושה שבועות ואחר כך העבירו אותם לצפון הרחוק. לאחר שנודע לי הדבר, עברתי מהמגורים שהייתי רשום לקרוב אחר. אחרי כמה שבועות נאספו בלילֿשבת כל בעלי המשפחות הלא־מקומיים, והעבירו אותם עם עגלות לתחנת הרכבת, מרחק של כששה ק"מ. פחדתי שעם הזמן יתפסוני ויאסרוני... החלטתי לנסוע לבדי אל תחנת הרכבת ולהצטרף למשפחות. כחודש ימים בערך, הובילו אותנו עד לסיביר ומתחנת הרכבת הסופית, עוד כ־250 ק"מ במשאיות לתוך יערות בנתיבי עפר...

שם השכינו בשלושה מבני עץ מ־6 אנשים בחדר. תפקידנו היה לכרות עצים לכל מיני שימושים.

הממונה עלינו והאחראי היה קצין נ.ק.וו.ד. הוא שוב מינה אחד משלנו לאחראי על כל האנשים שחס וחלילה לא יחסר אף אחד ולא יברח. הממונה שלנו מסר כל ערב דו"ח לקצין. אופשר לנו גם להתארגן לקבוצות עבודה של 7 אנשים, ביניהם 2 בנות, לעבודות קלות יותר. אחד מהקבוצה, היה אחראי על הקבוצה. על עצם התפוקה מסרנו למפקח הרוסי. לפי הערכתנו, קבלנו את התשלום בעד העבודה.

כמובן, אנו לא היינו רגילים לעבודה פיזית מפרכת של 8 שעות ביום, לכן, בדרך כלל לא ביצענו את הנורמה הנדרשת מאתנו, כי בקושי בצענו רק כ־30%. הרווח בהתאם.

רעבנו ללחם. אמנם, מי שעבד קיבל 800 גרם לחם ליום. מי שלא עבד קיבל 200 — 400 גרם. הלחם היה בדרך כלל לח, לא אפוי טוב, כבד. מנה יומית אפשר היה לגמור בארוחה אחת. אנשים כמוני פרסו את הלחם לשלושה פרוסות; לכל ארוחה פרוסה.

בקיץ היו כ־5 חודשים חמים ונעימים עם הרבה מעופפים עוקצניים. היתה גם בשלות מהירה של המאכלים. בחורף הגיע השלג ל־2 מ׳ גובה וקור מעל ל־40%. כדי לחמם את החדרים בחורף מותר היה לגזם ענפים שסודרו אח״כ לערמות מוכנות שכרתנו בעבודה והיו מיועדים להסקה. לכרות עצים לחימום נאסר עלינו מטעם השלטונות.

עד יוני 1941 קבלתי חבילות מזון מקרובי בלסקו, אבל זה לא הספיק. בעד כסף אי אפשר היה לקנות שום דבר. מזון ניתן היה להשיג רק תמורת בגדים, מגבות ובדים. במטבח של המחנה אפשר היה לקנות רק מרק דל; דיסה קבלנו לעיתים רחוקות. מדליקאטס זה נהנו רק סטכנובצים (מצטיינים בעבודה). קופת־חולים היתה כן קיימת בעיירה הקרובה ביותר במרחק 12 ק״מ מאתנו. כמו כן היה שם משרד הדואר. תחבורה לא היתה והיה צריך ללכת ברגל, הלוך ושוב בקיץ ובחורף.

עם פרוץ המלחמה בין הגרמנים והרוסים נחתם הסכם בין הממשלה הסובייטית וממשלת פולין בלונדון על שחרור אזרחי פולין מסיביר ומעבודות כפיה ולתת להם חופש תנועה.

שוחררנו מהמחנות, אבל הרוסים היו מעוניינים שנשאר בסביבה ונעבוד ביערות, בגלל התנאים האקלימיים הקשים. רובם עזבו ואני ביניהם ונסענו לאסיה התיכונה, לקזכסטן קירגיזיה, אוזבקיסטן, וכו׳ שם האקלים היה נוח יותר.

אני הייתי בקולחוז בקירגיזה, לא רחוק מפרונזה. שם, בקולחוז, לקח לי כמה חודשים להגיע לשובע אחרי סיביר.

אחרי שנה בערך, שמעתי על גיוס מרצון, לצבא הפולני. רציתי להגייס, אבל ליהודים עשו קשיים, היות ולקחו רק כאלה ששרתו כבר פעם בצבא ובפרט מבעלי תפקידים בצבא... אחרי זמן קצר, איכלסו גדוד פולני בקולחוז שלי. שמעתי שיעבירו אותם לאיראן. ניצלתי את האפשרות להתראיין אצל מפקד הגדוד. הוא שאל על שמי וקבלתי תשובה שלילית, כי לא שרתתי לפני זה בצבא והגדוד הוא גדוד שריון.

אחותי חיה בישראל. כתבתי כל 2 — 3 שבועות גלויות מאז שעזבתי את הבית. קיויתי שאקבל ידיעות מההורים דרך אחותי, אך תשובות לא קבלתי. כתבתי מסיביר, מהקולחוז, ולא נעניתי כלל, כאילו ״שלח לחמך על פני המים״...אלא לאחר 4 שנים של שחיקה מוחלטת קיבלתי מכתב ראשון, דרך ״הצלב האדום״ בשנת 1943 מכתב מורכב מ־24 מילים המותרים להעלות במכתב כזה. פרצתי בבכי... כי חשבתי, שאולי קבלתי מכתב מהצלב האדום, פירושו, הודעת אבל.

אחותי ציינה במכתבה, זה שנתיים לא קבלה ממני מכתב,

זאת אומרת שלפני שנתיים כן קיבלה, על כל פנים, אחרי קבלת המכתב הראשון הנ״ל התעודדתי חזרתי והמשכתי לכתוב כל שבועיים גלויה וקבלתי בחזרה גלוית־תשובה כל 5 — 7 חודשים שעברה צנזורה מוסקבאית. קבלתי ממנה גם כמה חבילות.

בשנת 1944, גוייסתי לצבא האדום ונשלחתי ללוטבה. היה שם כיס גדול של צבא גרמני, כ־300,000 חיילים שהתבצרו וקשה מאוד היה להזיז אותם משם, כי היו מבוצרים היטב. והם קבלו הציוד דרך הים הבלטי. היו להם שם אפילו בתי־חרושת לתחמושת. הם טענו שזה קרש קפיצה לכבוש מחדש את לנינגרד...

לי היה סכום כסף ניכר בבנק מחסכונותי. היות ומבלעדי אחותי בישראל לא היו לי קרובים, כתבתי לה בכל גלויה את מספר החשבון של חסכונותי בבנק. ציינתי גם, אם תראי

שעברה תקופה מסויימת, ולא אמשיך לכתוב, תוכלי לקבל לזכותך את חסכונותי הנקובים. גלויות אלו לא נתקבלו.

בתחילת 1946, ריכזו את החיילים שהיו אזרחי פולין ושלחו אותם ללנינגרד, ומשם ליוו אותם עד ביאליסטוק לגבול הפולני ושיחררו אותם. הוא הדבר היה איתי משום כך נסעתי לפשמישל, שם היה הרי לקנרים בית. חשבתי שמישהו מהם נשאר בחיים ומתגורר, אבל לא מצאתי אף פליט אחד...

פגשתי את השוערת, שומרת הבית, אשר איפשרה לי ללון אצלה. לדוּבייצקו לא היתה תחבורה וקשה היה להגיע לשם. כן הזהירו אותי שיהודים הנוסעים בעגלות, מורידים אותם האוקראינים, מההרים ומאמצע הדרך ומחסלים אותם...

השומרת כן בישרה לי, לפי שמועה המתהלכת, חזרו שלוש משפחות יהודיות לדוּבייצקו. בכניסה לעיר ליד הדואר והמשטרה ירדתי לקבל מידע, אולי מישהו מהקנרים חזר וכו'. בכל משרד דואר היתה פקידה אחת... והיא התעסקה בסריגה... כי לא היה לה מה לעשות. תוך שיחתנו, נכנס איש מליציה לדואר וראה אותי במדי צבא רוסי, ולא שאלני לפשר הדבר. אך בצאתי משם, עמדו שני אנשים מיליציה ליד הדלת והזמינו אותי לתוך משרדם. הם עמדו על מעשי במקום. הם עצמם היו חדשים במקום. הסברתי להם המציאות: אני מקומי, ובאתי לראות המצב וכו'. הם ציוו עלי שאם אשאר לזמן ממושך, להודיע להם.

עברתי את העיירה ברגל, קשה היה להכיר אותה. כל בתי עץ היהודים ב'רינעק' לא היו קיימים. השוק מודשא עשב, סימן ראשון שהוא לא בשימוש. בביתו של מיכאל ברוך היתה צרכניה. כעת, היות וסחבתי אתי שתי מזוודות גדולות עם בגדים שקניתי ברוסיה (חשבתי לתומי שבפולין יהיה מחסור בבגדים), לא רציתי לסחוב איתי כל הדרך עד לקצה השני של העיירה, בסביבה שגרנו פעם.

נגשתי לפיובסקי שהיה פעם סנדלר והורי גרו פעם אצלו, הוא עצמו היה ממוצא אוקראיני, אבל הילדים שלו הופיעו כפולנים. שאלתי אם יסכימו להלין אותי, כי אי אפשר היה לחזור באותו יום לפשמישל. הסכימו... בבוקר יצאה משאית של הצרכניה לפשמישל לקניות ולהביא סחורה, ואיתה אפשר היה להגיע לפשמישל בתשלום. תחבורה סדירה אחרת לא היתה.

שם נודע לי, שלפני זמן, חזרה הביתה אסתר קורנפלד, והבית היה תפוס ע"י תושב אחר... בלילה הוציאו אותה מן הבית והרגוה... הם ביקשו ממני שלא לספר לאף אחד שאני לן אצלם. הם בעצמם ארגנו "משמר אזרחי", השומרים בלילות על העיירה מפני כל מיני כנופיות מתנכלות. שם נודע לי גם, שאפריים הרפניסט גר בפשמישל, תחת שם פולני מוסוה, פרנק טריבולסקי, את כתובתו גם קבלתי.

למחרת, חזרתי לפשמישל עם משאית של הצרכניה. המשאית ההיא היתה גדושת נוסעים. בכניסה לפשמישל עצרו את המשאית במחסום ובדקו תעודות הנוסעים. בפשמישל מצאתי את כתובתו של הרפניסט. אפריים לא היה בבית, רק אשתו וגיסתו והן שוב לא הכירו אותי, כי הן לא היו מדוּבייצקו.

כשראו אותי במדי צבא רוסי ושאלתי על פרנק טריבולסקי נבהלו ממני, אבל הסברתי להן במה מדובר, ואז נרגעו...

בפשמישל נודע לי, שבקרקוב, יש תנועות נוער חלוציות שדרכן אפשר לעלות ארצה בצורה בלתי־לגלית. קבלתי כתובת של קבוצת 'גורדוניה' בקרקוב, נסעתי לשם ונתקבלתי. ליד כל אירגון יהודי, היה משמר חמוש בלתי־רשמי, זה היה אחרי הפוגרום בקיעלצי. אחרי זמן קצר עברנו מקרקוב לאופולה שלזיה.

אחרי שהייה של כחודשיים באופולה, עברנו בקבוצות של 5 איש את הגבול הצ'כי, כפליטים יווניים החוזרים ממחנות עבודה בגרמניה למולדתם. מצ'כיה עברנו לאוסטריה,

שם נשארנו תקופה מסויימת ועברנו לגרמניה.

כל הגבולות עברנו ע"י "הבריחה" בצורה בלתי־לגלית בתיאום עם מפקדים מקומיים בגבולות, תמורת דמי "לא יחרץ". אחרי תקופה קצרה במחנה בגרמניה, עברנו למשק חקלאי של שטרייכר בקרלסדורף ליד פירשט, לא רחוק מנירנברג. עבדנו שם בחקלאות וברפת.

מגרמניה העבירה "הבריחה" חלק מהאנשים לצרפת, כדי לעלות משם לישראל וחלק לאיטליה, אנחנו נשלחנו בחזרה לאוסטריה ומשם דרך הרי האלפים ברגל לאיטליה. למרות שהזינדמריה ההיא קיבלה תשלום שמן עבור העלמת עין מאיתנו, נודע עלינו לבולשת הבריטית, שהצלחנו להסתנן לאיטליה, והזינדמריה היתה נאלצת לגרש חלק מאיתנו בחזרה; ברגל דרך האלפים לגבול האוסטרי. כאשר סו"ס הרפו מאתנו ליד הגבול האוסטרי, חזרנו שוב לאיטליה. בהתחלה היינו במילאנו ואחר־כך עברנו לעיירה קטנה ליד רומא, בבית עזוב, בינואר 1948, בליל־קר, העבירו אותנו לחוף־ים ריק ועזוב, רחוק מרומא. לכל אחד היה רק תרמיל גב אחד, וכך הפלגנו בחושך על סירת גומי. התרמיל, צריך היה להיות מחוץ לסירה, כדי שלא יתפוס מקום בסירה... את האוניה לא ראינו בחושך. היא היתה מרוחקת מהחוף והחבל היה קשור מהאניה עד לחוף. משכנו בחבל וכך התקדמנו לאניה. ממנה השתלשל סולם חבלים, וכך הצלחנו לעלות אחד אחד לאניה.

באניה היו מדפי עץ והמירווח ביניהם 60—70 ס"מ. ושם נשכבנו דחוסים במשך שבועיים וחצי, נסיעה וטלטולים בים סוער וחורפי. אנשים חלו במחלות ים, סחרחורת, הקאות ואי אפשרות לאכול. יום וחצי לפני התקרבותנו לחופי הארץ, גילה אותנו הראדר הבריטי, נשלח גם מטוס לגלות ולאתר אותנו. אחר־כך הגיעו ספינות מלחמה והקיפו אותנו.

נדרשנו לעלות לאניותיהם בלב ים, אבל רב החובל שלנו לא הסכים לזה, אז הובילו אותנו לחיפה, ובנמל העבירו אותנו לאניות קרב "אוישן ויגור" ומשם לקפריסין. שם היינו במחנות מגודרים בגדרי תיל וגרנו באוהלים. עבודה לא היתה. למדנו עברית, להכיר נשק, אימונים חצי־צבאיים ותרגילי־סדר. עברתי קורס מדריכי הגנה "שורות".

היו כאלה שהיו עסוקים בלילות, בחפירת מנהרות מתחת לגדרי המחנה. בודדים הצליחו לעבור דרך המנהרות ולהגיע ארצה. התורכים הלשינו עלינו, והאנגלים גילו את המנהרה והרסוה...

כמה חודשים אחרי הכרזת המדינה, נתנו האנגלים אפשרות לנשים ולגברים מעל גיל גיוס לעלות מהמחנות לישראל. אותנו שיחררו רק בינואר 1949. עם חיסול המחנות, עברתי עם כמה חברים לקבוצת משמר השרון אשר בעמק חפר. בקבוצה נשארו רק שתי משפחות מכל חברינו. יתר החברים עזבו את הקבוצה אחריהם.

כך תמו שנות חיי גלות שנואים ומושפלים, כאזרח סוג ב' או ג' או ד'. עם כל מיני הגבלות לחופש פעולה והתקדמות חברתית, תרבותית וכלכלית.

הנוצרים שנאו את היהודים שנאה עיוורת מדורי דורות. במשך אלפי שנות קיומה של הכנסיה, ראו ביהודי האויב העיקרי של הנוצרים... הדבר נכנס עמוק לתודעת תרבותם שהתבססה על יסודות הנצרות, עד שיהודי נשאר שנוא אף בחברות שחדלו להיות נוצריות ודתיות.

בחברה קפיטליסטית, היהודי הוא קומוניסט המבקש להרוס אותה; בחברה סוציאליסטית, היהודי הוא רוטשעלד, הקפיטליסט; בחברה לאומית, היהודי הוא קוסמופוליט הבינלאומי; שונאינו הציגו אותנו לא פעם בצל כלפי אומות העולם. אך המציאות הוכיחה את ההיפך.

היהודים כשלעצמם הסתגרו בד' אמותיהם בבניית סייגים על סייגים לעצמם, כדי לא לצאת לתרבות רעה: בהתנהגות, בלבוש, מותר ואסור, כשר וטרפה, איסורים מדאוריתא ומדרבנן, יסורי אהבה עד ביאת המשיח.

כאן בישראל ובזמן הזה השתחררנו מדעות קדומות מסויימות ונעשינו אנשים טהורים, שעוונותיהם נמחקו ונסלחו...

ממשנתם וצוואתם של הורי ז"ל

אמא ידעה והבינה, שיש בעיה עם פיאות וזקן ועם הלבוש המסורתי במזרח פולין, לכן נהגה לומר: לא חשוב לה הלבוש והצורה החיצונית, העיקר להתפלל ולהניח תפילין.

אבי שוב נהג לומר, שלא חשוב לו הלבוש וכד', העיקר לא להתבייש ביהדות, כי אם להיפך, להיות יהודי גאה. בכך יתייחס העולם בכבוד ליהודי. זוהי משאלתו של אבי ז"ל.

וכך לאור התבטאויותיהם של שניהם כיוונו כנראה לפסוק במשלי א, ה: "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך".

משה (יבורניקר) לפלר

זכרונות ילדות

לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, הגיע לעיירתנו דוּבּייצק יהודי מלובש ברוב הדר ומחפש אשה בשם שיפרא. מי היתה זו שיפרא? הסתבר, אשה אחת שהיתה דרה בחדר אחד, בעוני רב וסוחרת בנוצות ואשר חדרה היה מלא מהן. המכובד הזה שוב, המחפשה, הוא אחיה.

בזמנו, עזב אותה ואת העיירה ונסע לגרמניה. שם עשה חיל והתעשר. העוני נשכח, שכח מהבית וכמובן מאחותו שיפרא.

עם הצרות והרדיפות נגד היהודים בגרמניה, וראה הסיכון לפתחו, נזכר בה, באחותו שיפרא, ובא ישר אליה.

בעיירתנו דיווחו על ההתנהגות הפושעת של העם הגרמני, המתיימרים להתפאר, עם הנאור ביותר בכיכול, באירופה...

זמן קצר אחרי זה, בהיותי כבר אחרי בר־מצווה, זכורני נשמעו כרזות דרך הרדיו בפולנית רהוטה ובסיסמה: "כפתור אחד לא ניתן!"...

לבסוף, ואחרי שבועיים בלבד, נראו הגרמנים המרצחים בשערי דוּבּייצק. מחזה נורא מהימים ההם, לא אשכח איך פטרול אחרון, מורכב משני חיילים פולנים, חיל־הפרשים על סוסים מצוחצחים, עוזבים את העיירה. שקט בחלל־ריק. פחד אפפנו מחשש התנפלות הגויים, וכנראה שגם אותם אחזה האימה ומהוססים היו.

והנה מופיעים הגרמנים המרצחים, רוכבי אופנועים, שניים שניים. שרוולים מקופלים, מכונות יריה על כתפיהם ומראיהם יקניבלים... הם מתמקמים ברחוב שהוא בנוי כמרפסת לאורחים ומרגישים עצמם כבבֵּיתָם חֲמָר. והנה לפתע הפגיזום הצבה הפולני מהר סמוך בתותחים.

הגרמנים ברחו ועלו דרך שביל בית־הקברות, כתרו את הצבא הפולני, לכדום והביאו אותם שבויים.

כתוצאה ממצב זה, התמקמו היטב בעיירה ואנו התקרבנו אליהם ומתחילים לשוחח איתם. חפצם העכשוי היה רק לקנות ביצים וחמאה, וכו', והגויים, הרי אינם מבינים גרמנית, נהפכנו למתווכים ביניהם, וכאילו השד אינו נורא כל־כך.

תיאור זה נמשך כמה ימים, עד שלפתע, פרצו הגרמנים בני־השטן, והדליקו את בית־הכנסת ובתים הסמוכים לבית־הכנסת נדלקים גם הם. דליקה זו לא פסחה על ביתו של דודי רפאל יבורניקר ז"ל, שעסק בחייטות, ובמרתף נמצא אז מלאי של גלילי בדים לחליפות. כמובן, כל הגברים מהמשפחה הוזעקו להציל את הסחורה מהדליקה. ביעף הופיעו הגרמנים ואספו את הגברים והובילום דרך הגן לכיוון העיריה.

בעוברם בגן, הוביל גרמני אחד את שני בניו של רפאל: יונה, אייזיק וכן את אבי... פנה אייזיק לאבי: "הזדמנות נאותה לחסל את הגרמני ואני אחסל אותו". השיב אבי: "אם תעשה זאת — יחוסלו כל יהודי העיירה, השמר לך מלעשות זאת", לסיום: כ־30 גברים נעמדו בשורה אחת בבית העיריה וידיהם למעלה, והגויים השקיפו למחזה בשמחה.

לפתע נשמעה פקודה: "מי שיש לו יותר משלושה ילדים, לצאת מהשורה!", יחידים יצאו, ביניהם אבי יוסף, ונשלחו לטאטא את העיירה.

אבי רץ לחנה, אשת רפאל, האמא של שני בניה אייזיק ויונה ומוסר: "רוצי לעיריה ובקשי שיחזירו לך בן אחד, כי עומדים להרוג את שניהם!" — היא הלכה מרוב פחד... בינתיים, העמיסו הגרמנים המרצחים, קרוב ל־30 גברים על מכונית משא, לקחו איתם אתם והובילום מחוץ לעיירה...

אבי עלה לעליית הגג עד יעבור הזעם, משם שמע יריות. אחרי שהייה של כמה שעות שם לב והנה גוי שכנו רץ מאחורי הבית ומתביא תחת מעילו משהו. אבי ירד אליו ופתח מעילו והנה הגוי נושא איתו נעליים מיוחדות שחורות של שני יהודים דתיים, חסידים. כמו־כן מוסר לאבי על שני הבנים של אחיו, שנקברו חיים בעודם פצועים מהיריות...

למה ומשום־מה? על פשעם היחיד שנולדו יהודים!

ר' אברהם יוסף רובינפלד ז"ל

ביום ו' ערש"ק ט' בתמוז תשמ"ח (24.6.88), באתי אל כ' האדמו"ר סדיגורה, מוהר"ר אברהם יעקב שליט"א, לקבל את ברכתו לקראת יום הולדתי ה־75 — כ' בתמוז תשמ"ח.

בהזדמנות נאותה זו, לא שכחתי לשוחח איתו, בעניין העיירה דוּבּייצק. בקשתיו אם בידו להעלות שורות ספורות, להנציח מישהו או משהו — רצוי מאוד וייטיב לעשות בנידון.

ביעף נעניתי, כבוד האדמו"ר הכתיב לי ורשמתי:

"ר' יוסף אברהם רובינפלד ז"ל (בתו חנה־לאב לב, חיה בישראל בבני־ברק), התפלל בקלויז סדיגורה בדוּבּייצק, היה ידיד נאמן של ר' שלמה'לה ציציה־מעכר (תשמישי־דקושה), בעיירה דוּבּייצק.

הוא היה יהודי עובד ה', חסיד סדיגורה בדור, והיה "בעל שחרית" בימים הנוראים בפשמישל, בחצר סדיגורה, אצל האדמו"ר ר' שלום מרדכי יוסף (מש"י), זצ"ל.

היה לו קול בריטון־בס אשר נשמע למרחקים היטב, לאלפי מתפללים שבאו לחגוג לכבוד הרגל אצל האדמו"ר הנ"ל, זצ"ל.

הוא היה חובש שטריימל עם זקנקן צהבהב־אדום קצר, וכן ממושקף, נעים סבר וחריף מוח.

תהא נשמתו, יחד עם כל נשמות הנִספים, יקירי הקהילות היהודיות, צרורות בצרור החיים, והי"ד.

הגירוש מדוּבּייֶצקו

כיליד דוּבּייצקו שנולדתי למשפחה יהודית אופיינית לעיר, מנסה אני להעלות מזכרונותי, אם יתכן והסיפור ידוע:

בפרוץ מלחמת העולם השניה, הייתי בסך־הכל בן 12, ואחי חיים ישעיה היה בן 7 שנים.

בזמן הגירוש מדוּבּייצקו, הועברנו לצידו השני של נהר הסאן. שם קיים כפר בשם רוסקבייש (ביידיש: ריסקביש), ובאותו כפר גר יהודי בשם בונים. אביו היה מלמד בדוּבּייצק ושמו לייב. רוב המגורשים פנו לביתו של אותו יהודי לשם לינת־לילה. לציין, שהשהייה שם היתה גהינום אמיתי, עקב מספרם העצום של האנשים שהצטופפו תחת קורת גג אחת.

בהיוודע הדבר לגויים בסביבה, הגיעו הם לסביבת ביתו של בונים, כדי לבצע שם שוד כספי מהיהודים.

סיפור הגבורה של אותו יהודי בונים: הוא נעמד לו כל אותו הלילה בחוץ עם קילשון בידו, כשמולו, מנסים הגויים להתקרב לביתו ובחרוף־נפש הגן על הבית, תוך השמעת איום כי מי שינסה להתקרב יותר מידי לבית, ייהרג. כך עמד כל הלילה ובגופו הגן על היהודים שבביתו. ייזכר הנ"ל לשֶבח.

מהכפר עברנו לעיירה בֶּרגֶ', שם נולד אבי, ושם היתה לו משפחה מסועפת, ממנה לא נותר איש.

עד לשנת 1942 היינו בבֶּרגֶ'. בשנת 1942, הועברו כל יהודי בֶּרגֶ' לפשמישל — ברגל. בפשמישל היינו תחת כיפת השמים כשלושה ימים. שם רוכזו כל היהודים במקום איסוף (זאַפלפלאַץ). אני נשלחתי למחנה ריכוז זֶישוּב (ריישא) והורי ואחי, נשלחו למקום בלתי־ידוע. מאז לא ראיתי ולא שמעתי יותר עליהם.

ברישא הייתי עד ל־1944. לאחר מכן הועברתי לעוד שני מחנות ריכוז בשטח פולין. משם לפלונסבורד שבגרמניה ולאחר מכן לעוד מספר מחנות ריכוז שבשטח גרמניה.

השתחררתי ב־2.5.1945, כאשר שקלתי בסה"כ 35 ק"ג...

גורל רודף גורל והנצחה נחוצה!

נולדתי בדוּבּייצקו להורי ציארנֶה ושמעון צייכנֶר ז״ל.
אחותי פעשי נכחדה יחד עם כל הדוּבּייצקאים שנְספו, הי״ד.
בביתנו שרר מצב קשה ומר כי אמי ז״ל, קיבלה שיתוק ולא יכלה כלל לתפקד.
אני שוב החלטתי, לאחר שסיימתי 6 כיתות בי״ס כללי, לעזוב את ביתי. העבודה התבטאה בטיפול בילד.
אחותי פעשי עבדה שעות אחדות אצל משפחת קאנר, היות ותרופות לקנות חייבים היינו, ועבודתה שימשה סיוע רב.
בשנת 1931 עברתי לקראקוב, שם מצאתי עבודה בחנות לספרים, בעלי־עסק יהודים מעורים, ושביעות־רצון היתה משני הצדדים.
חלפו כמה שנים עד שהגרמנים פלשו והפועל־יוצא מזה ידוע לכולם ומיותר לחזור ולהעלות על הנייר כי כולנו נוסינו מאוד...
המסיימת בתודה לכל פעילי האירגון, על המבצע בספר,
ועם ברכת שלום לכל בני עירי דוּבּייצק.

מַלָה געזאנג
(מצד אבי ז״ל)

זכרונות מהבית

שאלתי אני את עצמי למה נאלץ אני להתעמק כל כך ולהזכר בזכרונות מהבית, ואין לי בעצם מה לספר, והגעתי למסקנה שהסיבה נעוצה בהורי ז״ל, שהיו תמיד מאוד עסוקים במסחר ובגמילות־חסדים וימי־מנוחה הקדישו לתפילה וקדושה, ולא לשיחות משפחתיות...

בכל זאת אנסה לגלות משהו מִשָּׁמָץ שבידי. לאחר בניית ביתנו במרכז העיר (רינק 36) למרות שהבניה טרם הושלמה, עברנו לגור בחדר אחד גדול, והחנות נפתחה לתוצרת עצמית: נעליים, מגפיים, עורות וצורכי סנדלרות, לפי המלצת הרבי מיבורניק, באשר אבי ז״ל, היה אחד מחסידיו הדבוקים.

בעיית פרנסה לא היתה קיימת, כי בנוסף למסחר של אבי ז״ל, היה גם מקבל פנסיה בתור נכה־מלחמה ממלחמת העולם הראשונה. התשלום החודשי של הפנסיה הממשלתית — 20 שלוטי. אגב, הוא כיהן כיושב־ראש של אירגון הנכים, בהתנדבות..

סבי יהושע דוד קורנפלד, התפרנס גם כן ממכירת נעליים ומגפיים בשוק.

לאחר הגירוש ב־1939, עברנו לדוברומיל ושם שהינו עד שנשלחנו לסיביר ב־1940. הסבתא הצטרפה אלינו, ואילו הסבא ז״ל נשאר, וגורלו לא ידוע לי עד היום. בסיביר נפטרה הסבתא בחורף הראשון לשהותה.

חוזר אני לתקופת שהותנו בדוברומיל, וגם משם סחרנו בעורות, עם הסוחרים מפשמישל. אבי ז״ל זכר היטב למי וכמה היינו חייבים חובות והוא הגיע להסכם בסכום שווי־כסף שקנינו עורות. סכום דומה שילמנו על החשבון, ובמשך הזמן חיסלנו את החובות. כאמור, נשלחנו לסיביר, בסביבת בודיבו, שם התמסר אבי ז״ל לתפירת נעליים ומגפיים. בשנת 1943 עברנו לעיר בודיבו ושם התפתח קצת מסחר.

אני אלעזר הסתבכתי בפלילים וברחתי לסביבת יקוצק, על שם אחר. ובאותה שנה נפטרה אמי (ב׳ דראש חודש אייר תש״ג). ואנו שוב: אבי ז״ל, אחי, 3 אחיות ואני, נסענו לסביבת סרסוב (מרינטאל), ושם נפטר אבי ז״ל א׳ דר״ח תש״ה 1945.

לצערנו, אין בידי אף תמונה אחת של אחד מהם. התמונה היחידה שכן היתה לי, זהו השלט לאחר פתיחת החנות, "...WLASNY WYROB OBUWIA" תמונה זו גם נעלמה לי.

זהו הסך־הכל של משפחתי שמעון ומינדל קורנפלד ז״ל.

שתי המצוות יִזָּכְרוּ לוֹ
לר׳ אברהם וינטר ז״ל, הי״ד

א) ר׳ אברהם וינטר היה מחסידי בעלז, דאגות פרנסה לא חסרו לר׳ אברהם, כי מטופל היה בהרבה ילדים, ועליו היה לדאוג לכלכלם בכבוד. דבר זה בעיירה כמו דוּבּייצק לא היה מן הדברים הקלים.

ממה ר׳ אברהם התפרנס לא זכור לי, אך לציין כי למען צרכי ציבור, מצא לו ר׳ אברהם זמן, תמיד. כדי להמחיש צורת עסקנותו הציבורית, נדרש קצת הסבר קודם, שהקורא יבין בדיוק משמעותה. בעיירה קטנה כמו דוּבּייצקו לא היה בית־חולים. וגם כאשר משהו חלה, לא הזעיקו מיד את הרופא.

דלקת ריאות היא המחלה השכיחה ביותר בימי החורף. לכן, אם משהו חלה בדלקת ריאות, קדח הוא מחום שבועיים. ואז, או שבא משבר, או שהחולה עבר את זה איכשהו, או שהפציינט ל״ע מת רח״ל. אך במשך ה־14 יום הנ״ל רבץ על בני הבית (המשפחה) לטפל בו בהתמדה: להגיש לו את התרופות בזמן, לספק שתיה וכל מה שהיה נחוץ, ולהשגיח שהשקיק עם קוביות הקרח אשר שמו על מצחו של החולה, כדי להוריד את החום הגבוה לא יוזז ממקומו, גם בלילות. מובן כי בני המשפחה התמוטטו כבר בימים הראשונים.

היו גם חולים במחלות אחרות וממושכות, וגם זקנים שהיו זקוקים לטיפול תמידי, ובית־חולים אַיִן. וזה כמובן היה בעוכרינו. לעזרתנו בא לא אחר מאשר ר׳ אברהם וינטר שידע על כל בית הזקוק לסיוע כזה. אכן, הוא אירגן צוות עזר להשגיח על חולים כאלה בלילות. הוא פנה ישירות לבחורים אשר למדו בבית־המדרש ואירגן תורנות בין הבחורים וכל יום נכנס לשם, אל שני בחורים פלוני ואלמוני וציווה: ״היום התור שלכם ואתם נכנסים לשמור על חולה פלוני״... הבחורים קיבלו זאת כמצווה גדולה ור׳ אברהם עצמו, השקיע בבעיותיו, הקפיד על מצווה זו בקפידה, בחורף כמו בקיץ.

ב) מצווה שניה — לפי פרקי אבות פרק ראשון, מ׳, ה׳: ״יהי ביתך פתוח לרווחה, ויהיו עניים בני ביתך״. גם כאן נדרש הסבר מעט: בין יהודי פולין היו עניים רבים, כאלה שהיו מוכרחים לנדוד מעיירה לעיירה ומעיר לעיר, ולחזר על הפתחים ממש ולבקש נדבה.

כך עברו הם מרחקים וכמובן, שהיו אף כאלה שלא היה באפשרותם לחזור הביתה לשבתות, והם נאלצו להשאר בעיירות בימי שישי לקראת שבת. על פי רוב, התמקמו הם סביב שולחן ליד התנור בבית־המדרש, בתקוה שמישהו יזמין אותם לשבת. וכמובן, בלי שמישהו ידאג להם לפחות, ובלי סידור ממש, היה נשאר חלק מהן בבית־הכנסת בלי שולחן שבת.

כאן תפס היוזם ר׳ אברהם שלנו מקום לפעולה.

הוא סידר גם את העניים אצל ה׳בעלי־בתים׳ לפי תור.

הוא סוקר ומונה בזמן התפילה כמה עניים ישנם וניגש בשקט ובהכנעה, לאלה שהתור הוא שלהם, כאילו מבקש טובה לעצמו, מנענע בראשו, שלא לדבר בזמן התפילה, וברמז קיבל הסכמתם. בצורה זו היה מסדר כל אחד על הצד הטוב ביותר, שלא ישאר חו״ש עני אחד בבית־הכנסת בלי שולחן שבת... ושוב הפעם, זה לא היה מן הדברים הקלים.

לפעמים קרה והגיעו הרבה עניים בבת אחת, היוו הם משא כבד על כתפיו של ר׳ אברהם, לדאוג לכולם. עכ״פ, לי לא זכור מקרה אחד שעני ישאר בלי שולחן־שבת. וכל זה הודות למסירותו הבלתי נלאית של ר׳ אברהם, הי״ד, שקיים כל מצוות שאין להם שיעור בהקפדה, וביניהם: הכנסת־אורחים וביקור־חולים.

משה שימל ומשפחתו ז"ל מדובייצקו

מי לא הכיר את משפחת שימל בדובייצקו והסביבה? היתה זו משפחה מוכרת ומכובדת לא רק בעיירה, אלא בעולם, למשל: מאוריצי שימל (על שם אותו סבא) סופר ומשורר בוורשה שעד עכשיו מעריצים אותו. שמואל שימל עזב בנעוריו את העיירה, השתקע בפילדלפיה ואח"כ היה חלוץ חב' "פריז ידר" בישראל בשנות ה־20 המוקדמות, וגם שלח את ילדיו ללימודים אקדמיים ארצה.

אחד מבניו הרולד שימל, היה כותב נאומיו של רוזבלט. ואילו הבת רות, חוקרת מחלת הסרטן באוניברסיטאות: ירושלים, וושינגטון, שיקאגו וניו־יורק; כלת פרס "גיגר"... ומוזמנת אישית מנשיא טרומן לקבלת פרסי מחקר בתחום זה.

עו"ד שימל ז"ל, ידוע ומוכר בחיפה, היה בן דודו. לפי דעתי משה 'עלה' מעל כולם, דמות אבא ישר, יפה־תואר, שכל התושבים של הסביבה, יהודים וגויים, כיבדוהו והעריכוהו למכביר ואף נדבר לו השם "מלך"...

ואלה בני משפחתו של משה: אבא ואמא: אלימלך ויענטי, שהיתה הרבה יותר צעירה מבעלה (היא בתה של ביילה־חיה"ס שבעלה מלך היה דודה), התחתנה אחרי שהתאלמן מאשתו הראשונה גיצי'ה ונשאר עם שישה ילדים (אחים ואחיות): ישראל, יוסף, טובה, רייזל, צביה ופנחס.

מאשתו יענטי וילדיהם: סוניה, איצי', ברינצי'ה, נפתלי, לייבוש, מירצי'ה ומשה. סוניה נישאה למנדל רייך — אחת המשפחות הידועות בעיירה. ברינצי'לה, יפיפיה שחרחורת, זכתה להינצל מהשואה וחזרה עם תברוחה לעיירה, לחפש מישהו ממשפחתה — נרצחה באותו לילה, ע"י הפולנים.

נפתלי, נשלח לסיביר, עבר עינויים זוועתיים בבית־הסוהר, והגיע אחרי המלחמה לארצות הברית (פילדלפיה) אל אחותו רוזה ונפטר ממחלת הסרטן. משה הספיק עוד לבקר אותה שם. לפני מותו כתב למשה: "לפני־כן הייתי בבית־סוהר מברזל, ועכשיו אני מרגיש בכלוב מזהב.

ייצהלה לייבוש, מרים ומשה — משה'לה הצעיר מכולם: משה בעלי ז"ל.

לציין, שכל האחים והאחיות הובאו על־ידי הדוד שנואל לפילדלפיה.

משה נולד ב־10.4.1918, כמו כל הילדים היהודים בעיירה כן הוא למד ב'חדר', אח"כ בבי"ס עממי ומגיל 14 החליט ללמוד מקצוע ועמד על־כך. אהבתו לעץ הובילה אותו ללמוד נגרות במקום, ובהמשך הזמן, אצל האומן בקראקוב. כאן המקום להזכיר את בת־דודתו חייקה וישנר. אחת החלוצות הראשונות מהתנועה הציונית 'עקיבא' בזמנים ההם. בהשפעתה נטה גם משה בכיוון זה. כבר בהיותו בקראקוב, נשלח עם קבוצת חניכים ל"שז'שוביצה־בונרקה" — להכשרה.

בשנים 1935/6/7 מקובל היה לשלוח חניכים לארץ־ישראל אחרי גמר שהות הכשרה. כאשר משה נוכח לדעת שאינו בין הנוסעים הנ"ל, ואילו זמן גיוסו לצבא הפולני מתקרב... פנה הוא לדולק ליבסקינד (ראש התנועה) באוּלטִמָטוּם: "או שאני נוסע — או, חוזר הביתה לעיירתי" — ונסע הביתה... למחרת היום קיבל מברק מדולק בקיצור נמרץ ובזה הלשון: "MONIEK, PAKUJ MANATKI, SPOTYKAMY SIE PRZY POCIAGU". "מוניק, ארוז את חבילותיך וניפגש בתחנת־הרכבת"...

וכך משה הגיע ארצה ב־1 בספטמבר 1939, יום פרוץ מלחמת העולם השניה. הוא הופנה מיד להכשרה קבוצתית בחדרה, ומשם לקיבוץ בית־יהושע קבוצת "ירדן". הוא היה בין ראשוני המתנדבים לצבא הבריטי, שם שירת ביחידת הנדסה קרבית 468 (פירוק מוקשים ועוד).

הקבוצה הגיעה באוניה "אנצ'י סירני". קבוצת נוער אשר ניצלה ממחנות־ריכוז־מוות ועבודה וביניהם לוסיה פינצ'וק מווילנא, הודות לרוחב־ליבה של אמה שהכניסה בזמן הרוסים לדירתה 7 פליטים מתוך תנועת 'עקיבא' וביניהם חייקה וישנר (בת דודתו של משה).

בצורה גורלית כזו, קשרה את גורלי לכל החיים עם אנשים חלוציים נהדרים, אנשי אדאלים והתנהגות קבוצתית מופתית. היא התחתנה ברוסיה הרחוקה עם בצלאל קניטל והגיעו עם 'יתומי טאשקנט' לבת־ים — שם עבדה בתור תופרת.

שכנודע לה שאחת ממשפחת פינצ'וק נשארה בחיים, מיד הזמינה אותי אליה. כאן הכרתי את בעלי לעתיד משה שימל. אחרי הנישואים שלנו ב־1946 החלטנו להקים קן משפחתנו בחולון; כאן נולדו לנו שני ילדים: בן בשם אלימלך על שם אביו ובת חיה'לה על שם אימי; עם הזמן נוספו 4 נכדים.

משה הקדיש את כל מרצו לעבודתו ולשיקום משפחתו. אהבתו לעשיה וליצירה במקצוע שבחר איפיינה את צורת קיומו; יושרו הפנימי, יציבותו בדעותיו השלמה, עקביותו והתמדה במעשיו, רוחב־ליבו לבריות, צניעותו כלפי עצמו והשקפת עולם אמיצה — כל אלה אפשרו לו חיים עצמאיים ללא עזר.

ביתנו המפואר בחולון, הוא הקים. הוא במו ידיו בנה ודאג לצייד ולרהט בכל הטוב האפשרי. עבד מבוקר עד לילה. לסמל ולדוגמא שימש לפועלים בבית־מלאכתו. מעניין אף היה לראות עת לקח לתוך ידו קרש, באיזו תבונת־יד, עדינות וידע השתמש בו. כתב־ידו הקלוגראפי הרשים מאוד, כאילו אותיות דפוס...

אשר לכיבוד אב ואם הוכיח עצמו במלוא־מובן־המילה. כזה נשאר עד ליום המשבר, בהגיעו ישר מעבודתו לבית־חולים. שבועיים לפני מותו גברה עליו מחלת סרטן־הלב.

ב־14 בדצמבר 1987 הלך לעולמו, ואנו נשארנו מיותמים והמומים, כי מותו בטרם־עת לא התאים לדמותו הגברית של משה. קשה להשלים בכך, כי משה בעלי איננו איתנו יותר!!! תנצב"ה.

אליעזר רוזנברג, חולון

עם משה שימל ז"ל

(דברים לזכרו)

את משה הכרתי בשנות החמישים הראשונות, עת הוא חיפש דרכו, להיות בעל בית־מלאכה עצמאי. הוא היה איש עבודה למופת ונגר מעולה. אז סיפר לי הוא את קורותיו: הגיע ארצה בתור מעפיל, ביום פרוץ מלחמת העולם השניה, כחניך הנוער הציונית, וזמן מה היה חבר קיבוץ בית־יהושע.

עם התחלת ההתנדבות של בני הישוב, לצבאות הנלחמים בנאצים, התנדב לצבא הבריטי. היות והיה נגר, הציבוהו לחיל־המתנדבים המלאכותי R.J., כלשונם. הוא עבר את כל תלאות המלחמה. במצרים במדבר, ניצב מול צבאות רומל ושם 'אכל הרבה חולי כלשונו.

עם התקדמות בנות הברית הגיע לאיטליה, ושם ניהל בית־מלאכה עבור הצבא. עם גמר המלחמה בארץ־ישראל — השתחרר. כאן הכיר את אשתו בת־לויתו פליטת־שואה, והקימו קן משפחתו בחולון. באתר זה התוודענו אחד לשני.

היות והוא חשק מאוד להיות עצמאי וכן כותב שורות אלה חפץ מאוד בתחילת דרכו, להיות בונה עצמאי זעיר, נוצרו הבנה וכימיה בינינו. ואיכה זאת? בעת הזאת בניתי בית קטן עבור ידידי ולו מסרתי עבודת הנגרות. מאז נוכחתי לדעת כמה חרוץ היה האיש. לימים הרחיב את בית מלאכתו והעסיק מיספר עובדים. הרגלו היה להופיע לעבודה בשעות המוקדמות כדי להכין כמה משקופים טרם בואם של העובדים.

משה אהב את השלמות והדיקנות בעבודה, הן בעבור אחרים והן לביתו. לימים בנה לו בית בטבורה של חולון, והכל נבנה בשיא השלמות. בסוף שנות ה־70, עם התגברות האינפלציה והתייקרות עלות העבודה, עבר עליו משבר כמו על יתר עצמאים זעירים, ומרצו ירד בתקופה ההיא...

תנצב"ה.

קורות משפחתי

הנני בן צבי רפס ובאשע לבית שמאלץ, נכדם של ר׳ יהושע בן משה רפס וסבתא פייגע בת ר׳ נפתלי ומצד אמי נכדם של ר׳ דוב שמאלץ בן יעקב וסבתא אסתר לייביש.

שתי המשפחות גרו עד שנת 1939 בעיירה דובעצק. לסבי יהושע היו חמש אחיות. שלוש מהן: יוסא, אסתר וזעלטא, התגוררו עם משפחותיהם בדובעצק. אחות יענטא התגוררה עם משפחתה בעיירה שיראוא ואחות פערל עברה למדינת שוייץ אחרי מלחמת העולם הראשונה, ומשפחתה גרה שם עד היום.

לסבי יהושע, היו ארבעה בנים ושלוש בנות. הבנים: אבי צבי ז״ל נשוי לבעשא ושני ילדים פריידל ומאיר. נפתלי נשוי לזיטל; ושמואל ויצחק (שניהם רווקים) התגוררו כולם בדובעצק. הבנות: דבורה נשואה לבנימין ביישעל ושלוש ילדות התגוררו גם הם בדובעצק. נחמה נשואה ללוי גרומט, התגוררה בעיר איסטריק והבת חיה פרענקל ומשפחתה, עברו לכאן, לארץ־ישראל, בשנת 1935 וגרה בתל־אביב.

לסבי דב שמאלץ, שנולד והתגורר בכפר סמוך לדובעצק, היו ארבעה בנים וארבע בנות. שני הבנים יעקב וצבי היגרו אחרי מלחמת־העולם הראשונה לארה״ב; בן לייביש הנשוי, וחמישה ילדים, התגוררו בעיר ירוסלאב ובן אייזיק הנשוי ליוסא ושלושה ילדים, ואמו הזקנה התגוררו בכפר הסמוך לדובעצק.

הבנות, אמי בעשא ומשפחתה, חיה, נשואה ליעקב פירשט ושלושה ילדים ומאלי נשואה ללייביש אפט עם ארבעה ילדים, התגוררו בדובעצק. והבת צביה נשואה לשמעון פישלר ובתם הקטנה, התגוררו בירוסלאב.

כשפרצה המלחמה בשנת 1939 והגרמנים כבשו חצי פולין, יצאה העיירה דובעצק ועוד עשרה ערים, עיירות וכפרים, שבצד הכיבוש הגרמני קרוב מאוד לגבול החדש שבין הגרמנים והרוסים, והגרמנים גרשו את כל היהודים ממקומות הקרובים לגבול ובניהם גם את יהודי דובעצק גירשו לעבר נהר הסאן, שהוא היווה מעכשיו הגבול החדש.

יהודי דובעצק וביניהם גם שתי המשפחות מצד אבי ואמי, עברו בחיפזון ובחוסר־כל את הנהר והתפזרו למקומות שונים. רובם עברו למקומות שהיו להם שם קרובי משפחה. שם קיבלו בינתיים איזו קורת־גג זמני ובתקוה שהמלחמה תיגמר מהר ויחזרו הביתה.

סבי יהושע והסבתא ושני הבנים שמואל ויצחק הרווקים, אבי, אמי, אחותי ואני עברנו לגור בעיירה שיראוא כי שם היתה אחות סבי יענטא. הבן נפתלי ואשתו, עברו לבירצ׳ע; הבת דבורה ומשפחתה עברו לעיירה אילוצ׳, שם גרו קרובי בעלה; והבת נחמה נשארה בעיר איסטריק, כי זה היה איזור רוסי. כעבור פסק זמן עבר הבן שמואל לעיירה דיבוטיצ׳ט, ושם גם התחתן.

המשפחה מצד אמי גם הם התפזרו לכמה מקומות. אח לייביש ומשפחתו עברו לעיר סטניסלאבוב ואחרי פסק זמן עברו לשם גם האחות חיה ומשפחתה. האח אייזיק ומשפחתו והסבתא הזקנה ואחות מאלי ומשפחתה וכמו־כן האחות צביה ומשפחתה עברו לגור בפשמישלאני.

בחודש מאי 40׳ אספו הרוסים את אבי, אמי, אחותי, אחי יצחק ואותי, והגלו אותנו לסיביר. שם עבדנו ביערות כמו כל היהודים, תוך תקוה ואמונה שבעה״י — נחזור הביתה... האח יצחק ששכב על ערש דוי כתוצאה ממחלה לא זכה לחזור, ונפטר בגיל 28. אנו וב״ב, זכינו לחזור לפולין ב־1946.

כרגיל, התחלנו להתעניין בגורל המשפחה והמידע הדל והמעציב שקיבלנו: סבא יהושע והסבתא אספו הגרמנים לתוך מחנה השמדה בבלזיץ; שמואל אחי, נרצח ע״י

האוקראינים בעיירה ריבוטיצע, בפוגרום שנערך לפני החיסול הסופי של היהודים שם; האח נפתלי ואשתו זיטל, האחות דבורה ובעלה בנימין ובנותיהם מרים זיטל, רחל־לאה וחוה, האחות נחמה ובעלי לוי לא ידוע לנו מה עלה בגורלם, איפה ואיך נִספו. יהי זכרם ברוך, ה״י״ד.

האחות של סבי יהושע — יענטע מטיראוא — בעלה ושלושת בניה נלקחו למחנה השמדה בלז׳יץ. האחות זעלטא קורנפלד, בניה ישראל ומשה — לא ידוע איפה נִספו; אסתר, אשתו של משה ובתה עברו את השואה וכשנגמרה המלחמה חזרו לדובעצק ומיד נרצחו שם ע״י הפולנים הלאומנים. בתה מלכה ומשפחתה, בנה צבי ומשפחתו יבל״א — חיים כאן בישראל; האחות אסתר שטראזלער ובעלה לייביש ושלושת בניה ובתם, נִספו בפשמישל עם כל יהודי הקהילה; בנה משה, אב לתינוק נרצחו ע״י הגרמנים עם כניסתם לעיירתנו בשנת 1939. בנה אביגדור שירת בצבא הפולני כשפרצה המלחמה ב־1939 ונפל.

על קורות אחות יוטא ברוך ומשפחתה, מוסרת בתה סוניה שהיא היחידה מכל המשפחה שעברה את השואה וגרה עם משפחתה בחיפה. יהי זכרם ברוך והי״ד.

ממשפחת אמי, ידוע שהסבתא אסתר ז״ל, נפטרה עוד לפני הרציחות ביהודים. גם שמענו, כאשר פלשו הגרמנים לאוקראינה, ניסו חלק מיהודי דובעצק לחזור לבתיהם, ואחדים מהמשפחות גם חזרו אבל חלק גדול לא נכנס וזאת מסיבה לא ידועה לנו. הם נעצרו בעיירה בירצ׳יע כ־25—30 ק״מ לפני דובעצק. לשם חזר גם חלק ממשפחת אמי, אייזק ומשפחתו והאחות חיה ומשפחתה.

כמו־כן, ידוע לנו שאת האח אייזיק ואת הבן של האחות חיה לייביש, רצחו הגרמנים בפעולות ענישה, כאשר כל יהודי עשירי נורה עוד לפני החיסול הסופי.

יתר בני משפחת אמי: האח לייביש ואשתו; בנותיהם חיה פריידל ובאשע; בניהם יעקב ויהושע; איטע, אשתו של אייזיק; בניהם דוב, שמעון וגיטל; האחות חיה ובעלה יעקב, בנותיהם איטע ובאשע; אחות מאלי ובעלה לייביש ובנותיהם פרייגל, ברכה, מלכה ובנם דוב; האחות צביה ובעלה שמעון ובתם מירל, עליהם לא ידוע לנו מה עלה בגורלם, איפה ואיך נִספו.

אסתר בת דודתה של אמי — נשארה בחיים. על אחותה צביה שמאלץ שמענו שהצליחה להיחבא זמן ממושך אחרי החיסול של יהודי דובייצקו, יחד עם עוד יהודי העיירה ומיבורניק ובסופו של דבר נתפסו על־ידי הגויים ונרצחו. יהי זכרן ברוך והשי״ת ינקום את דמם.

אבי ואמי ז״ל נפטרו בצפת. אחותי פריידל תחיה, גרה במושב שדה־יעקב וארבעה ילדים גרים במקומות שונים כאן, בישראל. אני גר בצפת ושתי בנותי מתגוררות בחיפה ובטבריה.

מבוא:
פולין ושכנותיה

פולין נוסדה במאה העשירית ע"י איחוד שבטים סלאביים ומלכה הראשון קיבל על עצמו בהסכמת עַמו, את הדת הנוצרית הקאתולית (1). במפה מס' 1 (רפרנס 2) ניתן לראות את פולין מאותה תקופה, במפה מס' 2 (רפרנס 9) את פולין ושכנותיה כיום ובמפה מס' 3 (רפרנס 4) את עריה הראשיות.

פולין ידעה מלחמות רבות כולל פלישת הטטארים במאה ה־13 ומלחמות עם השבדים במאה ה־16. ב־1648 פרץ מרד של הקוזַקים בהנהגת בוגדן חמלניצקי, כנגד האצולה הפולנית. הקוזַקים הביסו את הצבא הפולני וערכו טבח ביהודים. רוסיה וגרמניה ניסו פעמים אחדות לספח חלק ממחוזות פולין. ואמנם, במאה ה־18 היא חולקה בין רוסיה במזרח, גרמניה במערב ואוסטריה בדרום. כתוצאה מכך, נמחקה פולין מהמפה למשך 100 שנים (1893—1793) ורק לאחר מלחמת העולם הראשונה, בעקבות חוזה ורסאי משנת 1919, היא חזרה להיות מדינה עצמאית (1).

יהדות פולין

יהודים החלו להגיע לפולין במאה התשיעית לאחר שברחו מגרמניה והביאו איתם את שפת היידיש הבנויה מניבים שונים של גרמנית. היהודים נתקבלו בסבר פנים יפות ובסוף המאה ה־15 נמנו בפולין 30,000. מספר היהודים גדל ובמאה ה־17 היוו 15% מהאוכלוסיית הערים ו־3% מכלל אוכלוסיית המדינה. האנטישמיות וההסתה של כמרים לא איפשרו חיים שלווים וכבר במאה ה־14 וה־15 דווח על פרעות ביהודים.

ב־1648 ערכו הקוזַקים בהנהגת בוגדן חמיילניצקי ובשיתוף אכרים פולנים מוסתים טבח ביהודים ותוך תקופה של 8 שנים נרצחו בערי פולין מעל ל־100,000 יהודים (מפה 4 רפרנס 12). בין הפורעים נכללו לא רק פולנים ואוקראינים, אלא גם רוסים, שבדים ואחרים. למרות הפוגרומים והאנטישמיות גדלה אוכלוסיית היהודים ובשנת 1921 נמנו 3,3 מליון יהודים בפולין. התרשמות על רדיפת היהודים באירופה בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה והשניה (1917—1933) ניתן לראות במפה מס' 5 (רפרנס 13) ומס' 6 (רפרנס 5).

מלחמת העולם הראשונה

מלחמת העולם הראשונה, נמשכה מאוגוסט 1914 ועד נובמבר 1918. צד אחד כלל את חבר העמים הבריטי, צרפת, בלגיה, רוסיה, סרביה, יפן, איטליה, רומניה, יוון, ארה"ב וכו', שנקראו "מעצמות ההסכמה" או "בעלות הברית". מהצד השני היו: גרמניה, אוסטריה, הונגריה, תורכיה ובולגריה שנקראו: "מעצמות המרכז". המלחמה התחילה כאשר גרמניה הכריזה מלחמה על רוסיה וצרפת הצטרפה אליה בתוקף הסכם הגנה מ־1892. בריטניה הצטרפה ב־4.8.1914 (10).

אבדות מלחמה זו היא 8.5 מליון לוחמים הרוגים, 21 מליון פצועים ו־20 מליון בני־אדם נוספים, אשר מתו ברחבי חבל בשל מחלות, רעב ופגעים אחרים. בתום המלחמה נחתם חוזה שלום (11.11.1918) והוקם "חבר הלאומים" (28.6.1919) אשר מטרתו היתה לשמור על שלום העולם וליישב סכסוכים, עם הקמת הַחֶבֶר, חתמה גרמניה על חוזה ורסאי אשר מתיר לה החזקת צבא מתנדבים זעיר וצי קטן, ואוסר עליה לבצע גיוס חובה של תושבים או להחזיק חיל אוויר, וצוללות (10). גרמניה גם התחייבה לשלם פיצויים כבדים לבעלות

הברית המנצחות. לאחר מלחמת העולם הראשונה שבה אמנם פולין להיות מדינה עצמאית, אך חוזה ורסאי שימש גם עילה להיטלר לפתוח במלחמת עולם שניה (1, 10).

מלחמת העולם השניה

ב־1.9.1919 פלשה גרמניה לפולין וזו התמוטטה תוך חודש ימים. תבוסת פולין נגרמה בעזרת ברה״מ, אשר כבשה חלקים במזרח פולין. שיתוף פעולה זה בין סטאלין והיטלר נבע מהסכם חשאי שנחתם במוסקבה בין שרי החוץ מולטוב — ריבנטרופ ב־29.8.1939. גרמניה ורוסיה הסכימו על אי־תקיפה ביניהן ושיתוף פעולה כלכלי, ותחומי־השפעה בפולין ואירופה המזרחית. לאחר התמוטטות פולין ב־26.9.1939, הן סיכמו על חלוקת פולין ביניהן (1).

במלחמה נטלו חלק מצד אחד ״מעצמות הציר״ אשר כללו את גרמניה הנאצית, איטליה הפאשיסטית ויפאן הקיסרית — מול ״בעלות הברית״ שכללו את ארה״ב, ברה״מ, בריטניה, צרפת וסין. המלחמה פרצה ביוזמת ״מעצמות הציר״ בגלל שאיפות אימפריאליסטיות ע״ח אומות אחרות. המלחמה הוכרזה רשמית ב־3.9.1939 ע״י בריטניה וצרפת נגד גרמניה בגלל פלישתה לפולין יומיים לפני־כן. הפולנים הקימו ממשלת גולה בלונדון וחייליה נלחמו לצד בעלות־הברית. בתום המלחמה קיבלה פולין בחזרה שטחים מגרמניה, אך ויתרה על אזורים במזרח לטובת ברית־המועצות (11).

במלחמת העולם השניה מתו קרוב ל־40 מליון בני־אדם ב־26 מדינות — 17,5 מליון בברה״מ, 5,5 מליון בגרמניה, 3,3 מליון בפולין, 2,2 מליון בסין, 2 מליון ביפאן, 1,7 מליון ביוגוסלביה והיתר ב־20 מדינות אחרות (11). שליש מכלל היהודים (6 מליון) נהרגו במהלך המלחמה ע״י הנאצים ומשתפי הפעולה כאשר פולין היוותה מרכז ההשמדה. כמליון יהודים לקחו חלק במלחמה כחיילים בצבאות הברית (מחציתם בצבא ארה״ב ומחציתם בצבא הסובייטי). כ־15,000 יהודים לקחו חלק במלחמת הפרטיזנים במזרח אירופה וכן במחתרות האנטי־נאציות ברחבי אירופה (11).

אגב, מספר היהודים בפולין ב־1977 נאמד בכ־40,000 (1).

העיירה דובייצקו

העיירה דובייצקו ממוקמת על נהר הסאן, בגליציה המזרחית (דרום מזרח פולין)) במרחק של כ־50 ק״מ צפונית — מערבית לפשמישל וכ־70 ק״מ מגבולה הדרום מערבי של אוקראינה. (מפה 7, רפרנס 8). שם העיירה מופיעה על מפה מתחילת המאה ה־16 (מפה 8, רפרנס 3). העיר הוותיקה פשמישל, כבר מוזכרת במאה ה־10, בראשית ימי פולין (מפה 1, רפרנס 2), ממוקמת אף היא על נהר הסאן (מפה 7, רפרנס 8) במרחק של 120 ק״מ מערבית לעיר האוקראינית הגדולה לבוב (לְמבֶּרג). ערב מלחמת העולם השניה התגוררו יהודים רבים בכפרים ובישובים באזור (מפה 9, רפרנס 6). יש לציין במיוחד את העיירות דינוב ממערב: בירצ׳ה מדרום מזרח (מפה 7, רפרנס 8) ויאבלוניצה רוסקה .

בדובייצקו חיו לפי גילברט (מפה 9, רפרנס 6) ערב מלחמת העולם השניה 977 יהודים, 1273 בדינוב, 1038 בבירצ׳ה ו־17,326 בפשמישל.

היהודים בדובייצקו עסקו במסחר, דייג וחקלאות והיו ברשותם בתים, חנויות ומשקים. רוב היהודים היו שומרי מסורת ובראשם רב ושלושה בתי־כנסת. בית־הכנסת הגדול היה יפהפה, עשוי עץ ובו מקום עבור כל תושבי העיירה, ושימש כמרכז רוחני תרבותי. שני בתי כנסת נוספים היו הקלויז והשיל׳כל, אשא היו בנייני אבן בעלי כושר קליטה של כ־300 מתפללים. היחסים בין היהודים והגויים היו בדרך כלל טובים, תוך קיום יחסי מסחר משותפים.

הילדים רכשו השכלה כללית מגיל 7 עד 12 שנים בבית־ספר כללי של הגויים ואחה״צ

הלכו ל'חדר', כדי להשלים את לימודיהם ביהדות. למורים ב'חדר' קראו 'מלמד' ואחד מאלה היה ר' עלי.

ר' אלי'לה (שאני נקרא על שמו), היה יהודי בעל זקן לבן, אהוד וחביב על כל תושבי העיירה. הסבתא ניחא ורעייתו של ר' אלי'לה היו אחיות.

תולדות משפחת לפלר (יבורניקר)

בית אבא:

אבא יוסף נולד ב־1895 בדוּבּייצקו, כילדם הששי של ניחה לבית לפלר ושמואל־נחמיה יבורניקר. לסבא וסבתא (שמעולם לא ראיתי אותם) היו ארבע בנות: מרים, שרה, הניה ורייזל וארבעה בנים: לייזר, רפאל, טרטל ויוסף.

אבינו עסק בכל מיני עבודות מזדמנות כגון: דייג, קניה ומכירת עגלות ופרות, שחיטת בקר ומכירתו וכן בסחר פירות, בעיקר תפוחי־עץ.

במסעותיו הגיע לכל מקום, כולל אזור המגורים של אמא שרה. ב־1928 קרה אסון וביתו וחנותו (לכלי מטבח ומתנות) של אבי נשרפו עקב הצתה. אבי עם אשתו הראשונה ו־4 ילדים (ישראל, ניחה, לייזר ז"ל ומשה יבל"א) נאלצו להתגורר בדירת חדר אחד.

אסון נוסף התרחש 3 שנים מאוחר יותר (בשנת 1931) עם פטירת רעייתו אסתר. ב־1932 התחתן יוסף שניית, עם שרה קלאוזנר מיאבלוניצה־רוסקה. עד 1939 נולדו להם 3 ילדים וכולם (ההורים עם שבעת הילדים) התגוררו בצפיפות רבה., בדירת חדר אחד.

בית אמא:

אמי שרה בת יהושע ורחל קלאוזנר נולדה בשנת 1904 ביאבלוניצה־רוסקה (מפה 10, רפרנס 7. מפה 11, רפרנס 14), הנמצאת ליד אגם, במרחק של כ־20 ק"מ מדובייצקו. למשפחת קלאוזנר היה רכוש שכלל חנות, שדות, פרות ומשק חקלאי. כל המשפחה עבדה במשק והיתה מצויה בשפע. לאמא היו חמש אחיות ושני אחים. האח ישראל היגר לארה"ב כדי להתחמק מגיוס לצבא. האח השני של אמי מנדל נסע אף הוא בעקבות אחיו ישראל לארה"ב. מכל יתר בני משפחת אמי לא נשאר למיטב ידיעתנו זכר.

להורי אמי יהושע ורחל קלאוזנר ז"ל היו חמש בנות: מלכה, רבקה, חיה, פרידה ז"ל ושרה תבל"א ושני בנים: ישראל ז"ל ומנדל יבל"א.

הנאצים מגיעים

ב־1 בספטמבר 1939 היתה מתקפת פתע של גרמניה הנאצית על פולין (מפה 12, רפרנס 15. ביום שישי שלפני ראש־השנה 1939, הופיעו נאצים בדוּבּייצקו. בשבת למחרת, כבר נמנעו היהודים מללכת לבית־הכנסת. ביום א' נכנסו הגסטאפו לעיירה, הוציאו ספרי קודש מבית־הכנסת הראשי וממקומות קדושים אחרים, אספו הכל לערימה ענקית, והעלו הכל באש. הם הציתו את בית־הכנסת הגדול ושרפו אותו ואת תכולתו. ביום ג' נצטוו כל תושבי דוּבּייצקו, לצאת מהבתים אל הרחוב. כאשר כולם התאספו, הפרידו הנאצים בין היהודים והגויים. למרבה המזל נפתחו לפתע ארובות השמים, וירד 'מבול', שבגללו שלחו ההיטלריסטים את כולם לבתים, וציוו עליהם לחזור בשעה 12.

בשעה היעודה יצא אחי, ואילו אבא נשאר בבית. כעבור כמה דקות חזר משה 'ובישר' לנו שהנאצים הכריזו שעד השעה 19:00 לא ימצא אף יהודי אחד בעיר, וכי על כולם לעבור לצידו השני של נהר הסאן.

ישר העמסנו עגלה, רתמנו סוס ואבא לקח את משה וישראל (האח לייזר כבר לא היה בין החיים) ונסעו אל מעבר לנהר הסאן. אבא רצה לסטות בדרך ולהכנס לכפר בו נמצא קרוב משפחה, אבל לא איפשרו לו זאת ודרשו מאבא להמשיך בנסיעתו. גשם ירד ומטרת

הגויים היתה לבצע שוד, אבל אבא התעקש, ולבסוף נכנסנו לבית איסקאן־באכעף.

בבוקר הוציאו את העגלה וגילו שהגויים שרפו את היקב (אחר לייצור יין). הדבר קרה בלילה ועקב ההצתה ברחו היהודים שהיו שם, אך ללא הרכוש, אשר נשדד על־ידי הגויים. אבא המשיך בנסיעה והגיע לבירציה (עיין במפות 7, 9, 11) וראה, שהנאצים מסתובבים כל הזמן ברחובות ומחפשים יהודים.

בשבת הגיעו הרוסים לבירציה ואז אבא חזר לדוביייצקו, שהיתה במרחק 30 ק״מ משם. לאחר זמן־מה הוא חזר והביא אוכל. כאן הוא שמע ממשה אחי, שהרוסים הם פראיים. אבא שוב ברח לצד השני של נהר הסאן ושלח 2 גויים שיעמיסו על העגלה ויביאו את ניחה ואותי (כוטי״ז) לבירציה.

בדרך, 2 גרמנים עצרו את העגלה, הורידו כל מה שהיה בתוכה ונותרתי ללא כלום. מאוחר יותר הצטרפו אלינו האמא יחד עם דוד ומרים.

המצב התחיל להיות קשה והיה צורך לעמוד בתור כדי לקבל פרוסת לחם. אמי נסעה ליאבלוניצה־רוסקה, אל אביה (סבי), אבל חזרה. היות והסבא דרש שנבוא כולנו אליו...

הסתבר, שבבית משפחת הסבא לא היה מקום לכל משפחתנו. אבא נסע ללמברג ושם נודע לו כי ניתן להכניס ילדים חצאי־יתומים (ללא אם) למוסד. משה, ניחה וישראל, היו כבר בלי אמא, (היא נפטרה ב־1931) והאבא החליט להכניס אותם למוסד. זמן קצר לאחר מכן, הוציא האבא את משה מהמוסד (כדי שיעזור לו עם יתר המשפחה) ובמקומו הכניס אותי, בן ה־5. כל שבוע אבא בא לבקר במוסד והביא לנו שוקולד. ניחה היתה ילדה חמודה ומנהל המוסד אהב אותה. היא לא רצתה שוקולד ואני קיבלתי את המנה שלה. אלא, בכיתי כל הזמן: ׳אני רוצה לאמא׳... ׳אני רוצה לאמא׳...

כאשר נודע במוסד שיש לי אמא, אז באחד הביקורים אמרו לו: מאחר ואינני יתום, לא אוכל להשאר במוסד וכך לאחר שהייה של 3 חודשים חזרתי לאמי, לבירציה. ניחה וישראל נשארו במוסד, וגורלם לא נודע...

כעת אבא הוציא דרכון על־שם יבורניקר, אצל הרוסים. ואילו אמא אשר רצתה להישאר בפולין נרשמה על־שם לפלר.

יום לאחר רישום זה, באו הרוסים, העבירו אותנו לרחבה שהובילה ישר לסיביר לאיזור נובוסיבירסק. שם היינו 16 חודשים. לאחר מכן היינו 1.5 שנים בקולחוז גינדיק, כאן גייסו את אבינו לצבא עבודה, לעבודת פרך. שם הוא בילה שנה (44—1943) וחזר כאשר היינו כבר בטלדה־קורגן.

לאחר־מכן נסענו לעיירה אילי בקזכסטאן ומשם לעיר אלמאטה (עיר הבירה של קזכסטאן) בשנת 1944.

מאוחר יותר, גם אני הייתי במוסד של ילדי פליטים פולניים בעיירה אילי. אבא ומשה עבדו במסעדה ועסקו בלכידת צבים, לשם הכנת מרק... אבא גם מכר דגים באלמאטה, וכך באחד הימים, נפגש הוא שוב עם אמא, ולאחר מכן עברו לגור יחד.

תולדות משפחת אפט

מימי ילדותי בדוּבּייצקו לא זכור לי דבר, פרט לארוע הטראגי בשנת 1939, זמן קצר אחרי הפלישה לעיירה, פרצו חיילי הגסטאפו במדיהם השחורים לבית־הכנסת, בעת תפילת הבוקר, הציתו אותו ונשרף כליל. היהודים נחטפו ברחובות העיר, ביניהם שני בניו של רפאל יַבורניקֶר. אח״כ התברר שהרגו אותם בירייה.

לאחר זמן קצר גורשנו ע״י הנאצים והגענו לבֶּרצי. ב־1940 נלקחנו לפשמישל. משם הועמסנו על רכבת־משא והעבירו אותו לסיביר, לייערות הטייגה.

הורינו עבדו בנסירת עצים, סבלנו מקור ומרעב וב־1941 ״שוחררנו״. אבי מאיר אפט בן דב (בריש) יליד דוּבּייצקו, (1898) היה חולה ותשוש מאוד, החליט על אף שחשש לחייו, שאנחנו חייבים לצאת מהטייגה. בעת הפלגתו על האניה נפטר בערב יום־כיפור 1941, בעיר טומסק, סיביר — תנצב״ה.

אמנו אסתר אפט נשארה עם שני ילדיה הקטנים במצב קשה מאוד. ולמרות הצעות למסור אותנו לפנימיה — סרבה.

בשנת 1946 חזרנו לפולין, ואז התבררה האמת המרה, שמכל משפחתנו, מצד אבינו והן מצד אמנו, לא נישאר אף אחד... כעבור מספר חודשים עזבנו את פולין במטרה לעלות לארץ־ישראל, אבל נתקענו בגרמניה, ועלינו ארצה ב־1950.

אמנו אסתר בת מאיר וייס ילידת גולצובה (1900) נפטרה בעשרת ימי־תשובה 1983 בחיפה — תנצב״ה.

מיוצאי חלציהם: יהושע אפט, הבן (1933) התגייס לצה״ל ב־1952, התנדב לשירות קבע, והשתחרר בדרגת סגן־אלוף ב־1980. התחתן עם נורית והולידו 3 ילדים: אריאלה — תואר שני בקרימינולוגיה, נשואה לאילן + 1; סיגל, סטודנטית באוניברסיטת חיפה, נשואה לגיא, לבית לב; ליאור, תלמיד תיכון עירוני ה׳ בחיפה. מלכה צור, הבת (1936) התחתנה עם זאב, לבית צובוטרו (צור), הולידה בת אחת — מרים. היא נשואה למאוריציו לבית טורן + 2. כל המשפחה מתגוררת בחיפה.

זכרונות לבית אבא

אקדים מהפסוק, אשר הקב"ה אמר לאברהם אבינו: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך..." (בראשית יב, א) — ורבים מהמפרשים מתעכבים, מדוע נמסר בשדר הפוך, הרי אדם יוצא ועוזב קודם את בית הוריו, ואחר־כך הוא מתרחק מארצו מולדתו? ומתרצים בכך, שאמנם נכון הוא הדבר ולכן מקבל זה תוקף חזק יותר, כי הרגש הזה שנחלש מבית הוריו, הוא המלווה את העוזב כל הזמן, ואשר לא ניתן אף להגדירו ובגלל זה בא בסיומו "ומבית אביך"...

מחוט המשולש הזה נשאר גם לי בעיקר השלישי: 65 שנה חלפו מאז שעזבתי את עיירתי דובייצק. כברת־דרך עברה, אשר איננה חולפת כלאחר־יד... שם נולדתי לבית מטופל ילדים. פרנסה היתה, אבל לא מעל לזה. בהשוואה לרוב רובם מבני העיר, נחשבנו למבוססים. בדרך־כלל שררה הדלות בעיירה.

להשלים עם מצב משפחתי כזה, לא יכולתי. מתהלכים ששה ילדים מבוגרים, בלי מקצוע, בלי רכישת תרבות גבוהה יותר וכו', הדאיגו אותי. כאשר בעצם יכולים כבר להביא פרנסה, להקל על המצב הכלכלי ופה אינם עובדים, כי אם מחכים וסומכים על נסים משמים.

לפיכך החלטתי לנסוע להולנד, ללמוד ליטוש יהלומים — מקצוע שהיה אז באופנה בימים ההם, באימרה מקובלת: לוטש יהלומים — בונה עתידו. משום כך פניתי לאחי שמחה, וקבלתי ממנו למטרה הנ"ל אלף דולר, ויצאתי לדרך.

אך כאן התחילו הגעגועים לבית הורי... כאן צף והצדיק הפסוק בסיומו הוא "מבית אביך"... ואין פלא, הורי אמנם לא היו עשירים במלוא המובן, אבל הורים ישרים ותמימים, כאלה המסתפקים במה שיש. השתוקקותם לצורת חייהם אין להשוות כלל עם חיי העולם הגדול המקובלים. לכן מה שהרוויחו במציאות, הסתפקו במועט.

תסיסה כמעט מורגשת היתה בנוער החל מבני 14 והלאה, אשר כן שאפו להתעסקות, והיו אחדים שהרוויחו. אבל, רובם מאלה עזבו בתיהם ושכחו לגמרי את משפחותיהם. לעומת זאת, לי קשה היה להתרגל לחיי הפקר, והגעגועים הציקו עלי מר.

יצא לי בהזדמנויות אחרות לומר, ואחזור על כך כאן: היטלר ימ"ש לא הרס רק את העם היהודי, אלא גם את הבית היהודי; הדרך ארץ המכונה היום 'רספקט' בפני אבא ואמא; ועל כולם התענוג של בילויי־שבת ומועדים עם ההורים, שמירת השבת וקידוש השבת בצוותא. כן ידענו, אם נתקיימה משתה ושמחה במשפחה, הזמינו את כל הקרובים, וכולם הופיעו ושמחו. כל זה היום לא קיים, הכל תם ונשלם.

רואה אני בהצבת האנדרטה לעיירתנו קהילת דובייצקו בבית־העלמין חולון בישראל, את בית עולם של דובייצק, עם מצבותיהן העתיקות והחדשות...

כל אחד מעיירתנו חייב להרגיש, כי פה בישראל, נמצאת הנשמה של עירנו דובייצק. לפני כל אירוע, העצוב והשמח, ייטיב כל אחד להופיע קודם כל ולפני הכל, ליד מצבה זו ולהתייחד איתה. לזכור ולהזכיר את אלה שנכחדו בשואה...

והעיקר, לשפוך שיח לפני שוכן במרומים: ינקום ה' דם עבדיו השפוך ולא נוסיף לדאבה עוד.

והשם יתברך יברך עמו בשלום, לנצח נצחים, אכי"ר.

קורות משפחת ברוך

ואלה קורות משפחת ברוך איטה ומָכָל מדוּבייצק, עד כמה שזכור לי, סוניה ביתם הצעירה והיחידה, שנשארה מהשואה.

אמי ז״ל נולדה בעיירה רובאטיצ׳, לבית רחל־לאה ומשה רַפּס. אבי ז״ל בנו של שמואל ואסתר־מלכה לבית ברוך נולד בדוּבייצקו. אני כוטי״ז, נולדתי להורים הנ״ל בשנת 1925.

היינו משפחה מאושרת, ארבע בנות ושני בנים. מהדור הישן, זוכרת אני רק את סבא שמואל מצד האבא, שנפטר בבית שלנו לפני המלחמה.

אבי היה שנים רבות ראש הקהילה היהודית הזכור בחוכמתו והגיונו. נזכרת אני באנשים רבים שהיו באים להתייעץ עם אבי בכל מיני עניינים. כן נהגו רביי בלז׳וב ורבטיצ׳ה בבואם לעירנו, להשתכן בביתנו.

חגיגית ומיוחדת היתה התמונה של תהלוכת הרבי מביה״כ לביתנו אחרי התפילה. מאות חסידים בשירה וריקודים, היו מלווים אותו עד פתח הבית.

כילדה קטנה, הייתי מתגנבת לתוך החדר בו התמקמו הרבי, אבי ונכבדי הקהילה, וסעדו ביחד. הטכס ״חלוקת השיירים״ על־ידי הרבי היה משהו של מלא הוד וקדושה. אחרי הסעודה היו יושבים שעות על־גבי שעות ודנים בכל מיני עניינים, כמו עזרה לכלות עניות, עזרה לנצרכים בבגדים, הסקה לחורף וכדומה. הכל מתוך יראת כבוד.

חג פורים

שבוע ימים לפני החג, אמי וחברותיה כבר אפו כל מיני דברי מתיקה, עוגות, קוגלים וכל מיני מאפה למשלוח מנות. תפקיד הילדים היה להביא לבני משפחותינו וידידינו את משלוח המנות בחגיגיות רבה. מודה אני שלא אהבתי את התפקיד הנזכר, אך לא העזתי חס־וחלילה לסרב, כי הכל בחזקת עשיית מצוה.

בחוסר סבלנות חיכינו לערב הפורימי, בו היו מתאספים אנשים רבים בחצרנו וחוגגים את החג בשירה, ריקודים וטעימת המאכלים שאמי הכינה. לא אשכח את ריחו החריף של ׳הקנובל־בורשטש׳ עם קרעפלעך, ומהחבית ישר היו מוזגים בירה, וכולנו היינו במצב רוח מרומם. אחרי החגיגה הבחורים היו מפנים את השולחנות ובמקומם הכינו במה, עליה הציגו מחזות תנ״כיים כמו עקדת יצחק ו״פורים־שפיל״...

אנו הילדים נרדמנו והיינו שוכבים כ״הרוגים״ משמחה, בסיום, השתוללות במיטות שלאחר־מכן. כל זה זכור לי ונחרט במוחי כאילו זה קרה היום, והכל מלווה בגעגועים רבים.

הקידוש האחרון של פסח

מנהג שני הזכור לי במיוחד היה הקידוש האחרון של פסח בו מותר היה לאכול מה שקוראים ״געבראָקטס״ ושוב אמי היתה מכינה קודם כמויות עצומות של קניידלעך״ ומטעמים שונים אחרים, ולמחרת היום, אחרי התפילה, היתה מוזמנת הקהילה לביתנו ובלגימת יי״ש ויין היינו נהנים מכל הטוב שאמי הכינה. העיקר, הכל נעשה בגדר מצוה. עד היום מהרהרת אני מאין שאבה אמי את הכוחות להכנת כל החינגות האלה.

חג החנוכה

ארוע שמח נוסף הזכור לי זהו חג החנוכה. לא אשכח את המשחק ״דרייידל״ הנקרא בלשוננו סביבון, קבלת דמי חנוכה והדלקת נרות, וסופגניות בערימות. הקדושה שהקרינו הנרות הדולקים מחנוכיית הכסף הנהדרת — אין לתארה. אפילו גויי הסביבה ושכנים

התייחסו בכבוד לנורות הללו. כבר בערב הראשון, אחרי הדלקת נר ראשון, היו מתכנסים חברים של אבא למשחק ה״קווייטלעד״ המסורתי...

מקום מתאים לידם מצאה לה פייגה פאט, עם חפיסות שוקולד, וניצלה ההזדמנות למכור מסחורתה, לשיפור פרנסתה הדלה בלאו־הכי.

הערב כרגיל היה מלווה באספקה מתמדת של מטעמים, אשר אמי היתה מגישה בלי סוף. אין לתאר חגיגת חנוכה במילים. לאבא היה חבר טוב, נחמן צֶלֶרקראוס, הומוריסט שהיה מספר בדיחות וסיפורים על חצרות רביים בצורה סאטירית מאוד, בהיותו לא אדוק ביותר, והכל, לשמחת הילדים הקטנים...

ועוד הרבה מנהגים יפים היו בשעתו, כמו ״הזמנת אורח לשבת״, ״מלווה מלכה המונית וכדומה. כל אחד לקח חלק במצוות הנ״ל לפי יכולתו.

בקיץ 1939 הכל נשחק ונחתך כמו סכין בבשר החי, עם כניסת הגרמנים לעירנו. פעולה ראשונה היתה שריפת בית־הכנסת והריגת אחד־עשרה בחורים צעירים, וביניהם בן־דודי משה סטרסלר. כעבור זמן הודיעו הגרמנים שכל היהודים מתכנסים ביום מסויים בכיכר העיריה, לשם קבלת הוראות התנהגות תחת שלטונם.

כאשר כמעט כל היהודים נמצאו כבר בכיכר, ניתנה פקודה לעבור את נהר הסאן לצד השני, בו התרכזו כבר הרוסים. בחוסר כל נאלצנו לעזוב את דוּבייצקו לכיוון העיירה בירצ׳ה. אבי הספיק למסור את מפתחות הבית לשכנה, גב׳ אטאק הפולניה. וכך התחילה תקופת הסבל של שנים תחת שלטון גרמני.

מבירצ׳ה עברנו לעיר פשמישל, בה היה לאבא חבר דוּבייצקי אלטר הורוביץ, ובעזרתו קיבלנו חדרון בו גרנו 15 איש. כעבור כמה שבועות, הוציאו הרוסים פקודה שכל אחד מהפליטים חייב להצהיר אם ברצונו לחזור לצד הגרמני או להישאר עם הרוסים. ובמקרה זה עליו להתרחק 100 ק״מ מהגבול לתוך שטח רוסיה.

אחותי עטל, בעלה וילדתם החליטו להישאר, ולפי הפקודה עברו לעיר בזֶ׳זֶ׳אני, יתר בני המשפחה נרשמו לחזור לדוּבייצקו. אחותי לאה ואני נסענו במקרה לבקר באותו יום את אחותנו בבזֶ׳זֶ׳אני, ובאותו לילה אספו הרוסים את כל הנרשמים חזרה לגרמניה לתוך קרונות והעבירו אותם לסיביר. אבי הצליח לשחד את אחד הקצינים הרוסים, והנ״ל שיחרר את משפחתו הקרובה ממשלוח ומיד ברחו לביתם בבזֶ׳זֶ׳אני...

הצלחת אבי לחמוק מהמשלוח לסיביר נחשב אז כהצלחה שבסופו של דבר הפכה לאסון אח״כ, כי נשארו כטרף להשמדה בידי הגרמנים. משפחתי היתה בבזֶ׳זֶ׳אני עד קיץ 1941, בו פרצה מלחמת רוסיה־גרמניה, והגרמנים כבשו תוך כמה ימים את כל גליציה.

בחורף 41/42 התחילו הגרמנים לתפוס יהודים ראשונים ברחובות למשלוחי השמדה, ואז היה ביניהם גם גיסי משה שטורם. במקום שקט יותר, המליצו לנו לעבור לעיירה פשעמישלאני ליד לבוב (מקום הולדתו של בעלי).

גם לשם הגיעו הרדיפות והקרבן השני במשפחתנו היה אחי שלום ז״ל, שנשלח למחנה עבודה שממנו לא חזר. כעבור כמה חודשים עזבנו את פשמישלני ועברנו לעיירה אולשיצֶה, בה חי בנה של דודתי זלטֶה קורנפֶלד, ולפי ידיעותיו, היה שם שקט יחסי.

לצערנו, כעבור זמן קצר, אספו את כל היהודים מהסביבה גם שם, לגיטו לובציוב. מגיטו לובציוב התחיל הטראנספורט למחנה השמדה הראשון לכבשני בלז׳יץ, בה הושמדו יתר בני משפחתי. אחותי לאה ואני התגלגלנו ממש בנס באותו זמן חזרה לגיטו משמישלני, שם שוב חלינו בטיפוס... אחותי לאה ז״ל נפטרה ואני נשארתי יחידה וגלמודה מכל משפחתי.

קשה לתאר את כל התלאות שעברו עלינו בגיטו משפישלאני, עברתי כמה ״אקציות״. נלקחתי עם בחורות נוספות למחנה עבודה זמני בפשמילאני ומשם, באביב 1943, הועברנו

למחנה־עבודה קורוביצה, ליד לבוב. שם עבדנו בזיפות כביד ראשי, חקלאות וכל מיני עבודות אחרות.

בקיץ 1943, חוסל המחנה בקורוביצה יחד עם המחנות בכל גליציה. בעזרת אחת החברות, שבגבורתה הצילה כמה בנות, ניצלתי גם אני. בהיותי מוסתרת בעלית גג של מפקד המחנה (כמובן בלי ידיעתו), יחד עם עוד כמה אנשים, דרך מקרה הקשור ברובה, פגשתי את מי שהוא היום בעלי, ויחד למחרת בלילה, ברחנו למערות.

על תקופת היערות אפשר לכתוב אנציקלופדיה שלימה, אבל לא כאן המקום. בקיצור מכל מאות היהודים שהצליחו לברוח ליערות שבסביבה, נשארו כעבור שנה רק כמה עשרות בחיים.

בקיץ 1944, הגיעו הרוסים, עברה עלינו כל אימת החזית המלחמתית בין הצבא הרוסי־גרמני ובחודש יוני 1944 שוחררנו סופית ע״י הרוסים. הגעתי עם בעלי (שבינתיים התחתנו) לעיירה פשמישלאני. במשך שנה עבדנו בבית־החרושת לספירט. ב־1945 נוצרה הזדמנות להעברה לפולניה החדשה, ניצלנו הזדמנות זו ועברנו לקראקוב.

חלומו של בעלי, בהיותו ציוני נלהב מימי נעורותו היה לעלות לארץ־ישראל ובהתאם לרצונו בנינו את מסלול העליה במשך שנה שלימה, דרך צ׳כוסלובקיה, הונגריה, אוסטריה ואיטליה, וזכינו בסוף להגיע לארצנו, בערב יום־הכיפורים בשנת 1947.

באיטליה נולד בננו הבכור, שהגיע ארצה כתינוק בן שלושה חודשים. בארץ מצאתי את אח אבי ז״ל שמעון ברוך, שעלה ארצה עם משפחתו לפני המלחמה.

כמו כן מצאתי עוד אח של אבי בארצות־הברית לייבוש ברוך ז״ל, שהגר לשם גם כן לפני המלחמה. בנוסף להם התגלה לי בן־דוד ברצ׳י ברוך בארגנטינה.

ואלה השרידים הבודדים שנשארו ממשפחתי.

אני ובעלי גרים בישראל, הורים לשני בנים, ומאושרים לשלושה נכדים.

וְאוֹתָר אֲנִי לְבַדִּי...

בו־ברגע מתרוצצת בקרבי שאלה פנימית: האין גם מקום להפחית בצלילו ובמשמעותו העמוק: וְאֶבָּחֵר!...?

בעוזבי את עיירתי דוּבּייצק, הייתי עדיין ילדה קטנה. מי פילל שזוהי עזיבה לצמיתות, וכזה יהיה גורלי המר...?

לעיתים תוהה אני, איך נותרתי דווקא עם בודדים אלה שנשארו בחיים, בו־בזמן, כאשר כה רבים מבני משפחתי נכחדו, יחד עם ששת המליונים בשואה?

אמנם בתקופה ההיא, עונת המרצחים למיניהם מליאת התמרורים בשנות הנאורות ביותר, מחוסרת היא כל הגיון ורקע.

עבורנו לא קיימת שום הצדקה, ולעולם לא נימחל ולא ניסלח לרשעים הפושעים, הגרמנים המרצחים וגרוריהם; הי"ד.

לאחר כמה עשיריות בשנים מהשואה, מתאמצים לחפש נחמה פורתא בתקומת מדינת ישראל לפני 40 שנה הקיימת ופורחת.

לאט לאט תודרת ההכרה, המצדיקה התגברות והתחזקות בחינת "למרות־הכל" ו"אף־על־פי־כן". היות, בעצם גידול וחינוך ילדים ונכדים, שמכירים וגאים בזהות היהודית והציונית, וחישול השרשרת במסורת של אבות אבותינו, סטירה היא לכל אויבנו במלוא מובן המילה, ולכל שונאינו באשר הם שם.

אנו יהודים שרידי הפליטה בתפוצה ובישראל, כממשיכי שושלת יהודית תואמת לנסיבות, מהווים מיטב התגובה ומחאה למעשי אויבנו האכזריים ביותר.

אנו מרכינים ראשינו לנסיבות בשואה, שנפלו על קידוש־השם, העם והארץ.

ספר יִזְכּוֹר לקהילת דוּבּייצק, שיצא לאור על־ידי אירגון יוצאי העיר, מוכיח כי אנו מוקירים ומעלים את זכר נשמות אחינו ואחיותינו היקרים, שנכחדו במלחמת העולם השניה.

תהא נשמותיהם צרורות בצרור החיים.

ר' ברוך עלי אנפנג, הי"ד

אחד הדמויות הבולטות בעיירה, היה מורי ורבי ר' ברוך עלי אנפנג, איש ח"ח, בעל הופעה נאה ורב פעלים, נכה־יד ממלחה"ע הראשונה, וכתוצאה ששכב בבית־חולים בעיר וינה בירת אוסטריה שהיתה בשעתה גם בירת גליציה, רכש לו גם את השפה הגרמנית. ר' ברוך עלי היה מחסידי סדיגורה. הוא אירגן בעיירה את "אגודת ישראל" ו"צעירי אגודת ישראל", וכן היה ממיסדיה וממנהליה של ביה"ס: "בית יעקב" ו"בנות יעקב" שהיוו בעיירה מוסד לתפארת.

בית־ספר זה הקנה לבת ישראל את החסר בלימודי היהדות וההיסטוריה של עם־ישראל, מה שלא למדו בביה"ס אצל הגויים. הבחורים המשיכו בצמוד ללימודים בבי"ס גם בחדר, ובהמשך, בתלמוד־תורה. מחוסר מסגרת לבנות, נשארו הן בלי ידע כלשהו על ההיסטוריה היהודית, ובלי ידע מעמיק של דינים, מנהגי־חגים וכדומה. בקושי ידעו לפני כן לכתוב ולקרוא יידיש ולהתפלל מסדור תפילה, כי למדו בחדר עד גיל בי"ס. ביה"ס בית־יעקב נתן לבנות את כל החסר הזה, נוסף לחינוך יפה והולם לבת־ישראל.

ר' ברוך עלי היה יהודי ח"ח ולא מחזיק את זה לעצמו, אלא אהב מאוד ללמד. כאן המקום לתאר את הנוהג שהיה בלימוד תורה בעיירה. בבית־המדרש לא היו מלמדים בשכר, הבחורים שחשקה נפשם ללמוד תורה היו פונים, או הם או הוריהם, אל הבחורים המבוגרים שידעו כבר גמרא ופוסקים, ומבקשים מהם לקבוע שעור לזמן מסויים ואלה נענו תמיד לבקשתם ללא כל תשלום, גם כשהמלמד היה דל־אמצעים והתלמיד בעל־יכולת...

ר' ברוך עלי בן געציל הי"ד, שהיה בערך בגילי, צירף לו עוד 4 בחורים: הה' משה מאיר מלבר, משה אהרון־ברוך, הי"ד, ר' נפתלי נַסרשטיין וכוטי"ז יבלח"ט, וכל יום משעה 6 בבוקר עד 9, היה מעביר לנו שעורי גמרא ותוספות ברמה גבוהה וכשרון הסבר מעולה. אמנם היתה לו חנות, והיה צורך לשרת את הקונים, אבל לימוד תורה בבוקר היה אצלו מעל הכל, והוא השאיר את החנות לאשתו ובתו. כאשר בנו געציל התחיל ללמוד בישיבה, חשבנו שנפסיד את השעורים,לא כן אצל ר' ברוך עלי. אחרי החג, ניגש הוא והודיע לנו שהלימודים נמשכים כמקודם. וכך באמת נמשכו יום יום עד פרוץ המלחמה וכניסת הגרמנים.

אם יש לי עד היום זיקה ומשיכה לדף גמרא, אזי רק הודות ללימוד המעמיק והמוסבר מהשנים ההן, על־ידי מורי ורבי ברוך עלי אנפנג, הי"ד.

ר' ברוך עלי אנפנג ובני משפחתו נִספו יחד עם קדושי דוּבּייצקו, הי"ד. יהי זכרם ברוך.

ר' זונדל שפינֶר, הי"ד
"המומחה לרפואה"

כמו בכל עיירות פולין, סבלה האוכלוסיה מחוסר פרנסה, ואם מישהו חלה והיו צריכים להביא רופא, היתה זו הוצאה כספית גדולה, שלא כל אחד יכול היה לעמוד בזה, כן, גם בעירנו היוותה זאת בעיה, בהבדל אחד, שאצלנו בא לעזרתו ר' זינדל שפינֶר.

הוא לא למד בפקולטה לרפואה, ספק אם בכלל גמר בי"ס יסודי. הבקיאות שלו ברפואה רכש לו במלחמת־העולם הראשונה כאשר נפל בשבי הרוסי. זינדל נשלח על־ידם להיות כח־עזר בבית־חולים באיזו עיר ברוסיה ושם טיפל בפצועים או חולים. במשך הזמן למד להשתמש במסֶקט (סטטוסקופ) לבדיקת דופק, למדוד לחץ דם ולהבחין מחלות ובעיקר מחלות מדבקות ומחלות ילדים.

בחזרו לעיירה התחיל ב"פראקטיקה" ומהר מאוד רכש לו אמון אצל כל תושבי העיירה, וכאשר מישהו חלה, עני או עשיר, ראשית קראו לזינדל. הוא בדק את החולה וקבע את הדיאגנוזה. וכאשר ראה שהמחלה רצינית והחולה זקוק לתרופות או זריקות, אז הוא קבע שצריך לקרוא לרופא. לעומת זאת, במחלה מדבקת, מיד הזהיר את כל בני הבית וציוה להרחיק את הילדים מהבית, טרם שהרופא מגיע.

ביקורי חולים ערך זינדל בכל שעות היום, וכשהיה חולה רציני עמד לדיספוזיציה שלו גם בכל שעות הלילה...

זאת ללא כל תשלום מעשיר ועאכו"כ, לא מעני ובנוסף היה עושה טיפולים אחרים: כוסות־רוח, מסז'ים וכד'. כל יום היה בא לבקר. למחלה לא רצינית נתן כדורי סולפה ועוד.

ר' זינדל התפרנס מחנות מכולת. תושבי העיירה נהגו להכנס ולקנות מצרכים מחנותו.

ר' זינדל ורעייתו מַלָה ובניהם: ישראל, פנחס ומרדכי, נִספו יחד עם כל קדושי דובייצקו. יהי זכרם ברוך!

לנשארים מבני עירנו

ב־1929 נסעתי לשווייץ. התגעגעתי לביתי בדוּבּייצק. אני מאניע קורנפלד נזכרת בפוגרומים שעשו לנו הגויים. הם באו ביום שישי בבוקר לכנסיה, והכומר דרש לפניהם שהיהודים הרגו את ישו והוסיף: "הכו ביהודים אך אל תמיתו אותם כי זקוקים אנו להם"...

רצתי אל הורי, וציויתי לסגור תיכף את התריסים. אלא מה יצא לנו מזה?! הם פרצו, שברו והרסו הכל מן הבא אל ידם; בנו היכו. אני הייתי סך־הכל בת שש, התחבאתי מאחורי גבו של אבי לייזער קורנפלד ז"ל. ומעניין, אבי הכיר אחד מבניהם שעבד אצלנו כסנדלר, ופנה אליו: "וויטעק, הגם אתה איתם", הוריד הוא לאבי מכה מעל לראשו, ואבי צנח עלי שפוך דם מלא... מחזה זה ליווה אותי שנים רבות כי היווה זה הלם עבורי.

כמעשה הסתה, חיקו דמות יהודי לתליה במרכז העיר, שכביכול תלה את ישו שלהם... הם התכוננו לאסיפה רבה לעשות שפטים ביהודים וביודאס הזה... בעהש"י, הצליח שמאי שימל מבוכעריץ, להכניס פצצה בתוך הדמות, וברגע שהגדיים הרביצו ביודאס, התפוצצה הפצצה והרג בהם רבים... אני ועוד רבים כמוני, חבים לו תודה על מעשהו.

בשנת 1935 באתי לביקור בדוּבּייצק ובמחשבתי רשות לעלות לארץ־ישראל. אבל משפחתי סירבה, כי היתה כה דתית וקנאית. אבי לא היה כבר בחיים. שנות הרעב מ־1922 גרמו לו כאבים קשים. נשוך מכלב־פרא בכפר ובשנים ההם לא היתה זריקת טטאנוס וגם ד"ר בענוני הגוי היה תמיד שיכור.

מי שהיה אבי מעידה מצבתו, ובמצב זה היה נאלץ דודי יהושע ראפס לקבל אפוטרופוסות עלינו. שני אחי נסעו ב־1927 לישראל, וזכו להיות בפלוגות־הגנה במלחים; מילאו הם אף תפקיד הצלה, והביאו אלפי יהודים לחופי ישראל.

שכחתי להוסיף על סבל אחר שהיה לנו בשנים ההן והיום זה בעוכרנו. הורים קנאים אלה, הרסו לנו את שנות בית־הספר, ותשאלו מדוע? אסביר לכם, הייתי עדה למחזה כזה: ישראל רפפורט בא לביתי־הספר והרביץ לבתו, למורה ואותנו על למה ומדוע לומדים עברית. עד היום נרגזת אני עליו, היותי כבת 75 שנה אין ביכולתי ללמוד יותר... והשפה חסרה לי מאוד.

אמנם מאושרת אני פה עם משפחתי והילדים, אבל אומללה כשנזכרת במשפחתי מהבית, שנִספו באושוֶיינצים. אמי בתמונתה, אחי משה וישראל והמשפחה. ומה ערכי יותר שנשארתי? ידעתי בשווייץ מהכל. לייביש רובינפלד, הערש ומשה ועוד יהודים עשירים אחרים, הצילו ב־1941 ברבה יהודים ובתוכם את הרבי מטאטמר, הבריחו אותם עם קרונות משא...

אני שלחתי דרך פורטוגל צרורי־מזון לאמי, אך החליפו לה בסלקים... בכל זאת התחזקה והאריכה יותר ע"י קפה ותה שכן קיבלה ממני פה ושם. אחרי המלחמה שלחו טראנספורטרים עם ילדים ניצולים, דרך הצלב האדום מברה"מ. אני איכסנתי תמיד כאלה, אך החליפו אותם כל שנה כדי לעלות לישראל. ליבי כאב, כי בקושי התחממו ונאלצו לעזוב בגלל חוקי שווייץ.

מאושרת הייתי, כשמצאתי בינם את בני אחותי מינדל ושמעון קורנפלד, אריה ובלימה. הם חיים בישראל ומאושרים. כמו־כן, באה ילדה מדוּבּייצק, נכדה של יואל אדעם. עברה פה ניתוח עין בקליניק צירך, הבאתי לה אוכל יום־יום, כי סרבה לאכול טרפה... הצלב האדום קיבל על עצמו את כל ההוצאות.

בני עירי מדוּבּייצק היקרים, רצוני להודות לכם בפני כל קוראי ספר־יזכור, עבור המבצע שקיבלתם עליכם, הכרוך בזמן וכסף. דורות רבים יזכרו לכם זאת לטובה...

השתתפתי באזכרה והרגשתי כי מהווה זאת מצבה חיה לאמי אחי וגיסתי וילדתם רעניא, שנספתה על־ידי הפולנים, אחרי המלחמה בדוּבּייצקו.

נחמה פורתא לסיום, מצאתי בישראל ידידות מהשנים ההן, ואנחנו מחליפות בינינו גם זכרונות מהנערות אשר גם זה, מחזק במידת מה את החיים.

מי יתן ונדע כבר משלום המיוחל, אכי"ר.

נִדְבְּכֵי לַסֵּפֶר

הרבה פרטים אמנם אין בידי, אולם מה שאמסור, מקווה אני, יוסיף לחומר על השואה.

עם כניסת הגרמנים בשנת 1939 לעיירתנו דוּבּייצקו, ברחה משפחתנו (המל) לעיירה בירצ׳ה, ושהתה שם כשנה, ואז באו הרוסים ונלקחנו לסיביר.

הסבים והסבתות נשארו בעיירה בירצ׳ה, ובשנת 1941 נותק הקשר עימם ולא היה לנו שום מידע מה עלה בגורלם, והוא הדבר עד היום.

סבי מצד אבי יחזקאל המל (מני) היה יהודי דתי, צנוע ונעים־הליכות, סוחר ומתפרנס בכבוד. אשתו רייזל, ולהם 3 ילדים (שני בנים ובת).

בן בכור — צבי הירש המל, עלה לישראל עם אשתו פרישה לבית רבינזון בשנת 1956. להם היו שלושה בנים ובת.

המל משה — חי היום בדנמרק.

המל זיינוול והמל מנדל — חיים בבאר־שבע, בישראל.

המל גרושקה הניה (כוטי״ז) — חיה בישראל, ברמת־גן.

הירש נפטר ב־1970 ופרידה נפטרה ב־1958 — בישראל.

הבן השני המל אריה־לייביש, היה גר בדינוב, ומשם ברח עם משפחתו לרוסיה. לנו היה קשר איתו, עד שהתגייס לצבא האדום, ומאז נותק הקשר ואיננו יודעים מה עלה בגורלו.

הוא־הדבר עם אסתר ובעלה ירוחם ומשפחתם, נותק הקשר ולא ידוע לנו מה עלה בגורלם.

משפחת אמי — המל פרידה לבית רובינזון, הוריה — חיים הירש ושרה רובינזון עברו אותה הדרך כמשפחת אבי והתנסו בעבר משלהם וגם להם 3 ילדים:

רובינזון מנדל — נשוי לחנה (נפטר בארה״ב) השאירו 2 בנים; שניהם משה ואהרון, חיים היום בארה״ב.

רובינזון זנוויל — נשוי לרינה (נפטר בארה״ב) השאיר אחריו בת יחידה, הניה רובינזון־סקלה והיא חיה בצרפת.

הבת פרידה — היתה אמא שלנו והפרטים עליה מסרתי לעיל ומיותר לחזור.

אלה הפרטים שהצלחתי להעלות ומקווה שיראו אור בספר.

בל נוסיף לדאבה עוד!

(הוצאת רישא 1983)

תירגם: **עו"ד יוסף שפרן**

בעזרתה האדיבה של הגב' גרושקה הניה, לבית המל הירש, נתקבל הספר הנ"ל בשפה הפולנית מארכיון פשמישל, המוקדש לעיירתנו דובייצקו, ומתוכו הוצאו קטעים הנוגעים לנו, על-ידי המתרגם עו"ד ונוטריון יוסף שפרן, אח בבני-ברית לשכת קריניצקי ברמת-גן, ועל כך יבואו שניהם על הברכה.

עמ' 33:

מ. הורן (לפי הביולטין מכון להסטוריה יהודית, מס' 74, עמ' 30 — 3, 1970) קובע, כי בתחילת המאה ה-17 החלה התנחלות יהודית על אדמת סאנוק.

המפגש הראשון בין היהודים ההם ליהודי דובייצקו היה עוד בשנת 1622. בשעתם, הופיע יהודי אחד בשם לעבקואריס מדובייצקו (W A P פשמישל, ארכיון ארמון לטק מס' 131, עמ' 21, 24).

בתקופה מאוחרת יותר התחילו היהודים לבנות בית-כנסת אך עם הוראת החשמן יאן דה אלטם בוקום מפשמישל (1701 — 1718) נהרס הבנין.

בהתחלת המאה ה-18 (1721) התגוררו בדובייצק 40 משפחות יהודיות בערך. תפילות ערכו הם בביתו של דובייצקאי בשם רוסינה (RUSINA). לחג המולד ולפסח נהגו הם לתת 20 פלורינים לכומר. (ADP ס' 173 עמ' 27).

בשנת 1765 התגוררו בקהילת דובייצקו סה"כ 136 יהודים (מספר ראשי יהודים בכתרות — KORONIE מ-1765. הוצאת י. קלצ'ינסקי ופ. קולצ'יצ'קי, ארכיון וועדת ההיסטוריה, כרך VIII, קרקאו 1898, עמ' 397).

עמ' 53:

גידול מספר תושבי דובייצקו במשך המאה ה-19 ועד לתקופת מלחמת-העולם הראשונה מראה טבלה זו:

שנה	כלל האוכלוסיה	רומית קאתולית	יוונית קאתולית	דת משה
1799	1948	21	10	227
1817	1200			
1857	1254	597	128	527
1869	1950			
1874	1272			
1880	1505	690	114	700
1890	1699	862	111	724
1900	1752	674	102	976
1910	1850			
1914	1895			

האוכלוסיה גדלה באופן הדרגתי, בעיקר בגלל הגדלת האוכלוסיה היהודית. החלוקה לפי הדתות לא בוצעה במלואה לפי חלוקת הלאום במציאות. חלק מסוים מהפולנים היה

לפי פולחן יווני־קאתולי. הפולנים, יהודים ורוסים, התגוררו במעורב, היות ולא היו רובעים לאומיים נפרדים.

על מספר תושבים השפיעו מר מגיפות הכולירה, אשר פקדו את דובייצקו פעמיים: פעם בשנת 1831 ופעם שניה ב־1873. מגיפות אלו קטלו מספר רב של קרבנות.

במסחר תפסו המתווכים עמדות חשובות, שהתעשרו על חשבון ניצול בעלי המלאכה. כמו כן התעשרו גם הפונדקאים. צמיחת הפונדקאות היתה בתחילת המאה ה־19. בכניסה לדובייצקו מצד מזרח העיר השתלט פונדק בשם "המתן" (חכה). בפרוזדור מוסך הפונדק תפסו מקום מספר עגלות וסוסיהן. בגבול דובייצקו ו־MIENADOWEJ, רכש מקום פונדק שני בשם "קופק", וגם בו פרוזדור מוסך דומה. מלבד זה היו בשוק עוד 5 בתי־מרזח, היכן תושבי דובייצקו בזבזו בשתייה את הפרוטות שהשתכרו בזעת־אפם. היהודים הפונדקאים, קנו את כל הבתים בשוק עד שבסוף המאה, נשארו סך־הכל שני בנינים — רכוש לא שלהם... המועצה העירונית (הכוונה למועצת העיריה — הערת י"ש), היתה מורכבת מעירונים ומיהודים בראשותו של ראש העיר.

בעמוד 59:

מופיעה תמונה של יהודי ב־DUIECKO משנות ה־30 של המאה ה־20. התמונה איננה ברורה, אולם ניכר כי זה יהודי החובש "שטריימל", בעל זקן ובעל מידות.

בשנת 1903, קיבלה דובייצקו את התאורה הראשונה בצורת פנסי־נפט על עמודים. בעיר התרכזה אינטליגנציה שהועסקה בבית־המשפט, לשכת נוטריון, משרד הדואר, בית מרקחת וכו'.

בעמוד 70:

עד למלחמת העולם השניה היו בדובייצקו 3 בתי־כנסת. כתר־תורה אחד של דובייצק נמצא כעת במוזיאון המחוזי בפשמישל. בית־הכנסת הראשי עמד מהצד הצפוני של השוק, היה זה מבנה גדול בנוי מקונסטרוקציה עץ, בלי קישוטי פנים. אל ההגבתה הובילו מדרגות; באמצעיתה עמד שולחן מכוסה עץ ועליו מונחת ספר־תורה מקושטת מכסה זהב או מוזהב, עם פעמונים קטנים. סמוך לקירות ובאמצע בית־הכנסת, נמצאים ספסלים גבוהים, שעליהם הניחו כנראה סידוריהם והתפללו מהם בעמידה. מהתקרה תלויה נברשת (KANDELABER) הכוונה למנורה עם נרות.

בית־כנסת זה שהוצת על־ידי הגרמנים בעת קיום תפילה נשרף כליל. בדובייצקו היה קיים ועד קהילה דתי "קָהָל". בין היהודים היו הרבה בעלי מקצוע: נגרים, זגגים, פחחים, שהיו מאורגנים בצֶכים (CECH).

על משקופי דלתות הכניסה של בתים יהודיים היתה מודבקת פחית, אשר מתחתה נמצאו עשרת הדיברות. וכל מי, שיצא מפתח ביתו, נגע בפחית ונשק אצבעותיו.

בהרבה בתים יהודיים בדובייצקו היה, וגם היום אפשר להבחין במכסה (KLAPA) בגגות (ביידיש נקרא זה: שלאק), שהיהודים נהגו להרימו ביום חגנו הנקרא סוכות (KUCZK).

בימי חגי המדינה "קהל" (הקהילה) הזמין משלחת מורכבת מתושבי דובייצקולביה הכנסת לעריכת תפילה. הנציגים במגבעות על ראשיהם ובעמידה, האזינו לתפילות הרב ולשירי הזמר (החזן י"ש), אשר הוזמן במיוחד ליום זה.

בעת ההיא, כאשר הודיעו על ביקור החשמן מפשמישל במטרה לבקר את צאן מרעיהו, היינו את ה־PARAFIA הלטינית, יצאה לקראתו משלחת יהודית ובראשה הרב. אלה כרגיל, היות והם העריכו עצמם נערכה רבה, ולקיים גם מה שנאמר "כבוד חכמים ינחלו" (משלי ג, לה), הקדימו משלחות אחרות מתוך מגמה להיות הראשונים בין מקבלי פניו ותנו כבוד לחשמן.

הכתרת רב שהתקיימה פעם בכמה שנים נערכה תמיד בצורה חגיגית ביותר. יהודי העיירה בהמוניהם עם 'כלי־הקודש', שכיהנו כבר מזמן יצאו לקראתו לתחנת הרכבת שמחוץ לעיר, היכן היתה קבלת־פנים מזהירה ראשונה, ומשם צעדו במצעד חגיגי ברוב פאר בשירה ובזמרה לבית־הכנסת. לאחר הטכס שם כמקובל, התקיימה קבלת־פנים אצל מנהל "הקופה היהודית".

עמוד 72:

כך נראית העיירה, תושביה וחייהם, על סף פרוץ מלחמת העולם הראשונה שצריכה היתה להביא למדינה עצמאות פולין.

דובייצקו בתקופה האוסטרית לא נבדלה באופן עקרונותיה במאומה משאר הערים הקטנות הגליציאיות מאותו סוג. העוני הטיפוסי הגליצאי, היה הסיבה להגירה היהודית לערים יותר גדולות, ואף אל מחוץ לגבולות הארץ בחיפוש אחר תעסוקה.

עמוד 73:

הגיעה שנת 1918 ושחרור המדינה.

דובייצקו נמצאה באופן אדמיניסטרטיבי בפלך פשמישל; במחוז לבוב.

וכך היתה נראית אוכלוסיית העיירה בשנים האחרונות:

לפי הדתות

שנה	דת משה	יווני קאתולי	רומי קאתולי	סה"כ
1921	977	113	703	1793
1931	—	—	—	1706
1942	—	197	1016	1213
1943	—	197	1016	886
1946	—	197	1916	1058
1954	—	197	1916	661

עמוד 74:

אוכלוסיית דובייצקו החלה לגדול ולהתפתחה וערב המלחמה מנתה כבר כ־2000 תושבים. ההתעסקות העיקרית נחשבה בחקלאות. תפקיד מסויים במלאכה תפס מקום שני. בדרך כלל התעסקו היהודים במסחר וחלקם במלאכה המביאה גם רווח...

בעיירה לא היו רובעים נפרדים לאוכלוסייה היהודית או אוקראינית. שני מיעוטים אלה התגוררו במעורב.

בעמוד 75:

בשנת 1918, לאחר שהושגה עצמאות פולין, היו 20—18 נציגי היהודים במועצת העיריה מתוך 24 חברי מועצה. בשנת 1927 כשמדיניות השלטונות שינתה את טעמה ובחלקה בעמדתה לזרם השפעות אנטישמיות בפולניה, חלו שינויים מהותיים בהרכב: מחצית חברי המועצה היו פולנים ומחציתם יהודים.

בעמוד 76:

כתוצאה מבחירות בשנת 1935 למועצת דובייצקו, מורכבת כבר העיריה מ־15 פולנים, 3 אוקראינים, סטרו־רוסי אחד, ויהודי גם אחד!...

בעמוד 78:

לפני המלחמה של ספטמבר 1939 : דובייצקו נמצאה בשטח פעילויות של הארמיה "מאלופולסקה", מ־7 בספטצבר ש.ז. — מתפקדת קבוצת "POLUONIE" (דרום) שנמצאה בבחורץ, המרוחקת 5 ק"מ ; ב־12 בספטמבר, נסוגו הפלוגות הפולניות דרך דובייצקו לכיוון פשמישל, ועל עקבותיהם נכנסו הגרמנים. עד יוני 1941 נחשבה דובייצקו לעיר גבולית. היות, והיא היוותה גבול בין בריה"מ וגו־מניה באמצעות הנהר סאן.

הגרמנים גרשו ראשית כל, את כל יהודי העיירה. אמנם כמה מהם הצליחו לחזור בהסתר. ביוני 1942 נתפסו הם ע"י הגסטאפו מפשמישל, שהמיתום בירויות בבית־העלמין היהודי. במכה ראשונה זו, נכחדו 80 יהודים מדובייצקו ומסביבתה. במצבות מבית־עלמין זה, השתמשו הגרמנים לסלילת דרך אל RUSKIEJ-WSI (לכפר הרוסי — י"ש).

עד ספטמבר 1942 הוצאו תושבי העיירה להורג, בקבוצות קטנות. בתקופת יוני־ספטמבר 1942, נורו 110 איש.

ב־20 ביולי 1944, שוחררה העיר דובייצקו ע"י חטיבת התותחנים מס' 1244 שפעלה במסגרת הקורפוס הארטילרי ה־1 של הצבא הסובייטי.

XIII דובייצקו — פלך (GMINA)

יש להעביר מיד צילומים לכרטיסיות שנשלחו קודם על:

1. דובייצקו — בית־העלמין — גל־קבר אדמה של הפרטיזן.
2. דובייצקו — בית־העלמין — גל־קבר משותף של 13 אנשים שנרצחו על־ידי UPA
3. דובייצקו — בית־העלמין — גל־קבר חייל AR.
4. דובייצקו — בית־העלמין היהודי — גל־קבר משותף של 4 יהודים שנרצחו.
   19.6.1942: גל־קבר משותף של כ־80 יהודים שנרצחו.
   24.6.1942: גל־קבר משותף של כ־80 יהודים.

בנוסף יש להמציא:

1. כמו כן מודיעים שעל יסוד "ספר־רישום מקומות ועובדות פשעים בשנים 1939—1945 בשטח של מחוז פשמישלי" שנת־קבל ב־1984 ממשרד הצדק (הכוונה למשרד המשפטים — הסבר שלי!!!) — יש בידינו פרטים חדשים הנוגעים להוצאה למוות המוני של יהודים, בבית־העלמין היהודי בדובייצקו... בקשר להנ"ל צריך בית־העלמין היהודי גל־הקברים של הנרצחים להשלים עם אלה, כמו כן להחליף הכרטיסיה הנוגעת לאלו. בבית העלמין היהודי בדובייצקו התקיימו בשנים 1943 — 1942 הוצאות להורג המוניות של אנשי הלאום היהודי שגופותיהם נקברו במקום.
1. 19.6.1942. צוותי הגסטאפו מפשמישל הרגו ביריה בבית־העלמין היהודי 4 גברים של הלאום היהודי. שמות הקרבנות לא נקבעו. הגופות נטמנו במקום ההוצאה להורג.
2. 24.6.1942. צוותי הגסטאפו וה־אס.אס וז'נדרמים הוציאו להורג ביריה בבית־העלמין היהודי 80 איש מהלאום היהודי. (להלן רשימה ארוכה עד צייכנר פרלה בת ה־31, שהתגוררה בדובייצקו. הגופות הוטמנו במקום ההוצאה להורג (או במקום ההמתה — הסבר שלי!) — נהרגו:

ברוך יצחק בן 22, דרוהוביצ'קה
בינדר חיה בת 26, ניענאדובה
בינדר שמואל בן 5, ניעאדובה
בראטער אפרים בן 46, הוציסקו־ניענאדובסקיע
דומב חיה בת 29, דובייצקו
דומב חנה בת 26, דובייצקו
דומב שמואל בת 30, דובייצקו
אייסברט חיה בת 56, דובייצקו
אייסברט גיטל בת 28, דובייצקו
אייסברט לייזר בן 15, דובייצקו
רגינה בת 10, דובייצקו
אייסברט שמואל בן 61, דובייצקו
אייסברט טוביה בן 17, דובייצקו
פריידר רחל בת 57, דרוהוביצ'קה
גלוקמן דוד בן 65, ניענאדובה
גרודזבסקי מיכל בן 40, דובייצקו
גרודזבסקה מונה בת 33, דובייצקו
גרודזבסקה ואנדה בת 60, דובייצקו
הרפעניסט גיטל בת 52, קושטובה
הרפעניסט ליאון בן 77, קושטובה
הופנר ברייידל בת 47, איסקאן'
הופנר אסתר בת 30, איסקאן'

הופנר לייב בן 47, איסקאן'
הופנר מאיר בן 12, איסקאן'
הופנר מרקוס בן 40, איסקאן'
הופנר מנשה בן 14, איסקאן'
הופנר מנשה בן 7, איסקאן'
הופנר פנחס בן 10, איסקאן'
הופנר רחל בת ..., איסקאן'
יבורניקר חנה בת 8, איסקאן'
יבורניקר חנה בת ..., איסקאן'
יבורניקר דוד בן 14, איסקאן'
יבורניקר אסתר בת 35, איסקאן'
יבורניקר בריינדל בת 7, איסקאן'
יבורניקר רחל בת 16, איסקאן'
יבורניקר זלמן בן 37, איסקאן'
קנר גיטל בת 43, דובייצקו
קנר הינדה בת 3, דובייצקו
קנר לייב בן 10, דובייצקו
קנר ליפא בן 8, דובייצקו
קנר מלכה בת 3, דובייצקו
קנר ישעיה בן 6, דובייצקו
למפר אברהם בן 10, דובייצקו
למפר הינדה בת 6, דרוהוביצ'קה
למפר מנדל בן 13, דרוהוביצ'קה
למפר משה בן 44, דרוהוביצ'קה
למפר טוביה בן 15, דרוהוביצ'קה
למפר טובה בת 37, דרוהוביצ'קה
מלר צביה בת 32, דובייצקו
מלר יעקב בן 63, דובייצקו
מלר קלמן בן 37, דובייצקו
מלר מאלה בת 56, דובייצקו
פכטר חיה בת 40, הוציסקו־ניענאדובסקיע
פכטר פייגה בת 9, הוציסקו־ניענאדובסקיע
פכטר פייגה בת 34, הוציסקו־ניענאדובסקיע
פכטר יענטא בת 7, הוציסקו־ניענאדובסקיע
פכטר מנדל בן 12, הוציסקו־ניענאדובסקיע
פכטר משה בן 18, הוציסקו־ניענאדובסקיע
פכטר שמואל בן 40, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל ברקו בן 45, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל דוד בן 12, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל אברהם בן 9, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל פריידה בת 40, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל מארקוס בן 78, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל רייבל בן 6־שבועות, הוציסקו־ניענאדובסקיע
רינגל סנדר בן 3, הוציסקו־ניענאדובסקיע

רובינפלד רייזל בת 23, דרוהוביצ'קה
רובינפלד טוביה בן 13, יבורניק פולסקי
שירקצה הינדה בת 40, קנצ'וגה
טבל מאלה בת 65, דרוהוביצ'קה
אונגר יעקל בן 1, ניענאדובה
אונגר הינדה בת 40, ניענאדובה
אונגר לייב בן 4, ניענאדובה
אונגר מאיר בן 52, ניענאדובה
אונגר מאלה בת 13, ניענאדובה
אונגר מלכה בת 5, ניענאדובה
אונגר רייזל בת 9, ניענאדובה
אונגר נתן בן 16, ניענאדובה
אונגר רבקה בת 11, ניענאדובה
צייכנר פרלה בת 31, דובייצקו

3. 6.7.1942. שוטר (זינדרם) הרג ביריה 2 אנשים של הלאום היהודי.
נפלו: **גלוקסמן אטלה בן 61, חקלאי מניענאדובה.**
גלוקסמן לייזר בן 24, חקלאי מניענאדובה.
הגופות נקברו במקום ההוצאה להורג.

4. 8.8.1942. זינדרמים מפשמישל, הוציאו להורג ביריה בבית־העלמין היהודי בדובייצקו 13 אנשים מלאום יהודי שנתפסו ביער קושטובה. נפלו:
אדלר לאה בת 17, סלוננה
דוניזט יעקב בן 22, פאריס
הרפעניסט קלמן בן 16, חקלאי מפשדמיישצ'ה-דובייצקו
הרפעניסט מרקוס בן 48, חקלאי מפשדמיישצ'ה-דובייצקו
הרפעניסט פעסיה בת 20, חקלאי מפשדמיישצ'ה-דובייצקו
הרפעניסט שמואל בן 20, חקלאי מפשדמיישצ'ה-דובייצקו
הרפעניסט שרה בת 45, חקלאי מפשדמיישצ'ה-דובייצקו
הופנר דבורה בת 54, סוחרת מדובייצקו
יבורניקר פרידה בת 30, דובייצקו
שימל אברהם בן 3, דובייצקו — שימל יהודה בן 35, דובייצקו
שימל אברהם בן 3, דובייצקו — שימל טונקה בת 25, דובייצקו
הגופות נקברו במקום ההוצאה להורג.

5. 26.8.1942. זינדרמים הוציאו להורג ביריה, 15 גברים של הלאום היהודי. מהם נקבעו שמות 2 אנשים:
לנדאו שמואל, נולד ב־1906, איכר מראוצ'יני — שימל יוסף נולד ב־1913, מדובייצקו
הגופות נקברו בבית־העלמין היהודי.

6. 5.9.1942. זינדרמים הרגו ביריה בבית־העלמין היהודי, 2 אנשים של הלאום היהודי, שנתפסו ביער בסביבות סלוננה. נפלו:
קנולר יצחק בן 22 — קנולר שרה בת 55
הגופות נקברו במקום ההוצאה להורג.

7. 19.6.1943. פקידי גסטאפו מפשמישל, הרגו ביריה 4 אנשים מהלאום היהודי. נפלו:
דומב אהרון בן 60, סוחר מדובייצקו — דומב דוד בן 27, סוחר מדובייצקו
דומב שרה בת 60, דובייצקו — מֶלֶר נתן, אופה מדובייצקו
הגופות נקברו בבית־העלמין היהודי. **תרגם: יוסף מ. שפרן, ת"א**

שנה	כלל האוכלוסייה	יהודים
1880	1,416	666
1900	1,752	976
1920	1,793	977

עד שנת 1389 היתה דוביצצקו כפר מלאכותי ומאז עבר כפר זה לרשותו של פיוטר קמיטה, הקאשטלאן (מושל מטעם המלך) של פשמישל. בשנת 1407 קיבלה דובייצקו מעמד של עיר, והיתה ברשותם הפרטית של בני האצולה. בשנת 1503 פלשו הטאטארים אל דובייצקו והרסוה כליל. בשיקומה הוחל לאחר מכן, והמלך שחרר את העירונים ממס וממכס לשש שנים רצופות. במאה ה־16 היתה העיר בבעלותה של משפחת האצולה סטאדניצקי. אחד מבני משפחה זו, מתיאוש, המיר את דתו הקאתולית לפרוטסטנטית. את הכנסיה המקומית הפך להפרוטסטנטית והקים בית־ספר ברוח הרפורמאציה.

בתקופה ההיא נעשתה דובייצקו למרכז הרפורמציה והוקם בה בית דפוס (1621), שהפיץ כתבים ברוח הדת החדשה. אחת מצאצאי משפחת סטאדניצקי, בעלת העיר בסוף המאה ה־16 ותחילת המאה ה־17, חזרה אל הדת הקאתולית, ובהשפעתה הושם קץ ל"כפירה" בדובייצקו ולמרכז הרפורמאציה בה. למן המאה ה־18 ועד שנות ה־40 של המאה ה־19 היתה ד' בבעלותה של משפחת האצולה קראשיצקי. למשפחה זו נולד ב־1738 בן, מגדולי המשוררים הפולנים, במאה ה־18 איגנאצי קראשיצקי. הארמון והאחוזה נשארו בידי צאצאי משפחת קראשיצקי עד ערב מלחמת־העולם הראשונה.

דובייצקו שוכנת על גדות הנהר סאן, בדרך בין פשמישל לקושיצה שבסלובקיה, ומיקום זה, קבע את יסודות כלכלתה במאות הראשונות לקיומה. היא היתה לאחת התחנות בהובלת סחורות לסלובקיה, הונגריה, ומשם לפולין.

במאה ה־19, נודעה דובייצקו בייצור מנעלי עור, כלי חרסינה וחביות. מחמת הקיפאון שהשתרר בהתפתחותה של דובייצקו בתחילת המאה ה־19, מאחר שלא הועברה בה מסילת הברזל, נשלל ממנה מעמד של עיר, ערב מלחמת־העולם הראשונה. לאחר ההרס שעשה בה הצבא הרוסי ב־1914 וב־1915, היא נשארה שרויה בקיפאונה גם בתקופה שבין שתי מלחמות־העולם.

היהודים בדובייצקו צויינו לראשונה בתעודה מ־1622. נראה, שבאוירה של פריחת הרפורמאציה בעיר, נסבלו אז גם ראשוני היהודים שם. לא ידוע מה עלה בגורלם של יהודי דובייצקו, בגזרות ח"ח וח"ט, וכן בתקופה הסוערת של המלחמות שבהן היה נתון האזור כולו, במחצית הראשונה של המאה ה־18. לקראת שלהי המאה נמסר על קיומו של ישוב יהודי בדובייצקו שהיה כפוף לקהילת פשמישל. גם כמה בתים היו בבעלותם של היהודים.

ב־1781 נרשם שיהודי דובייצקו מפגרים בתשלום הארנונה בסך 4,712 גולדן. סכום ניכר בימים ההם. בשנת 1808 ישבו בדובייצקו 69 משפחות יהודים (כ־270 נפשות). היישוב היהודי הלך והתפתח, והגיע לשיא גידולו בתחילת המאה ה־20. מאז לא התפתחה, ואף לא הצליחה לקלוט את הריבוי הטבעי שלה. משפחות שלמות עברו לגור בערים גדולות יותר שבסביבה, שלא היו מנותקות מרשת מסילת־הברזל., ומקצת מבני הנוער היגרו לארצות אחרות ואף מעבר לים. ב־1927, פרצה דליקה בדובייצקו, ובעקבותיה נותרו כ־30 משפחות יהודיות בלא קורת גג ופרנסה. רבות מהן עזבו את דובייצקו.

ראשוני היהודים בדובעצק, התפרנסו מפונדקאות, מוזגות וחכירה באחוזת האציל,

בעיקר בזמן בעלותם של בני משפחת קראשיצקי על העיר. במאה ה־19 ותחילת ה־20 היה כל המסחר (במיוחד בעורות מעובדים, תבואה וכלי חרסינה) בידי היהודים. בתיהם של יהודי דובייצקו רוכזו בכיכר השוק, ובימי יריד ושוק, שנתקיימו בעיר משנים קודמות, או בבוא איכרי הסביבה לביה״מ, ששכן במקום, מכרו הסוחרים את מרכולתם ואף קנו בחליפין מתוצרתם החקלאית של תושבי הכפרים, או מן מוצרי מלאכתם. לא מעטים מיהודי דובייצקו עסקו גם ברוכלות בכפרי הסביבה, האמידים מבני המקום המשיכו להיות סמוכים אל כלכלתה של האחוזה והארמון (חוכרי הפרופינאציה והמחלבה, סוכנים וגם בעלי מלאכה יהודים, ששרתו בחצר הפריץ).

בראש השנה תרע״ה (1915) נכנס הצבא הרוסי אל דובייצקו. בימים הראשונים של הכיבוש אירעו מעשי־שוד, ואף היו כמה קרבנות בנפש בקרב יהודי המקום. בגמר המלחמה לא חזרו כל היהודים המגוייסים לעירם; מהם שעברו לגור באוסטריה ובגרמניה ומהם שהיגרו לארצות־הברית. בנובמבר 1918 פרעו איכרי הסביבה פרעות ביהודים; רכושם נשדד, ואלו שנתפסו בחוצות בשעת הפורענות הוּכּוּ ואחדים אף נפצעו.

יהודי דובייצקו היו ידועים בדבקותם הקנאית במסורת החרדית־חסידית. רובם נִמנו עם חסידי שושֶלֶת בלזֿוּבּ־דְנוּבּ ועד מלחמת־העולם הראשונה לא היתה שם שום דרישת־רגל ״לנאורים״ או לציוניים. הבנים התחמקו מחובת הלימודים בביתי־הספר הכלליים, ורק מעטות מן הבנות למדו בבית־ספר כללי. לאחר לימוד בחדרים פרטיים, המשיכו המתבגרים מבני־הנוער לחבוש את ספסלי בית־המדרש והקלויז. אלה שנתפסו לרעיונות חילוניים עזבו את העיר.

ועד הקהילה היה בידי ״הבעלי בתים״ ו״החסידים״. ורק ב־1928 נערכו בחירות של ממש. לוועד הזה נבחרו: 4 נציגים מטעם הסוחרים, 2 לאומיים (הללו כנראה נטו אל ״המזרחי״) ציוני אחד, ונציג אחד של יהודי הכפרים הסמוכים. רשימת ״אגודת ישראל״ לא זכתה אפילו במנדט אחד. מבני העיר ידוע לנו רק על מנשה מרילס, שכיהן כאב״ד שלפני מלחמת־העולם הראשונה והדומ״ץ ר׳ שלום בר שכיהן אף הוא באותן השנים, ולאחר המלחמה היה לרבה של קהילת צ׳ילקי.

אירגונים ציוניים קמו בדובייצקו רק בתקופה שבין שתי המלחמות־העולם. ב־1927 נמסר על קיומו של סניף ״החלוץ״, ובשנות השלושים קם קן ״השומר הצעיר״ (ב 1934—1936 היו בה 12 חברים בלבד). ההסתדרות הציונית המקומית השתייכה לוועד האזורי שבעיר ירוסלאב. באותן שנים כללה ההסתדרות הציונית חברים רבים, ולקראת הבחירות לקונגרס הציוני בשנת 1935 נמכרו בדובייצקו כ־100 שקלים. חלוקת קולות הבוחרים היתה כדלהלן: 64 ל״ציונים הכלליים״, 8 ל״המזרחי״ ו־16 ל״רשימת ארץ־ישראל העובדת״.

במלחמת־העולם השנייה

בהתקרב הגרמנים לעיירה נמלטו צעירים רבים מזרחה לכיוון הגבול הרומני. ב־8.9.39 נכנסו חיילי הוֶרמַאכט לדובייצקו, ובו־ביום הוחל בפגיעות ביהודים. הגברים נחטפו לעבודות־כפייה, והועסקו בעיקר בתיקון כבישים וגשרים שניזוקו במהלך המלחמה. בסוף ספטמבר 1939, נרצחו בדובייצקו בידי הגרמנים 13 צעירים יהודים. באותה עת הועלה באש בית־המדרש, על כל תשמישי הקדושה שבו.

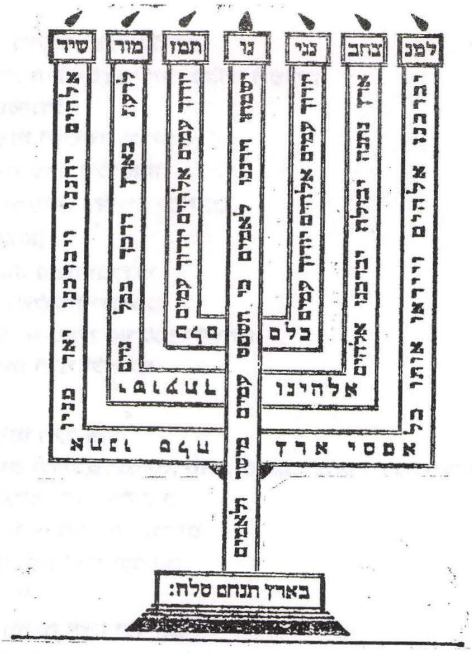
בסוף אוקטובר או בתחילת נובמבר 1939 נצטוו כל יהודי דובייצקו להתייצב בכיכר השוק ליד בניין ״קולו רולניצֶה״, ושם נמסר להם, כי עליהם לעזוב מיד את העיירה אל מעבר לנהר הסאן, לשטח שבשליטה הסובייטית. בהלה אחזה בנאספים.

היו נסיונות לברוח ולהסתתר, אולם משמרות הגרמנים מנעו זאת. למגורשים הותר לקחת עימם רק מעט מטלטלין וכל רכושם נשאר במקום. כל היהודים הובלו אל נהר הסאן,

בדרך התעללו בהם הגרמנים והיכו אותם באכזריות. בבואם אל נהר הסאן דחפו אותם הגרמנים אל מימי הנהר, ואמנם כמה יהודים טבעו בשעת המעבר. המגורשים הגיעו אל הכפר האוקראיני רוסקה־וישָׁ שבצד הסובייטי של נהר הסאן, כאן גזלו מהם איכרים אוקראיינים את שארית רכושם.

הפליטים — המשיכו בדרכם בשטח הסובייטי. מקצתם מצאו מקלט בבירצ׳ה וביאבורוב אולם לפי הוראת השלטונות נאסר עליהם להתגורר ביישובים הסמוכים לגבול., ולכן נאלצו יהודי דובייצקו לנטוש את המקומות הללו ולנדוד מזרחה; רבים מהם הגיעו ללבוב. פליטי דובייצקו, בדומה לרבבות פליטים יהודים שנמצאו באזורים שסופחו לברית־המועצות, סבלו מקשיים בהשגת דיור ועבודה.

בסוף יוני 1940, הוגלו רובם לרחבי ברית־המועצות. אלו שנשארו בגליציה המזרחית — גורלם, לאחר הפלישה הגרמנית בקיץ 1941 היה דומה לגורל יהודי המקום. בדובייצק עצמה לא נותרו יהודים לאחר הגירוש בסתיו 1939.

נזכור!

נזכור, את אחינו ואחיותנו המומתים, הי"ד, קדושי קהילת דובייצקו והסביבה, נעריה וזקניה, אנשיה, נשיה וטפיה — אשר עונו למוות על־ידי גדול צוררי ישראל שבכל הדורות, ולא הובאו לקבר ישראל.

נזכור את כל יהודי עירנו וסביבותיה בתוך כל קדושי בית־ישראל בפולין ובאירופה, את חייהם התוססים, את פעילותם הססגונית, לומדיה ואומניה, סוחריה ומשכיליה אשר קיימו את גחלת ישראל שבגולה, והעלו את ציון על ראש שמחתם.

יהא להם ספר זה יד־ושם, ומצבת־נצח על קברותיהם אשר לא נודעו, זכרון לדור אחרון.

ואלה שמות קדושי דובייצקו והסביבה ז"ל שנהרגו ונשחטו במלחמת העולם־השניה:

לפי הא"ב של שמות המשפחה:

אדם יקאל, רעייתו והילדים: בלומה, פרידה ואחל

אדם פייגה

אדם וולצ'ה ורעייתו

אדם משה

אדם יוסף־לייב

אדם יואל

אונגר אביגדור, רעייתו ושלושת ילדיהם

אונגר לאה

אפל מאיר־הערש ורעייתו

אינטרטור זעליג, רעייתו שיינדל וילד אחד

אינטרטור יוסף ורעייתו מערל

אינטרטור שיפרא

אינטרטור חיה
אינטרטור יעקב, רעייתו ושני ילדיהם
אייכנר וולף ושרה, הילדים: איריס, גולדה וישעיה
אמסטר בן־ציון ומינדל
אמס בעריש ורעיתו ושלושת ילדיהם
איגלר צבי ורעייתו שרה וילד אחד
אנפנג ברוך־אלי ורעייתו וחמשת ילדיהם
אנפנג באשע (האמא)
אנפנג שרה, רבקה, משה ומרדכי
אפל דוד ורעייתו ושלושת ילדיהם
אפט לייביש ורעייתו מאלי וארבעת ילדיהם
אפט מישל ורעייתו ושני ילדיהם
אפט מאיר
בטרן ראובן ורעייתו וילד אחד
בטרן פעטל ושבעת ילדיהם: מאיה, יואל, שלום, יצחק, ברכה ומרים
בעזעם יהושע ורעייתו ושני ילדיהם
בייטל בנימין וזבורה ושלושת ילדיהם
בילעס שמואל ורעייתו ושני ילדיהם
בוק שמואל ורעייתו
ברונר דוד־בערל וטובה ושני ילדיהם
ברוף מעכל ואיטה, ושני ילדיהם
ברוך בן־ציון ורעייתו וילד אחד
ברוך שלום
ברוך יצחק־יהודה
ברוך רחל־לאה (לייצ'י)
ברוך שמעון ולאה
ברוך אסתר־מלכה וילד אחד
ברוך יהושע
בלייכפלד שמאי ורעייתו ושלושת ילדיהם
ברוך ליבה ובנה יהושע
בלייכפלד ישראל ורעייתו וארבעת ילדיהם
בק אסתר ושני ילדיה
בק שלמה ורעייתו
בק לייב ורעייתו
בק בונס ורעייתו
בק בן לייב (נרצח בצום גדליה)
ברנשטיין משה בן לייב
ברנשטיין שמשון
גרודזעבסקא ושני ילדיו
גרינבאום בריינדל ושני ילדיה
גרינבאום חיים־יצחק ורעייתו ושני ילדיהם
גרינבאום מאיר ורעייתו ושני ילדיהם
גרינבאום שמואל
גרינבאום פנחס ורעייתו ושני ילדיהם

ד״ר גולגשטאוב ורעייתו ושני ילדיהם
גראפל הרצל וצ׳רנה ושני ילדיהם
גרומט (בתו של דוד) ושני ילדיה
דומב שמחה ורעייתו ושני ילדיהם
דורמבוש חיים ורעייתו ושני ילדיהם
דורמבוש (בתו של יוסף) וילד אחד
דורמבוש (בנו של יוסף שהתגורר בדינוב)
דומב אהרון ורעייתו וארבעת ילדיהם
הופמן דוד ושרה ושני ילדיהם
הוך משה ושרה ושני ילדיהם
הוך מרדכי ורעייתו ושני ילדיהם
הוך אליעזר ואיריס
ד״ר הולץ ורעייתו וילד אחד
ד״ר הסמן, רווק, רופא
המר (אשתו של מס) וילד
המר אלי ורעייתו
הלפרין צבי ורעייתו
המן (חתן), מאני ואסתר וילד אחד
הרבסמן שמאי ורעייתו וילד אחד
הרבסמן יעקב ורעייתו וילד אחד
הרפניסט מרדכי ורעייתו וארבעת ילדיהם
ויפליק שיינדל־מאלי
וישנר משה ורעייתו ששת ילדיהם
וולף וואלף
וויסמן
וולט מענדל ורעייתו וארבעת ילדיהם
וסרשטיין אבי ורעייתו וילד אחד
וינטר אברהם ולאה ותשעת ילדיהם
וולף (בתו של מאיר) ובעלה ושני ילדיהם
ונברגר לאה
זילברמן יוחם ורעייתו ושני ילדיהם
זוטויין יוסף ורעייתו וארבעת ילדיהם
זוטויין (בתו של יוסף) ובעלה ושני ילדיהם
טרובוביץ רבקה (רופאת שיניים)
טיסער מעניע ורעייתו
טיסער שמחה ורעייתו ושלושת ילדיהם
יבורניקער רפאל ורעייתו חנה
יבורניקער משה
יבורניקער יונה
יבורניקער אייזיק
יבורניקער גנגדל
יבורניקער מנדל ורעייתו וילד
יבורניקער אסתר (אשת יהודשע)
יבורניקער ישראל

יבורניקער נחה
ימר פנחס ורעייתו וילד אחד
יבורניקר שרה (בת שמואל נחמיה) ובעלה מוטל וילדה
לוסטיג אליהו ורעייתו וילד אחד
לרנר מנדל ורעייתו
לרנר מלך
לפלר
מאיר בער ובתו
מארך רפאל ורעייתו ושלושה ילדיהם
מארך אהרון ורעייתו ושלושה ילדיהם
מארך משה ורעייתו ושני ילדיהם
מארך יודל ורעייתו וארבעת ילדיהם
מארך פסח ורעייתו וילד אחד
מארך
מארך צבי ורעייתו
מארך פסי (אחותו של צבי)
מלר יעקב וצאלי ושני ילדיהם
מלבר בני ויצחק וארבעה ילדיהם
מלמר הרמן ורעייתו וילד אחד
מלר מנדל ורעייתו ושני ילדיהם
מלר יהודית
מונד שמחה ורעייתו
מרשלק משה ורעייתומישיק (בן הרוקח)
ספר חדש ורעייתו
טיליק אלימלך ורעייתו וארבעה ילדיהם
פלץ משה
פלץ גולדה (מבית מלבר)
פלץ ישעיהו־חיים
פלם הרב ר' שמואל־אהרון והרבנית (רב מדובייצק)
פירסט יעקב וחיה ושלושת ילדיהם
פייצ'ביץ יוסף וברכה ושלושת ילדיהם
פייט לייזר וחיה ושלושת ילדיהם
פרידמן פנחס, בתו ובעלה איצ'י וילד אחד
פעלזנשטיין ליפא וצפורה ושני ילדיהם
פרנט שמואל־יעקב וברריינדל וחמשת ילדיהם
פולען משה ורעייתו
פולען מרדכי ורעייתו
פרידמן יושע ורעייתו ושני ילדיהם
פרידמן מיכאל
פרידמן שמאי ורעייתו וילד אחד
פרידמן יעקב־איצ'י
פרידמן משה ורעייתו ושני ילדיהם (מחוץ לדובייצק)
פרידמן זושא ורעייתו ושלושת ילדיהם (מחוץ לדובייצק)
פולן שרה ובעלה ושלושת ילדיהם

פלם (כינוי) מעכל ורעייתו
פס יעקב־הרצל ורעייתו, בתם וחתנם
פרנקל יושע ורעייתו מיענאדוב
פרנט איצ'י
פרנט ישראל ורעייתו, כליזמרים
פרנט אליעזר ורעייתו
פייצ'ביץ יוסף־חיים
צייכנר שמעון־לייב וצ'רנה וילד
צייכנר פטי
צלר יעקב ורעייתו וארבעת ילדיהם
צלר יואל ורעייתו
צלרקרויט שמואל־מאיר ורעייתו ושלושת ילדיהם
צלרקרויט לייב־יצחק ורעייתו וארבעת ילדיהם
צלרקרויט יהושע ורעייתו ושני ילדיהם
צלרקרויט נחמן ורעייתו ושני ילדיהם
זליג ורעייתו ושני ילדיהם
קשר אברהם־אלי וחנה ושלושת ילדיהם
קשר מאיר ואמה
קרש שיימע ורעייתו
קסר צבי ורעייתו ושני חלדיהם
קופרמן אריה ושני ילדים
קופרמן סימה ושני ילדים
קורנפלד יוסף־מאיר ודבורה ושלושת ילדיהם
קורנפלד משה ואסתר ורנה
קורנפלד זלטה וילד אחד
קורנפלד יהושע־דוד ואחל
קורנפלד שמעון ופייגה־מינדל
קורנפלד ישראל ושפרינצה
קורנפלד דוד
קלטר בן־ציון ורעייתו ושני ילדיהם
קלטר מירל וילד אחד
קנר צבי ופלה, פנחס ולינקה
קנר שמעון ורעייתו
קנר אייזיק ורעייתו וארבעת ילדיהם
קנר אברהם ורעייתו
קנר רוז'ה (אחותו של צבי)
קייל לאה ושני ילדיה
קייל יהושע ורעייתו
קוטשער שמואל ורעייתו ושלושת ילדיהם
קוטשער (בנו של שמואל) ורעייתו ושני ילדיהם
קנולר שרה ושני ילדיהם
קלטר (כינוי) חיים (בנו של ציון הבלן) ורעייתו וחתנו לייב (הבלן) ורעייתו
רובינפלד משה ורעייתו ושלושת ילדיהם
רובינפלד חיים־הערש ושרה

רובינפלד לייביש
רובינפלד הערש
רובינפלד אברהם־יוסף ורעייתו ושלושת ילדיהם
רובינפלד (בנותיו של שמעון)
רובינפלד מאיר ורעייתו ושלושת ילדיהם
רובינפלד (בתו של שמשון) ובעלה וארבעת ילדיהם
רובינפלד (אשתו של דוד) ושני ילדיה
רובינפלד יוסף ושני ילדים
רובינפלד אסתר ושלושה ילדים
רובינפלד (אחות אסתר) ובעלה ושני ילדים
הניה (מבית יבורניקר) ובנותיה שרה ורבקה
רוטנברג צבי ורעייתו וחמישה ילדים
רינגל בערל ורעייתו ושלושת ילדיהם
רייך מנדל ורעייתו וילד אחד
רייך יהושע־ברוך ורעייתו ושלושת ילדיהם
רייך (האמא של מנדל)
רייך יונה ורעייתו
רייך שמשון ורעייתו ושני ילדיהם
רייך (האמא של יונה ושמשון)
רפס אברהם ורעייתו ושלושת ילדיהם
רפס גדליה ורעייתו
רפס יהושע ופייגה
רפס נפתלי וזיטל
רפס שמואל (בן יהושע) ורעייתו רחל
רפס ישראל ורעייתו ושלושת ילדיהם
רפס שמואל ורעייתו ושלושת ילדיהם
רפס חיה ושני ילדיה
רפס ביילע ובעלה ושני ילדיהם
רפס יעקב
רפס זלטה
רפפורט ישראל ואחל ושלוש בנות
רפפורט ניסן ורעייתו וארבעת ילדיהם
שאפר אליעזר) בנו של השוחט) ושרה ושלושת ילדיהם
שטורם יעקב ושני ילדיו
שטורם משה ומלכה וילד אחד
שטריק יהושע, אחותו ובעלה
שטורמלויפר ורעייתו
שטראזלר משה ורבקה וילד אחד
שטראזלר משה־ויקטור, מניה ואליעזר
שטראזלד לייביש ואסתר וילדיהם: אביגדור, אליעזר, מלכה וישראל
שטורם חיים־אשר
שימל צבי־הערש ורעייתו ושני ילדיהם
שימל מלך ורעייתו ושני ילדיהם
שימל שרה

שימל יהושע ואחל ושני ילדיהם: דז'וניה ובערל
שימל משה ורעייתו וילד אחד
שימל שאול ורעייתו
שימל יודל וילד אחד
שימל חוה
שימל שמאי ורעייתו ושני ילדיהם
שימל אברהם ורעייתו
שימל יהודה, אליקע ואחותו
שימל ימל שמעון (בן־חיים־אלי וקריינדל) ושני ילדיהם
שימל ימל שמעון ורעייתו וילד אחד
שימל ישראל ורעייתו וארבעת ילדיהם
שימל צבי ורעייתו וילד אחד
שימל צבי ורעייתו ושלושת ילדיהם
שמאלץ צביה
שרץ שמואל־לייב ורעייתו
שרץ אברהם ורעייתו
שפינר זינדל ומאלי ושלושת ילדיהם
שיינר מנדל ורעייתו ושני ילדיהם
ד"ר שניידר ורעייתו ושני ילדיהם
שפעכט פעסיל ושני ילדיה
שיק דבורה וילד; חתנה ורעייתו חיי'לה וילד
שטיינפלד שמואל ורעייתו ושני ילדיהפ
שפלטי צבי ורעייתו ובתם בראצ'י
שטיין יעקב לייזר ושתי בנות

שמות משפחה לא זכור

געלה ובעלה וחמישה ילדיהם גרו על־יד אהרון קנר. קנולר מאיר ורעייתו ושלושת ילדיהם — חנות טקסטיל גרו מול יצחק מלבר. חיה ושמואל הקווסצרין. גולדה ובעלה וילדים שעבדו וגרו במקווה. ברנשטיין אמו ואחותו של מאיר ברנשטיין (גרביניס) שתי אחיות ועוד אחת גרו על־יד ברנשטיין

הכפרים שבסביבת דובייצקו:

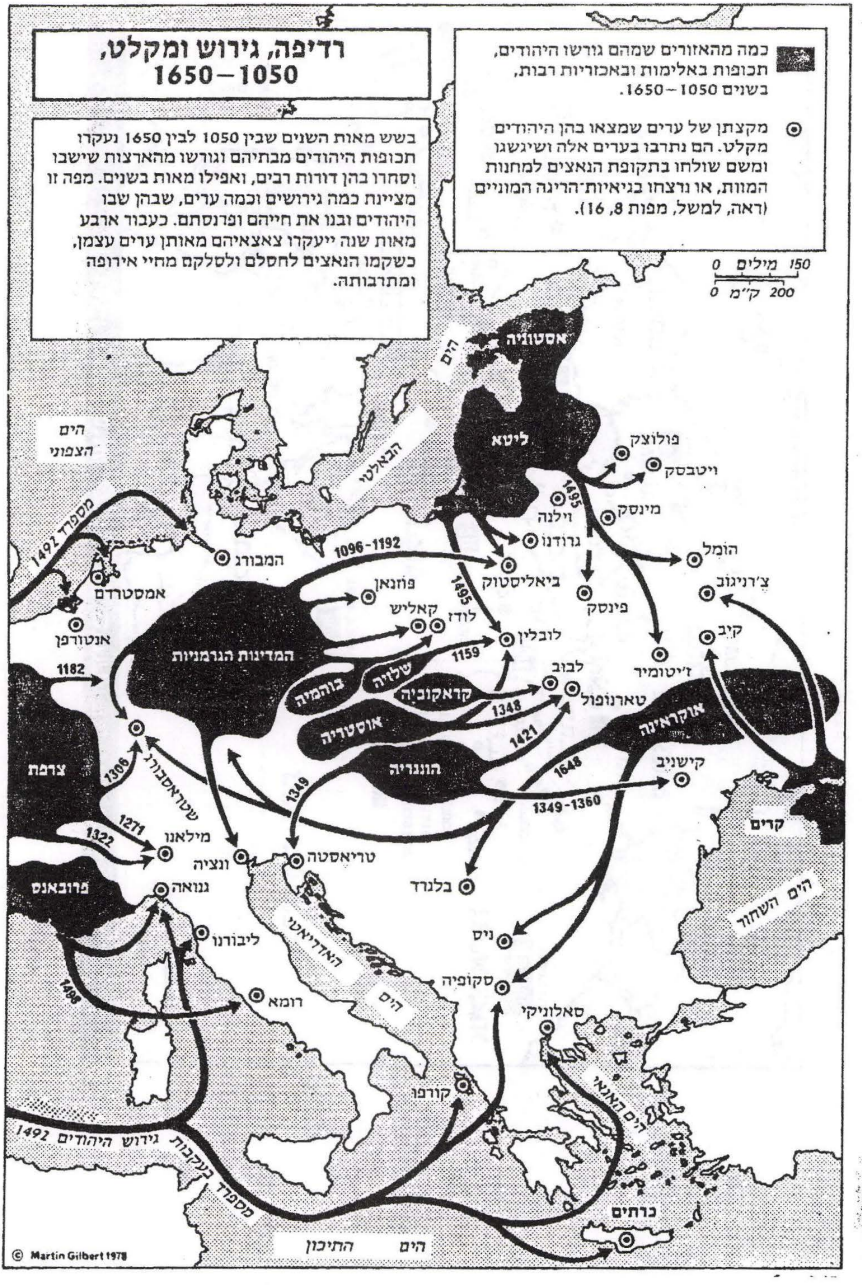
שליוניצ'ה:
הופמן רבקה וילד אחד
הופמן אברהם
שמלץ אייזיק ואיטה ושלושת ילדיהם

הוצ'יסקו:
הנגל מרדכי ומשפחתו, בתו, בעלה ומשפחתן, חותנו שמואל ומשפחתו
אפרים מקוצ'יס ורעייתו חיה ומשפחתם
שיינדל מאש ומשפחתה

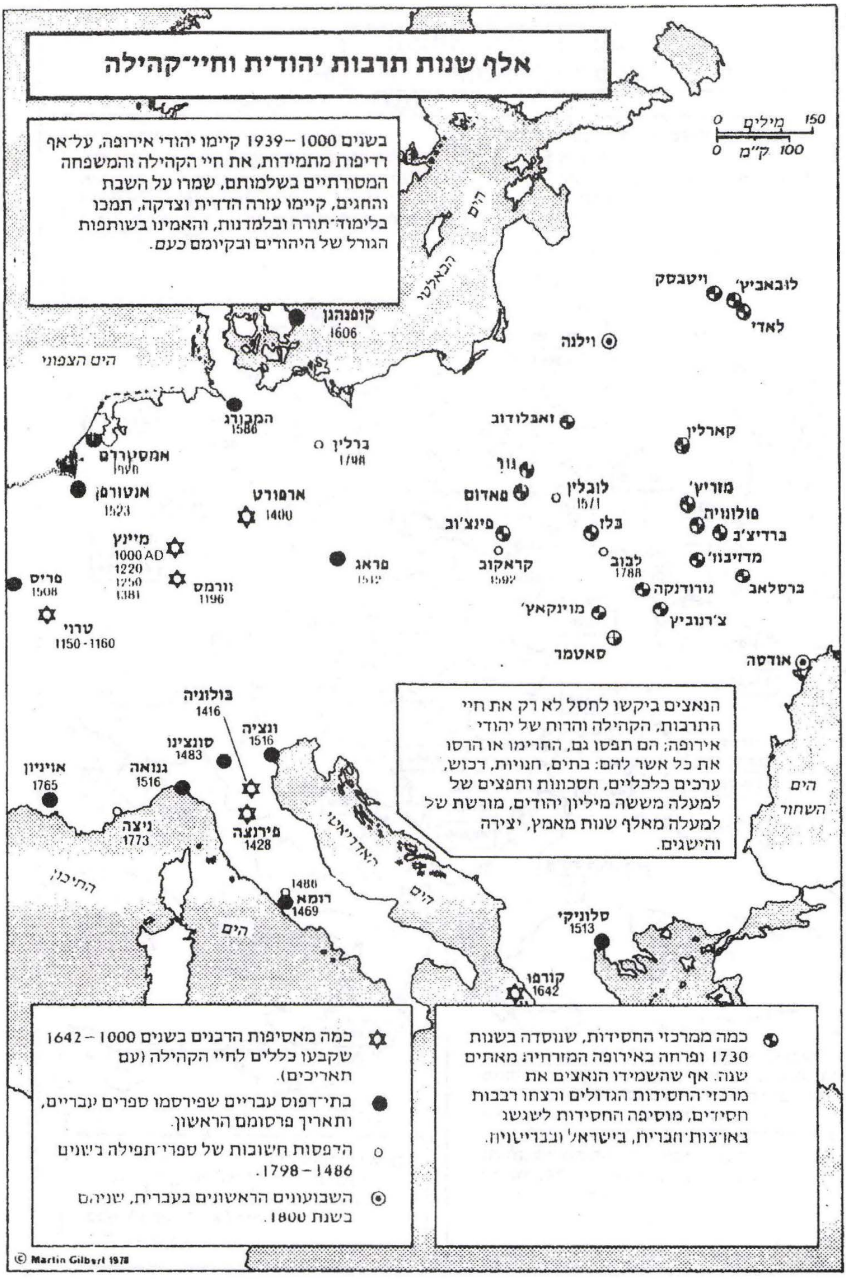
ניענאדוב:
גרינדל יעקב ומשפחתו
דיכט אפרים ורעייתו
פינקל אהרון ורעייתו
שיסטר יעקב ומשפחתו
אשתו של אהרל'ה עם בתה
פינפר שרה ומשפחתה
פאס חיה ומשפחתה
הערש בער ומשפחתו

קוטשובה:
הרפניסט ומשפחתו
הרפניסט לייב ומשפחתו
חיים דוד ומשפחתו

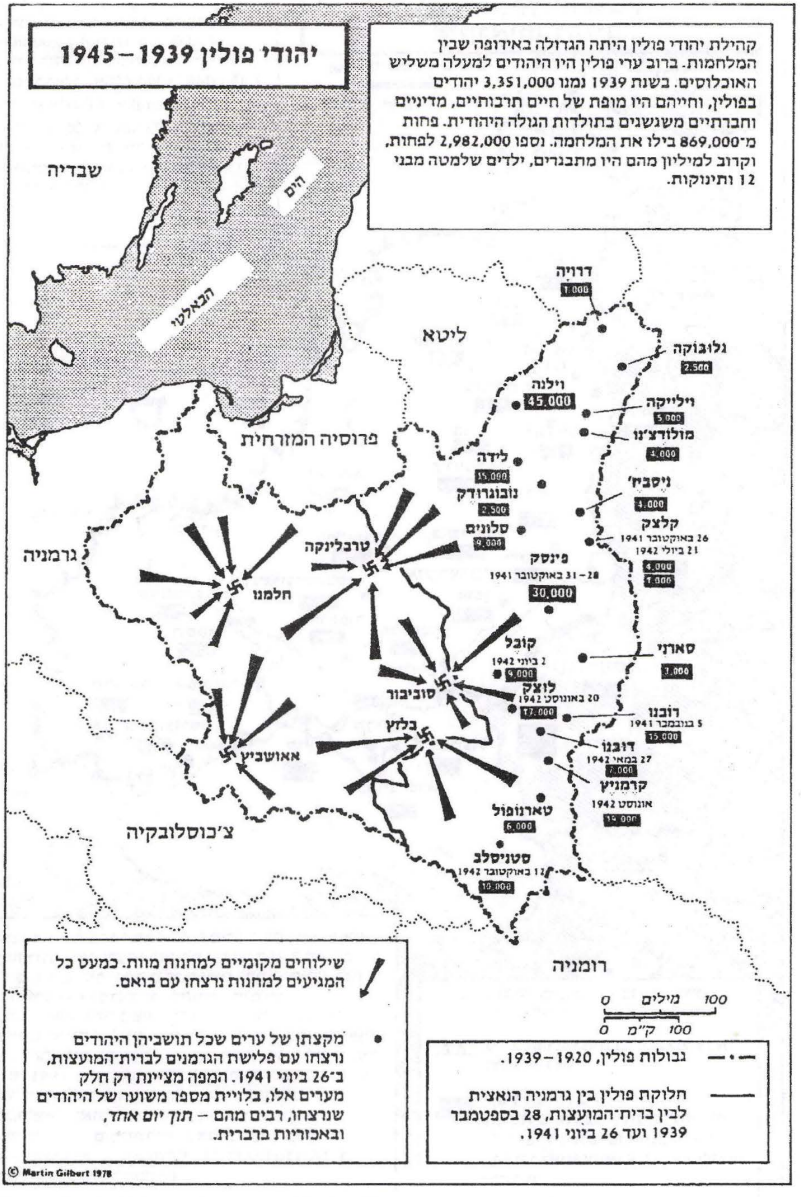
איסקאן:
אינטרטור שמואל ומשפחתו
אינטרטור יעקב ומשפחתו

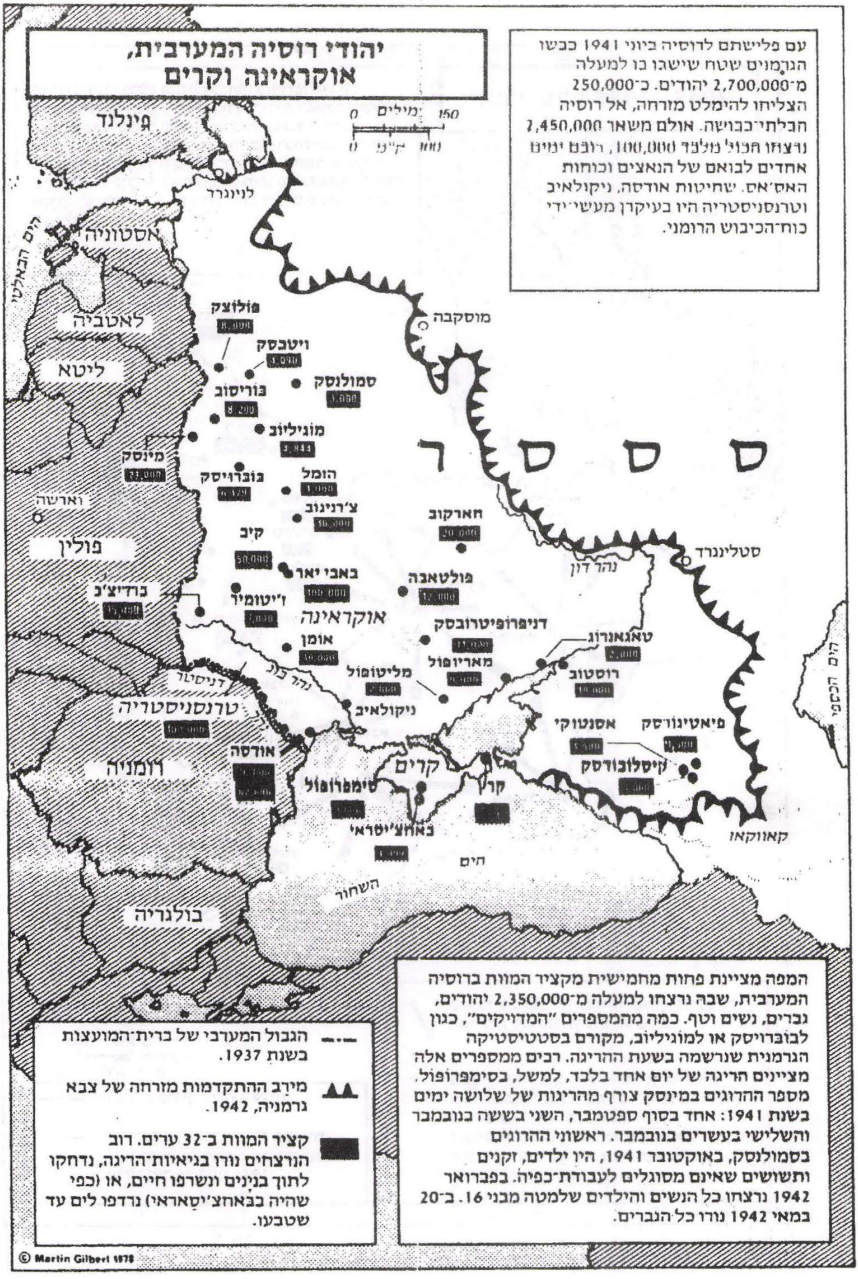

רדיפה, גירוש ומקלט,
1650–1050
בשש מאות השנים שבין 1050 לבין 1650 נעקרו תכופות היהודים מבתיהם וגורשו מהארצות שישבו ושחרו בהן דורות רבים, ואפילו מאות בשנים. מפה זו מציינת כמה גירושים וכמה ערים, שבהן שבו היהודים ובנו את חייהם ופרנסתם. כעבור ארבע מאות שנה ייעקרו צאצאיהם מאותן ערים עצמן, כשקמו הנאצים לחסלם ולסלקם מחיי אירופה ומתרבותה.
כמה מהאזורים שמהם גורשו היהודים, תכופות באלימות ובאכזריות רבות, בשנים 1050–1650.
מקצתן של ערים שמצאו בהן היהודים מקלט. הם נתרבו בערים אלה ושיגשגו ומשם שולחו בתקופת הנאצים למחנות המוות, או נרצחו בניאיות־הריגה המוניים (דאה, למשל, מפות 8, 16).
0 מילים 150
0 ק"מ 200
אסטוניה
ים הבלטי
ליטא
פולוצק
ויטבסק
מינסק
וילנה
1495
גרודנו
הומל
צ'רניגוב
ביאליסטוק
פינסק
פוזנאן
קאליש
לודז
לובלין
קיב
ז'יטומיר
לבוב
טארנופול
אוקראינה
קישניב
1648
1349–1360
1421
1348
1159
שלזיה
בוהמיה
קראקוביה
אוסטריה
הונגריה
המדינות הגרמניות
1182
1306
שטראסבורג
צרפת
1349
1271
1322
מילאנו
ונציה
פרובאנס
גנואה
ליבורנו
רומא
1498
טריאסטה
בלגרד
ניס
סקופיה
האדריאטי
ים
סאלוניקי
קורפו
ים האגאי
כרתים
ים התיכון
קרים
ים השחור
1096–1192
1492
מספרד
המבורג
אמסטרדם
אנטורפן
ים הצפוני
מספרד נעקרות גירוש היהודים 1492
© Martin Gilbert 1978

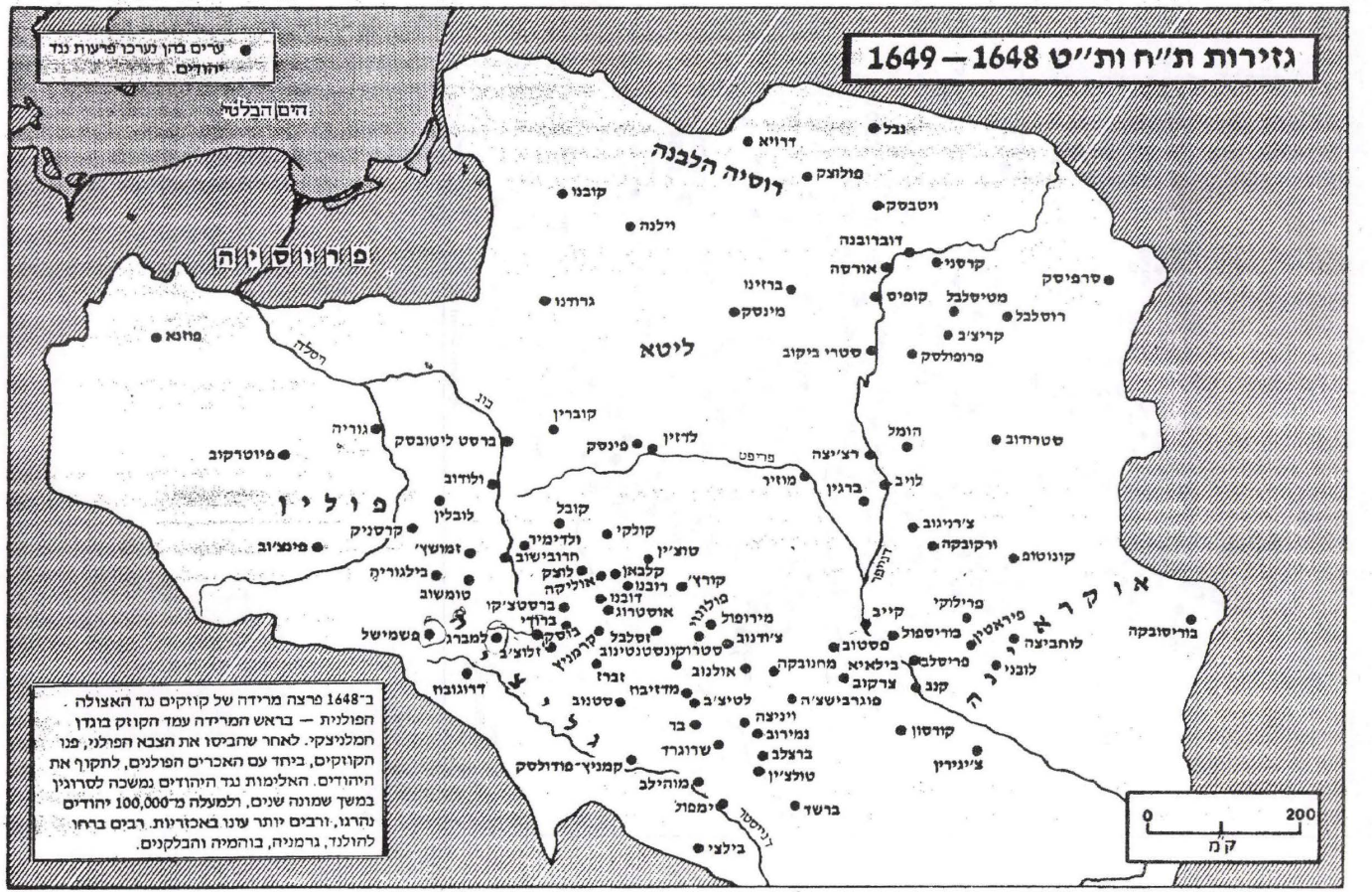
© Martin Gilbert 1982

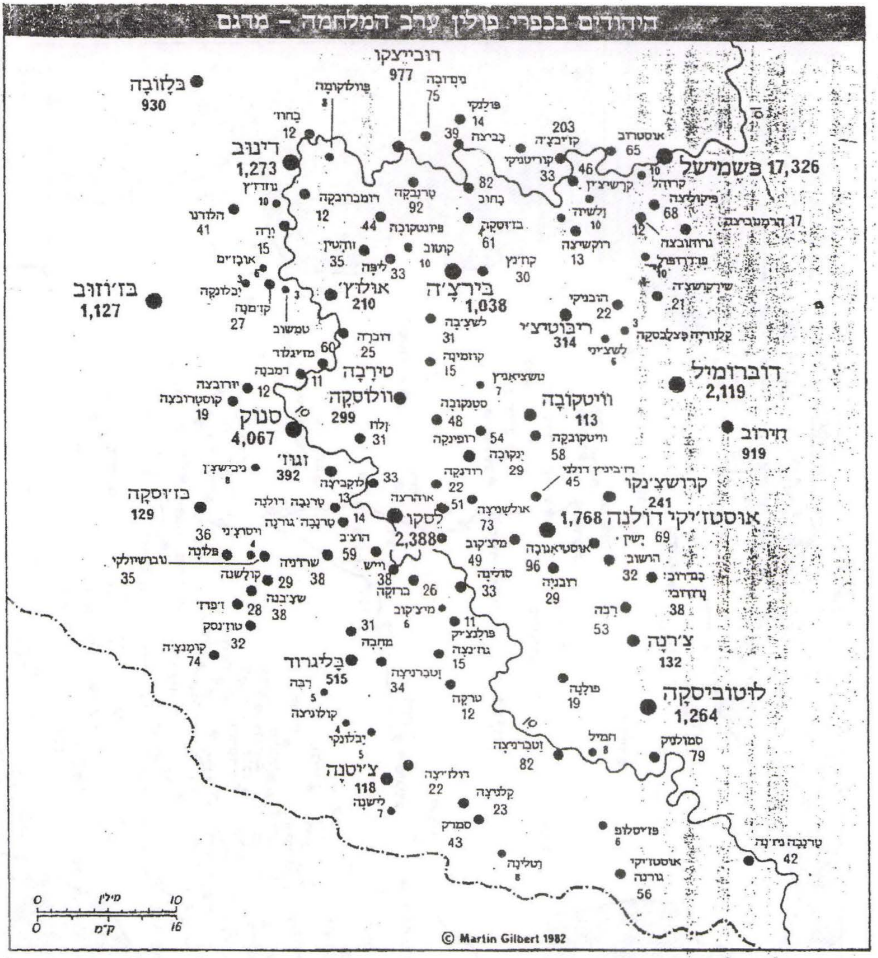

אלף שנות תרבות יהודית וחיי־קהילה
בשנים 1000–1939 קיימו יהודי אירופה, על־אף רדיפות מתמידות, את חיי הקהילה והמשפחה המסורתיים בשלמותם, שמרו על השבת והחגים, קיימו עזרה הדדית וצדקה, תמכו בלימוד־תורה ובלמדנות, והאמינו בשותפות הגורל של היהודים ובקיומם כעם.
0 מילים 150
0 ק"מ 100
הים הבלטי
הים הצפוני
קופנהגן 1606
המבורג 1586
אמסטרדם 1796
אנטורפן 1523
ברלין 1748
ארמורט 1400
מיינץ 1000 AD 1220 1250 1381
וורמס 1196
פריס 1508
טרוי 1150-1160
פראג 1512
אמדום
אמבלודוב
נור
לובלין 1571
פינצ'וב
קראקוב 1592
בלז
לבוב 1788
וילנה
ויטבסק
לובאביץ'
לאדי
קארלין
מזריץ'
סולווניה
ברדיצ'ב
מדזיבוז'
ברסלאב
גורודנקה
צ'רנוביץ
מוינקאץ'
סאטמר
אודסה
הנאצים ביקשו לחסל לא רק את חיי התרבות, הקהילה והרוח של יהדי אירופה; הם חפשו גם, החרימו או הרסו את כל אשר להם: בתים, חנויות, רכוש, ערכים כלכליים, חסכונות וחפצים של למעלה משש מיליון יהודים, מורשת של למעלה מאלף שנות מאמץ, יצירה והישגים.
בולוניה 1416
ונציה 1516
סונצינו 1483
גנואה 1516
אוינין 1765
ניצה 1773
פירנצה 1428
רומא 1469
1486
הים האדריאטי
הים התיכון
הים השחור
סלוניקי 1513
קורפו 1642
כמה ממרכזי החסידות, שנוסדה בשנות 1730 ופרחה באירופה המזרחית; מאתים שנה. אף שהשמידו הנאצים את מרכזי־החסידות הגדולים ורצחו רבבות חסידים, מוסיפה החסידות לשגשג באו־צות־חברית, בישראל ובצרפת־ברית.
כמה מאסיפות הרבנים בשנים 1000 – 1642 שקבעו כללים לחיי הקהילה (עם תאריכים).
בתי־דפוס עבריים שפירסמו ספרים עבריים, ותאריך פרסומם הראשון.
הדפסות חשובות של ספרי־תפילה בישנים 1486 – 1798.
השבועונים הראשונים בעברית, שניהם בשנת 1800.
© Martin Gilbert 1978

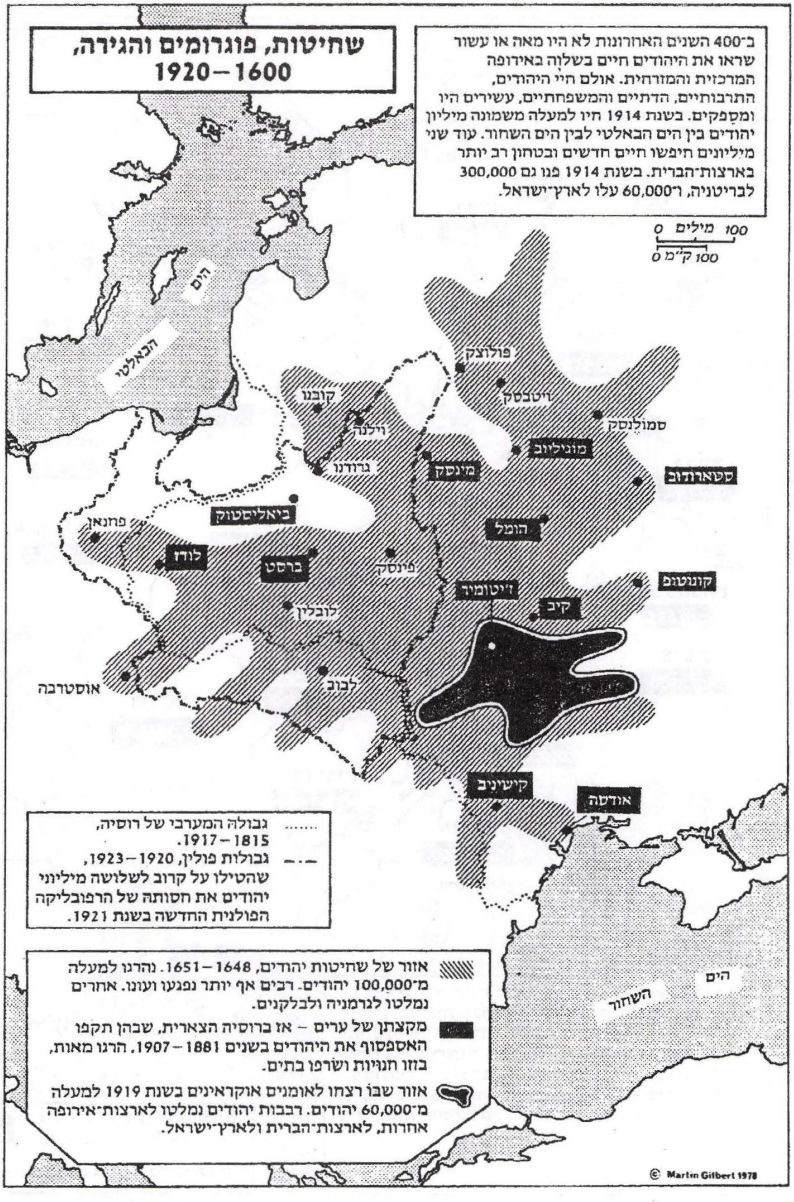

תכניות גרמניות רשמיות של "הפתרון הסופי", 20 בינואר 1942
מספר היהודים שצוין בכינוס ואנזאה, ארץ־ארץ ואזור־אזור, לשם שילוחם והמתתם. כך נרשמו למיתה 14 מילין בני־אדם.
אחד הפרטים המחרידים ברשימת היהודים שהוגשה לכינוס ואנזאה היה העדר ציונם של יהודי אסטוניה. ואמר שם: "אסטוניה פנויה מיהודים". ואמת אמרו: 1,000 יהודי אסטוניה, שנפלו לידי הגרמנים באוקטובר 1941, נרצחו כולם בשלושת החודשים שקדמו לכינוס ואנזאה.
אסטוניה
"פנויה מיהודים"
נורבגיה
1,300
בריה"מ
5 מיליונים
לאטביה
3,500
דנמרק
5,600
הולנד
160,800
אזור ביאליסטוק
400,000
ליטא
34,000
בלגיה
43,000
בילורוסיה
446,484
ואנזאה
חלמנו
נרמניה
131,800
ברלין
הגנראל גוברנמאן
2,284,000
אזורי נוברנמאן
420,000
צרפת
אזור הכיבוש
165,000
בוהמיה ומורביה
74,200
המזרח
88,000
אוקראינה
2,994,684
סלובקיה
צרפת
הכלתי־כבושה
700,000
אוסטריה
43,700
הונגריה
742,800
קרואטיה
40,000
10,000
רומניה
342,000
סרביה
איטליה
58,000
בולגריה
אלבניה
200
0 מילים 200
48,000
יון
69,600
בדצמבר 1941, חודש לפני כינוס ואנזאה, הופעל מחנה־ההשמדה הראשון בידי הנאצים בחלמנו, ובו נרצחו בהמונם יהודים. צוענים ושבויים סובייטים. לאחר שעברו האנשים במסדרונות שצוינו "למקלחות" וכן "אל הרופא", הם הועלו למשאית גדולה, שהיתה תא גאז, והומתו תוך דקות אחדות. עד סוף 1944 נרצחו בחלמנו בלבד למעלה מ־360,000 יהודים.
כינוס ואנזאה קבע את מספר היהודים שנועדו להשמדה גם בארצות לא כבושות, ביניהם 330,000 בבריטניה, 18,000 בשוויץ, 6,000 בספרד ו־4,000 באירלנד.
© Martin Gilbert 1978

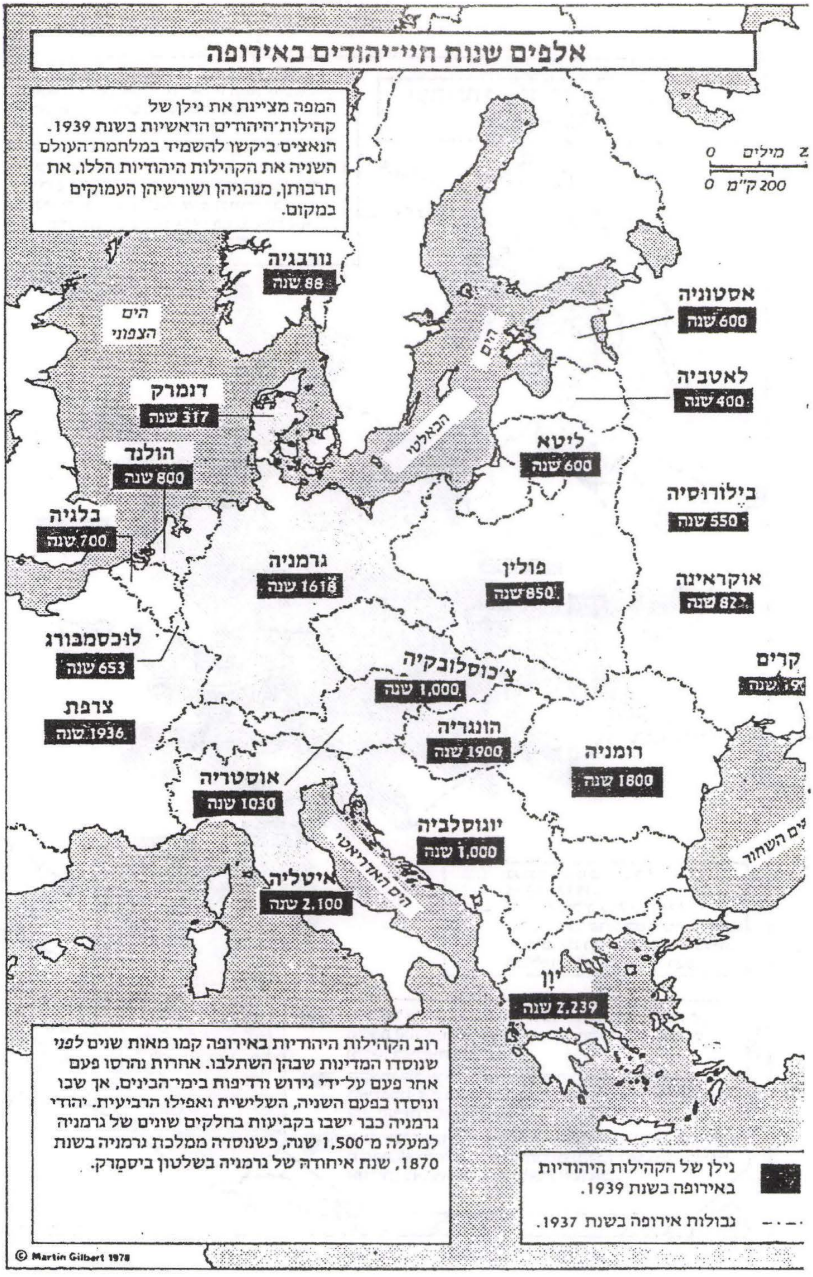

יהודי פולין 1939 – 1945
קהילת יהודי פולין היתה הגדולה באירופה שבין המלחמות. ברוב ערי פולין היו היהודים למעלה משליש האוכלוסים. בשנת 1939 נמנו 3,351,000 יהודים בפולין, וחייהם היו מופת של חיים תרבותיים, מדיניים וחברתיים משגשגים בתולדות הגולה היהודית. פחות מ־869,000 בילו את המלחמה. נספו 2,982,000 לפחות, וקרוב למיליון מהם היו מתבגרים, ילדים שלמטה מבני 12 ותינוקות.
שבדיה
הים
הבאלטי
ליטא
דווינסק
1,000
גלובוקה
2,500
וילנה
45,000
וילייקה
5,000
מולודצ'נו
4,000
פרוסיה המזרחית
לידה
35,000
ניסביז'
4,000
נובוגרודק
2,500
קלצק
26 באוקטובר 1941
21 ביולי 1942
4,000
1,000
סלונים
9,000
פינסק
28 – 31 באוקטובר 1941
30,000
גרמניה
טרבלינקה
חלמנו
קובל
2 ביוני 1942
9,000
סאריי
3,000
לובלין
20 באוגוסט 1942
17,000
סוביבור
רובנו
5 בנובמבר 1941
15,000
בלזץ
דובנו
27 במאי 1942
7,000
אושוויץ
קרמניץ
אוגוסט 1942
12,000
טארנופול
6,000
צ'כוסלובקיה
סטניסלב
12 באוקטובר 1942
10,000
רומניה
שילוחים מקומיים למחנות מוות. כמעט כל המגיעים למחנות נרצחו עם בואם.
מקצתן של ערים שכל תושביהן היהודים נרצחו עם פלישת הגרמנים לברית־המועצות, ב־26 ביוני 1941. המפה מציינת רק חלק מערים אלו, בלויית מספר משוער של היהודים שנרצחו, רבים מהם – תוך יום אחד, ובאכזריות ברברית.
מילים 0 100
ק"מ 0 100
גבולות פולין, 1920 – 1939.
חלוקת פולין בין גרמניה הנאצית לבין ברית־המועצות, 28 בספטמבר 1939 ועד 26 ביוני 1941.
© Martin Gilbert 1978

יהודי רוסיה המערבית,
אוקראינה וקרים
עם פלישתם לרוסיה ביוני 1941 כבשו הגרמנים שטח שישבו בו למעלה מ־2,700,000 יהודים. כ־250,000 הצליחו להימלט מזרחה, אל רוסיה הבלתי־כבושה. אולם משאר 2,450,000 נרצחו תחת מעל 100,000, רובם יחיו האס־אס. שחיטות אודסה, ניקולאיב וטרנסניסטריה היו בעיקרן מעשי־ידי כוח־הכיבוש הרומני.
מיילים
קילומטרים
פינלנד
לנינגרד
אסטוניה
ים הבלטי
לאטביה
ליטא
מוסקבה
פולוצק
ויטבסק
סמולנסק
בוריסוב
מוגיליוב
מינסק
בובריסק
הומל
צ'רנינוב
וארשה
פולין
קיב
חארקוב
סטלינגרד
נהר דון
באבי יאר
פולטאבה
בודיצ'ב
ז'יטומיר
אוקראינה
דניפרופיטרובסק
טאגאנרוג
אומן
מאריופול
רוסטוב
נהר בוג
דניסטר
מליטופול
ים הכספי
טרנסניסטריה
ניקולאיב
מיאטיגורסק
אסנטוקי
אודסה
רומניה
קרים
קיסלובודסק
סימפרופול
קרץ
באחצ'יסראי
קאווקאז
ים
השחור
בולגריה
הגבול המערבי של ברית־המועצות בשנת 1937.
מירב ההתקדמות מזרחה של צבא גרמניה, 1942.
קציר המוות ב־32 ערים. רוב הנרצחים נורו בגיאיות־הדרגה, נדחקו לתוך בנינים ונשרפו חיים, או (כפי שהיה בבאחצ'יסראי) נדפדו לים עד שטבעו.
המפה מציינת פחות מחמישית מקציר המוות ברוסיה המערבית, שבה נרצחו למעלה מ־2,350,000 יהודים, גברים, נשים וטף. כמה מהמספרים "המדויקים", כגון לבובריוסק או למוגיליוב, מקורם בסטטיסטיקה הגרמנית שנרשמה בשעת ההריגה. רבים ממספרים אלה מציינים הריגה של יום אחד בלבד, למשל, בסימפרופול. מספר ההרוגים במינסק צורף מהרינות של שלושה ימים בשנת 1941: אחד בסוף ספטמבר, השני בשישה בנובמבר והשלישי בעשרים בנובמבר. ראשוני ההרוגים בסמולנסק, באוקטובר 1941, היו ילדים, זקנים ותשושים שאינם מסוגלים לעבודת־כפיה. בפברואר 1942 נרצחו כל הנשים והילדים שלמטה מבני 16. ב־20 במאי 1942 נורו כל הגברים.
© Martin Gilbert 1978

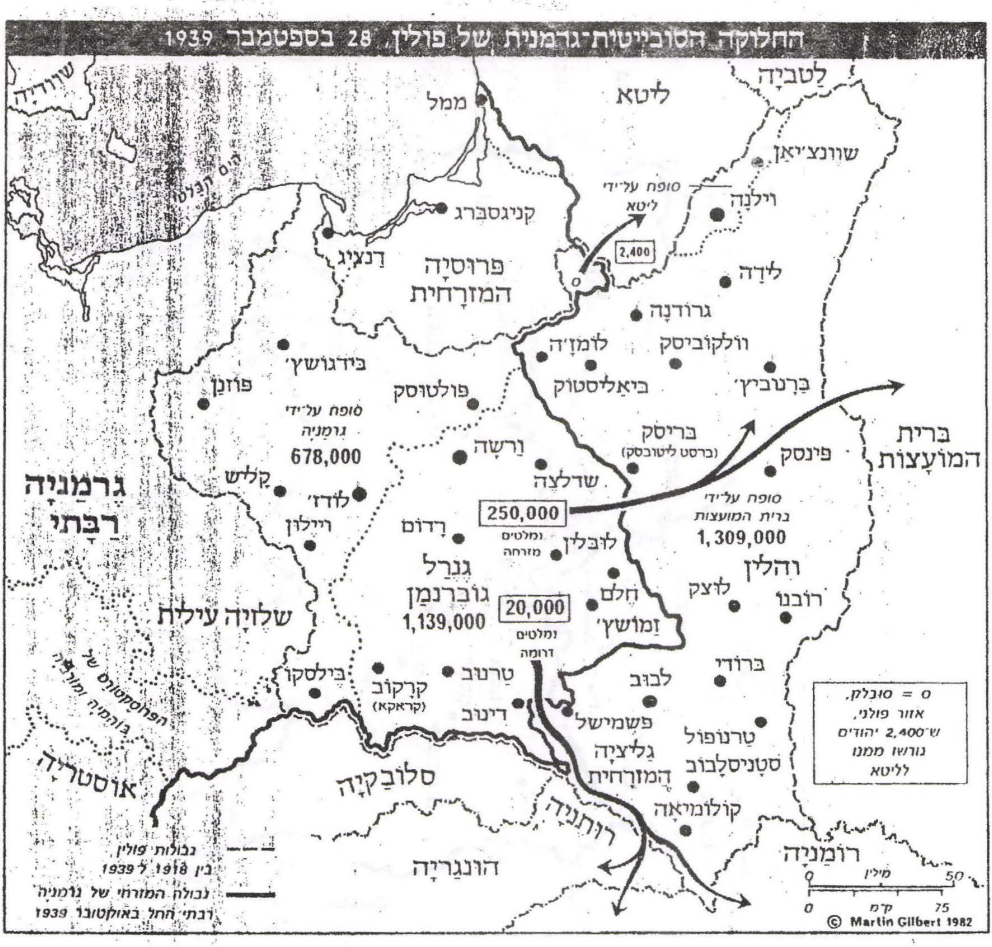

גזירות ת״ח ות״ט 1648 — 1649
ערים בחזן נערכו פרעות נגד יהודים
הים הבלטי
רוסיה הלבנה
פרוסיה
ליטא
פולין
אוקראינה
נבל
דרויא
פולוצק
ויטבסק
קובנו
וילנה
דוברובנה
קרסני
אורשה
סרפיסק
ברזינו
גרודנו
מינסק
קופיס
מטיסלבל
רוסלבל
מוזא
קריצ׳ב
סטרי ביקוב
פרופולסק
הומל
סטרודוב
קובנין
לדזין
פינסק
רצ׳יצה
לויב
ברגין
מוזיר
גודריה
ברסט ליטובסק
פיוטרקוב
ולדובו
קובל
לובלין
קולקי
צ׳רניגוב
קרסניק
ולדימיר
חורבישוב
טוצ׳ין
ורקובקה
קונוטופ
פינצ׳וב
זמושץ׳
קלבאן
לוצק
קורץ׳
רובנו
אולייקה
בילגוריה
טומשוב
דובנו
פרילוקי
ברסטצ׳קו
אוסטרוג
מירופול
קייב
בוריספול
בורישובקה
פיראטין
לוחביצה
בלסק
זסלבל
צ׳ודנוב
סטרוקונסטנטינוב
מחנובקה
בילאיא
פריסלב
לובני
זלוצ׳ב
אולנוב
צרקוב
קנב
דרוגובוח
מדזיבוז
לטיצ׳ב
פוגרבישצ׳ה
סטנוב
ויניצה
קודסון
בר
נמירוב
שרוגרד
ברצלב
צ׳יגירין
קמניץ־פודולסק
טולצ׳ין
מוהילב
ימפול
ברשד
בילצי
0
200
ק״מ
ב־1648 פרצה מרידה של קוזקים נגד האצולה הפולנית — בראש המרידה עמד הקוזק בוגדן חמלניצקי. לאחר שהביסו את הצבא הפולני, פנו הקוזקים, ביחד עם האכרים הפולנים, לתקוף את היהודים. האליטות נגד היהודים נמשכה כסרוגין במשך שמונה שנים, ולמעלה מ־100,000 יהודים נהרגו, זרבים יותר עוד באכזריות. רבים ברחו להולנד, גרמניה, בוהמיה והבלקנים.

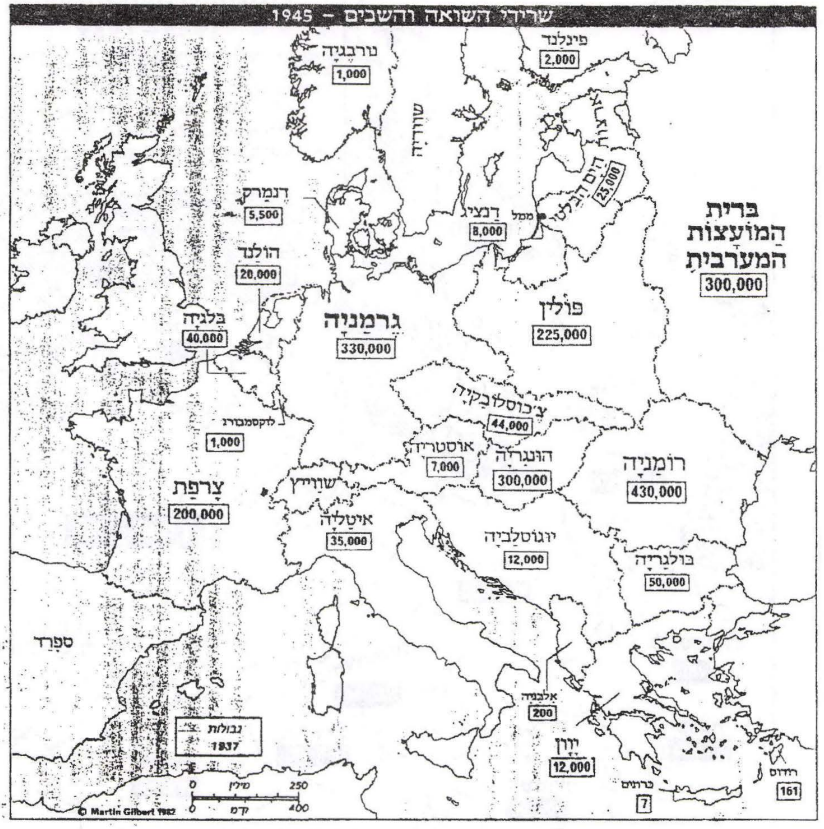

היהודים בכפרי פולין ערב המלחמה – מהגם
רוביצקו
977
בלוזובה
930
דינוב
1,273
פשמישל
17,326
בז׳וזוב
1,127
אולנ׳ץ׳
210
בירצ׳ה
1,038
דוברומיל
2,119
טרנק
4,067
וולוסקה
299
וויטקובה
113
חירוב
919
זגוז׳
392
טירבה
קרשצ׳נקו
241
בז׳וסקה
129
לסקו
2,388
אוסטז׳יקי דולנה
1,768
בליגרוד
515
צ׳רנה
132
לוטוביסקה
1,264
צ׳יסנה
118
סמולנק
79
קרנבה
42
מילין
קמ״מ
© Martin Gilbert 1982

שחיטות, פוגרומים והגירה,
1920–1600
ב־400 השנים האחרונות לא היו מאה או עשור שראו את היהודים חיים בשלוה באירופה המרכזית והמזרחית. אולם חיי היהודים, התרבותיים, הדתיים והמשפחתיים, עשירים היו ומסֻפקים. בשנת 1914 חיו למעלה משמונה מיליון יהודים בין הים הבאלטי לבין הים השחור. עוד שני מיליונים חיפשו חיים חדשים ובטחון רב יותר בארצות־הברית. בשנת 1914 פנו גם 300,000 לבריטניה, ו־60,000 עלו לארץ־ישראל.
0 מילים 100
0 ק"מ 100
הים הבאלטי
פולוצק
ויטבסק
קובנו
וילנה
סמולנסק
מוגילוב
גרודנו
מינסק
סמארגון
ביאליסטוק
פרנאן
הומל
לודז
ברסט
פינסק
קונוטופ
זיטומיר
קיב
לובלין
לבוב
אוסטרבה
קיישינב
אודסה
הים השחור
..... גבולה המערבי של רוסיה, 1815–1917.
–.– גבולות פולין, 1920–1923, שהטילו על קרוב לשלושה מיליוני יהודים את חסותה של הרפובליקה הפולנית החדשה בשנת 1921.
אזור של שחיטות יהודים, 1648–1651. נהרגו למעלה מ־100,000 יהודים. רבים אף יותר נפגעו ועונו. אחדים נמלטו לגרמניה ולבלקנים.
מקצתן של ערים – אז ברוסיה הצארית, שבהן תקפו האספסוף את היהודים בשנים 1881–1907. הרגו מאות, בזזו חנויות ושרפו בתים.
אזור שבו רצחו לאומנים אוקראינים בשנת 1919 למעלה מ־60,000 יהודים. רבבות יהודים נמלטו לארצות־אירופה אחרות, לארצות־הברית ולארץ־ישראל.
© Martin Gilbert 1978

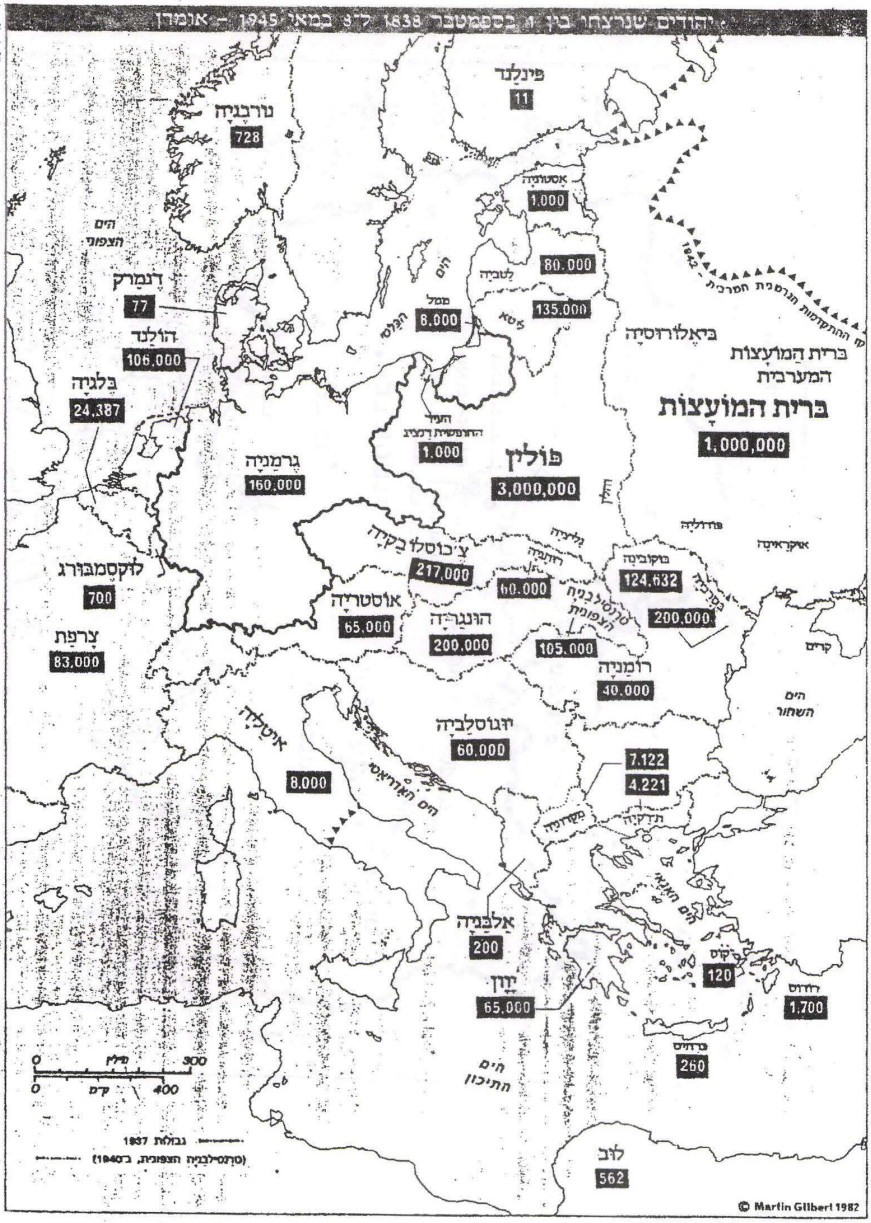

אלפים שנות חיי־יהודים באירופה
המפה מציינת את גילן של קהילות־היהודים הראשיות בשנת 1939. הנאצים ביקשו להשמיד במלחמת־העולם השניה את הקהילות היהודיות הללו, את תרבותן, מנהגיהן ושורשיהן העמוקים במקום.
0 מילים z
0 200 ק"מ
נורבגיה
88 שנה
הים הצפוני
אסטוניה
600 שנה
הים הבלטי
דנמרק
317 שנה
לאטביה
400 שנה
ליטא
600 שנה
הולנד
800 שנה
בילורוסיה
550 שנה
בלגיה
700 שנה
גרמניה
1618 שנה
פולין
850 שנה
אוקראינה
823 שנה
לוכסמבורג
653 שנה
קרים
צ'כוסלובקיה
1,000 שנה
צרפת
1936 שנה
הונגריה
1000 שנה
רומניה
1800 שנה
אוסטריה
1030 שנה
יוגוסלביה
1,000 שנה
הים האדריאטי
איטליה
2,100 שנה
ים השחור
יון
2,239 שנה
רוב הקהילות היהודיות באירופה קמו מאות שנים לפני שנוסדו המדינות שבהן השתלבו. אחרות נהרסו פעם אחר פעם על־ידי גירוש ורדיפות בימי־הבינים, אך שבו ונוסדו בפעם השניה, השלישית ואפילו הרביעית. יהודי גרמניה כבר ישבו בקביעות בחלקים שונים של גרמניה למעלה מ־1,500 שנה, כשנוסדה ממלכת גרמניה בשנת 1870, שנת איחודה של גרמניה בשלטון ביסמרק.
גילן של הקהילות היהודיות באירופה בשנת 1939.
גבולות אירופה בשנת 1937.
© Martin Gilbert 1978

ארץ ישראל
ים התיכון
ים המלח
ירדן
מצרים
סיני
עזה
באר שבע
חברון
ירושלים
שכם
רמאללה
יריחו
נהר הירדן
גבעות הגולן
סוריה
לבנון
הגליל
עכו
חיפה
נתניה
תל אביב
יפו
רחובות
לוד
אשדוד
אשקלון
בית לחם
בית שמש
קריית ענבים
קריית יערים
קריית גת
קריית מלאכי
קריית שמונה
קריית אתא
קריית ביאליק
קריית מוצקין
קריית חיים
קריית טבעון
קריית אונו
קריית עקרון
קריית מלאכי
קריית שמונה
קריית אתא
קריית ביאליק
קריית מוצקין
קריית חיים
קריית טבעון
קריית אונו
קריית עקרון
0 קילומטר 100
100 קילומטר 0

החלוקה הסובייטית-גרמנית של פולין, 28 בספטמבר 1939
שוויץ
ליטא
לטביה
ממל
שוונצ'יאן
סופח על־ידי ליטא
וילנה
קניגסברג
2,400
דנציג
פרוסיה המזרחית
לידה
גרודנה
וולקוביסק
לומז'ה
בידגושץ'
פוזנן
פולטוסק
ביאליסטוק
ברנביץ'
סופח על־ידי גרמניה 678,000
ברסט (ברסט ליטובסק)
פינסק
ברית המועצות
גרמניה רבתי
קלש
נרשה
שדלצה
250,000 ומלטים מזרחה
סופח על־ידי ברית המועצות 1,309,000
לודז'
ריסון
ריילון
לובלין
והלין
לוצק
רובנו
גנרל גוברנמן 1,139,000
20,000 ומלטים דרומה
חלם
זמושץ'
שלזיה עילית
ברודי
לבוב
טרנוב
קרקוב (קראקא)
בילסקו
הפרוטקטורט של בוהמיה ומורביה
דינוב
פשמישל
טרנופול
גליציה המזרחית
סטניסלבוב
אוסטריה
סלובקיה
קולומיאה
רומניה
הונגריה
o = סובלק, אזור פולני, ש־2,400 יהודים נגרשו ממנו לליטא
גבולות פולין בין 1918 ל־1939
גבולה המזרחי של גרמניה רבתי החל באוקטובר 1939
מילין
קמ
© Martin Gilbert 1982

שרידי השואה והשבים – 1945
נורבגיה
1,000
פינלנד
2,000
דנמרק
5,500
הולנד
20,000
בלגיה
40,000
גרמניה
330,000
דנציג
8,000
פולין
225,000
ברית המועצות המערבית
300,000
צ'כוסלובקיה
44,000
אוסטריה
7,000
הונגריה
300,000
רומניה
430,000
צרפת
200,000
איטליה
35,000
יוגוסלביה
12,000
בולגריה
50,000
ספרד
אלבניה
200
יוון
12,000
טורקיה
7
רודוס
161
נבולות צ'
1837
0 מילין 250
0 ק"מ 400
© Martin Gilbert 1982

0 מילים 200
0 ק"מ 300
מספר היהודים שהושמדו
1945–1939
המפה מציינת את מספר היהודים שנרצחו באירופה שבשלטון הנאצים בשנים 1939 – 1945. כל המספרים משוערים, אבל דובם כנראה אומדני חסר. גם באומדן זה מצטרף מספר של 5,950,000 הרוגים.
נורבגיה
868
הים הצפוני
דנמרק
120
הולנד
106,000
בלגיה
24,000
לוכסמבורג
700
צרפת
83,000
גרמניה
125,000
צ'כוסלובקיה
277,000
אוסטריה
70,000
הונגריה
300,000
יוגוסלביה
60,000
איטליה
7,500
יון
65,000
רומניה
264,000
אסטוניה
1,000
לאטביה
ליטא
מידד ההתקדמות של צבא גרמניה 1942
4,565,000
פולין
ס.ס.ס.ר. המערבית
הים השחור
הים התיכון
מספר משוער של הרוגים יהודים, לפי הארצות.
גבולות אירופה 1937.
© Martin Gilbert 1978

יהודים שנרצחו בין 1 בספטמבר 1939 ל-8 במאי 1945 – אומדן
פינלנד
11
נורבגיה
728
אסטוניה
1,000
לטביה
80,000
ליטא
135,000
ממל
8,000
דנמרק
77
הולנד
106,000
בלגיה
24,387
ביאלורוסיה
ברית המועצות המערבית
ברית המועצות
1,000,000
העיר החופשית דנציג
1,000
פולין
3,000,000
גרמניה
160,000
פרוסיה
אוקראינה
צ'כוסלובקיה
217,000
לוקסמבורג
700
אוסטריה
65,000
הונגריה
200,000
מולדביה
124,632
בסרביה
200,000
טרנסניסטריה
105,000
צרפת
83,000
רומניה
40,000
קרים
הים השחור
יוגוסלביה
60,000
איטליה
8,000
7,122
4,221
הים האדריאטי
תורכיה
הים האגאי
אלבניה
200
יוון
65,000
קוס
120
רודוס
1,700
כרתים
260
הים התיכון
לוב
562
0 מיל 300
0 ק"מ 400
גבולות 1937
(טרנסילבניה הצפונית, ב-1940)
© Martin Gilbert 1982

Wielki Komitet Ochrony Pomników
Walki i Męczeństwa
ul. Rynek
37-700 Przemyśl

Należy natychmiast przesłać fotografie do uprzednio przesłanych kart na:

1. Dubiecko : cmentarz - mogiła ziemna partyzanta;
2. Dubiecko: -"- - mogiła zbiorowa 13 osób zamordowanych przez UPA;
3. Dubiecko: -"- - mogiła żołnierza AR;
4. Dubiecko: cmentarz żydowski - mogiła zbiorowa 4 Żydów zamordowanych 19.VI.1942r. ; mogiła zbiorowa ok.80 Żydów,zamordowanych 24.VI.1942 r. ok. 80 Żydów.
5. Kosztowa - Łazy; obelisk Stanisława Kukli;
6. Dubiecko; pomnik Swierczewskiego.

Ponadto należy dosłać:

1. Wykaz Kącików, Izb Pamięci Narodowej i Ekspozycji, znajdujących się w szkołach, instytucjach i zakładach pracy na terenie gminy Dubiecko.

Równocześnie informuje się, że na podstawie otrzymanej w 1984 r. księgi - "Rejestr miejsc i faktów zbrodni w latach 1939-1945 na terenie województwa przemyskiego" z Ministerstwa Sprawiedliwości, posiadamy nowe dane dotyczące masowych egzekucji Żydów na cmentarzu żydowskim w Dubiecku. W związku z powyższym należy cmentarz żydowski - mogiły pomordowanych uzupełnić o nie, jak równocześnie zmienić kartę dotyczącą tychże.

Na cmentarzu żydowskim w Dubiecku odbywały się w latach 1942-43 masowe egzekucje osób narodowości żydowskiej, których zwłoki grzebano na miejscu.

1. 19.VI.1942 r. funkcjonariusze gestapo z Przemyśla rozstrzelali na cmentarzu żydowskim 4 mężczyzn narodowości żydowskiej. Nazwisk ofiar nie ustalono. Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.
2. 24. VI.1942 r. funkcjonariusze gestapo i SS oraz żandarmi rozstrzelali na cmentarzu żydowskim 80 osób narodowości żydowskiej. Zginęli:

Baruch Izaak l.22 zam. Drohobyczka;
Binder Chaja l.28 zam. Nienadowa;
Binder Samuel l.5 zam. Nienadowa;
Bratter Efroim l.46 zam. Hucisko Nienadowskie;
Domb Chaja l.29 zam. Dubiecko;
Domb Hana l.32 zam. Dubiecko;
Domb Samuel l. 30 zam. Dubieckoę
Eisbart Chaja l.56 zam. Dubiecko;
Eisbart Gitla l. 28 zam. Dubiecko;

Eisbart Leizor l.15 zam. Dubiecko;
Eisbart Regina l.10 zam. Dubiecko;
Eisbart Samuel l. 61 zam. Dubiecko;
Eisbart Tobiasz l.17 zam. Dubiecko;
Freider Rachela l.57 zam. Drohobyczka;
Gluckmann Dawid l.65 zam. Nienadowa ;
Grudzewski Michał l.40 zam. Dubiecko;
Grudzewska Mona l.33 zam. Dubiecko;
Grudzewska Wanda l.60 zam.Dubiecko;
Harfenist Gitla l.52 zam.Kosztowa;
Harfenist Leon l.77 zam.Kosztowa;
Hofner Breidla l.47 zam. Iskań;
Hofner Estara l.30 zam. Iskań;
Hofner Leib l.47 zam. Iskań
Hofner Majer l.12 zam. Iskań;
Hofner Markus l.40 zam. Iskań;
Hofner Menasche l.14 zam. Iskań;
Hofner Menasche l.7 zam. Iskań;
Hofner Pinkas l.10 zam. Iskań;
Hofner Rabhela łam. Iskań;
Jawornikier Hana l. 8 zam. Iskań;
Jawornikier Chana zam. Iskań;
Jawornikier Dawid l.14 zam. Iskań;
Jawornikier Estera l.35 zam. Iskań;
Jawornikier Brandla l. 7 zam. Iskań;
Jawornikier Rachela l.16 zam. Iskań;
Jawornikier Zelman l.37 zam. Iskań;
Kanner Gitla l.43 zam. Dubiecko;
Kanner Hinda l.3 zam. Dubiecko;
Kanner Leib l.10 zam. Dubiecko;
Kanner Lipa l.8 zam. Dubiecko;
Kanner Małka l.3 zam. Dubiecko;
Kanner Szoja l.6 zam. Dubiecko;
Lamper Abraham l.10 zam. Drohobyczka;
Lamper Hinda l.6 zam. Drohobyczka;
Lamper Mendel l. 13 zam. Drohobyczka;
Lamper Mozes l.44 zam. Drohobyczka;
Lamper Tobiasz l.15 zam. Drohobyczkaę
Lamper Touba l.37 zam. Drohobyczka;
Meller Cywia l.32 zam. Dubiecko;
Meller Jakub l.63 zam. Dubiecko

Meller Kalman l. 37 zam. Dubiecko
Meller Mala l.56 zam. Dubiecko
Pechter Chaja l.40 zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Feiga l. 9 zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Feiga l. 34 zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Jenta l.7 zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Mendel l. 12 zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Mojżesz l.18 zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Samuel l.40 zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Abraham l. 9 zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Berko l.45 zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Dawid l. 12 zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Freida l.40 zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Markus l. 78 zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Reiwel 6.tygodni zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Sender l.3 zam. Hucisko Nienadowskie
Rubinfeld Reizla l. 23 zam. Drohobyczka
Rubinfeld Tobiasz l. 13 zam. Jawornik Polski
Sieradzka Hinda l.40 zam. Kańczuga
Tewel Mala l.65 zam. Drohobyczka
Unger Jakiel l.1 zam. Nienadowa
Unger Kinda l.40 zam. Nienadowa
Unger Leib l.4 zam. Nienadowa
Unger Major l.52 zam. Nienadowa
Unger Mala l.13 zam. Nienadowa
Unger Małka l. 5 zam. Nienadowa
Unger Reizla l. 9 zam. Nienadowa
Unger Natan l. 16 zam. Nienadowa
Unger Ryfka l. 11 zam. Nienadowa
Zeichner Perla l. 31 zam. Dubiecko

Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.

3. 6. VII.1942 r. żandarm rozstrzelał 2 osoby narodowości żydowskiej. Zginęli:
Gluksman Etla l. 61 rolnik z Nienadowej
Gluksman Leizer l. 24 rolnik z Nienadowej
Zwłoki zakopano na cmentarzu żydowskim.

4. 8.VIII.1942 r. żandarmi z Przemyśla rozstrzelali na cmentarzu żydowskim w Dubiecku 13 osób narodowości żydowskiej, złapanych w lesie gro-

mady Kosztowa.

Zginęli:

Adler Łajka l. 17 zam. Słonne
Dunizet Jakub l. 22 z Paryża
Harfenist Kolman l. 16 rolnik z Przedmieścia Dubieckiego
Harfenist Markus l. 48 -"- -"- -"-
Harfenist Pesia l.20 -"- -"- -"-
Harfenist Samuel l. 20 -"- -"- -"-
Harfenist Sara l, 45 -"- -"- -"-
Hofner Dwojra l. 54, kupcowa z Dubiecka
Jawornikier Freida l. 30 zam. w Dubiecku
Schimmel Abraham l. 3 zam. w Dubiecku
Schimmel Juda l. 35, zam. w Dubiecku
Schimmel Abraham l.3, zam. w Dubiecku
Schimmel Tonka l. 25 zam. w Dubiecku

Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.

5. 26.VIII.1942 r. żandarmi rozstrzelali 15 mężczyzn narodowości żydowskiej
Ustalono nazwiska 2 osób:
Landau Samuel ur. 1906 r., rolnik z Ręczyny
Schimmel Józef ur. 1913 r. z Dubiecka.
Zwłoki zakopabo na cmentarzu żydowskim

6. 5.IX. 1942 r. żandarmi rozstrzelali na cmentarzu żydowskim 2 osoby narodowości żydowskiej złapane w lesie koło miejscowości Słonne.
Zginęli:
Knoller Izaak l.22
Knoller Sara l.ok. 55.
Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.

7. 19.VI.1943 r. funkcjonariusze gestapo z Przemyśla zastrzelili 4 osoby narodowości żydowskiej.
Zginęli:
Domb Aron l.60, kupiec z Dubiecka
Domb Dawid l.27 ,kupiec z Dubiecka
Domb Sara l.60 z Dubiecka
Meller Natan piekarz z Dubiecka.
Zwłoki zakopano na cmentarzu żydowskim w Dubiecku.

IN MEMORIAM

I, Pearl Lipson, was born in Dubiecko, Poland. My parents, Hena & Jacob Rubinfeld had 5 children, 4 daughters and 1 son. The son, Hershel, was the youngest, and passed away as a child of 3 before the war.

When the war broke out, Russia & Germany divided Poland between them with Dubiecko being on the dividing line, but under German control. The Germans gave the Jews a few hours to get out of the town and go to the Russian side. Father was originally from the Russian side, from a little town called Bircha, and his Parents, sisters and brothers with their families still lived there. Naturally, we went to them and stayed there until some time in 1940.

One Friday evening the Russians went to every Jewish home, collected all the Jews and shipped us to Siberia via train. We went as far as Irkutsk by train, and from there we went by ship and river barges, then on foot (with whatever baggage we had left carried by donkeys) to a log cabin in the wilds of Tiga. The cabin consisted of a small entrance way leading to three small rooms, one for each family. The extreme cold necessitated the cabin being heated day and night; all that was available for heating was one wood-burning stove located in the entrance way.

Work was assigned to everyone, and Father's task was to cut trees in the forest. He had to do this regardless of weather conditions. Not surprisingly, he suffered a heart attack as a result, and after months of suffering it was a miracle that he slowly recovered.

In 1941 we were permitted to leave the camp, so we left and travelled by barges again and eventually found ourselves at a town called Vitim. The winter's approaching intolerable cold and the fact that Rivka, the second youngest sister, became very ill, forced us to stay there through the entire winter. As it turned out, we were the only Jewish family in the place.

In 1942, the second sister, Sara became ill and we took her to the hospital. After only a few days she passed away on Tabat 15th. This, plus the fact that Rivka wasn't improving, made us decide to travel to a place where we could be among other Jews, so in the summer we left and arrived at Kirensk, where we decided to stay because there were a few Russian, Jewish families living there.

It was now 1943, and the strain of family illnesses and problems proved too much for my mother. She became ill, was taken to the hospital where, on 17 Tamat, she passed away. During all of this, Father was working as a night watchman, which enabled him to look after the family during the day. One morning, after he returned from work, I went to the hospital to see my mother and to my horror found her head covered. I removed the cover and found that she was dead. I ran home in a state of shock to tell my father what had happened.

Once again, circumstances forced us to leave and after three months of travelling we found ourselves in Samarkand. We were without work, housing or food, so we were forced to place my youngest sister, Helen, in a childrens' home. At least she would have a better chance than the resty of us.

We stayed in Samarkand until the end of the war - about three years. As soon as the war ended, the Russians offered to return all displaced Polish citizens to Poland. Occupants of childrens' homes were to go first, and we decided to let Helen go since it was by no means certain that we would all get to follow, and we felt that at least one of us should have a better chance at life. As it turned out, we were repatriated shortly after Helen left.

As soon as we arrived back in Poland, we started to look for Helen. It was not yet safe for Jews to travel, so Father and I decided that I should go and look for Helen, since he was instantly identifiable as a Jew. I went to Lodz and searched all those childrens' homes which contained returnees from the USSR. By sheer luck I met two friends of Helen who told me approximately where to look for her. Eventually, I found her and brought her back to Father.

We traced relatives in Winnipeg, Canada - Father's cousins, Moshe and Frieda Rubinfeld - who sent us papers to immigrate to Canada. We lived in Winnipeg until 1953, when we moved to Toronto. Father passed away on Adar 28 in 1987.

LANDGERICHT STUTTGART

9. Strafkammer

Landgericht · Postfach 102955 · 7000 Stuttgart 1

Herr
Benik Eichner
Robert Szoldstr. 11
Haifa, Kiryat Haim

Israel

Aktenzeichen (Bitte bei Antwort angeben) | Telefon (0711) 212-1 | Stuttgart

9 Ks 22/90 | Durchwahl 212 3812 | 28. Oktober 1991

Betrifft: Ladung zur Hauptverhandlung in der Strafsache gegen Josef Schwammberger wegen Mordes (NS-Gewaltverbrechen)

Sehr geehrte(r) Herr Eichner !

Sie haben sich dankenswerterweise bereiterklärt, als Zeuge in obigem Strafverfahren vor dem Landgericht Stuttgart zu erscheinen und Angaben zu machen.

Die Hauptverhandlung gegen den Angeklagten Schwammberger wird demnächst stattfinden.

Ich bitte Sie höflich, als Zeuge am

Freitag, 22. November 1991 - 9.3o Uhr

im Saal 1 des Landgerichts Stuttgart in Stuttgart, Ulrichstr. 1o zu erscheinen, um Ihre Aussagen zu machen.

Sie müssen damit rechnen, daß sich Ihre Vernehmung über mehrere Tage mit längeren Pausen erstrecken kann, da der betagte Angeklagte nur noch beschränkt

- 2 -

verhandlungsfähig ist. Auch soll dabei auf Ihren physischen und psychischen Zustand gebührend Rücksicht genommen werden. Ich bitte Sie deshalb, bei Ihren Reisevorbereitungen einen 3 - 4-tägigen Aufenthalt in Stuttgart einzuplanen.

Falls es Ihr Gesundheitszustand erfordert, dürfen Sie mit einer Begleitperson anreisen. Die Reisekosten dieser Begleitperson werden, ebenso wie Ihre eigenen, erstattet. Für Ihre hier anfallenden Unkosten, wie Übernachtung und Verpflegung werden Sie nach den gesetzlichen Bestimmungen über die Entschädigung von Zeugen entschädigt. Sie können davon ausgehen, daß Sie selbst keinerlei finanziellen Einbußen durch Ihre Reise nach Stuttgart erleiden, daß die Entschädigung vielmehr einen angenehmen Aufenthalt in angemessenem Rahmen ermöglicht.

Die Israelitische Religionsgemeinschaft Württembergs, Hospitalstraße 36 in D 7000 Stuttgart, hat sich dankenswerterweise bereiterklärt, Sie während Ihres Aufenthalts in Stuttgart zu betreuen. Sie wird Ihnen bei der Buchung von Hotelzimmern und bei den notwendigen Gängen in Stuttgart behilflich sein. Ich habe dieser Gemeinschaft Ihre Adresse und den Tag Ihrer Vernehmung mitgeteilt. Möglicherweise wird sie sich vor dem Termin an Sie wenden. Selbstverständlich brauchen Sie diese Hilfe nicht in Anspruch zu nehmen. Falls Sie es aber tun, wird die Hilfe Sie zu nichts verpflichten.

Sie dürfen sich natürlich auch an das Gericht direkt wenden, falls Sie noch Fragen haben oder anderweitige Hilfe benötigen.

Ich hoffe, daß Sie den genannten Termin einhalten können. Sollten Sie Änderungswünsche haben, bitte ich, mir diese rechtzeitig mitzuteilen.

LANDGERICHT STUTTGART

Mit vorzüglicher Hochachtung

(Lutzbold)
Richter am Landgericht

LANDGERICHT STUTTGART

9. Strafkammer - Schwurgericht -

Neue Bankverbindung
Landesoberkasse Stuttgart
BW-Bank Stuttgart
Nr. 1 000 919 900
BLZ 600 200 30

Landgericht · Postfach 102955 · 7000 Stuttgart 1

Herrn
Benik E i c h n e r
Robert-Szold-Straße 11

K i r y a t H a i m
ISRAEL

Aktenzeichen (Bitte bei Antwort angeben) | Telefon (07 11) 212-1 | Stuttgart

9 Ks 22/90 | Durchwahl 212 3812 | 28. Okt. 1991

Betrifft: Strafsache gegen Josef Schwammberger
wegen Mordes

Sehr geehrter Herr Eichner,

ich danke Ihnen für Ihr Schreiben vom 06. Okt. 1991. Durch ein Versehen haben Sie bisher keine Ladung zum Termin vom 22.Nov.1991, 9.30 Uhr, erhalten. Die Ladung wird Ihnen noch zugehen. Bitte kommen Sie auf alle Fälle zu diesem Termin. Wir haben folgende Flüge gebucht:

20. Nov. 1991	Abflug Tel Aviv mit El Al um 10.00 Uhr Umsteigen in Frankfurt in den Airport-Express ab 16.50 Uhr Ankunft Stuttgart Hauptbahnhof 18.21 Uhr
27. Nov. 1991	Rückflug ab Frankfurt mit El Al um 15.20 Uhr Bahnfahrt Stuttgart-Frankfurt mit Airport-Expreß Stuttgart ab 10.37 Uhr

Die Flug- und Bahntickets werden ab 15. Nov. 1991 beim El Al-Schalter im Flughafen Tel Aviv bereitliegen.

Mit freundlichen Grüssen

(Luippold)
Vors. Richter am Landgericht

Mrs. Brocho (Rappapaort) Melnick
3 Elway Court apt. 2
Toronto, Ontario M6B 2N7

May 21, 1989

Mr. Moishe Lefler
Arlozorow 60
Ramat Gan, 25493
ISRAEL

Dear Mr. Lefler,

The following list is to the best of my recolection a summary of my family Rappaport in Dubiecko, Poland.

My father was Reb Yisroel (Hacohen) Rappaport born 1872. He married Gitel Meller in 1890. He was a maggid shir in the Bobov Yeshiva. Five children were born.

The oldest was Chuva, born app. 1896 and married Mayer Birnman in 1928. They settled in in a nearby town of Canchuga and had one son Chaim.

Etel & Miriam were twin sisters were born in app. 1900.

Nissan (born Rosh Chodesh Nissan) 1906 and married and had five children. He opened a shop in the village of Illich. In 1932 he and his family moved to Dubiecko to my parent's house.

The youngest child was myself, Brucha. I married Mordechai Melnick in 1947 and had one son Yisroel Menachem. My son married in 1976 and lives in Toronto, Canada with his Wife Joan and two children Mordechai Yeriohu age 10, and Glicka Gitel age 11.

Please let me know if you knew of my family.

Sincerely

Brucha Melnick

Mrs. Brucha Melnick

Meller Kalman, l. 37, zam. Dubiecko
Meller Mala, l. 56, zam. Dubiecko
Pechter Chaja, l. 40, zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Feiga, l. 9, zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Feiga, l. 34, zam. Hucisko Nienadowskie.
Pechter Jenta, l. 7, zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Mendel, l. 12, zam. Hucisko Nenadowskie
Pechter Mojżesz, l. 18, zam. Hucisko Nienadowskie
Pechter Samuel, l. 40, zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Abraham, l. 9, zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Berko, l. 45, zam. Hucisko Nienadowskie, rolnik
Ringel Dawid, l. 12, zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Freida, l. 40, zam. Hucisko Nienadowskie, rolnik
Ringel Markus, l. 78, zam. Hucisko Nienadowskie, rolnik
Ringel Reiwel, 6 tyg., zam. Hucisko Nienadowskie
Ringel Sender, l. 3, zam. Hucisko Nienadowskie
Rubinfeld Reizla, l. 23, rolniczka, zam. Drohobyczka
Rubinfeld Tobiasz, l. 13, zam. Jawornik Polski, pow. Rzeszów
Sieradzka Hinda, l. 40, rolniczka, zam. Kańczuga, pow. Przeworsk
Tewel Mala, l. 65, zam. Drohobyczka
Unger Jakiel, l. 1, zam. Nienadowa
Unger Kinda, l. 40, zam. Nienadowa
Unger Leib, l. 4, zam. Nienadowa
Unger Majer, l. 52, zam. Nienadowa
Unger Mala, l. 13, zam. Nienadowa
Unger Małka, l. 5, zam. Nienadowa
Unger Reizla, l. 9, zam. Nienadowa
Unger Natan, l. 16, zam. Nienadowa
Unger Ryfka, l. 11, zam. Nienadowa
Zeichner Perla, l. 31, zam. Dubiecko

Zwłoki ofiar zakopano w miejscu egzekucji.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, Ankiety OK Rzeszów, "Egzekucje" i "Represje na ludności żydowskiej...", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 486-487; WAP Rzeszów, Urząd Woj. Rzeszowski, sygn. 2164.

DUBIECKO, gm. Dubiecko

- 6 VII 1942

Żandarm rozstrzelał 2 osoby narodowości żydowskiej.
Zginęli:

Gluksman Etla, l. 61, rolnik z Nienadowej
Gluksman Leizer, l. 24, rolnik z Nienadowej

Zwłoki zakopano na cmentarzu żydowskim.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, Ankiety OK Rzeszów "Egzekucje" i "Represje na ludności żydowskiej...", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 488.

- 8 VIII 1942

Żandarmi z Przemyśla rozstrzelali na cmentarzu żydowskim 13 osób narodowości żydowskiej złapanych w lesie gromady Kosztowa.
Zginęli:

Adler Łajka, l. 17, zam. Słonne, rolniczka
Dunizet Jakub, l. 22 z Paryża
Harfenist Kelman, l. 16, rolnik z Przedmieścia Dubieckiego
Harfenist Markus, l. 48, rolnik z Przedmieścia Dubieckiego
Harfenist Pesia, l. 20, rolniczka z Przedmieścia Dubieckiego
Harfenist Samuel, l. 20, rolnik z Przedmieścia Dubieckiego
Harfenist Sara, l. 45, rolniczka z Przedmieścia Dubieckiego
Hofner Dwojra, l. 54, kupcowa z Dubiecka
Jawornikier Freida, l. 30, kupcowa z Dubiecka
Schimmel Abraham, l. 3, z Dubiecka
Schimmel Juda, l. 35, kupiec z Dubiecka
Schimmel Abraham, l. 3 z Dubiecka
Schimmel Tonka, l. 25 z Dubiecka

Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 489.

DUBIECKO, gm. Dubiecko

- 26 VIII 1942

Żandarmi rozstrzelali 15 mężczyzna narodowości żydowskiej. Ustalono nazwiska 2 osób:

Landau Samuel, ur. 1906, rolnik z Rączyny, pow. Przeworsk
Schimmel Józef, ur. 1913, z Dubiecka

Zwłoki zakopano na cmentarzu żydowskim.

Źródło: AGK, Ankieta OK Rzeszów, "Egzekucje" i "Represje na ludności żydowskiej...", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 491.

- 5 IX 1942

Żandarmi rozstrzelali na cmentarzu żydowskim 2 osoby narodowości żydowskiej złapane w lesie koło miejscowości Słonne. Zginęli:

Knoller Izaak, l. 22
Knoller Sara, l. ok. 55, kupcowa

Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, Ankiety OK Rzeszów, "Egzekucje" i "Represje na ludności żydowskiej...", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 490; GK, Dsn 13/39/73 /"W" 1095/.

- 1942

Hitlerowcy rozstrzelali ok. 40 Żydów w okolicy Dubiecka, obok szosy głównej Dubiecko-Przemyśl w odległości 50 m od szosy w zaroślach obok potoku, między Odrą Babicką a Nienadową. Pomordowani zostali pochowani w miejscu egzekucji.

Źródło: WIH, BCh, sygn. III/57/31, s. 350.

- 19 VI 1943

Funkcjonariusze gestapo z Przemyśla zastrzelili 4 osoby narodowości żydowskiej.

Zginęli:

Domb Aron, l. 60, kupiec z Dubiecka
Domb Dawid, l. 27, kupiec z Dubiecka
Domb Sara, l. 60 z Dubiecka
Meller Natan, piekarz z Dubiecka

Zwłoki zakopano na cmentarzu żydowskim.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Dubiecko, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 492.

DYLĄGOWA, gm. Dynów

- VII 1943

Żandarmi z posterunku Dynów zastrzelili ukrywające się w lesie 3 osoby narodowości żydowskiej /2 mężczyzn i kobietę/. Nazwisk ofiar nie ustalono.

Źródło: AGK, Ankieta OK Rzeszów, "Represje na ludności żydowskiej...", Dylągowa, pow. Brzozów.

- 25 IV 1944

Żandarmi i policjanci ukraińscy pozostający w służbie hitlerowskiej otoczyli wieś Dylągowa, by wyłapać ludzi na roboty przymusowe do Niemiec. Schwytano wówczas 30 osób /18 mężczyzn i 12 kobiet/. Część próbowała uciekać. W trakcie ucieczki zastrzelono 2 osoby.
Byli to:

Banaś Stanisław, ur. 7 V 1897
Pustelnik Andrzej, l. 28

Źródło: AGK, Ankieta OK Rzeszów, "Łapanki", Brzozów; CK, Dsn 13/9/72 /"W" 423/; WAP Rzeszów, Woj. Urząd Inf. i Prop., sygn. 62; USC w Dynowie nr 11/1944; J. Fajkowski, J.Religa, "Zbrodnie hitlerowskie na wsi polskiej ", Warszawa 1981, s. 289 - powołując się na źródło V S 6/71 stwierdzają, iż drugą osobą zastrzeloną był Stanisław Kłysza.

DYNÓW /miasto/

- 14 IX 1939

Żołnierze Wehrmachtu wymordowali 200-300 osób narodowości żydowskiej: mężczyzn, kobiet, dzieci. Większość Żydów wywieziono samochodami ciężarowymi za miasto i tam rozstrzelano. Pozostałą część spędzono do miejscowej bożnicy i tam żywcem spalono. Wśród zabitych byli Żydzi miejscowi oraz uchodźcy z Brzozowa, Krosna, Jasła, Nowego Sącza i Gorlic. Ustalono tylko jedno nazwisko - Stanisław R u c h a ł a.
Zwłoki zostały pochowane w 1940 r. na cmentarzu.

Źródło: AGK, Ankiety OK Rzeszów, "Egzekucje", "Represje na ludności żydowskiej...", Dynów, pow. Brzozów; AGK, ASG, sygn. 33, k. 9-11; AGK, MSW Londyn, t. 3, k. 336, 341; AGK, Alert ZHP, t. XIII, z. 1, k. 46; AGK, Kolekcja Z, sygn. 256, k. 7; AGK, registratura Zh III 39/17/69 /Lista nr 1, s. 17/; AGK, OK Tarnów, sygn. 1, 12 i 34; OK Rzeszów, II Ds 42/68; Biuletyn ŻIH, nr 38, s. 22.

Źródło: Sąd Grodzki w Mielcu, Zg 37/49.

KRZYWCZA, gm. Krzywcza

- IX 1939

Żołnierze Wehrmachtu na górze zwanej "Kijów" lub "Góra Krzywiecka" rozstrzelali 14 osób narodowości żydowskiej, które ujęli w Krzywczy i okolicznych wioskach. Przed egzekucją ofiary ograbiono z kosztowności.
Ustalono 12 nazwisk ofiar:

Fast Hersz
Fast Mojżesz, l. 65
Freifeld Aron, l. 16
Freifeld Izrael, l. 25
Freifeld Mozes, l. 64
Freifeld Srul
Grumet Chaim, l. 28
Polner Jakub lub Jankiel, l. 31
Polner Mendel
Rosner Hersz, l. 29
Rosner Mozes, l. 31
Wasner Dawid, l. 30

Ponadto o jednej osobie wiadomo, że pochodziła z Jawornika Polskiego.
Zwłoki zakopano w miejscu egzekucji.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Krzywcza, pow. Przemyśl; AGK, Ankiety OK Rzeszów, "Egzekucje" i "Represje na ludności żydowskiej...", Krzywcza, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 500; WIH, BCh, sygn. III/57/31, s. 347.

- VI 1942

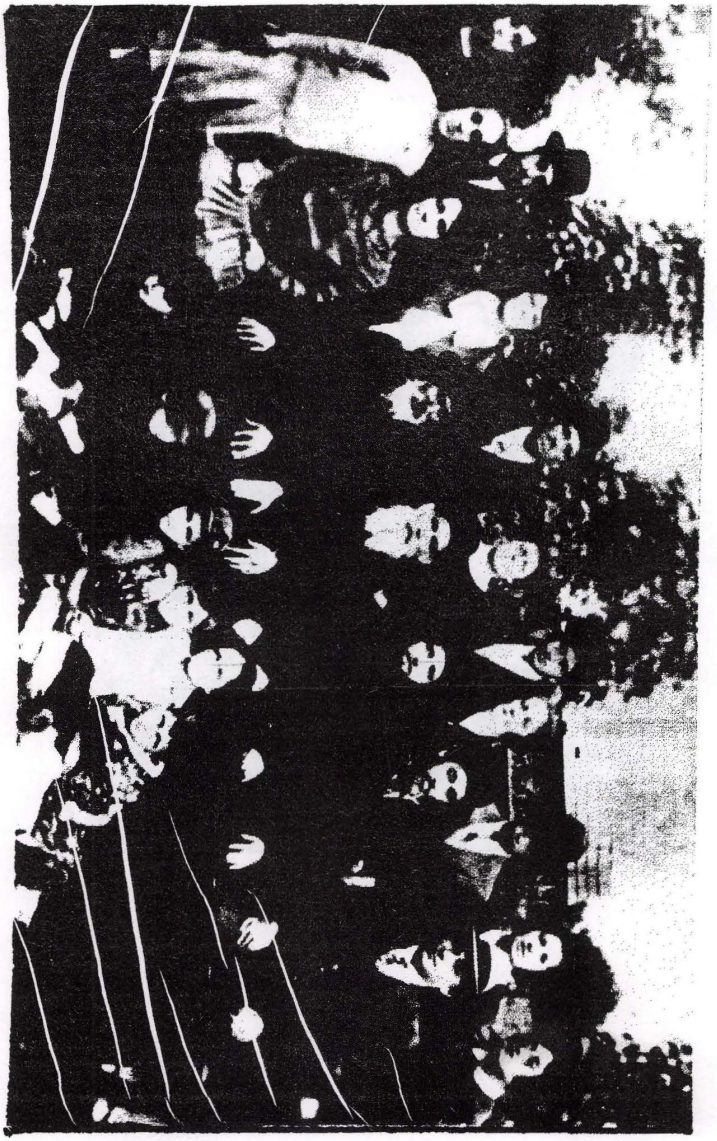
Funkcjonariusze gestapo z Przemyśla rozstrzelali 4-osobową rodzinę żydowską Józefa B i l e t a, l. 37 /kobieta, mężczyzna i dwoje dzieci/.
Zwłoki pochowano na miejscowym cmentarzu.

Źródło: AGK, Ankiety OK Rzeszów, "Egzekucje" i "Represje na ludności żydowskiej...", Krzywcza, pow. Przemyśl; WAP Rzeszów, Woj. Urząd Rzeszowski, sygn. 2164.

- VIII 1942 lub VIII 1943

Funkcjonariusze gestapo z Przemyśla rozstrzelali na terenie starego cmentarza żydowskiego w Krzywczy 13-14 osób narodowości żydowskiej /mężczyzn, kobiet i dzieci/. Zamordowani pochodzili z Przemyśla, Kańczugi i z Babic. Wśród rozstrzelanych ustalono następujące nazwiska rodzin: S z p i c lub S p i t z z Babic, R o s n e r i F i n k w a s.
Zwłoki pochowano we wspólnym grobie na miejscowym cmentarzu.

Źródło: AGK, Ankieta GK, woj. rzeszowskie, "Egzekucje", Krzywcza, Babice, pow. Przemyśl; AGK, Ankieta OK Rzeszów, "Egzekucje", Krzywcza, pow. Przemyśl; AGK, Ankieta OK Rzeszów, "Represje na ludności żydowskiej...", Krzywcza i Babice, pow. Przemyśl; AGK, ASG, sygn. 36, k. 498, 499; WIH, BCh, sygn. III/57/31, k. 351.

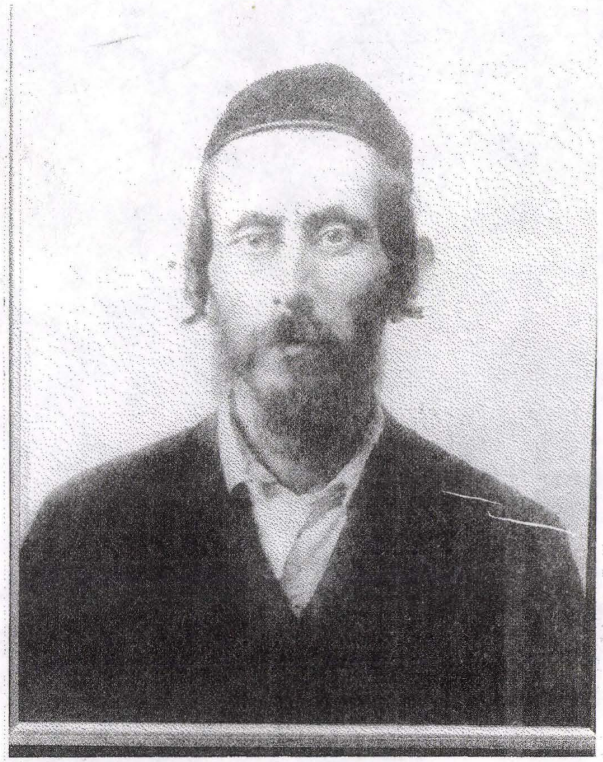

Picture taken in 1914 age 18

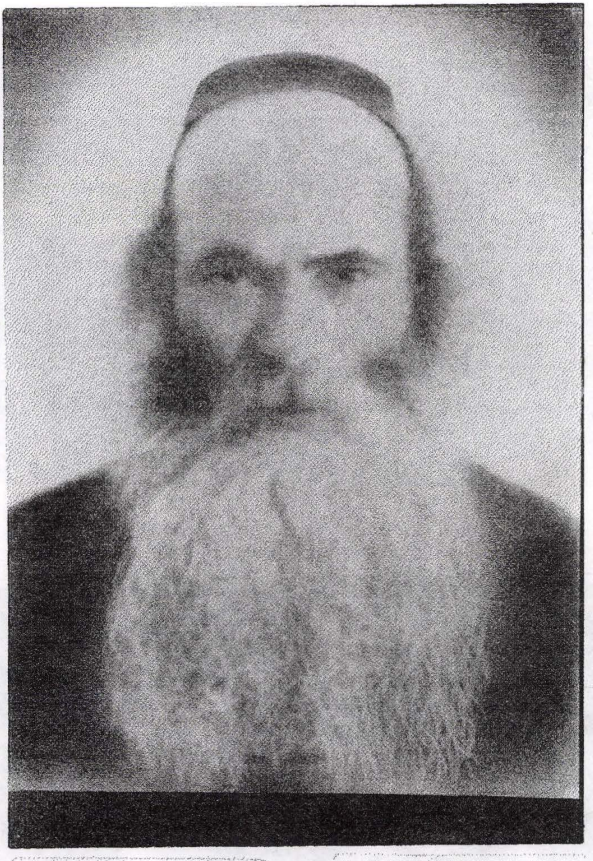
Eva Rappaport b. 1896

This picture taken in 1914 age 42

Yisroel (Halchen) Rappaport born ~ 1872

EVA LOGILA

משפחת שימל

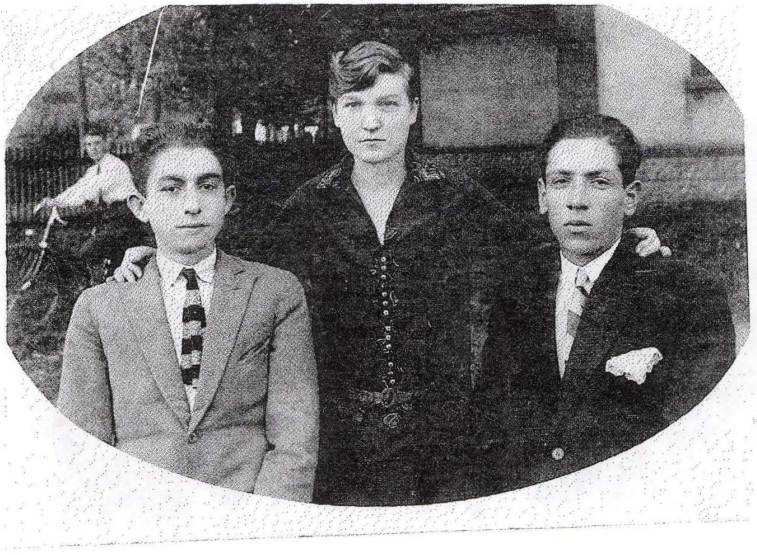

קורנפלד

משה ואסתר קורנפלד ואלי שפכט

משפחת ווישנר

ציכנר

Dubrička 1933

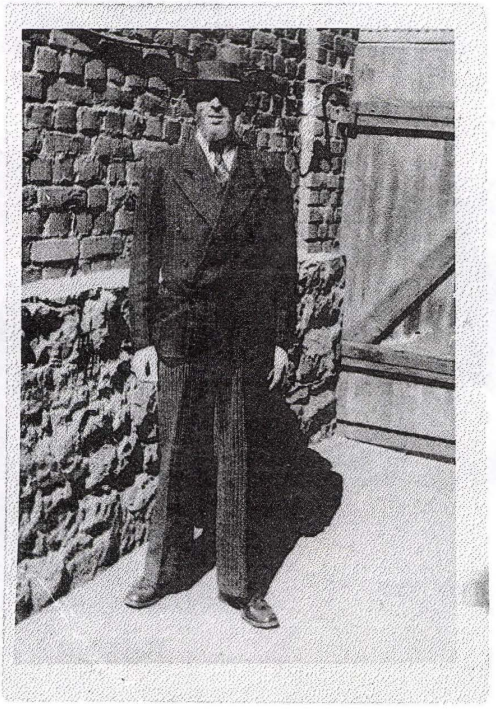

10/ 1935
HELVSZ

HELUSZ
10/VIII
1935

אסתר אפט

שרה לפלר

אשה מדובייצקו

משפחת רפס

רובינפלד יעקב

בנימין איכנר

פנחס הלפרין

דוביעצקו
יאסלו

בעדי ובעד עמי

הקדמה ביידיש "אין געראנגל פאר מיין יונג לעבן":

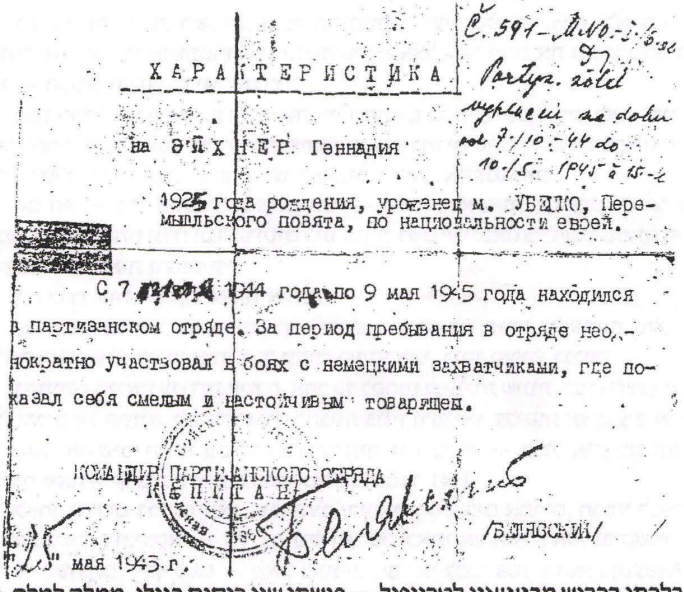
ב־14.9.64, נידפס בעתון תולדות חייו של בחור יהודי בן 15 שהתחיל לשאת מכאוביו, שהכאיבו הגרמנים ליהודים.

בהאבקותו בעד חייו הצעירים וגרכי נדודיו דרך יערות ושדותנתקל הבחור בקרב עם גרמנים. בגלל שהציג את עצמו כחייל סובייטי וכנמלט מהמחנה — נשאר הוא בחיים, היות, והגרמנים פחדו מנקמה סובייטית.

בחורצ'יק זה שהוא היום אב מטופל בילדים ועובד בנמל חיפה נקרא בנימין אייכנר ומוצאו מעיירה דוביעצקא.

בסיפורו "אין געראנגל פאר מיין יונג לעבן" — שהובא לדפוס על־ידי לוי פאפיערניקאוו בשעתו, ותורגם כעת על־ידי יהושע פינחס שפיגל — מספר המחבר: יען, שלא היה לי רובה במקום לסלק את הגרמני... לקחתי בקבוק מבית קפה של אחותי, שקיימן היה עוד בוורשה, וואליסקא 6, שברתי אותו ועם צוארו המחודד — תקעתי בלבו של הגרמני והוא מת.

מה שקרה אחר־כך תקראו בסיפור עצמו.

ХАРАКТЕРИСТИКА

на ЗЕЛЬХЕР Геннадия

1925 года рождения, уроженец м. УБЕЛКО, Перемышльского повята, по национальности еврей.

С 7 [illegible] 1944 года по 9 мая 1945 года находился в партизанском отряде. За период пребывания в отряде неоднократно участвовал в боях с немецкими захватчиками, где показал себя смелым и настойчивым товарищем.

КОМАНДИР ПАРТИЗАНСКОГО ОТРЯДА
КАПИТАН
/БЕЛЯЕВСКИЙ/

"15" мая 1945 г.

בלכתי בכביש מבז'יאני לטרנופול — פגשתי שני רוסים בגילי. ממלה למלה, מתברר, כי גם הם מתהלכים עם תוכנית זו — החלטנו ללכת יחד. בעוברנו כפר מסויים, אחרי העיר בז'יאני, נעצרנו על־ידי מיליציאנטים אוקראיניים, והם שאלו אותנו מי אמחנו ולאן אנו הולכים? ענינו: הורינו עברו לרוסיה ואנו נשארנו — החלטנו לצאת לחפשם ולהתאחד.

את רוסיה לא תראו לפני עיניכם, וכן את הוריכם — לא תזכו לראות יותר... השיבו המיליציאנטים.

נעצרנו בתוך מרתף של בנין המיליציה.

למחרת, הגיעה אל הבנין מכונית משא, ותחת משמר שלהם הביאו אותנו לתחנת־רכבת בה נשארו על מסילה צדדית המון נשק ורובים רוסיים. הרובים ברובם מפורקים והרוסים. כעת עבודתנו היתה למיין ולסווג כל זה ולהטעינם לתוך הקרון.

במיון הרובים מצאנו בינם רובה מפורק ואוטומאט טוב.

אחד משני הרוסים הצעירים, הקומסומול לשעבר, שהתמצא וידע איך לטפל בסוגי נשק השונים, הציע, לנצל ההזדמנות בה מיליציאנטים האוקראיניים השומרים עלינו, עומדים די רחוק מכאן — לנסות לברוח. תוכניתו היתה: כי אנו נרכיב את האוטומאט, להכניס סרט כדורים ולחסל את שני המיליציאנטים. "לכם אין בעצם מה להפסיד. פה, זה מוות בטוח! — אם ננסה לברוח — קיים עוד סיכוי להישאר בחיים", הצהיר הקומסומול.

בהציעו הצעה זאת, אפף הוא אותי ואת הרוסי השני במבט עמוק ורציני וחלה לפתע שתיקה. הונחה על המאזנים הבעיה בין חיים ומוות. ברגעים ספורים אלה מהתלבטות כזו הגיב לבי מלווה בלחץ־דם גבוה...

אני והרוסי השני הרימונו עינינו וענינו כנדברים יחד בקול: כן. אנו מסכימים אתך!

עלי הוטל התפקיד, לבחון כל תנועה של המיליציאנטים. שני הרוסים הצעירים הרכיבו את האוטומאט עת עבדו במיונם וכיסוהו בסמרטוט ואחד מהם קרא לי בלחש: "העי, גמרנו"!

שלושתנו בדקנו את השטח מכל הצדדים, וקבענו לאיזה כיוון נרוץ אחרי ביצוע המעשה הנועז.

חיסול שני המיליציאנטים קיבל על עצמו הקומסומול.

והנה התקרב מיליציאנט אחד לשני, לחדליק את סיגריתו מסיגריה של השני.

להתקרבות זו של השניים, ציפה הקומסומול וע"י קליעה קצרה ולאחר קפיצה נחשונית אל השניים שנשתטחו על האדמה שלפנו אצל אחד מהם את האוטומאט ואצל השני — הכידון וברחנו לכיוון שנדברנו.

רצנו הרבה זמן מעל השדות עד שהגענו סחוטים אל היער שם ניסינו לאחר הירגעות קצרה להתעמק, אבל תוך כדי־כך, הפתיעונו אנשים במדים סובייטיים עם פקודה חזקה: "ידיים למעלה!" והתקרבו מהר אלינו כמוכנים לירות באוטומאטים.

הם היו — כפי שנתברר מאוחר יותר — חיילי וולאסאוו, שהחליטו לאחר שנטו לגרמנים — להילחם נגדם ונגד הרוסים כינו אותם בשם "בולבאווצעס" וסיסמתם היתה: "אוקראינה עצמאית וחופשית".

הם עצרו אותנו ולקחו אותנו איתם.

כמו לשני הרוסים הצעירים, כך ה"בולבאווצים" לא חשדו בלאומיות שלי. לרגל המראה הארי שלי, קיבלו אותי בכל מקום כאוקראיני, רוסי ואפילו כגרמני...

בהתחלה מילאנו עבודות מטבח. אחר כך לקחונו לפעולות שונות, כמו: לפוצץ מחנות מזון ורובים של השונא, לפתוח חורים בחביות בנזין גרמניים, דליקות ומיבצעים אחרים.

ששה חודשים הייתי עם פלוגה פרטיזנית זו ולבסוף — בגלל אי־אמון והרגשה מוחשית שאהיה קרבן בידיהם, ברחתי מהם בדצמבר 1941.

לאחר נדודים דרך בזיזאן, פודהייצה, רוהאטין וישובים אחרים, הגעתי לבירטשא ליד פשעמישל ודוביצקא — עיר בה נולדתי. שם באתי אל היודנראט, וביקשתי מהם לסדרני. תשובתם: "לך לשם — מאין באת"!... עברתי לכפר בשם הוטא בזשעשאוסקא ונכנסתי למשפחה יהודית מורכבת משני זקנים עם בת, והבעל נאסר ע"י הגרמנים בכלא פשמישל כקומוניסט שעבד אצל הרוסים, עת הם היו בפשמישל.

בהיוודע למוכתר הכפר שאני נמצא אצל משפחה יהודית — הנ"ל, ציוה עלי לעזוב את הכפר תוך 24 שעות, אחרת ימסור אותי לגרמנים...

התחלתי ללכת בחזרה לעירי דובייצקו. בעוברי את הגשר הרעוע מעץ — נסדק הקרח מתחת לרגלי, טבעתי במים וקראתי לעזרה. איכר, שבדיוק הוביל עצים על המגלשה שמע את קולי התקרב למקומי והוריד את המוסרות בזורקו קצה אחד אלי והוציאני מן המים.

שאלתו הראשונה היתה: מי אתה ולאן פנחך מועדות?

בנוקשי שן לשן מקור והתקשיתי לדבר — השיבותי לו כי אני בנו של וואלווא קאניאזש (כך נקרא אבי אצל הגויים).

האיכר הביט היטב לתוך פני והכירני.

לו ידעתי, שאתה הוא זה — השמיע במתינות — לא הייתי מוציאך... המיליציה בכפר הודיעה חמורות — הפוגש יהודי — חייב למסור אותו לידינו.

למרות שגופי רעד כולו מחמת קור ושתוע מי נהר ניתקתי מהמקום והלכתי מהר לדובייצקו. שם מצאתי 8 משפחות יהודיות שחזרו מהצד הרוסי, אחרי שהגרמנים כבשו את השטח ביניהם נמצאו אבי, אמי ואחותי.

בדופקי בדלת של ביתי (שבנוהו הורי שנה לפני פרוץ המלחמה) פתח לי גוי את הדלת, במקום אחותי או הורי בשם רעפטשוק, שעבד פעם אצל אבי, בסוסים.

בראותו אותי, הכריז:

אין לך כאן מקום יותר — יהודי מכוער!

בחדר השני של הדירה, גרו עוד בזמן הזה הורי ואחותי מחדרם שמעה אחותי את קולי ויצאה ישר אלי. רק אז הירשה הגוי לי להיכנס.

מצאתי את הורי ואחותי נפוחים מרעב. (משפחות יהודיות אלו, לא קיבלו שום קיצבת־מזון). הם שכבו על הרצפה. עם דמעות בעיניים, מסרו הם מה עובר עליהם מרעפטשוק ויותר מזה מצד אשתו, המתמסרת לגרמנים. סבל של עינויים, כלימות, וכן מכות — מסרה לי אחותי בבכי...

הפניתי אז צעדי למטבחיים העירוני — בו נשחטו בהמות עבור הגרמנים, וביקשתי ממכירי העובדים, שיתנו לי משהו אבל הם סרבו מפחד בפני הגרמנים. בלית־ברירה הסתפקתי ממה שמצאתי בחוץ על האשפה. בבית ניקו ובישלו — רק אני בלי איפוק עד שיוכשר — גמעתי מהסיר את המים המלוחים.

יומיים לאחר בואי לדובייצקו, קיבל אבי מראש העיר — רופ (פאלקס־דויטש ובעל אחוזה באיסקאניא מלפני המלחמה, וקונה סוסים שלנו) — פתק, להתייצב אצל הגיסטאפו לעבוד בחצר יענאדאוו. ראיתי כי אבי שבור פיזית לגמרי ונפוח, הלכתי לעבוד במקומו. ניקיתי שם את המכוניות, גרפתי את השלג, חטבתי עצים וניקיתי את השירותים...

עבור עבודה זו קבלתי מלקות איומות. את הורי ואחותי הזנתי בתפוחי אדמה קפואים וגנובים, שניתנו לסוסים. כן הייתי מלקט חטה, הגדלה מתחת לשלג — המרופשות —ותוחבן לתוך הכיסים. בבית נוקו ובשלו, כדי להחיות את נפשנו.

שהות קצרה לאחר בואי אל הורי בדובייצק, נקש מישהו, לפתע בחלון חדרנו. נבהלנו, כי חשבנו אולי מהגיסטפו... אבל כאשר פתחנו את הדלת, ראינו לפנינו אזרח ומראהו כנוצרי. שאלתו הראשונה: "האם גרה כאן משפחת אייכנר?" ותשובה חיובית ניתנה. אח"כ השמיע: כי נשלח הוא, אלינו מטעם אחותי הבכורה יהודית, הנמצאת הוורשה, כדי להעביר את כולנו לשם. אגב מסר סימנים, איך אחותי נראית, איפה נולדה, במה התעסקה לפני המלחמה וכעת יש לה מסעדה קטנה בגיטו וורשה בנובוליפקי.

למחרת העביר אותנו איכר מוכר לרכבת המוליכה מבוכוש לפשוורסק — במחיר, תמורת המצעים, חפצי בית יקרים ומטלטלים אחרים שנמסרו לו.

בבואנו לפשוורסק — נפרדנו בקרון מהמלווה, שקנה לנו כרטיסי־רכבת היוצאת לוורשה. הוא ישב לו לחוד ורמז לנו מה שלא יקרה — כאילו אין אנו מכירים אותו... וכן סמלי מגן־דוד מעל בגדנו — הסרנו.

לאורך כל הדרך ישבנו — הורי, אחותי ואני אחוזי־אימה ופחד, למרות שמראה פנינו לא העידו, כי יהודים המה ועל אחת כמה וכמה אני, שדימוני כארי... אלא הסיבה היתה, כי בפשוורסק לפני תזוזת הרכבת — הכירו אותנו נוצרים אחדים. בינהם, היה בנו

של מפקד המשטרה בדובייצק, אנטישמי מובהק. בראותו אותי יושב בקרון הניד קל בראשו וקרא לי לבוא אליו. בשמעו לאן פנינו מועדות, הזיז לי חצי לחם. באנו לוורשה דרך תחנת־הרכבת הראשית. כאשר הנוסעים החלו לרדת מהקרונות, נצטווינו על ידי שוטרי רכבת גרמניים — להתייצב בשורה ארוכה עם הפנים מולם לבדוק מיהו יהודי. תפיסת עין חדה של בלש קבועה, שהורי אענם נוצרים. ואני, היות והיינו יחד נלקחתי הצידה וצירפו אותי בין יהודים נתפסים אחרים. וכאשר התנועה בתחנת הרכבת נתמעטה הביאו אותנו שוטרי רכבת גרמניים למכונית־משא, שהיתה מכוסה בכיסוי שחור. בצעדה זו ליוו אותנו במתנת אלות־גומי ללא הבדל על אברי גופינו.

מסביב למכונית הנ״ל, התאספו מספר רב של נוצרים, אשר מרוב סקרנות הסתכלו במחזה.

אצלי משום־מה נוצר לחץ פנימי קשה כתגובה... והאינסטינקט הכתיב לי לנסות להרים רגליים ולברוח. כך עשיתי בהימצאי, סמוך למדרגות התלויות של המכונית — נתערבבתי בצורה מלאכותית בין ההמון וביעף חמקתי מהשטח המעכיר.

בוורשה הבירה, הסתובבתי זמן רב, עד שסוף־סוף הגעתי אל שערי הגיטו, בו קיויתי למצוא את אחותי הבכורה וחיפשתי את הורי ואחותי הצעירה כמשוכנע שהם נשלחו לכאן. טעיתי, מסתבר שהגעתי אל הגיטו הקטן.

ראשית בחרתי לי מקום בטוח יותר, קרוב לרחוב ציגלנא טיפסתי מעל לגדר ועשר לתוך הגיטו. אמנם נשמעו יריות — אבל מצאתי עצני כבר בשתי רגלי — מהצד השני. התעניינתי אצל היודנראט, שהתמקמה ברחוב פרוסטא — ראשית על אחותי הבכורה ונעניתי, לאחר עיון בספרי הרשימות: יתכן ונמצאת בגיטו הגדול. הם גם הדריכו אותי איך ללכת ולהגיע לשם.

שלושה ימים שלמים הסתובבתי בגיטו הגדול, עד שפגשתי ברחוב מכיר אחד, שהיה אתי ברוהאטין, בזמן שהרוסים היו עוד שם. מכיר זה עזר לי לחפש את אחותי. ואז, רק בעזרת מכירו — מצאתיה ברחוב קרמליצקה 15. לעומת זאת מהורי ואחותי השניה לא היה סימן וזכר. בראשונה לא הכירה אותי אחותי זו. שאלתה הראשונה היתה: מדוע לבדך באת?!. איפה האבא והאמא?

מסרתי לה מה התהווה בתחנת־הרכבת הראשית והייתי בטוח שהם נשלחו יחד לתוך הגיטו. כמובן, היינו מדוכאים לרגל ההורים ימים רבים, חיפשנום בתוך הגיטו, וללא תוצאה. אצל אחותי בילינו שבועיים בסך הכל. מחוסר כל, נכנסתי לעבוד במאפיית נובוליפקי. לאחר זאת, עברתי לעבוד בחברחה, במגרש פריסובסקי כמבריח אצל ראש־המבריחים פּוּרְמָן, בגיטו. המשכתי בכך, עד שהתחילו לחסל את הגיטו הקטן.

עם חיסול הגיטו הקטן, התחילו הגרמנים לבצע אקציות בגיטו הגדול. מחלקה פעילה, שהתמסרה לאקציות נוהלה ע״י ראש המשטרה ס.ס.הויפטשטורמפירר גייפל, לפי הוראת מפקד תוכנית השמדה בגיטו הופטמן בראנדט. מפקד המשטרה הנ״ל נעזר על־ידי קצינים למדרגותים השונות: קונרד ממיפקדת זילאזנה 103; בלעשער קלסטרמאייער, ויילנד, עסטערלעין, ס.א. שוברט, זאווע ודיקס.

באחת האקציות בקיץ 1942 נעצרתי ברחוב והכניסוני למרתף המוות ניסקה 20, שם בוצעה הסלקציה: מי לעבודה — לצד ימין ואחרים נשלחו לאומשלגספלאץ ומשם הוטענו לתוך הקרונות, והובלו למחנות השונים. אותי — יחד עם עובדים צעירים אחרים — חילקו ל״טויטער ניסקע״ מס׳ 8.

למחרת נשלחה פלוגתנו לזמנהוף 44. משם שוב, שובצתי למפקדת־חיסול ״ראום־קומאנדע״ בגיטו הקטן, להוריק רכוש יהודי משם. בזמנהוף 44 מיינו וסיווגו חפצים יקרים אשר נשלחו לגרמניה והריהוט נוסר במסורים חשמליים.

עבודתי במקום זה, איפשרה לי, לבוא במגע קרוב יותר עם פלוגת עובדים יהודיים.

לאט־לאט ובלחש התחלנו לשוחח בינינו ולחפש עצות איך לרכוש נשק. הדחף להתחיל בשיחות כאלו בא ונדחף, לאחר שנודע לנו, כי במגרש מורנובסקי — מתקיימים בכל ערב, תרגילי פלוגות יהודים צעירים. סיבה שניה ומכרעת היתה, בהיוודע שאנחנו עובדים בעמדות אלו ביקר אצלנו פעם ביום ראשון אחד לפנות ערב, מ. אנילויץ כדי להכיר את תומר האנשים מקרוב בקרבנו. בשיחה זו, מסר הוא לנו, שהגיטו עומד להיתחסל, ועלינו לעשות מאמץ, כדי להשיג רובים ותוך כדי כך הראה לנו את האקדח שלו.

עלינו הצעירים (בהבדל זעיר מאנילויץ עצמו) — הרשים הבחור החמוש הזה — רושם עצום. אחרי שיחה זו ירדתי יחד עם חברי הפלוגה, ישר לאחותי בוולינסקי 6, איפה שהיה לה מסעדה קטנה (קנטינה). היות ונוח יותר ליד קצת בירה וי״ש, לחזור לדבר על שיחת אנילויץ איתנו. בבואנו שם, פגשנו שני מכירים, ידועים לנו כסוכני חרש פולניים והם ניהלו שיחה סולידית עם קצין המשטרה בז׳ז׳ינסקי היהודי.

התישבנו סביב שולחן בדיוק מולם; הקשבנו איך סוכני חרש אלה, שואלים בלחש את הקצין בז׳ז׳ינסקי — בלי להוריד עיניהם מאתנו: מי החבר׳ה ומאין הם? — חברים אלה הם מן טחנה צרה, הנקראים ע״י הגרמנים ״כנופיית שודדי הרחוב״ השיב בז׳ז׳ינסקי הקצין.

הם כנראה ראו על שולחננו וי״ש ובירה, הניחו בודאי שאנחנו כבר חצאי שיכורים או בגילופים כלא מתעניינים — בנוכחותם כלל... ולפתע קם אחד מהחבר׳ה אברהם קארפמאן, מפיאסטשנא וניגש ישר אליהם ושאל:

מה אתם עושים כאן היום בגיטו? ביום א׳ אסורה הכניסה לגרמנים!!

השאירו הענין לנו — ענו שני סוכני המשטרה ברוגזה, אם לא תסתלקו מכאן מהר יהיה סופכם רע — הוסיפו!...

לא נבהלנו תיכף. אח״כ עזבנו את המקום. תוך הרהור, יצאנו החוצה והחלטנו לטפל בהם. בזהירות ובשקט, הוצאנו את פקקי החשמל בפרוזדור. כמובן, נעשה חושך לגמרי — וביעף עלינו למעלה במדרגות הגבוהות.

ברגע מסוים נראה אור דרך הדלת במסעדה. הדלת נפתחה ומהמסתור שלנו שמנו־לב, איך הקצין היהודי בז׳ז׳ינסקי — מוציא ומפנה ראשו לצדדים וסוגר את הדלת מאחוריו. הסקנו בכך, שסוכני המשטרה הפולניים כנראה ניסו זאת באמצעותו מתוך פחד בגללנו והוא נשלח לבדוק, אולי הסתרנו עצמנו, מאחורי הדלת...

אחרי כמה רגעים בלבד נשמעו באמת תזוזות הכסאות וכן השולחן ובהתאם לכך תפסנו אנו עמדות נכונות... לפתע נפתחה שוב הדלת ושלושת הדמויות, החלו לצאת בחפזון רב — וברצונם לחמוק מהר מהמקום.

חיש־מהר זנקה פלוגתנו, אשר מנתה עשרה איש מהמסתור והתנפלה עליהם וקשרה את ידיהם בחבלים. הם הובלו לדירה ריקה, כדי לחקור אותם — לשם־מה הם באו לגיטו ביום א׳? בקיצור — שניהם חוסלו ואת נשקם לקחנו. בז׳ז׳ינסקי נתלה על השער של ״עזרה ראשונה״ שלהם ועל מדיו פתק: ״כך יהיה סופם של כל משתפי פעולה עם הגרמנים ימ״ש!״...

לאחר שהשגנו את שני האקדחים גברה בנו התשוקה לחפש אחר האמצעים — להשיג רובים בעד כסף, דבר שעלה בידי פלוגות אחרות מזמן. הבעיה היחידה: מאין נשיג את הכסף? — והנה קיימת בירה אחת להגיע איכשהו למחסן סחורה בזמנהוף 44 ותמורת הסחורה — נשיג כסף אצל מבריחים פולניים, שמחוץ לגיטו. התוכנית — איך לבצע את הגניבה — הוכנה היטב:

היות והמחסן בלילה סגור הוא, ונשמר על ידי שלושה שוטרים ביניהם אחד יהודי, יעבור אחד יחף מעל הגג וירד דרך מדרגות ברזל, שהיו בנויות בתוך הקירות, אל תריסי ברזל הכניסה ולהיכנס פנימה בעזרת מפתח מותאם ולסגור מאחוריהם, להוציא שמשה מהדלת השניה, כדי שהחבר׳ה יוכלו לחדור פנימה לתוך המחסן.

המיבצע בוצע במלואו. אנחנו מכרנו את הסחורה לאנשים שעבדו בצד הארי שנקרא היה "אסט באו". עבור הכסף קנינו רובים אצל שוטרים פולניים ברחוב ניסקה 10 וקצין ס.ס., בשם בערן, שעבד אתנו בזמנהוף 44, וכן אצל חבר מייעץ מהמחסן הגדול ברחוב דזעלנא בשם קורץ.

לאחר השגת נשק שהכיל 6 אקדחים ושלושה רובים, למדנו בכל ערב, בחורבות מגרש מורנובסקי — איך להשתמש בהם...

באמצע אפריל 1943, בלכתי כרגיל לעבודה, מהניסקה אל זמנהוף 44, נעצר משמר גרמני בין זמנהוף והמילע, והחזירה אותנו לטויטער ניסקה. הסיבה, שלא רחוק ממקום זה, היתה מהומה בין מתקוממים יהודים ואוקראינים, שיחד עם הס.ס. ביצעו אקציות ליהודים.

בהכניסנו למרתף ניסקה צווינו ע"י המשמר הגרמני להישאר לעמוד בשורה ולא לנסות לברוח, אחרת — ניהרג במקום. ברחוב נעמדו כבר מיספר רב של יהודים, שגורשו מבתיהם — ואשר עבדו בעמדות שונות.

בלי שימת־לב לאזהרה החמורה של המשמר הגרמני — נעלמו ששה חברים מפלותנו לתוך חורבות נורנוסקי — ואני בינם. כפי שנודע לנו אח"כ נשלחו כל המתאספים לאומשלאגס פלאץ.

מאחת העליות במורנוסקי, עלה בידינו לראות את המאבק בין הגרמנים והמתקוממים היהודיים — בקצה זמנהוף ומורנוסקי, עת על הגגות הונפו דגלים אדומים וכחול־לבן... בצער וכאב גדול הצצנו מהמסתור למאבק ביניהם — בו לא יכולנו לקחת חלק, כי הרובים שלנו היו טמונים ברחוב ניסקה 8...

היות, ולידי שערי מורנובסקי, עמדו בודדים מהמשמר האוקראיני והליטאים החלטתי יחד עם חברי על מיבצע מסוכן: לחסל כמה מהם ולשלוף רוביהם. ירדנו יחפים בלאט מהעליה , נתחבנו בין גרוטאות שונות מלאות בחצר ומשם לשים־לב לשומר השער.

ברגע מתאים התנפלנו במהירות הבזק עליו מאחוריו ואז בשקט חיסלנוהו. משכנוהו פנימה עמוק יותר לתוך החצר — לקחנו את רובהו והפשטנו את מדיו. כפי שאפשר היה לעבור דרך העליה מבית אחד לשני — חזרנו על עוד שני מיבצעים, על שומרי־שער באותו צד של הרחוב, וכך רכשנו שלושה רובים ושלושה מדים...

לפנות ערב כשהחשיך, הצלחנו לחצות כביש מוראנוסקי — למדרכה ממול, בכיוון — לבתים הגובלים עם הניסקה ובאחד מהם נשכבנו לישון הלילה.

למחרת, השכם בבוקר שמנו־לב מצוהר העליה — שמתכנסות קבוצות גרמנים רבים רבים ליד הטויטער ניסקה 20.

בלי לחשוב רבות, הפעלנו שלושה רובים לתוך המון של מתכנסים הנ"ל. קמה ביניהם מהומה גדולה ובעוזבם הרוגים ופצועים נמלטו וברחו הם לכיוונים שונים. אך הם הופיעו מהר בחזרה והחלו בירי־פראי לירות בכיוון רחוב זמנהוף. שעות אחדות מאוחר קצת, שרפו הם שלושה בתים במורנובסקה כנקמה — שגבלו עם מילע הצר.

בשכבנו חבויים יום שלם בעליית הבית — ניבינו לפרוץ אל הבוניפראטרסקה כדי להתאחד עם פלוגה אחרת שנאבקה שם עם הגרמנים.

בהתקרבנו לכיכר מוראנוב — נפתחה את מהגרמנים, שהיו חבויים בתוך בתי החורבות והמשיכו באש צולבת ישר עלינו שכתוצאה מכך נפצע קשה חברנו אברהם קארפמן מפיאסעטשנא.

כאשר נכנסה הבעלת־בית עם דליי־מים, שמה לב שהשמיכה אינה בדיוק במקומה... הרימה את הקצה שלה ראתה שוד שבר...

היא הגיבה בצעקה איומה...

ראינו שאנו מסתכנים כאן, נמלטנו חיש מהר ממקום זה, וישר נכנסנו לכפר אחר לנוח.

שם נכנס חברי לבית כפרי הדור, בו התגורר עשיר, כדי להיוודע את הדרך לווארשה. אני נשארתי בחוץ וחיכיתי.

על שאלתו של האכר "מי אתה?" — השיב, כי הוא יונאק, (פולני משלזיה אשר שירת באוגדה גרמנית) שברח מהגרמנים ואתו עוד חבר העומד בחוץ.

האכר קרא גם לי פנימה ואחרי מעקב טוב עלינו קרועים ובלויים, הוא השמיע:

לי איננכם צריכים לספר מעשיות. ניכר היטב כי הנכם יהודים. (בגלל חברי, לא החשיב את מראה־פני שנראה לארי, ובבטחון קבע כי גם אני יהודי). אבל — כלום אמר. תאכלו מהר ותעזבו את ביתי, כי בכפר לא רחוק מביתי — מתקיימת הרקדה, בה משתתפים שוטרים פולניים. זהו סיכון גדול — עבורכם ועבורי.

הודינו לו ונמלטנו. בחוץ גשם זלעפות ובלתי אפשרי היה להמשיך את הדרך לוורשה. בלית ברירה — נשארנו בכפר זה והתחבאנו בתוך ערמת שחת. אימת הבילוי הקרוב של הפולנים לא מנעה תרדמה קשה שירדה עלינו.

לא רצינו שהוא יפול לידי הגרמנים, ולא היתה אפשרות לקחת אותו עמנו — ירינו בו בחצר מילע 2 — לפי בקשתו.

מאי־הצלחתנו לפרוץ לנו דרך אל הבוניפראטרסקי — נאלצנו בחיל ורעדה לסגת לניסקה 8 — שם התמקמה פלוגתנו.

★ ★ ★

שלושה ימים לאחר זאת — הוציאו הגרמנים בחזרה שלוש מאות יהודים מהאומשלאגספלאץ, שיוציאו החפצים והמטלטלים מהבתים היהודיים.

פלוגתנו נדברה אז עם יהודים אלה, להתאחד במקרה ויישלחו לעבוד ברחובות אחרים וכו'. טעות מרה טעינו אז. בשעת צהריים הביאו הגרמנים תגבורת של צבא וטנקים לתוך הגיטו ושוב לקחו את כל האנשים, איתנו ביחד ונשלחו אל האומשלאגספלאץ, שם נמצאו כבר רבבות יהודים.

מפוחדים בפני התקוממות חמושה, ערכו סלקציה של צעירים, העמיסום לתוך קרונות והוסעו לטרבלינקא ומאידנק.

ליד קרונות משא עמדו הגרמנים, וכל יהודי הנכנס טעם מכות רצח מאלות וברזלים בגופו איפה שרק ניתן היה.

אני שכבתי בקרון מוכה מאוד — הצפיפות איומה ודחוסה והחלוניות מוגנות מבחוץ בחוטי־תיל. המתחננים לקצת מים נלעגו ע"י הגרמנים: "חבל לבזבז מים, הנכם מובלים בעצם כחומר גלמי בשביל סבון"...

בדרך, קרוב לאטבאצק ניסיתי לפתות את חברי ואחרים — לנסות להימלט כי מצפה לנו מוות בטוח. רק חבר אחד צימרמן פותה. באבזם מתכתי של חגורתי התרתי שני חוטי־תיל הנ"ל ונתחבתי דרך החלונית החוצה עם גופי כפוף למטה והחברי"ה החזיקו רגלי ברצועות עור מבפנים. תלוי ככה באויר, עלה בידי להוציא את האנקול בו נחסמה הדלת. נתתי סימן ונמשכתי חזרה פנימה.

כעת ההזדמנות היחדה להציל את החיים! מי שיש לו עוז ינצל את חשכת הלילה ויקפוץ מהקרון!

אבל האנשים בתוך הקרון, מלבד אלה שהחזיקו בי, בזמן שהורידוני — במקום לנסות להציל את חייהם העדיפו לקרוע אותי כדג. הם התחילו לצעוק: "חצוף ובלתי־אחראי! האינך יודע, שאם הגרמנים יראו שפתחו את הדלת — ישמידו את כולנו!"

נוכחנו, כי האנשים אינם מבינים מצבם, החלטנו שנינו חברי צימרמן ואני להימלט. לקחנו מעיל ישן, וזרקנוהו החוצה. זאת עשינו, כדי להיווכח, אם המשמר הגרמני ברכבת־משא ישימו־לב ל"נמלטים" ויירו עליהם...

כאשר נוכחנו לדעת שאף אחד מהמשמר לא שם־לב — קפצנו מהרכבת הדוהרת ונעלמנו בתוך חשכת הליל.

מופים מהנפילה פגשנו ביער באותו ערב, קבוצת יהודים. לשאלתי: "מה אתם עושים פה?" השיבו: "אנו הולכים בחזרה לוורשה"... הסתכלתי עליהם כמשוגעים. אחרי שמסרתי להם על המצפה להם שם, הצטרפתי אני — בלי לדעת עד היום מדוע — אליהם, והלכתי יחד איתם, בכיוון לוורשה. למחרת ביום סגרינו לפנות ערב נמצאנו בדרך לשרודבארוו, פגשנו ברועה שהביא לנו עבור כסף שתי ככרות לחם וסיר חלב.

לאחר האוכל המשכנו לדרוך באדמה תחוחה לבוץ תחת גשם בכיוון לאטוואצק. בדרך, ראינו שני גברים במדים צהובים עם כלב גדול ועל גביהם רובי ציד. נעמדו, והביטו עלינו מרחוק בעזרת משקפת־שדה.

מבלי לדעת מי הם — ברחנו.

בראותם כך, החלו לירות חזק עלינו. בירי זה — נעלמו מעינינו, לי ולחברי שנתפתה לחזור לוורשה, יתר היהודים. פסחנו כבר על אטוואצק עברנו לשביל צדדי אחר עד שהגענו לבית כפרי לחוד, וביקשנו מאת אשה בודדה אוכל. (מהריצה ההיא ואחריה — לא נשאר זכר מלחם וחלב שקנינו מהרועה). הכפרית הביטה עלינו בחשדנות ובעקמימות נהמה: "אין שום דבר בבית!" בלית ברירה ביקשנו מים. לקחה ביא בלי רצון דלי ויצאה החוצה.

יש לציין, כי בעת שנכנסנו אליה שמנו־עין, שהכפרית חיש מהר כיסתה דבר־מה על המיטה בשמיכה. לכן ביתה ההזדמנות עת יצאה עם הדלי, הרמנו את השמיכה וראינו לחם טרי גדול בלי לחשוב, בצעתי פרוסה הראויה להתכבד ותחבתיה לתוך אמתחתי.

★ ★ ★

בעלות השחר קמתי וגם עוררתי את חברי. הצעתי לפניו שמוכרחים לברוח מהכפר מה שיותר מהר. אלא היות והוא היה רדום חזק, עייף ומורטב — הציע הוא — להישאר שרוע בגורן תחת השחת החם ורק בלילה לצאת לוורשה. הסכמתי. אך באמצע היום, עת השמש ליהטה העיר אותי חברי והציע שעלינו לעזוב כעת את הכפר ולצאת. אני השמעתי לו כי זה סיכון רב לעשות זאת באמצע היום... אך הוא בשלו, פיתתני ועזבנו.

עם עזיבת הכפר נדברנו — כדי לא לעורר חשד, אצא אני לפניו קדימה והוא בעקבותי עם מרחק מסוים.

זזנו קדימה בנתיב שדה צר.

לפתע ראיתי במרחק של קילומטר אחד בואם של אנשים...

ביעף, פנו ימינה מהכביש הראשי והחלו לרוץ דרך השדה. הסתובבתי וראיתי שהם רצים בכיוון לחברי צימרמן, שהלך כברת דרך מאחורי. חברי בראותם, הרים רגליים וברח. אבל הם ירו אחריו ופצעוהו ברגלו. שמעתי קריאתו לעזרה וראיתי התקרבותם אליו. הם ירו בו. ברחתי מעבר לגשר קטן ובהימצאי בצד השני — איימתי באגרופי מרוב יאוש ומחרון אפי זעקתי בכל כוחי לכיוונם:

— חכו, חכו אנשי בליעל כמוכם, בנדיטים! נקום ינקום נקמת דם אחינו השפוך — בכם!...

ודאי שלא שמעו זעקתי ממרחק זה ולא ראו את אגרופי — אבל לירות ירו הם לכיווני ואני נעלמתי לתוך היער.

לילה שחם תעיתי ביער ובגשם ורק השכם בבוקר הגעתי — אל תחנת־רכבת בשם גולומב.

תחנה זו היתה סמוכה ליער. התקרבתי יותר וראיתי איך שוטרי־רכבת אוקראיניים עומדים ליד דלתות הקרונות. ברגע שהרכבת זזה — עליתי מהר — על מדרגת הקרון מהצד השני של הרכבת, נכנסתי לתוך הקרון — מעורבב בין הפולנים שנסעו לוורשה. היתה זאת

רכבת קטנה "רכבית", ממנה יצאתי יחד, עם יתר הנוסעים ליד תחנת־רכבת קטנה ליד גשר פראג.

* * *

בלא להכיר את הצד הארי של וורשה (להתעלם מזה שהייתי כבר פעם כאן) הזתובבתי סתם ברחובות ולעתים קרובות, ניגשתי לשערי הגיטו, שעמד בתוך הלהבות ונשמר בחוץ ע"י ליטאים ואוקראינים.

הסתובבתי הלאה, עד שהגעתי לגיטו הקטן, בלתי צפוי — שהיה בין הרחובות פרוסטא וצגלאנא. הפולנים, שעמדו ליד השער — שאלתי: אם יש עוד יהודים בתוך הגיטו הקטן? והם ענו לי: קיימים רק אלה בפנים, העובדים בפירמה "טבנס".

מכל רכושי נשאר לי "גוראלי" — (זהו שטר מטבע של 500 זהובים פולניים) הייתי מוכרח לתת — לפולנים שסחרו ליד חומות הגיטו — שנקראו "מעטשאזעס", כדי שירשו לי לעבור את חומות הגיטו הקטן. בשעתו, בגיטו זה נמצאו יהודים כאלה, שהיו מועסקים אצל 'טבענס' בתפירת בגדי חיילים, רתמי־סוסים, מזוודות ותוצרות אחרות. אבל היו שם גם יהודים, בלי מספרים שנקראו "פראים", אלה אי־ליגאליים שנתחבאו.

אחרי בילוי של כמה ימים בגיטו הקטן, ראיתי מהמחבוא שלי (דרך צוהר־עליה) איך המפקד היהודי שטערלינג עם יתר מגינים יהודים שנקראו "אמניקעס" — מתהלכים מבית לבית וקוראים בקול רם ל"פראים" שיצאו כולם מהמחבואים, כי הם נשלחים לעבודה, וכל אשר יציית להכרזה זו וייצא — יקבל שלושה ק"ג לחם וק"ג אחד מרמלדה.

רעבים וכחושים עם עצמות יבשות עזבו הם את מחבואיהם בבונקרים, מרתפים ועליות מוסתרים.

אנשי הגנה יהודיים לקחו את היהודים הזקנים — במיספר של כמה מאות איש — והעמידום בשורה ארוכה וציוו לחכות.

לאחר שעה קצרה, באו בגרמנים במכונות־משא — והתחילו להעביר את הסלקציה.

הם מסרו לשורת יהודים — ביניהם גם אני הייתי — כי הם נשלחים לעבודה בטרעמבלינקי א' או ב', וכן — לעבודה בתוך הגיטו הגדול ליד האומשלאגספלאץ...

אני שובצתי לפלוגת הגיטו הגדול שמנתה ארבעה אנשים.

באנו לגיטו, הכניסו אותנו אל הטוטער ניסעק 20, איפה שנמצא המפקד הראשי של "וועריט ערפאסונג" (חפצי ערך יקרים) של מנהיג משטרת ס.ס. שם נשאנו פסנתרים, שעמדו בחצר — והכנסנו לתוך אולמיהם.

בהעלותנו פסנתר שלישי שמעתי לפתע בכרזה על המדרגות:

— אייכנר, עמוד ועזוב את הפסנתר!

העמדנו את הפסנתר ונשארנו לעמוד במקום.

אז ניגש אלי עסטערלין, מפקדי לשעבר, מהמחסן זמנהוף 44, קרא לי הצידה ושאל בלחש כדי שיתר שלושת העובדים לא ישמעו: "איך הגעת לכאן, עת נבחרת בסלקציה של צעירים — להישלח לאומשלאגספלאץ?" — ניסיתי באומץ לשדל שטעות בידו, ושהשאירני בין המומחים, שנשלחו לטעהענס בגיטו...

לאחר שאמרתי לו זאת, נדלק והאדימו פניו מכעס איום ונורא וזעק: "אתה מרמה!" וברצונו לשלוף אקדחו השמיע בקול צרחני:

— אמור את האמת! או שאתה מכנופיית השודדים הלוחמים נגד הצבא הגרמני, או שנעלמת מהרכבת שהובילה למאידאנק...

נוכחתי לדעת שלא אצא ממנו — סיפרתי בלית ברירה, כי נמלטתי מהרכבת. גיליתי את כל מה שעשיתי — עד עצירת נשימה ודפיקות־לב, איך הוא יגיב על כך...

אחר הרהור אמיץ, הפליט ברוגזה: — לא לפחד, לא אירה בך! אך זכור, שמא ישאל אותך מישהו, אם אתה מכיר אותי, או אם עבדת אצלי — תאמר ׳לא׳!

אחרי שיחה קצרה זו, שאל האם אני רעב? ועל תשובתי — ׳כן׳, הביא לי לחם וחתיכת נקניק ארוז בתוך נייר.

בלכתו, שוב הזהיר: לא למסור לאף אחד על השיחה אתי, אחרת — אשלם אמנם ביוקר רב ואתה חמור מזה...

כל הזמן של שיחתו אתי — היו צריכים שלושת העובדים, לעמוד עם פניהם לקיר. גמרנו את העבודה עד לפנות ערב, הושיבו אותנו שוב על אוטו משא ובחזרה אל הגיטו הקטן.

כאשר נכנסנו לשם, נתגלתה לנו תמונה מעציבה:

אנשי ס.ס. שהביאו אותנו במכונה וראו מה קרה כאן — חזרו איתנו אל השער ושאלו שוטרי־שדה אשר שמרו שם מה יש לעשות איתנו?

השוטרים השיבו בקרירות: "או שתירו בהם, או שתשאלו תכף במיפקדה הראשית של הס.ס. הנמצאת בשדרת שוכא.

אז ניגש אחד מהם לטלפון לשאול — ואנחנו... חיכינו — ל"החלטה"...

התשובה היתה, היות ונמצאים עוד בפוזננסקה 15 (בנין אשר התמקמה פעם, שגרירות סובייטית) קבוצת יהודים, אשר עובדים בנקודת "אסט באן", יעבירו הם גם אותנו לשם — וכך הם עשו.

★ ★ ★

למחרת שלחו אותי מפוזננסקה 15 לעבוד בשדרות שוכא, לנקות סוס — רכבו של האוברשטורמפירר לדר. לעת ערב החזירו אותנו לפוזננסקה 15.

בערב זה, בערך בשעה 9 — הפציצו מטוסים סובייטיים את וורשה בצורה אינטנסיבית. שומרי ס.ס. ששמרו עלינו גרשו אותנו לעלות לעליית הבנין. כמה רגעים לאחר זאת נפלה פצצה סובייטית בחצר, ולמטה בבנין — נמצאה משמרת הס.ס. מהדף ההתפוצצות פרצה דליקה וכל המשמרת כוסתה מהקירות, שנהרסו ונפלו עליהם.

בעת ההפצצה, פעלו מחשבותי בשאלה: האם לנצל את המצב ולנסות לברוח? בענין זה באתי בדברים עם אחרים מהפלוגה הצעתי להם שנרד לחצר, כי אפשרי, שעתה ההזדמנות להסתלק אך הם ביטלו את הצעתי.

בראותי שלא יעלה בידי לשכנע אותם, פשטתי את הנעלים וירדתי במדרגות.

כשהגעתי לחצר, ניכר היה ההרס מהלבנים, משקופי חלונות, שברי כלים, ותוך כדי כך שמעתי קריאת עזרה: "חברי הצילני"... קאמאראד!...

התקרבתי למקום ממנו נשמעה הקריאה, וראיתי ס.ס. מאן שוכב ודואב מפצעיו בחדר משמרתו.

רגיש מעיניו הכלביות הייתי מהומם, בלי דעת, מה עלי לעשות... אך בן־רגע הופיעה לפני עיני התמונה המעציבה של יהודים שנורו בגיטו הקטן; הורי שגוועו מרעב ומנפיחות, אחותי וחברי צימרמן... התכופפתי ולקחתי לבנה ובכל כוחי הרבצתי בראשו של זה שביקש רחמים בעיניו הכלביות... ברצותי כבר לעזוב את החצר, נשמעה קריאה אחרת ומילמול. לפי השכל הישר, הייתי צריך מה שיותר מהר להסתלק מהחצר, אך רגש הנקמה גבר אצלי עכשיו עוד יותר ונמשכתי להתקרב למקום הממלמל.

והנה ראיתי בין התחי הקירות מושטת יד ועליה צלב קרס התכופפתי אליו מול פניו הכחולים וראיתי לפני ס.ס. מאן בעל דרגה גבוהה וסמליו על החזה — שאלתיו: מה קרה אתך?

— "חזירי הסובייטים הרסוני (קאפוט)"... השיב בגמגום.

— הנני לעזרתך הער שעף, הכרזתי כממלא פקודתו ובחשאי הורדתי על פניו הכחולות מטיל ברזל והשתקתיו...

עם תיק על הקיר, ששימש כמזוודה מלא מזון וסיגריות, עזבתי במהירות את החצר ויצאתי לרחוב.

בחוץ — לילה בהיר. שוטרים פולניים הסתובבו ושמו־לב שבעת ההפצצה לא יסתובבו אזרחים ובראותם אותי קראו לי לעמוד! ואני אף לא הסתובבתי אליהם ורצתי בנשימה אחת לתחנת הרכבת הראשית, שם עליתי על טראם כבוי ריק שנסע לכיוון גשר פראגה.

בהגיע הטראם לגשר — נעצר, ואני נאלצתי לרדת.

ליד הגשר עמדו שוטרים גרמניים שבדקו "תעודות־זהות" ועשכיו, לא נתנו לעבור בכלל, בשני הכיוונים, אפילו עם התעודות. כאשר החזירו קבוצת אנשים שפרצו מפראגה לוורשה ניצלתי ההזדמנות ובזריזות רצויה — התערבבתי ביניהם וגורשתי לפראגה — כפי שחשקתי...

כל הלילה לנתי בין העצים שגדלו ממזרח לתחנת הרכבת.

למחרת בבוקר נכנסתי לתחנה ההיא ורציתי לקנות כרטיס רכבת לעיר פשמישל.

בלי תעודת־זהות סרבו למכור לי כרטיס — למרחק כזה.

בשעה 10 לפנה"צ ישבו כמה כפריות עם דליהן בחלב אשר מכרו, ניגשתי אליהן ומשיחה זו נודע לי שהן נוסעות יחד ליאואזשנא. ביקשתי אחת מהן שתקנה גם עבורי כרטיס לשם. כי מטרתי היתה לברוח בכל מחיר מוורשה. לאחר שרכשתי את הכרטיס בידי, חיכיתי כבר גם להן כדי לעלות יחד לרכבת.

והנה בדברי עם השיקסעס, ניגש אלי אחד ולפי הפולנית שלו הכרתי שזהו אוקראיני. הוא מתבונן בי, קרוע, יחף — וקורא לי באצבעו... הלך אתי כמה צעדים — שלף הוא מכיסו בקבוק "סאמאגאנקע" (ספירט ביתי) ומהכיס השני — לחמניות עם נקניק ופונה אלי:

אכול ושתה!

יש לשער, שלא סרבתי להתכבד מהכיבוד הבלתי צפוי, כי עד לשעה מאוחרת זו טרם טעמתי וממש רעבתי... לאחר אכילה ושתיה, שאל אותי לאן אני נוסע? עניתיו. אך הוא הציע לי שמוטב לנסוע לראווא רוסקא. היות ועבורי לא היה הבדל לאן — הסכמתי. אלא אמרתי לו, שלצערי אין לי כסף עבור הכרטיס.

אין דבר — הצביע בידו. אני אדאג לך כבר. ניסע בשעה 6 לפנות־ערב, ברכבת הבינלאומית, העוברת בברלין, וורשה, וראוא־רוסקה עד לקיעוו — הסביר לי השגץ הבלונדי הנ"ל.

למרות שהסכמתי לנסיעה, לא נטה לבי — בראותי שוטרי־רכבת גרמניים המתהלכים ועל כל צעד ושעל מתבוננים היטב בעיניהם על כל נוסע בתחנה ובודקים "תעודות־זהותיהם"...

היות ונשארו עוד כמה שעות לבואה של הרכבת, הציע גם הוא לחטוף שינה בין העצים בקירבת התחנה. קיבלתי הצעתו.

כשהגיעה הרכבת מיהרנו לתחנה, אך שם ציוו להראות את התעודות. השגץ הוציא מיסמך מיוחד מהגיסטאפו, ובהראותו עלי אמר, שגם לי יש דוקומנט כזה.

בלי הפרעה נכנסנו לתוך הקרון.

כאשר הרכבת זזה מהמקום, נשאלתי מצדו: "היש לך באמת תעודה כמו שלי"?

— כן, השיבותי קצרה, וסתם הוספתי: אפשר ולא בדיוק כמו שלך.

אם כך, רצוני לראות והראה לי אותה — והתקרב אלי.

ביודעי, שאין אתי שום מסמך — עניתיו: אראה לך אח"כ וניסיתי להסיח דעתו

בשיחה מעניינת.

לאחר זמן מסויים, השמיע לי שוב באמצע שיחה מעניינת — כי בכל זאת ברצונו לראות את מסמכי. הרגשתי שהוא מסוכן עבורי ולא אתחמק ממנו. במוחי פעלה המחשבה: "אתה חייב להשתחרר ממנו! ובעד כל מחיר"!...

בבת אחת פניתי אליו בהצעה שנצא קצת, לפרוזדור של הקרון, כי האויר בקרון דחוס מאוד. הוא הסכים ויצא אתי ונעמד לו נוח ליד חלון פתוח של הדלת ושוב דרש ממני שאראה לו את המיסמך. חושבני — שהתבונן בי, עם חיוך ערום ובקריצת עין — שאין אתך כלל דוקומנט ואפשרי שאתה "יונאק" נמלט ואולי גם יהודי... אני עניתי לו בלי לאבד עשתונותי, תוך פלגמאטיות מעושה:

— הנה, חברי, חשד כזה לי עליך. כמדומני, שהנך משחק קאמופלאזש טוב... הראה לי קודם מיסמך שלך — את שלי לא תאחר לראות...

השגץ מדד אותי בחיוך מכף רגל עד ראש וכאילו לבחון ולהשתכנע — הגיש לי מיסמכו. היות וחשוך היה בפרוזדור, האיר לי בהדלקת גפרור ובשעת מעשה הצהיר כי תפקידו הוא לחפש אחרי "יונאקים" ויהודים.

ללא תשומת־לב לו עת היה תפוס בהדלקת גפרור שני אשר נבה בגלל הרוח — פתחתי דלת חיצונית — וביעף בכל כוחי דחפתיו מתוך הרכבת המהירה — החוצה... והמיסמך שלו נשאר בידי...

★ ★ ★

בבואי ללובלין הודיעה משטרת הרכבת הגרמנית בקול, ליד המחסום של התחנה, כי מלבד גרמנים ממש, חייבים להתייצב בשורה, כדי לבדוק מיסמכים.

בהחזיקי את הדוקומנט שרכשתי בידי המורמת עברתי מהר את הבדיקה בלי בעיות. אבל בשעת מעשה היו לי דפיקות־לב חזקות. כי לו היו בודקים את התמונה בתיאום עם פני, הייתי "מחוסל"...

אחרי הבדיקה, צריכים היו אלה הממשיכים לנסוע הלאה, ואני בתוכם לחזור לקרונות. בדרך מאחורי ראווא־רוסקה שמתי־לב שהקרונות מתרוקנים יותר מדי מהנוסעים. מיסמכי הזר בכיסי התחיל לצרוב לי... והטיל עלי אימה ופחד גדול.

אחרי פחד כזה שלא הירפה ממני, נכנסתי לשירותים ושם נפלה ההכרעה — קרעתי את המיסמך של עוזר הגרמני יהנ"לי לנזרים — ובלי כל פיסת ניירי בידי הגעתי לפשעמישל. בתחנה זו ירדו מעט מאוד נוסעים.

בעומדי ליד החלון — בתוך הקרון — ראיתי שוטרי רכבת גרמניים מעמידים את הבאים ליד קיר של בנין התחנה, ובודקים את הדוקומנטים. לפתע קפץ אחד השוטרים אל נוסע אחד, תחב לו אצבע לעינו ובצריחה פראית זעק:

(זינד זי יודע?! יא?!) יהודי אתה?! כן?!...

הנשאל החויר מאוד ונידם לשונו.

באותו רגע ובכמה צעדים רחוק יותר פרצה אשה צעירה בבכי מר והתקדמה אל הגרמני בבקשת יאוש...

.אחוז אימה ירדתי, מצד שני של הקרון ובצעד חפוז ישר אל הקטר, קרבתי ידי. מתחת לברז של מים חמים, ועם ידיים רטובות מששתי את הדוד והגלגלים ובכך ליכלכתי את פני ובגדי. במעמד כזה להיראות כפועל רכבת, עברתי את מקום הבדיקה בלי להיעצר ע"י מישהו.

בלכתי באחד הרחובות של פשעמישל, לא רחוק מהגיטו — (בשעתו לא ידעתי שבפשמישל אף קיים גיטו) שאלתי נוצריה זקנה אם ישנם יהודים בעיר.

הנוצריה הביטה עלי בעיניים מוזרות ושאלה:

— מה, אתה לא פשמישלאי? — אתה נמצא לא רחוק מהגיטו. היה זה גיטו ב' עבור המובטלים.

המשכתי, וראיתי מרחוק שוטר פולני צועד הלוך וחזור, ליד הגדר. חישבתי הליכה שלו מקצה לקצה, והצלחתי לעבור את הגדר. הוא הספיק לירות אך אני הייתי כבר בצד השני, עם מכנסיים קרועים וידיים פצועות מגדר־תיל, ו...נפלתי ישר לזרועות שוטרים יהודיים, שציפצפו לעזרה. ת״ו, באו עוד שני שוטרים וסתבוני לבנין של היודנראט. שם — נתנו לי בינתיים לשבת בלי חקירה. הם חיכו לבואו של ראש משטרת היהודים, נאדלר — נודע לי, מהאזנה לשיחת השוטרים.

כשהגיע, חקר אותי בקפדנות חריפה — ושאלתו הראשונה:

— אתה מהגיטו?

— כן — השיבותי בקיצור.

— איפה היית?

— הייתי בחוץ, בכפרים כדי להכין לי מזון.

— ידעת הרי — האשים והשמיע, שאסור לעזוב את הגיטו, והעובר על הוראה זו מצפה לו עונש מוות?!.

— אנחנו לא נישאר בחיים, במילא — עניתי — זה לא יפסח גם עליך, אנו כעת איננו במעמד שוה, אבל הגרמנים בסופו של דבר ישוונו... נפלטו מפי המלים מתוך מרירות.

נקראתי על־ידו אל החלון וציוה עלי להביט החוצה:

— כמו שאתה רואה את ההוא שם שנתלה, ייראה גופך!

— הסתכלתי דרך החלון וראיתי צעיר אחד תלוי, שמסביבו נקהלו בכוח, יהודי הגיטו על ידי שוטרים יהודיים... (כפי שנודע לי אחר־כך — היה זה בן־דודי, דור שני, בשם מאיר קרעפס, מהמקצוע — קצב). שני שוטרים פרידמאן ומאלאוועך תלוהו בעזרת אנשי גיסטאפו. הסיבה — כי הור התקומם פיזית נגד בעטאוויטש איש גיסטאפו, בנעצו סכין לתוך ידו.

בעת שנדלר פאליציי־שעץ היהודי איים עלי שימסור אותי לידי גרמנים ועונש־מוות, נכנס סגן־נשיא היודנראט גאטפריד, ושמע על מה מדובר, הוא סינגר כנראה למעני.

שניהם שוחחו והתיעצו ביניהם ולסיום שיחררוני בתנאי שכשיזדקקו לי, אהיה במקום ולא אעזוב יותר את הגיטו.

כשיצאתי מהמשטרה, פגשתי מכיר ושאלתיו — אם נמצא מי שהוא ממשפחתנו, כי זה זמן רב לא הייתי כאן. המכיר הכניס אותי ישר לבן־דודי. ההוא שמח מאוד אתי, אך יחד עם זאת השמיע שאיננו יכול לעזור לי במאומה, כי הוא בעצמו — גווע מרעב.

לשאלה: איך אני מגיע לכאן ומה עם הורי ושתי אחיותי, סיפרתי לו, שהורי ואחותי הצעירה הגיעו יחד אתי לוורשה ונתפסנו ע״י הגרמנים בתחנה הראשית, איך אני השתחררתי מידם ועד היום לא עלה בידי למצוא אותם. מסרתי לו ג״כ, שמלבד המתקוממים הנאבקים עם הגרמנים וכאלחה המתחבאים — בבונקרים — ריקה וורשה מיהודים...

— ואתה, השתתפת בקרבות עם הגרמנים? — שאל הוא בסוף.

מסרתי לו אז דו״ח ארוך על פעילותי האקטיבית במאבק, איך נשלחתי לטרעמבלינקי ואיך חלצתי נפשי מהרכבת.

אצל הבן־דוד שהיתי כמה ימים ובעוזבי ביקשתיו לשמור אמונים ולא לספר שום דבר עלי — אחרת חיי בסכנה.

מכאן עברתי במקרה לגור באותו בנין אצל חבר שהכרתי כאן בגיטו, שהוריו נלקחו ממנו והוא נשאר לגמרי לבד.

* * *

קיימתי עצמי מזה, שאנשים מסרו לי חפצים "בקאמיס" — וסחרתי עם פולנים, שהסתירו עצמם מהגרמנים.

ביום בהיר אחד, עת ישבתי בחצר קאפרניקא 2 (שם בעצם גרתי עם חברי) ראיתי לפתע שנכנסת קבוצת שוטרים וביניהם המפקד נאדל עם נשיא היודנראט גולדמן.

בחיכנסם פנימה לחצר, תפסו הם עמדות בכניסות, והמפקד היהודי הצביע עלי באצבעו ואמר: 'הנה הוא יושב', ולקחו אותי אל היודנראט.

כשנכנסתי למשרד המשטרה, חייך אלי המפקד ואמר: "כך אני מעריך אותך, אתה חברה'מן כי לא ברחת מן הגיטו!"

— משום־מה לברוח? הפושע אני, גנבתי, גזלתי? — הגבתי.

— תירגע — התבונן בי המפקד עמוק — אל תפחד, לא נעשה לך מאומה. ידוע לנו שאינך פושע — מה שברצוננו לדעת ממך, אחת היא:

— ענה לי מאיזה גיטו באת לכאן?

: לא הייתי בשום גיטו — הייתי בצד הארי ובגלל רעב — הסתובבתי בכפרים שונים — עניתי.

— אותנו לא תרמה! — בלי להוריד ממני מבטו החד — לנו ידוע שבאת מוורשה במטרה לנהל תעמולה ולארגן פרטיזנים. רצונך שיחסלו אותנו בגללך?

אני טענתי, שאינני מכיר כלל את וורשהב. אני מכיר את העיר רק מספרי בית־הספר.

בקבלו תשובה זו, הוריד עלי מכות, עד זוב דם. במילא לא תישאר בחיים — הוסיף וציוה לשוטרים, שיקחוני לכלא.

כמה מהם נזרקו עלי, קשרו ידי והובילוני למרתף.

לאחר שעתיים או שלוש שעות (שעון לא היה לי — ובכלא במרתף חושך לגמרי) שמעתי, שמדברים בחוץ גרמנית ונביחת כלב. תיכף לאחר זאת נפתחה דלת המרתף ועל סף הדלת נראו המפקד נאדל עם שני שוטרים.

נו — שאל הוא: — התיישבת כבר בדעתך ותודה, שהנך בא מוורשה? — והיה אם כן — תשוחרר.

עניתי להם אותו הדבר: 'לא הייתי אף פעם בוורשה'.

אז — שאל אחד מהגיסטפו, שוואמהרגר — את המפקד: "מה הקערל הזה השיב?".

בקבלו את התשובה הגיב שוומברגר:

"בתוך הגיסטאפו יאמר הוא כבר את האמת!".

שוב הוציאוני מהמרתף והביאוני למשרד־המשטרה והמפקד פנה אלי בעין זועפת: "זאת אומרת, שאינך מכיר כלל את וורשה? — נו, ניווכח זאת תיכף. הוא פתח את הדלת מהחדר השני ועף סף הדלת הופיע בן־דודי, אותו הביאה המשטרה — כקונפרונטציה בענין וורשה, במה אני מתעסק בגיטו ועם מי יש לי כאן יחסים.

ברגע שבן־דודי היה נראה — קרא לי שוומברגר באצבעו: "יודע, בוא הנה! אם לא תאמר כעת את באמת — תחוסל!".

הוא מוכר לך? — שאל שעף־פאליציי את בן־דודי?

בן־דודי שתק ועיניו הביטו עלי במבט לא־שליו.

— מה, אתה שותק? — פארפלוכטער יוגע! (יהודי מקולל) נהם השני מהגיסטפו בעאווויטש והוריד עלי שתי מכות־יד ובאלה מעל ראשו.

בן־דודי, התחנן לפניו שלא ירביץ לו יותר, ויאמר מה שידוע לו.

נו, דבר! — פקד.

הוא (הבנדוד) אז פנה אלי ושאל אותי בקול־רם:

למה הנך שותק? מדוע לא תאמר לאדונים באת נוורשה, ומסרת כי העיר נקיה מיהודים. למה אסבול בגלל סרוב שלך לומר את האמת?

— שמעת מה בן־דודך אמר? פנה אלי שוואמברגר.
אני התכחשתי לו: אינני מכיר כלל את האיש, רואה אני אותו בפעם הראשונה, וכי כל בני־דודי הושמדו מזמן.
— ובכן, אין לך כלל קרובים? — שאל אותי בענאוויטש.
הבן־דוד שהיה לי מאיר קרעפס — תליתם, ועכשיו רצונכם גם אותי לחסל.
— ככה, אתה בן־דוד של הבנדיט שנעץ סכין לתוך ידי?! הוא הפיל אותי, הרביץ בי עד זוב דם ודרס אותי ברגליו.
— שבור לו אצבעותיו, בענאוויטש! — אז לא יוכל לעשות אותו דבר שבן־דודו המקולל עשה — הכריז שוומברגר.
הם סחבו אותי בעזרת שוטרים יהודים עד לדלת, תחבו את אצבעותי בין המשקוף והדלת, ומחצו צפורני — בצעקה: "אם לא תאמר כעת את האמת, נקצץ לך את האצבעות!".
התאפקתי בכל כוחותי לא לצעוק. הדמעות זלגו בלי הרף ורק חזרתי על כך: "איני אשם, אינני מכיר את וורשה"...
זה ארך עד שהתעלפתי. שפכו עלי מים. כשהתעוררתי מההלם מצאתי עצמי שוכב על הארץ עם אצבעות וצפרניים — שחורות ומעוכות.
כהשהרגשתי טוב יותר, הוציאו אותי שני אנשי הגיסטאפו מן הגיטו — והביאוני לבית הגיסטאפו. שם — הכניסו אותי למרתף ואחרי שעתיים קראו לי לראש הגיסטאפו בשם גרובּרט.
כשנכנסתי למשרדו ונעמדתי לפניו, ראה הוא את אצבעותי המעוכות, פנים מוכות והבגדים המוכתמים מדם — ואעפי"כ הציע להתוודות — ואז, יחזירו אותי לגיטו.
טענתי את שלי שמענים אותי חינם ואינני יודע מאומה.
הוא נתן פקודה להחזירני למרתף.
לאחר כמה שעות, שלחו אלי צעיר השם יאנעק. הוא ניחם אותי, כאן לא יורים ויש לי מזל שאין טראנספורט אסירים מהכלא רוקונטשינסקא הנשלחים לבית־עלמין יהודי על סלוואצקיגו איפה שיורים בהם. הוא יעץ לי, מוטב לך לאמר את האמת, שבאת מוורשה. תוך שיחה גלויה זו, שאל לפתע:
— תאמר לי, האינך מכיר כאלה בגיטו, שיש להם רובים, ובדעתם לברוח?
— אינני מכיר — השיבותי בקיצור.
אחרי עזבו את המרתף שוב נקראתי לגרובּרט. הפעם ציוה עלי לשבת וישר הציע לי: אם חפצך להישאר בחיים, נחזיר אותך לגיטו. תפקידך שם — להיוודע למי מהיהודים יש לו נשק ומתכונן לברוח...
— אני מסכים! — עניתיו.
— אם כך, תמסור כל דבר שיוודע לך — ליהודי יאנעק, המבקר לעתים קרובות בגיטו א'.
הורידוני בחזרה למרתף, בו הגישו לי תיכף מרק, בשר, ולחם — ולמחרת היו צריכים להעביר אותי לתוך הגיטו.
באותו ערב שלחו לי שוב הפעם את יאנעק.
הוא לא נתן לי פשוט לישון, הוא ניסה על־ידי אמצעים שונים למשוך אותי לשיחה מדינית, ובמיוחד להיוודע דעתי על הגרמנים — ועל הקרב, שלוחמים איתם מתקוממים יהודים ופרטיזנים. בשיחה זו עלה לו ליהודי יאנעק לשמוע ממני מחשבות בלתי־רצויות, אשר נפלטו מפי.
בשמעו זאת, השמיע מראש שלא אזכה להרהורי אלה...
אחר שיחה ארוכה, הגיב קשות בבעיה מסוימת... שכתוצאה ממנה פרצה התגוששות

ביניהם. אך ביקשתי סליחתו וכן חלילה לא להתחלק עם הגרמנים בנידון כי יתנקמו בי...

כמענה על כך השיב, שהוא עובד לפנים כלפי הגרמנים — למעשה מתחלק הוא במחשבה יוזמת, לחדור בעסרת בעלי־כושר למחסן רובים שלהם, הנמצא על המיצקוויטשא; לבשל השמירה ליד השער — ולאפשר ליהודים לברוח מהגיטו — כדי להצטרף לפרטיזנים ביער.

בכל מקרה לא היה לי כבר אמון אליו ולדיבורים שלו — וכאשר השתרעתי לישון — שכבתי עם חצי עיניים עצומות...

במחצית התנומה, האזנתי איך הוא ירד בלאט מהפריטשע. פתחתי קצת את עיני וראיתי איך הוא משתרך אלי, נעצר ומאזין היטב אם אני כבר נרדמתי. חזר ע״כ כאילו לא יכול היה להכריע ואולי לוודא תרדמתי.

לאחר שעה, ירדתי אני מהפריטשע ועשיתי אותו הדבר, כפי שהוא עשה לפני כן — הוא ישן חזק. אז תפסתי צוארו בשתי ידי ובכל כוחותי חנקתי את צווארו של מסייע גיסטאפו זה, היהודי, עד שהפסיק לנשום...

מחשקי הרב לחסל את הפושע, לא עלה על דעתי לחשוב כי אני נמצא במרתף סגור ויכול בכל רגע מישהו להיכנס ולראות מעשי... רק בכמה רגעים מאוחר יותר — התחלתי לתפוס באיזה מצב חסר־תקוה נמצא אנוכי... מתוך יאוש — התחלתי לכסות אותו עם סמרטוטים כדי לא לשים־לב תיכף עם פתיחת הדלת — מה פה קרה.

מבולבל עד שגעון התחלתי להרהר אחר אמצעים איך לצאת מכאן חיש מהר. והנה צפה מחשבה, אותה התחלתי תיכף ומיד לבצע, אבל נזקקתי לסמרטוט רטוב ובמרתף אין מים. למזלי ירד גשם חזק. לקחתי סמרטוט חזק ותחבתי אותו דרך הסורג החוצה. אחרי רגעים מיספר נרטב הסמרטוט כראוי וכדרוש.

כרכתי את הסמרטוט הלח סביב הסורגים ותחבתי לתוכו עץ קצר וחזק וסובבתי יחד כל כך הרבה, עד שהסורגים נתכופפו, ויכולתי להוציא את ראשי חופשי החוצה.

כשיצאתי לחצר (שמירה מיוחדת סביב המרתף לא היתה) — הקשבתי בדפיקות־לב שמא הולך מישהו ובזריזות קפצתי מעל החומה וישר לרחוב.

היה זה לילה גשום וחשוך. אני התרחקתי מהמקום לכיוון תחנת־רכבת־משא, שגדרו גבל עם גיטו א׳ ו־ב׳. זה היה רח׳ טשארניעצקעגא.

בהימצאי כבר ליד הגדר שמעתי מדברים יידיש — וראיתי ממחבואי שני שוטרים. חיכיתי לעוברם, ועברתי את הגדר — במכנסיים קרועים וידיים נחבלות נכנסתי מהר לבית פינתי בקופרניקא 2. שם לנתי בעליה.

כשהתעוררתי — לא העזתי לרדת. באמצע היום הגיע הנה נער דתי (כמדומני בנו של השוחט) כדי, מצוהר העליה להביט לצד הארי. ביקשתיו, אולי יש לו משהו לאכול! — הוא ירד ואחר רגעים הביא לי פרוסת לחם. כמו״כ יעץ לי להגיע אל המחסן לתוכו פורקים קרון תפודים, ואם אשיג כמה — יצלה ויעלה אותם אלי.

הסכמתי. הכריע לא השכל, כי אם הרעב... ירדתי והגעתי למחסן, ומהקרון הוצאתי כמה מהם, והכנסתי לתוך הכיסים.

אבל עת הכנסתי את התפוח האחרון — תפס אותי חבר היודנראט בשם ד״ר קראמברג (עו״ד פשמישלאי מלפני המלחמה) ונתן לי שתי מכות. מצריחותיו יצא שומר המחסן איש הורמאכט שהביא את התפודים. לשאלתו: ״וואס איסט לאז?״ — הראה עלי והשיב: הוא גנב תפודים מהקרון. למזלי נגמר בכך שהשומר פגע בי ברגלו ואמר ״שיילך״.

בדרכי חזרה לעליה עצר אותי הנער, לקח את התפודים — לצלות ושנינו החיינו את נפשותינו.

בעזרת הנער שהיתי שם שלושה ימים. (שליחות אלוהית...).

ביום הרביעי השכם בבוקר — בא בריצה הנער החיור להעיר אותי והודיע: אתה יודע,

הגיטו מוקף בגרמנים ואוקראינים והם מתכוננים להעביר את האקציה האחרונה...

הצעתי לו שילך יחד אתי למחבואי, אבל הוא השיב — שיש לו כבר מחבוא, ואיננו בטוח אם האנשים יתנו גם לי להיכנס שם. לכן הסתרתי עצמי לבד בבנין היתומים. היות ושם בחורבה — לא הסיקו את התנור — זחלתי לתוך הארובה.

אחרי עמידה של שעתיים בתוך מיפתח צר ודחוס — שמעתי צווחות איומות ובכיות ילדים שנסחבו מתוך בית־היתומים.

עיני ראו ממיפתח הארובה ודרך סדקים שהכו את ראשי הילדים לגלגלי העגלות, זרקו אותם אח״כ לתוך האורווה והציתום. כמו כן ראיתי ממחבואי, שלא רחוק מבית־היתומים, אספו את האנשים שהסתתרו וירו עליהם.

לפנות־ערב ראיתי דרך סדק הארובה את מנהיג הגיסטאפו המפקד גרובּרט — בליווי עוזריו שוומברגר ובנאויטש ושני ז׳נדרמים לירי עם אוטומאטים מוכנים בידיהם. איתם, היו חברי היודנראט: הנשיאים גולדמן ורעפער והמפקד היהודי נאדל. בהתעכבם ליד כל בית, הכריז גולדמן בקול רם:

״מי שנשאר חבוי, ייצא בלי פחד מהמחבוא! לא יקרה שום דבר! עכשיו כולם יישלחו לעבוד בבתי מלאכה של גיטו ב׳.

לא להביט על השחיטה שהתקיימה לנגד כולם, היו כאלה — שהאמינו לדברי גולדמן, והתאספו על במגרש שסומן על־ידי היודנראט. חלק מהם הצעירים נבחרו לאסוף את המתים, וכן להעמיסם על העגלות — ולהביאם לבית העלמין סלובאצקעגא.

בכדי שלא יצרום יותר מדי לאוכלוסיה הפולנית — נאספו קרבנות רבים ונשרפו בו במקום. אני נמצאתי — בין נבחרי העובדים הצעירים.

טרם שעזבתי מחבואי, הססתי רבות אם לעשות זאת. היות ולאחר נה שאני בצעתי במרתף של הגיסטאפו צריך הייתי לצפות, ברגע שמפקד הגיסטאפו גרובּרט, יראני בין המתחבאים — בו במקום — יירה בי. אולם אינני יודע במה להסביר זאת, שדווקא במחבואי, חזיתי סיכון גדול לחיי, והרהור ריחף לאמור, שאם אביב עם אלה שהאזינו לקריאת היודנראט תהיה לי ההזדמנות להיחלץ מהמוות.

עמדתי בשורה הארוכה יחד עם כל המתאספים היהודים. אף אחד לא התעניין בי, כלא מוכר להם כלל. אך במקום למצוא בכך מרגוע, הגביר בי החשד שכמו אחרים נמנה גם אני בין אלה כמועמד — וירה יירו בי.

בעת שעזרתי להעמיס את המתים על העגלות, ניגש אלי — חבר היודנראט בשם יאנאס טייך (מנהל הסדנאות בבתי־כלא) אשר כמיוחס מיתר חבריו של היודנראט, לא נשא על שרוולו סמל מגן־דוד. נעמד מולי בעניינים זועפות וזעק עלי חזק: מדוע הנני משחק בשימת ראש לראש ולא כפי שמונחים, והיו מסיימים את המיבצע מהר.

נעצתי בו עיני ועניתי: אפשרי כי שנינו ניראה כך... לכן מעונין אני שינוחו לפי הסדר הרצוי.

לאחר שסר מהמקום להתלכד עם יתר חברי היודנראט שהלכו מאחורי הגרמנים, פניתי לאחד שעבד אתי ליד העגלה:

הוא בטוח בו, מי־למי רק אותו לא חושבים בהחלט, לכן אינו נושא את המגן־דוד — אבל זה לא ימנע גם משרתי גרמנים כאלה.

נראה שהוא האזין מרחוק, וישר הסתובב ובא אלי:

— מה אמרת אליו, עת אני הלכתי מכאן?

— לא אמרתי מאומה — השיבותי.

מאומה? הרים את היד ונתן לי סטירת לחי.

התלקחתי, ודחיתיו, ובידי המלוכלכות מטיפול במתים — ליכלכתי את חליפתו האלגנטית. כתגובה — רץ הוא לחברו הטוב איש־הגיסטאפו קורץ, והוציא מידו את האלה

והרביץ בראשי.

על שאלתו של קורץ, מדוע הוא מרביץ לי — השיב:

החזיר נסרב לעבוד!

בשמעו זאת, שלף קורץ את אקדחו וזעק:

אני מחסל אותך, קאפוט, פארפלוכטע יודע!

אל תירה בו — השיב יאנאס טייך — בינתיים, יגמרו את העבודה; — לפנות ערב, כשיחשיך, נחסל אותם במילא...

בין השמשות, כאשר כמעט עמדנו לסיים, העמסת המתים — אותם כיסינו בסמרטוטים לפי ההוראה — ראיתי מרחוק, איך פולנים אחדים מובילים סוסים לרתום אותם לעגלות המתים. ניצלתי הזדמנות זו, עת אף אחד לא שם עינו עלי, ועליתי על עגלה עמוסה כזאת ונשכבתי תחת הסמרטוטים בין המתים.

כשהחשיך לגמרי, ימאו העגלות מהגיטו. כדי לפסוח שוב על העיר נכנסו קודם לגיטו השני, ומשם בדרך אחורית ישר לכיוון בית הקברות.

בהימצאם כבר באמצע בית־העלמין — עצרה משטרת־השדה את העגלות ושאלה את הגרמנים שליוו כל הדרך ה"עמסה"... מה הם מובילים? התשובה היתה: יהודים מתים. השומרים ציוו, על העגלונים להמשיך — והם נשארו לשוחח, עם שוטרי־השדה.

הצצתי מתחת לסמרטוט וראיתי שעומדים עם הגב לעגלות.

ירדתי בלאט מהעגלה ונעלמתי בחשכת הליל. אחד מהעגלונים שם־לבו והזעיק. יריות אחדות נשמעו, אבל כבר הייתי במחבואי בבית הרוס.

בחורבה זאת, שכבתי תחת ערמת־נוצות עד למחרת בבוקר. התחלתי לעבור מחורבה לחורבה ובאחד מהם מצאתי חליפה די נאה. לבשתיה וישר ניגשתי לגדר אשר הקיף כל השטח החופשי שהשתייך לגיטו השני.

לפתע נזחל מהמחבוא גרמני זקן מהוורמכט, שהוריד רובהו מהתכף ושאל: יהודי אתה או פולני? עניתי: פולני, ובאתי לחפש בגדים בחורבות אלו.

האם לא ידוע לך, שאסור להיכנס לתוך שטח סגור? — שאל.

כלל לא ידעתי מכך, עניתי בתמימות, עת לבי דפק כתוף.

אם כך — נעמד הוא עם רובהו מאחורי גבי — תלך אתי — למשרד, אעפה שיוסבר לך הכל.

הוביל אותי — ונמסרתי למשמר בו היה גם שוטר יהודי.

בלכתי אתו, מעטץ מרוסקי יאווארניק — ביקשתיו, שיתן לי הזדמנות לברוח, כי אינני פולני, כי־אם — יהודי...

כאשר אמרתי לו זאת — שרק — ומהקסרקטין הופיע שוטר יהודי שני וגם אותו הכרתי, בנו של ברוך מעטץ שהיה לו, אחוזה ברוסקי יאווארניק, והיה בא במגע לפני המלחמה עם אבי בירית, במסחר־סוסים.

גם אותו ביקשתי להניח לי. הוא הבטיח לי שאין לי מה לפחד. ב־8 בבוקר — יופיע המפקד ואוצב עם יהודים אחרים הנמצאים בחצר לגיטו חדש שיכיל שלושה בנינים גדולים של ראקאטניאנסקא מיספר 1 ו־2.

דע לך, שלא עושים גיטו משניים שלושה בתים — הסברתי לו — זו היא תחבולה גרמנית — ואם יכניסו אותנו לבתים אלה, יוציאו אותנו משם לפנות ערב לבית־העלמין היהודי — לירות בנו.

אתה מוכרח כעת ללכת אתנו, טיעון זה, לא יעזור לך — השיב הוא בקרירות.

לאור זה ניסיתי לברוח — אך הם תפסוני והחלו להרביץ בי באלות גומי והביאוני אל קבוצת יהודים בחצר. הקבוצה מנתה בערך 300 יהודים, גברים, נשים וילדים — שנשמרו — ע"י שוטרים יהודיים.

בעומדי בשורה יחד עם היהודים, נתקלתי במקרה — במכר מגיטו ב', אגרופן מפשמישל, בשם בוניו שיראך. הצעתי לו לברוח כי הרגשתי — ברגע שהמפקדה תופיע — יחסלונו. הוא לא קיבל הצעתי. הצעתי שוב לשוטר יהודי אחר, שלא יפריע לי כשאנסה לברח. הוא ענה לי קצר וקולע:

— "לא יעזור לך מאומה, תחוזל כאן כמו כולם!..."

לא השלמתי עם הגורל שבישר לי מראש... וניצלתי הדקה שהתרחק במקצת וחמקתי. הוא הרגיש בו־ברגע וזרק לי בכוח את מקלו שהחטיא. התכופפתי, הרמתי את מקלו וקלעתי עליו בדיוק, פגעתי בראשו והוא נפל ארצה... זו היתה הזדמנות נאותה — ונעלמתי בתוך צריפי הסדנאות ונחבאתי שם במרתף.

בשכבי בין סורגי ברזל רבים, שמתי־לב ממחבואי — איך השוטר שנסגע בראשו מהמקלף תָּר ומחפש אותי במרתף הגדול. בראותי אותו מתקרב לצדי, הרמתי מטיל ברזל טכאשר נמצא קרוב למחבואי — הנחתיו על ראשו. הוא התבוסס בדמו על האדמה. הסתלקתי מהמקום טנכנסתי למרתף שני שהיה מלא מיטות ישנות ונתחבתי שם.

שכבתי שם כשעה והאזנתי, מהפרוזדור שהוביל למרתפים, שני גרמנים מדברים, וקוראים אחריהם את הכלב. הם נכנסו לתוך המרתף, בו שכב השוטר הפצוע. המשכתי להאזין והנה — נכנסו למרתף שלי. לאחר שהרימו כמה ניטות ולא מצאו אותי עזבו הם את המקום. חידה אחת נשארה — איך לא הרגיש בי, הכלב... זה המחיש לי, הסיפור מהכלבים ביציאת מצרים...

לפנות ערב, כשהחשיך לגמרי, יצאתי מהמרתף ועברתי את הגדר של הצריפים. הייתי רעב מאוד נכנסתי לבתים שרוקנו מאנשים לחפש מזון. בהיכנסי לאחד הבתים האלה מצאתי נערה, שנורתה עם כיכר לחם קשה מתחת לזרועה... הוצאתי את הלחם מתחת לזרועה והמשכתי ללכת לתוך בית זר שנראה אור דרך חלונו. ירדתי לתוך מרתפו וחייתי שם עם הלחם המאובן שלושה ימים.

סיכון חיי לפני עיני והתמונות מהיהודים שנורו חיזקו החלטתי לעבור לצד הארי. עזבתי את המרתף והלכתי ישר אל הגדר שהיוותה מחיצה בין שני השטחים והיה זה כ־40 מטר, מהמרתף בו שכבתי.

בבואי ממש ליד הגדר, הופיע לפני, אוקראיני עם מדים גרמניים. הוא עצר אותי ושאל מי אני ולאן אני הולך. אני עניתי את האמת, שהנני יהודי ושברצוני לעבור לצד הארי.

האם ידוע לך שאין כבר יהודים ואני צריך לחסל כאלה, אם אני פוגש אותם? — שאל הוא אותי.

נשארתי מאובן... לא עניתי מאומה...

שוב התעניין אם אין לי סכין או דבר דומה, בדק אותי ולאחר שלא מצא שום דבר, שאל בן־כמה אני.

בן 18 — עניתי, בלי להוריד ממנו את מבטי החזק...

רצונך באמת לחיות? — הפתיעה השאלה.

מרוב פחד לא ידעתי מה לענות ושתקתי... בר־מזל אתה בחור, שפגשת אותי בלבד!... כעת, שמע מה שאני אומר לך — פנה הוא אלי.

אתה תעבור את הגדר ואני אירה אחריך... אל תפחד. אני יורה באויר — כי גם אני, מפחד מחיי... יתכן, ומי שהוא ראה כי עצרתיך ומתבונן ממחבואו, במה זה ייגמר. דע לך, לו לא הייתי עוצר אותך, הייתי מסכן אותי...

הבטתי עליו בעיניים לא מובנות. היסוס וחשד סובבוני ואת מוחי, ואי־שלוה בלבי — עברתי ביעף את הגדר. שמעתי יריות והייתי בטוח שזה סופי. אבל היה זה כפי שהבטיחני.

★ ★ ★

עזבתי את גיטו פשמישלאי, וכיוונתי את תעדי — במקום לצד הארי — לעיר מולדתי דובייצקו איפה שחייתי עד לבואם של הגרמנים, מהלך של שלושים קילומטר. 3 ימים הלכתי... כי הייתי נאלץ ללכת דרך השדות — ככלב נרדף.

הגעתי לפרבר העיר לפנות ערב, נכנסתי לנוצרי וולאדק מוזשיטקא — נפח שביצע עבודות נפחות לסוסים עבור אבי — לפני המלחמה. כאשר פתחתי את הדלת מהביתן שלו, שאל הוא מי אני?

עניתי לו: אני בנו הצעיר של וואלף אייכנר.

— איך זה אפשרי? — הכריז, הרי אין כבר יהודים יותר, עשה לי טובה: הוסיף הוא אחרי רגע, וברח מכאן חיש מהר!

באין ברירה, עזבתי את ביתו. אבל, הוא קרא לי בחזרה ואמר: "תאכל קודם משהו ואח"כ תלך". כשנכנסתי בחזרה — שמתי־לב שהסתודד עם אשתו, והיא עזבה ישר את הבית.

אכלתי באי־שקט ומיהרתי להימלט מכאן מה שיותר מהר...

כשהייתי עסר בחוץ, יעץ לי שאחכה קצת, כי אשתו תיכף תוזרת ותתן לי צידה לדרך. בראותו שאין לי חשק להישאר, תפס הוא בשולי בגדי. אז התמודדתי כבר בכוח לצאת מידיו אבל הוא המשיך להיאבק אתי — נתתי לו בכוח — דחיפת ראש בין שתי עיניו, והוא נפל פצוע על האדמה. הרמתי רגלי — וברחתי דרך השדות לבית־הקברות הנוצרי והסתרתי עצמי בין המצבות — ומשם יכולתי לצפות מה נעשה מסביב לביתן שלו.

כעבור חצי שעה, נוכחתי לראות שוטרים גרמניים ופולניים מתקרבים לביתן בליווי אשתו. ואיך הנפח מוזשיטקא, שרק לפני כמה רגעים — קם ממכה שקיבל — מראה להם בידו, הכיוון לבית־העלמין. הם הורידו את רוביהם מהכתף במקום ופנו מהר, ישר לפי הכיוון — וירו סתם בלי לירות בי.

זזתי מהמסתור אך ראיתי שאין לי לאן כי הדרך מובילה רק בהר למעלה — התחבתי בתא המתים, מלא עם כלי עבודה, סורגים — בלית־ברירה נכנסתי תחת 'טרומנא' הפוכה...

לא ארך הרבה והדלת נפתחה. שמעתי צעידות רגליים ואחד משמיע: "פה הוא איננו, הוא כנראה ברח!" כך שכבתי בערך עד חצות תחת התיבה. אחר כך, יצאתי לנצל את חשכת הלילה.

בהתאם להחלטתי תחת 'טרומנא' התקרבתי יותר לבית של הנפח מוזשיטקא וראיתי שהנר עוד דולק. חיכיתי עד שיכבה.

* * *

כשנכבה חיכיתי עוד בערך חצי שעה והיה לי זמן להרהר ותפילה בלבי לפי השיר של יום רביעי: 'אל נקמות ה', 'אל נקמות הופיע' — בעדי ובעד עמי — באותו שיר עצמו נאמר: 'כי לט יטוש ה' עמו'... ניגשתי לגורן שגבל עם הרפת של הבהמות. שלפתי שני קרשים — וזחלתי לתוך הגורן. הצתתי באופן כזה, שאספיק לברוח בטרם הלהבות מתלקחות.

כשהייתי כבר למעלה על ההר, אחרי בית־העלמין הנוצרי, נעמדתי לעקוב אחרי המיבצע שלי...

— התלקח לא רק הגורן עם הרפת אלא גם ביתו היה אחוז להבות אש.

אז פניתי בפסיעות מהירות לכיוון הכפר שליוויצא — מרחק של 3 ק"מ מבית־העלמין הנוצרי. שם, היה גר על גבעה נוצרי מכיר של אבי, שהיה קונה אצלנו סוסים. כשהתקרבתי נבח הכלב.

— חשה הנוצרי שמישהו בא לגנוב, יצא הוא החוצה וקרא בחשכה: "העי, מי שם"! פאני כענטשי בוא תתקרב ואגיד לך מי אני — השיבותי.

אך הוא קרא לי לבוא אל ביתו, ואני הצגתי עצמי, אני בנו הצעיר של וולווא (וואלף) אייכנר.

מה? אתה הוא בנו הצעיר של וואלף אייכנר?! — הכריז — איך אתה בא כאן? — זה שנה שלישית שאין כאן יהודים... כמדומני, שכולכם עברתם אחרי בואם של הגרמני, לוורשה? הוא קרא לי בצער פנימה ושאל אם השכן שגר בדרך ראה אותי? כיבד אותי עם אוכל, הגיש לי מים להתרחץ, והוביל אותי אל הגורן לישון. אל תפחד — ניחמני — אעזור לך במה שרק אוכל — אבל, זה אפשרי הכל, בתנאי ששכני לא יידע על כך כי אם ייודע שאני מסתירך אצלי — סכנה היא לא רק עבורך אלא גם לי ולמשפחתי — סכנת נפשות...

למחרת בבוקר, כאשר אשתו של יוזף כענטשי — באה לקחת שחת עבור הבהמות, הביאה לי אוכל. היא גם הבטיחה לי לאפות עבורי פיתות ותוסיף לי גם כמה ביצים וחמאה שאקח אתי מחר בערב, מתי שאעזוב אותם וכל זה כצידה לדרך...

במרוצת שבועות אלה שהסתובבתי בסביבת דובייקצו, ביקרתי אצל האיכר יוזף כענטש כמה פעמים. תמיד חזרתי משם עם מזון ואשתו אפילו כיבסה את חולצתי.

* * *

היה זה בסתיו 1943, יצא לי בתקופה לא נוחה — לעזוב את הסביבה איפה שגרו ידידים אדיבים של אבי — כמו יוזף כענטש ורעיתו. המשכתי שוב לנדוד כחיה נרדפת ולחפש אחר מקום מקלט לחיי עוני. דבר זה שלא הייתי בטוח בחיי שעה שעשוני למופקר נוקם ונוטר צמא — כלפי כל אלה אשר באישה שהוא אופן עזרו לגרמנים. בגלל סיכונים, אשר איימו עלי בתור יהודי על כל צעד ושעל — החלטתי — מעכשיו לנצל את קלסתר־פני הארי, ולהציג עצמי כשבוי רוסי.

הגעתי ליער רעטשין. אחרי שהותי שם כמה ימים וכלכלתי עצמי בסלק ופטריות, יצאתי לחפש עבודה אצל אכרים בסביבה. באתי להוטא־יובורענצקא. כשהגעתי — דרך היער לשביל כפרי, נתקלתי בשתי גופות שרופות. גדול וקטן. באתי לבית לא רק מהגופות המונחות לשאול בענין עבודה. יצא נוצרי ושאל מי אני ומה בקשתי? עניתי: שאני שבוי רוסי ומחפש עבודה.

שבוי רוסי במילא לא הייתי מקבל — השיב — סבלתי מזה צרות רבות. עצתי: לך לראנטשין, ואת מי שתראה תשאל, איפה גר כאן שומר־היער הרוסי יראה לך — ורק הוא ימצא לך עבודה.

עת שוחחנו, סיפרתי לו דרך אגב — על הגופות השרופות. על כך השיב: "היות ואתה רוסי — ובטח לא תספר לאף אחד, אגיד לך את האמת: הסתובבו כאן אמא ובנה, שניהם יהודים שהיכרתי אותם. כמה פעמים איפשרתי להם ללון בגורן, ואף נתתי להם אוכל. פעם בגשם חזק אצו להיכנס אלי ואז — לא הסכמתי. בעבור זה באו הם בלילה אחד והציתו לי את הגורן, ליד ביתי. אחרי זמן גיליתי במקרה את מחבואם ביער, הובלתי אותן כדי למסרם לידי הגרמנים. בדרך התנפלו שניהם עלי — אז כמתגונן — יריתי בהן ושרפתי אותן".

לפי תיאורו את האמא ואת בנה, הסתבר, שהכרתי את הקרבנות אישית טוב מאוד. לא יכולתי להתאפק ונפלטו מפי מלים אלו "איך לבשת עוז לירות באשה עם בנה שחיפשו מחסה ואח"כ — לשרוף אותם? (למרות שביתו היה קצת חרוך, הבינותי, כי סיפורו על הלינה בגורנו ולבסוף על השריפה — מצוץ מהאצבע...)

ככה — פנה אלי — אם אתה כל־כך אוהד את הזשידעס, אז כנראה שגם אתה יהודי... ותפש אותי בצוארון ורצה בכוח, לסחוב אותי פנימה לביתו. בכוח רב נשמטתי ממנו וברחתי. הוא זרק משהו כבד ולא פגע.

הייתי כבר קרוב ליער השיג אותי כלבו ששיסע בי ונשך אותי וקרע בגדי. בקושי

השתחררתי ממנו ופניתי להוטשיסקא ניענאדאווסקע. ונכנסתי לנוצרי בלתי־מוכר לבקשו שירשני ללון בגורן שלו.

בהביטו עלי, השמיע: "מי סידר וקרע לך את בגדיך?" — בדרך התנפל עלי כלב ובקושי התפטרתי ממנו... — עניתי.

ללון בגורנו לא הירשה לי, כי בדיוק נמצאת המשטרה בכפר, ויעץ לי להסתלק בצורה המהירה ביותר.

רצתי ביעף ליער שליויצע ונשכבתי תחת אלון.

התעוררתי בבוקר, הרגשתי כאבים מנשיכות הכלב ובקושי קמתי. החייתי את נפשי עם קצת סלק ופטריות ונשכבתי בחזרה ונרדמתי עד לפנות ערב.

אז קמתי, נזכרתי בנוצרי בשם לוקאש שסחר עם אבי במסחר־סוסים. נוצרי זה גר — בכפר דראהאביטשקא, כ־12 ק"מ, ממקום שנמצאתי. רעב הייתי מאוד — יצאתי לדרך. עד בואי אליו — היה מאוחר בלילה. דפקתי בדלת, ומהצד השני נשמעה שאלתו הרדומה "מי שם?" — פתח משלנו — עניתי. הוא האיר עם הפנס שבידו ואמר.

— נבהלתי, חשבתי שדופק בן־אחותו של מרדכי. הוא היה בא הנה מזמן לזמן לאכול משהו. (הוא התכוון לנער שנשרף עם אמו). הצגתי עצמי שיכירני. אני, בנו של וואלף מדובייצקו. כן... אני זוכר אותך — הנהן בראשו; וכמו אחרים שאל: "האם ראה אותך מישהו מהשכנים שלי כשבאת אלי"?

לא! הבטחתיו והוא הירשה לי להיכנס הביתה.

דרכתי רק על מיפתן הבית, העמידה אשתו (שהכירה אותי ח"ו) עבורי, סיר חלב עם לחם, וטרם שהספקתי "לחסל" זאת הגישה 'קאפושניאק' (כרוב) חם. סיימתי, הכינה מים חמים, והביאה לי כביסה כפרית, להחליף והציעה לי לישון יחד עם בנה במיטה אחת בעליה. הבן ישן שם, כי התחבא מפני היונאקים (פולנים, ששירתו בצבא הגרמני).

שבועיים טיפלה בי משפחת לוקאש והחביאה אותי בעליה. בכל בוקר הביאה אשתו איתה סבון, מים ומגבת נקיה ואוכל לשובע. ביום מסוים, כשלפתע הופיעה המשטרה בכפר, והיתה סכנה, שמא יבואו לחפש אחר בנה, הייתי נאלץ בלית ברירה לעזוב את ביתם. לפני עזבי — קבלתי חבילת מזון כצידה לדרך, סיר וגפרורים.

חזרתי שוב אל היער. שבוע ימים שהיתי שם. ובמשך הזמן הזה כלכלתי עצמי עם המזון של משפחת לוקאש. רעבון חדש גרם לי להיכנס לאיכר זר. הוא נתן לי מה שהיה לו בבית: פיתה עשויה מקמח שעורים. אח"כ שאלתיו, אם אוכל ללון — אצלו כי ביער קר מאוד. הירשה לי בתנאי שבבוקר עם שחר, אעזוב את המקום.

למחרת השכם בבוקר, שמתי פעמי שוב ליער שליויצע, שם התחבאתי עד לבין־השמשות וזזתי ליוטשיסקא־ניענאדאווסקע בבואי לכפר זה — נכנסתי לאיכר — אשר הכיר אותי כרוסי, המסתובב בסביבה — ושאלתיו, אם יש לו עבורי עבודה.

ברצנך, השיב לי, תוכל מחר לבוא לכריית תפודים. אם חפצך ללון — יכול אתה להישאר לישון אצלי בגורן.

הודיתי לו עבור הארוחה. ואמרתי שמקום לישון יש לי.

בעוזבי את ביתו, נכנסתי בזהירות לגורן שלו, כי לא היה לי עוד אמון מלא, בגלל, שלא הכרתיו מקודם. בפרט, שהוא הציע לי להישאר אצלו לישון.

למחרת, השכם בבוקר — נכנסתי לבית האיכר פנימה ויחד עם קבוצת אנשים שהתאספו אחר כך, הלכנו לכריית תפודים.

אחרי יום העבודה, שאל הוא: מה מגיע לי? עניתי: כסף אני לא צריך, רצוי היה אם ניתן לקבל קצת חמאה, ביצים, וכן טאבאק (לסיגריות).

— חמאה אין לי — השיב הוא — זאת הגרמנים לקחו לי, אך ביצים וטאבאק אוכל לתת לך.

לקחתי את הטאבאק ואת הביצים ועזבתי את האיכר.

רחוק מביתו רצה אחרי אחותו, אשה בת שלושים, שהיו לה שני ילדים, ועבדה עם הקבוצה פּוֹרי חפּוֹרים. היא שאלה "האם רצונך עוד חמאה? והיה אם כן, חכה כאן כמה רגעים עד שאחזור, אבל שאף אחד לא יראה אותך. אז תלך אתי אל ביתי". היא החכה ומהר חזרה. יצאתי מהמסתור, הלכתי במרחק מסויים ממנה — ארל ביתה, קבלתי צלחת חמאה. רציתי משהו להעניק לה, מה שמצאתי בדרך.

אינני רוצה ממך מאומה, אמרה, זוהי תשורה שלי. הודיתי לה עבור טובת ליבה ופניתי ללכת. כאשר החזקתי ידי על ידית המנעול, התקרבה ואמרה:

"לאן תלך כעת בחושך! — ביער תקפא מקור — שמע בקולי ותישן פּה".

עניתי לה:

מפחד אני, שמא משהו מהשכנים ראה בבואי אלין?, אז תסבלי ואני — עוד יותר... היא תפסה אותי, חבקני ונשקה באומרה שלא תתן לי ללכת, ליפפה גופה לגופי והשמיעה:

— דע לך, הנני אשה וזמן רב בלי בעל... חפצי שתבין זאת ותלין אצלי פעם אחת. אינני מתפלאת עליך, צעיר אתה ולא מכיר עוד את החיים... זכור, הדלת שלי תהיה פתוחה לפניך תמיד!...

סך־הכל הייתי אז בן 18, אבל סבלותַי וחששות מתמידות בפני המוות ונדידות בלי הרף הסירו ממני מחשבות בנידון.

בבוקר השכם עזבתיה ובחזרה ליער. מנעתי להראות עצמי בסביבה. התחלתי לחשוב על נקמה בשומר היער מהוּטא, שירה באפּוֹ ובנה ואחר־כך שרפם... הענטשי פארפענסט מהכפר קאשטשאווא, ליד דובייצקו. החלטתי להצית את ביתי.

* * *

בצהרי היום יצאתי מהיער בכיוון להוּטא יאווארניצקא, שם התגורר הרוצח במרכז היער, בין־הבשמשות, הגעתי למרחק מאה מטר מביתן המוחלד שלו ועיינתי היטב מרחוק במקום איך הכל נראה מסביב, כדי לבוא בלילה לבצע מעשי נקמתי עמדתי כך כשעה, מוסתר בין הענפים. שמתי לב שההוא יוצא עם מקל בליווי כלבו, בודק היטב סביבתו וחוזר לביתו.

* * *

כשהחשיך, התקרבתי בזהירות למעונו וחדרתי לגורן שלו שגבל עם ביתו. הצתתי את הקש וביעף — ברחתי מהר ליער. מרחוק נראו היטב להבות המתלקחים מביתו, התרחקתי כ־8 ק"מ ופניתי ליער ראשון. התחבאתי שם, ורעבתי ללחם, בבמקרים קודמים, כססתי סלק ופטריות. לאחר שנמאס עלי מזון זה, המשכתי לכפר שליבאדניא, כדי לדחפש עבודה ומזון. בינתיים רבים היו לי ידועים. ידעתי איפה יש כלב ואיפה לא. כמו כן הייתי מוכר לשקצים ושיקטלעך המקומיים, כשבוי רוסי.

נכנסתי לתוך הכפר, פניתי אל המוכתר, וביקתי אוכל. תשובתו: אם תדבר הרבה אוביל אותך ישר למשטרת פרוכניק.

נעלמתי מפניו וחדרתי לרפת בהמות, בה היו גם תרנגולות, ידעתי כמובן מי הוא בעל־הבית. כרגיל, הבהמות החלו למקמק מו מו. שמע האיכר, נכנס עם פנס־יד, והוא לא ראה אותי, כי הייתי מוזתר. כשהשתקט, חטפתי שתי תרנגולות וחיש מהר חזרתי ליער ראשיני. משם עברתי לאחר כמה ימים ליער שליויצי ובו החלטתי לזוז מכאן רחוק רחוק

מקום בו אוכל לבלות את החורף (היות והיו כבר גשים קרים וסמיכים שהקשו עלי לשכב ביער). חזרתי לשליבאדיניא, אל האשה "שהמחישה אהבתה אליי"...

* * *

בבואי לשליבאנדניא אל האשה ההיא, הכינה ראשית כלי מים חמים, התרחצתי ואח"כ הגישה לי אוכל כיד המלך. סיימתי, שוחחה "על דא ועל האי", ולבסוף הזמינה אותי לישון איתה.

בילית כמה שעות, ארזה היא עבורי חבילת מזון כצידה לדרך. שאלתיה: מדוע כל־כך מאיצה שאעזוב את ביתה? ענתה כי שכנה אחת ראתה אותי אז בפעם הראשונה ודרשה ממני כי תשלח אותי גם אליה, אחרת, תספר היא איפה שצריך שהיא מתביאה שבוי רוסי.

הסברתי לשכנתי, המשיכה לספר, כי אלי לא בא שום שבוי רוסי, ואותו שהיא ראתה, הוא דווקא בחור פולני מהכפר השני. כאשר המשטרה נמצאה בכפר ביום מסויים, המשיכה לספר, הלכה השכנה ומסרה למשטרה על ביקורך אצלי ובגלל זה הזהירה אותי המשטרה בעונש חור והצתת ביתי.

"אהובתי" הציעה לי מקום בטוח, איפה אוכל לבלות כל החורף, אצל הקוזינה שלה יאנקא. בת־דודתה זו, הסבירה, צולעת על רגל אחת, אך היא יפה. אתה תוכל להסתתר אצלה היטב. עליך להבטיח לה, שאחרי המלחמה תתחתן איתה.

הסכמתי (היתה לי ברירה אחרת?...) הלכנו לבת־דודתה. קודם נכנסה היא לביתה, ואחרי מספר רגעים קראה לי.

הקוזינה אמנם היתה יפה, הוצגתי לפניה. רצתה להלחיש משהו באזנה אבל "מגינתי" הגיבה בחיוך: "את יכולה לומר בקול רם, הרוסי איננו מבין פולנית!" היא שאלה אותה אז בנוכחותי, אם אני מוצא־חן בעיניה, על מה הקוזינה ענתה עם "כן" חזק...

אם כך, אמרה "מגינתי" אליה, אם מצאת־חן בעיניה, יכולה אני ללכת... נו, בילוי נעים וזכרו אותי לטובה.

נערה צעירה זו גרה עם אמה הזקנה. את אביה ושני אחים, אסרו הגרמנים, כי מצאו ברשותם רובה בלי רשות.

אחרי שהותי כמה ימים, הוזמנו השיקסא והאמא אל הקרובים לחגיגת יום־הולדת.

השיקסא הציעה לי להצטרף, והאמא לא נטתה, היא הזהירה, זה עלול לגרום צרות גדולות. אבל הבת התעקשה שאני מוכרח להצטרף. בילית יפה. היתה תזמורת וריקודים, וכיבוד עשיר. במקרה, פגשתי שם שני נוצרים שהכירו אותי כרוסי שבוי. ברגע אחד קרא לי נוצרי אחד הצידה ומסר לי, כי בכפר, לא רחוק מכאן מתקיימת מסיבה ובה נמצאים גם שוטרים. הנוצרי הצעיר יעץ לי מהר להסתלק מכאן.

שמעתי בקולו וחמקתי מהבילוי.

בהיותי כבר בחוץ רצה השיקסא אחרי ושאלה, למה אני עוזב ומה אמרו לי שני הגברים? מסרתי לה והוספתי, שהיה גם זמן שהייתי נכנס אליהם.

האמא נשארה, אני ובתה הלכנו ביחד.

ביום השני, לאחר שרק קמתי, החלה האמא לריב עם בתה, ולבכות, לדרוש: שאני אעזוב את הדירה, כי עלולים לשרוף את ביתה, לירות בהם וכו', בעבור החבאת שבוי רוסי. היא פחדה שמשהו מהאורחים מהמסיבה לא ילשין עליהן...

באין הרירה, הייתי מוכרח בכאב גדול לעזוב את המקום בו קיוויתי לעבור את החורף. נפרדתי והבעתי תודתי על הכל.

הלכתי בערך 300 מטר, העמידני איכר אוקראיני, בשם יערימא, שעמד ליד ביתו וחטב עצים.

מי אתה ולאן פניך מועדות? שאל.

עניתי לו, שאני רוסי שבוי ואני מחפש עבודה.

הוא הציע לי, היות ומזג־אויר מצויין היום, וחושש מקפאון המתקרב ויקפיא התפודים, מעדיף להוציאם כבר היום ומציע לי לעבוד איתו בכריית התפודים.

אני הסכמתי.

כיבדני עם ארוחת־בוקר ויצאנו לשדה. בערך ב־9 נקראתי לאכול ארוחת־בוקר שניה.

רק התישבתי ליד השולחן הופיעה אשתו של יערימא, עם ערימת עצים חטובים על ידה, ואומרת לבעלה:

שמע, למוכתר הפולני באו שוטרים פולניים גרמניים...

בעלה השיב לה, זה בוודאי לרגל הגניבות המתמידות אשר פוקדות באחרונה את הסביבה.

בעת שיחתם ביניהם על הנושא ההוא, נתקעה נגיסת האוכל בגרוני... וטרם שחזרתי לעצמי מהידיעה, נעלמה בעלת־הבית.

עברו בסך־הכל שושה רגעים, ובדלת נראו שוטר פולני ושוטר־שדה גרמני.

הענדא האָך! (ידיים למעלה!) פקד עלי השוטר הגרמני. לא אבדתי עשתונותי והבינותי, כי כשבוי רוסי, אינני מחויב להבין גרמנית ולא הגבתי על הצו שלו.

השוטר הפולני תרגם לי את פקודתו, והחל לבדוק אותי. עת הוא בדק אותי, הרביץ בי הגרמני עם הקת על ראשי.

קשור ידיים ורגליים, הכניסוני אל המוכתר, אשר הכיר אותי "כשבוי רוסי", העובד אצל האיכרים בסביבה.

אשתו של המוכתר הכינה אוכל בשביל כולם, שמה גם י"ש ושאלה: האם מותר גם אותי לכבד? השיב השוטר "לא!".

המוכתר ביקש ע"י השוטרים הפולניים את הגרמנים לשחרר אותי, ושמכיר אותי כאדם שקט, אך לשוא, הם לא הסכימו.

לנערה הצולעת שקיוותה כי אתחתן איתה, נודע שעצרו אותי ואני נמצא אצל נשיא־מחוז הפולני. היא מיהרה לבוא עם דליים ביצים, עבורם חישבה לפדות אותי ולא הצליחה.

הם גמרו לאכול, הושיבו אותי על עגלה כפרית, קשרוני ובליווי של שני השוטרים הביאוני לפרוכניק.

לאורך כל הדרך של נסיעתי תפוסה היתה המחשבה בבעיה: איך להימלט מהסכנה האורבת לי כעת? בטוח הייתי, כי דבר ראשון ירצו להיוודע, אם יהודי אני...

★ ★ ★

בשעה שתיים בערך הגענו לפרוכניק, שם הכניסוני לתא הכלא המשטרתי. בכל רגע ציפיתי שיקראו לי, ולשוא.

למחרת בשעה תשע בבוקר, הביאו אותי שני שוטרים לבית המשפט, שהיה באותו הבנין.

ליד שולחן השופט ישבו, ראש הז'נדארמריה המקומית, כמה אזרחים, רופא, שוטר פולני ואוקראיני, המתרגם מרוסית לגרמנית.

שאלה ראשונה היתה:

איפה חברים שלי, עוזרי?!

אין לי חברים, יחיד אני וחי מעבודה בין האיכרים — השיבותי להם.

מאין ובאיזה אופן הגעת הלום לסביבתנו? — נעץ בי ראש המשטרה את עיניו הלוהטות המרצחות.

ברחתי ממחנה שבויים שבגרמניה, עניתי בשקט, בלי להוריד ממנו מבט שלי.

איך קראו למחנה, ואיזה מספר היה לך?

מסרתי סתם מספר, ואשר לשם המחנה, לא זכור לי שמו, כי לא הייתי הרבה זמן וברחתי משם, עת הובילו אותנו אל העבודה.

האם לא ידעת, שבעבור בריחה מהמחנה מגיע עונש מוות?

זאת לא ידעתי. סבלתי מרעב, ובדרך לעבודה היכוני, לכן ברחתי, עניתי בהורדת־ראש.

החקירה, שנוהלה בעזרת המתרגם האוקראיני, נפסקה ל־15—10 דקות.

אחרי ההפסקה לקח אותי המפקד שוב לחקירה, ושאל הפעם בקול אבהי:

אם הסתובבת כאן כל־כך הרבה זמן, וכפי שאמרת עבדת אצל האיכרים ולא השתייכת לשום כנופיה, ידעת הרי, שאינך יכול לחזור לרוסיה, מדוע לא באת אלינו? אולי היינו דואגים למענך?

לו ידעתי מזאת, בוודאי הייתי פונה, והוספתי "הערשעף, לו הייתי עושה רע בסביבה היו האיכרים מוסרים לכם".

המפקש מדד אותי שוב במבט חד, פקד להתקרב אליו ולהסתובב עם הפנים לקיר.

אחרי קיום התיעצות קצרה, ציוה עלי להסתובב בחזרה ופנה לרופא לבדוק אותי, "אם אינני במקרה יהודי"...

באותו רגע, נכנסה שיקסה גבוהה ובלונדינית, והמפקד הראה לרופא להיכנס אתי לחדר צדדי.

עד היום קשה להסביר איך זה קרה, מנין בא הנס הזה, האם בגלל החדר החשוך במקצת, או שהרופא היה קצר רואי?.

לאחר עיון קצר, חזר הרופא למקום, ובפוזה צבאית הודיע: "ניין הער שעף, ניכט יודע"! ("אדון המפקד, הוא איננו יהודי").

הכניסו אותי בחזרה לתא הכלא, איפה מבלעדי, לא נמצא אף איש. קבלתי ספל קפה ופרוסת לחם, ושער הכלא נסגר.

בחצר של אותו הבנין היתה גם הדואר. נערה שעבדה שם ראתה אותי דרך הסורגים, היתה מרחמת עלי והגישה סגריות, קצת מזון ע"י השומר ששמר עלי. בנצלה ההזדמנות, שהשומר הלך מהמקום העיצה לי עצה מחלונה, להימלט דרך ארובת התנור שבבית התפיסה.

לקחתי ברצינות עצתה והתחלתי להתעניין איך לבצע זאת וכמובן סיכמתי לעצמי לעשות זאת כשיחשיך לגמרי.

★ ★ ★

לפנות ערב הביא לי השומר דרך הסורגים לחם וקפה. הוא שם־לב שהידיים שלי לבנות מסיד ושאל:

מה אתה עושה שם?

קיבל הוא תשובה סתומה. אבל לפני עזבו את הסורגים, הזהירני באומרו:

אולי אתה מתכנן לברוח, יתלו אותך חת־שתיים...

כשהחשיך לגמרי שוב המשכתי לעבוד. אחרי עמל רב, עלה בידי להוציא כמה לבנים מהתנור וניסיתי להכניס את הראש והנה נכחתי שנבוב הארובה צר מדי... גופי כוסה מזיעה קרה.

לילה שלם הסתובבתי, חשבתי שאצא מדעתי מרוב פחד... הרהרתי, מה יהיה אם בבוקר משהו יתבונן?...

בבוקר האזנתי שמנסים לפתוח דלת הפרוזדור המובילה אל התא. ניצבתי ליד קיר

התנור, כדי להסתיר מה שעשיתי. מפקד המשטרה פתח אשנב הדרלת וקרא: זלוצאווסקי געגאדי! (שמי הבדוי), אנחנו נוסעים ליאראבלאוו!.

הוא טיפל רגע במנעול, פתח של את הדלת ושם לי שרשרת על ידי השמאלית לשם הסתת־דעתו מה עוללתי פה, פניתי פניה חפוזה מדי לכיוון היציאה, שיחשוב כי מגמתי להימלט ממנו, על־כך, גמל עלי בשתי סטירות־לחי, ושווה היה...

הושיבוני על עגלה בליווי מפקד המשטרה הפולני, שוטר־שדה והמתרגם האוקראיני, ונסענו ישר לכיוון יארוסלאב.

בדרך, לאחר שהמתרגם חשד בי משום־מה שהנני אוקראיני חזר כמה פעמים על פזמון זה:

חמודי, אתה לא תזכה לראות יותר לפני עיניך מדינת רוסיה. מה רצונך להיות קומסומול? הגסטאפו תעשה כבר ממך קומסומול!...

באנו ליארוסלאב, לרחוב 3 במאי, הכניסוני לגסטאפו, ונמסרתי לידי קצין תורן. המפקד הפולני ושטר־שדה הלכו להם. על המתרגם האוקראיני ציוה הקצין להישאר. המתרגם, הצעיר שנראה היה כבר־נש חשוד, רצחני, תבוש כובעו בצד, שכיסה לו עין אחת, עישן לו סיגריה והסתובב לו בחדר הקבלה של הקצין התורני מרוצה, כמחותן בשמחה...

אחרי שנשאלתי פרטים בשפה הרוסית ע"י הקצין הגרמני כגון: שמי ושם משפחתי, בן כמה אני? ואיך ומדוע ברחתי ממחנה השבויים? והוסיף: לא הצטרכתי לברוח משם, יכולתי לשרת בצבא בגרמני, כמו שעושים רבים מהשבויים הרוסים. לצלצולו הופיעו שניים מהגיסטאפו, שציוה להם להובילני, לשבי הירוסלאבי. שם מסרוני לידי מפקד הכלא והוכנסתי לתא בו ישבו כ־15 איש, ביניהם כמה סטודנטים פולניים.

ביושבי שלושה ימים בתא בא "המייסטר" של סדנאות בית־הסוהר ושאל אם יש בנינו נדלר או גזרן סוליות. הוא הוריד אותנו למרתף איפה שהיתה סדנת הסנדלרים והודעתי שאני גזרן סוליות. אז הוריד אותי למרתף הסנדלרים ונתן לי לגזור סוליות וכו'. היה לי קצת ידע והיתר הראו לי האסירים.

אחרי יום עבודה אחד, החזירו אותי שוב לתא שלי. התיישבתי יחד עם כולם לאכול לחם עם קפה, וקרב אלי איכר, מכפר לא רחוק, אשר שמע כי הנני גזרן סוליות והציע לי אם אני אביא לו זוג סוליות, ישלם לי באוכל ובסגריות. אני הבאתי לו, לא זוג, כי אם שלושה זוגות וקיבלתי בעד זה אוכל, סגריות וכן "בימבר" ("ש ביתי). כאשר קרוביו באו לביקור, ניסה הוא למסור הסחורה, ונפל בפח.

אחרי שקיבל מכות הגונות, הלשין עלי שאני הספק. דנו אותי במשפט לקבל 25 מלקות בנוכחות כל האסירים. אחר ביצוע גזר־הדין השמיע מפקד בית־הכלא: "לדעתי אפשר להוסיף לו עוד 15 מלקות"...

בשומעי הצעתו תפסתי כלי מלא שתן וכיבדתיו כנדרש... כתדובה התנפלו עלי השומרים והרביצו לי מכות רצח, עד שנפלתי מאפיסת־כוחות וזוב־דם על הארץ...

כאשר הרוצחים עזבו את התא הגישו לי האסירים רטיות רטובות לפצעי המכות. לעבודה לא לקחו אותי. ממכות שקיבלתי, לא יכולתי לשבת וגם לא לשכב.

לאחר כמה ימים קרא לי אותו מפקד בליווי שני שוטרים "זלוצאווסקי געגאדי — קח חפציך ובוא!"

החברה בתא ואני, היינו בטוחים, שלוקחים לחסלני... בצאתנו החוצה שאלו השוטרים את מפקד־הכלא, האם הם צריכים לכבל אותי. הוא ענה להם, שאחרי המכות האלה כבר לא מסוכן אני יותר... והובילו אותי באמצע הרחוב בכיוון אל תחנת־הרכבת. וכשבאה הרכבת לפשמישל, נכנסו הם איתי לתא מיוחד בקרון.

בבואנו לפשמישל, שוב הובילו אותי באמצע הרחוב והכניסו אותי למחנה שבויים בבאקונטשיסטע, מאחורי פשמישל. כאשר הכניסו אותו לשם, סגרו אותי תיכף בתא. ואחרי

כמה שעות לקחו אותי עם עוד כמה אסירים מהתא, לחקירה.

בין החוקרים הגרמניים היה גם אוקראיני במדי צבאר גרמניים. החוקר שלי היה דווקא האוקראיני. פחדתי, שמא הוא בתור כזה יכול עוד להכיר ברוסית שלי שאינני שבוי רוסי כפי שמסרתי להם. לכן החלטתי לשחק משחק האדיוט וגמגמתי בחצאי־מילים לא מובנות.

לשאלתו, מדוע אני מדבר ככה לא ברור, ספרתי לו מעשיה בדויה, עד שנהיתי לבן־12 כלל לא יכולתי לדבר וזה מה שאני יודע, לימדו אותי בבית־ספר מיוחד.

כאשר הקציו הגרמני שאל ע"י החוקר בן כמה אני, השיב החוקר: "הוא אומר שאיננו יודע", והוסיף מצידו: הוא בכלל לא נורמלי.

הכניסוני לתא שני, עם עוד אחד נכה, למחרת בבוקר הכניסו אותי ועוד כמה שבויים רוסיים למחלקת ביגוד וגם קבלתי בגדים צבאיים אשר נחתמו באותיות צהובות וגדולות ס.או. (סובייט אוניון). לתא כבר לא החזירו אותי. הכניסו אותנו למחלקת עונשים עבור שבויים בורחים, משם, אחר שבת כמה ימים, הגיע הפקודה, להישלח לפנים גרמניה.

במשך שלושה ימים מלאים בתוך קרונות נעולים בלי מים ובלי אוכל הביאו אותנו לגרמניה למחנה שבויים לאמסדורף שם כבר כן קבלנו קצת מרק ופרוסת לחם. באותו יום גילחו וסיפרו אותנו ונשלחנו לבתי־מרחצאות. לאחר פרוצדורה זו נשאל כל אחד ואחד לשמו ושם־משפחתו, שם אביו, ובמה עסק והאם היה חבר מפלגה? אני מסרתי שאבי היה דוור דואר.

ביום השלישי נקראנו לוועדה רפואית. אחרי הוועדה הזאת הרצו בפנינו והצהירו, כי מי שרוצה לחיות חיים טובים, מטופל טוב ולבוש יפה, רצוי למענו להכנס מרצונו לצבא הגרמני, כי הרוסים במילא הפסידו את המלחמה. מי שאינו רוצה מקצונו החופשי להצטרף לצבא הגרמני, ילך לעבוד בתוך המכרות, אני העדפתי לעבוד במכרות.

כל אלה שסרבו להצטרף לצבא הגרמני, קבלו מזון אחר ובגדים אחרים, והוכתרו בשם "קומאנדע 196" ו־200 במספרם נשלחו לטשערוויאנקא בשלזיה עליונה. שם שוב הרצו לפנינו והצהירו: "מי שיתנהג יפה, יעבוד טוב ולא יברח, לא יחסר לא מאומה. אחרי הצהרות אלו, הכניסו אותנו לתוך צריפים חמים עם הסקה מרכזית. נתנו לנו שני ימי מנוחה, בגדים מיוחדים לעבודה ואחרים לאחר עבודה וביום השלישי ירדנו 2 ק"מ לתוך המכרות.

כמו עם צריפים וביגוד, ניתן היה לשאת, ככה לעבוד ולאכול (אפילו מעט מים), בלתי אפשרי היה לשאת, קשה...

במחפורת שולבתי למחלקת עימוק ובמקום הגרוע. כל היום הכריעה. וזאת בגלל תקרת אבן שהיתה נמוכה, לא יכולתי להתיישר. לעבוד עבדנו 12 שעות עם מזון של 200 גרם לחם ועם מרק כחוש.

בתוך מכרות אלו, עבדו גם פולנים מקומיים "שליאזנאקעס". הם עבדו כפועלים שכירים נורמליים. הם קינטרו עם שבויים רוסיים בכל הזדמנות, התגרו באוכל הטוב שלהם עם שתיית קפה, עת אנו שתינו מים עכורים ומלוחים מהצנורות אשר כתוצאה מכך חלו ומתו.

תמורת לגימות קפה שקיבלתי מהשליאזנאקעס, הייתי מוכרח אחרי השלמת הנורמה שלי בעבודה, לעזור לו בעבודה. לאחר שראיתי כי שבויים רוסים נופלים כזבובים, הסקתי כי גל לי מחכה קץ כזה... הייתי נאלץ באין־ברירה, כמאבק למען קיום חיי לגנוב מזון מעובדי מכרות הפולניים, אשר התייחסו אלינו ביחס ברוטאלי.

כאשר 'צידי' המזון שלי נמשך זמן רב, החליטו השליאזנאקעס לעקוב ולתפוס את הגנב.

ביום מסויים, שם־לב אחד מהם שהסתתר במיוחד, איך אני מוציא משהו מהמזון שלהם.

כשאני חזרתי לעבודה ועמדתי כפוף, עבר ההוא לידי ונתן לי בידית של כלי־עבודתי, מכה על גבי. מכה חזקה שבגללה לא ישנתי בלילה ולא להתיישר. החלטתי להתנקם בו. כעבור כמה ימים ניתנה לי ההזדמנות. שנינו נפגשנו במקום עבודתנו ומבלעדינו אין איש, החזרתי לו מידה כנגד מידה, בחוד של הקירקע על גבו. צעקותיו הזעיקו את המהנדסים הגרמניים. את השליאזנאקעס הפצוע העבירו לביה"ח והרביצו איומות לכל מחלקת השבויים הרוסיים.

ביום מסויים לאחר כל זה קרה אתי מקרה כדלקמן: השכם בבוקר הרגשתי שמעוררים אותי מהשינה. כשהתעוררתי ראיתי עומדים ליד מיטתי, המפקד הגרמני עם סגנו האוקראיני. הם ציוו עלי לרדת מהמיטה. הייתי עוד רדום ומהומן, לא לדעת מה הם רוצים ממני, שאל אותי סגנו: "איך דברת מהשינה, גרמנית או יידיש?" השיבותי שאינני יודע מכלום. האוזבק מהמיטה השניה העיר: "הוא משקר. אני בעצמי שמעתי שדיבר גרמנית או יידיש".

לקחו אותי אז למשרד לחקירה והשאלה הראשונה היתה אם אבי או אמי לא היו במקרה יהודים? על ה"לא" החזק שלי הגיב מפקד המחנה: "אינך רוצה לומר לי את האמת תאמר אם כך אצל הגיסטאפו!".

המזכיר מסר ע"י הטלפון הכל למפקד המחנה, והבטיחו לבוא בעוד שלושה ימים. אותי בינתיים הכניסו לבית־הכלא של המחנה. אבל למחרת בבוקר, הובאתי לעבודה עד שיבואו אנשי הגיסטאפו.

★ ★ ★

צצה המחשבה שאני צריך בכל מחיר להימלט מהמקום...

היה זה חודש ינואר 1944. השכם בבוקר החשוך, לקחונו כמו תמיד בליווי שוטרי־המקום לעבודה במכרות. מתוך חישובי נעשיתי צולע ונמצאתי בשורה האחרונה אחרי כולם...

בערך 40 מטר קרוב לכניסה למכרות, התחלתי להאיט, את צעדי. ראש השמירה, גרמני זקן, שהלך מאחורי בלתי־מצויד זעק עלי: "לאס! לאס! כלב ארור! הראיתי לו על רגלי החולה והתחננתי לפניו בעניים רחמניות. על כך הוא ענה לי — "רצית מלחמה — אתה מוכרח לסבול!"

באותו רגע ביצעתי זאת, במה שהתעסקתי: בקפיצה נחשונית אליו. לקחתי את פנס המכרה שלי ופגעתי בו בכוח בין־העיניים. השתטח תיכף על הרצפה ולאחר דקה החל לצעוק בילה ולקרוא לעזרה.

אני רצתי לאן שנשאו עיני... כן נשמע שיורים אחרי, אך לא נעצרתי והמשכתי לרוץ בריצה זיגזגית כאילה שלוחה...

הגעתי לאפיק מים קפוא, וניסיתי לעבור גם עליו, אבל כשהגעתי לאמצע הנחל הובקע הקרח מתחתי ושקעתי במים.

כולי רטוב יצאתי לקצה השני של האפיק. ברגע זה כיונו עלי פרוז'קטורים וירו עלי. ביעף נעלמתי מהם. רק באמצע הריצה הרגשתי כעין כוויה ברגל ימין. ואני המשכתי בריצה צולעת בלי הרף ובלי להינפש לדקה.

אחרי נדידה די ארוכה הגעתי סוף־סוף לעיר רודניר, הנמצאת 20 ק"מ ממיכרות שאכטעס וטשערוואנקא.

★ ★ ★

יום שלג ועצל.בגדי החורף שלי מורכבים ממכנסיים קצרים ומעיל קל וקסקט עור. כשבאתי עם רגלי הפצועה קרוב לעיירה רודניק, חדרתי לחצר האחוזה, בה פגשתי אחד

עומד עם שינעל רוסי. חשבתי שזהו שבוי רוסי. קרבתי אליו ושאלתיו: האם בוא כזה כפי שניחשתי. הוא ענה ילא'; הוא, רק עובד בחצר, ואותי שאל: מה רצוני כאן?

עניתיו, שאני רעב והייתי מבקש, אולי יש לו סמרטוט נקי להחליף את התחבושת?

עת דברתי כך עם האדם, ראיתני שיקסה אחת דרך החלון. היא יצאה ובהצביעה עלי, שאלה את הפועל מי אני? הוא הסביר לה, שבנני שבוי רוסי ובמקש אוכל וכן סמרטוט נקי כדי לחבוש את הפצע ברגל. בשמעה זאת, הביאה לי חלה, וכן סמרטוט נקי והזהירה שעלי לעזוב את המקום מה שיותר מהר כי נמצאים בבנין שני אנשי גיסטאפו מרודניק. חמקתי מהר וישר אל מחבוא כעין בונקר ליד יער קטן. נגסתי בעמידה, מהחלה וכדור שלג... כי מים בקירבת המקום לא היה בנמצא.

לפתע ראיתי מרחוק הולכים שני אנשי גיסטאפו עם וועלאסיפידען. נעמדו והחלו להסתכל אלי. באותו רגע חישבתי עצמי "כמחוסל"... הם בינתיים שוחחו והביטו לצדי... בסוף הניד אחד מהם את ידו, והלכו להם.

גמרתי לאכול, פחדתי ללכת עם הכביש והמשכתי לצעוד דרך השדות בכיוון למזרח. השדות היו מכוסי שלג סמיך לא שמתי־לב לביצות, ושקעתי בתוך אחת מהן עד חצי הגוף. עם כל מאמתי לצאת משם לא הצלחתי. בכל צעד שניסיתי לעשות, שקעתי יותר. כך עמדתי מ־10 בבוקר עד לפנות־ערב ללא עזרה והנה פתאום ראיתי מרחוק איכר הסוחב על כתפיו ענפי־עץ. קראתי אליו בכל כוחי עד שסוף־סוף שמע והתחיל להתקרב אלי.

איך זה נכנסת לשם האינך יודע שזהו מקום מלא ביצות?

הסברתי לו, לא ראיתי זאת, כי השדות מכוסי שלג המה.

— חכה, פנה הוא אלי, אני הולך ישר הביתה ואביא חבלים כדי להוציאך משם.

וכך היה.

לאחר שהוציאני משם לקח אותי אליו הביתה וציוה עלי, להתפשט לגמרי כבהיוולדי ולעלות לשכב על הפעקעליק שמעל התנור המוסק ופנה אל אשתו שתכבס לי את הבגדים ולייבשם.

שם ישנתי כל הלילה, בבוקר קמתי וטעמתי משבו ופניתי בחזרה לדרכי, פסחתי על העיירה רודניק ובכיוון להרי הבסקידים, והמגמה להגיע לגבול הצ'כי. יום שלם צעדתי. בלילה נכנסתי לגורן וזחלתי מתחת לשחת — ושם נרדמתי.

בבוקר השכם יצאתי בזהירות שלא ישגיחו בי והמשכתי הלאה בכיוון מזרחה.

אחרי כמה ימי נדודים הגעתי קרוב למקום ממנו הוייסל יוצא מההרים. זה ליד העיירה סטרומיען (גרמ. שוואַרצוואסר).

התקרבתי יותר למקום, וראיתי איכר העושה גדר על שפת הנהר וביקשתי ממנו פרוסת לחם. הוא חצטדק שאין לו, אבל הציע לי ללכת אתו לביתו כלי־עבודה — ושם יחמם לי קפה. הסכמתי. כאשר גמרתי ורציתי ללכת, הצביע לי האיכר בידו על בית רחוק ואמר: אם ברצונך לאכול — לך ותיכנס לשם, מבטיחך כי שם בטח תשיג אוכל.

★ ★ ★

היות והיה זה באמצע היום, חששתי ללכת למקום שיעץ לי האיכר ופניתי לדרך צדדית, כדי שלא יראני והסתתרתי, מתחת לגשר עד שהחשיך.

אז יצאתי מהמחבוא ופניתי לבית ההוא. כשהתקרבתי, ראיתי אופניים בחוץ נשענים על הקיר וגם כלב נובח חזק. לרגל הנביחה, נפתחה הדלת ועל המיפתן נראה גבר כבן 33 במדי צבא גרמניים.

נשארתי לעמוד בלי לשון ונשימה... ושומע דפיקות־לבי.

— מה אתה מחפש פה? — שאל אותי בקפדנות. באת אולי לגנוב לי את האופניים? מי אתה בכלל?

מתוך התפלאות על שאלה מעין זו לא יכולתי אף לענות, ורק הנעתי את ראשי כעונה "לא"...

— אינך יודע גרמנית? – שאל אותי שוב.

עניתי לו ברוסית, שלא.

— הנך שבוי רוסי? — חזר אותי כמתבונן.

עניתי לו שכן, ושיני החלו לנקוש — החילותי לספר לו על המכרות בטשרוויאנקא.

בשמעו את השם "טשרוויאנקא" הוציא הגרמני את האקדח, ושאל אותי בפולנית השליאזקאית:

— האם אתה הוא זה, שהורית עם פנס־שמירה על ראשו של השומר?! ושלף את האקדח מהנרתיק והכריז:

— הידוע לך שמגיע לך עבור זה משפט מוות?

— אחת היא עבורי... מצבי גם כעת גרוע ממוות! עניתי.

הוכנס האקדח למקומו, והסתובב לכל הצדדים ואמר: "בוא אתי לביתי פנימה".

הלכתי אחריו עם נקישות לב.

נכנסתי פנימה לביתו, הראה הוא לי את העתון עליו המצאת התמונה עם המספר שלי מהשבי.

— זהו באמת אתה? — שאל אותי שוב פעם.

עניתי לו "כן".

הבט! הראה הוא, מה שהיה כתוב, תחת תמונתי: "מי שימסור פושע זה לידי המשטרה או ימסור מחבואו, יבוא על שכרו בסכום שמונה מאות מארק"! אתה רואה את מזלי! אמר הוא אלי בחיוך — הבאת לי מענק קל... אבל, אל תפחד! הוסיף לבסוף: בוא אתי! והוא הוביל אותי לארון, אשר הקיר שלו מוביל לחדר אחר, ומשם שוב הייתי צריך לעבור, דרך עוד ארון שעמד מצד שני של הקיר לחדר אחר לגמרי...

כל זה עשה האדם במדי צבא, סגר אותי בחדר זה, והוא יצא באותו אופן כפי שנכנס.

שהה כשעה — בה מחשבותי המפחידות פעלו בינתיים שלהן ואח"כ בא עם אשתו, ולי ציוה להיכנס למקלחת, להוריד כל הסמרטוטים, להתרחץ עם מים חמים. הסברתי לו, שקשה לי להתרחץ, בגלל רגלי הפצועה הגורמת לי כאבים.

— אם כך, השיב, בוא אתי ואעזור לך להתרחץ, כי אם לא, תגרום לך הרעלת־דם ותמות בתוך השלגים. הוריד בגדי, ניקה לי את רגלי הפצועה, ואחרי שגמרתי לבד להתרחץ הגיש לי גם בגדים אזרחיים. כאשר יצאתי מהמקלחת, אמרה לו אשתו: "דע לך, הוא נראה לי רוסי עדין".

חזרתי אתו ואשתו דרך ארונות אל החדר הראשון. הוא בדק את הפצע ברגלי ואמר: "חכה, אני אוציא לך את הקליע"... יצא ואחר דקות מספר חזר עם מכשירים כירורגיים —ואחרי עשרה רגעים היה כבר הקליע בידו.

אחר זאת חבש את הפצע, נתן לי לאכול ומקום־לינה בחדר השני. שלושה ימים שהיתי אצל גרמני זה, בשם שוברט. דרגתו היתה אוברשארפירער, היה המפקד של העיירה סטרומיען, ודיבר פולנית שלזית. כפי שנודע לי לאחר השחרור — פעל בלש גרמני זה ב־או.ב. הפולני (שרות הבטחון).

לפני לכתי ממנו, הכין הוא עבורי חבילות מזון, ובמתנה אקדח וגם סכין... ובשעת הפרידה הזהירני, אם איתפש לא לגלות שהייתי אצלו — כי אורבת לו ולאשתו וגם לי סכנת־מוות...

כאשר יצאתי מביתם, היה כבר בין השמשות, והוא ליווה אותי עד שעברתי גשר־עצי של נחל צר שמימיו זרמו לוויסל.

בדרך נעשה קר וירד חושך. נכנסתי כרגיל לתוך גורן ונשכבתי לישון. כשהתעוררתי

היה בוקר. ובחוץ שלג סמיך. יצאתי שוב לדרך ללא מטרה, העיקר לצעוד קדימה. בבת־אחת פרצו רוחות־סוערות. השלג הצליף לי בפנים ואחרי מספר רגעים נעשיתי מוצק־מוקפא.

★ ★ ★

לאחר שהתקדמתי כברת דרך — נזכרתי שהשארתי את האוכל והאקדח בגורן. רציתי לחזור, אך השלג שהצטבר בינתיים — הסתיר לי הדרך חזרה. לא הצטערתי כל כך על האקדח כמו על חבילת המזון... בהמשיכי את הדרך קדימה נקרה במוחי משאלה אחת: איך מחממים את פרקי איברי? ובלכתי כך הלאה ראיתי מרחוק אור מהבהב בחלון של ביתן. אז המשכתי לכן בכיוון לאור זה. ברגע זה נזכרתי, במה שהיו מספרים ת״ח בעירנו שהיו נוסעים לכבוד חנוכה אל הרבי ר׳ מאטעלע מסדיגורה: בכל שבע פעמים שחזר על יושב בסתר עליון, היה מתעכב על הפסוק ט״ו: ״עמו אנכי — בצרה״ וסיים בכוונה ובלחש; הוא הדבר חשבתי בלבי: ״היה עמי בצרתי!...״

הגעתי לבית ולפי מראה חיצוני הסקתי תיכף שמתגוררים כאן עניים ואביונים — האמנתי, שכאלה לא יעשו לי רעות.

נקשתי בדלת. על המיפתן הופיע איכר זקן ושאל אותי — בפולנית שלזית, מי אני ומה רצוני?

עניתי, רצוני להתחמם, כי אני מרגיש עצמי קפוא לגמרי הוא קרא לי פנימה ושאלני אם אני מבין גרמנית. בשומעו: ׳לא׳; שאל שוב אם אני רעב — וטרם שמע תשובתי, כיבדני עם פרוסת לחם גדולה וכוס קפה.

טרם שניגשתי לאכול שמתי־לב שהוא התקרב לסף הדלת של החדר השני ומדבר גרמנית לשתי בנותיו ששכבו שם. כמו כן ציוה שאחת תלך להודיע ל״שומרי הרחובות״ שנמצא אצלו מי שהוא חשוד. אחת מהן לבשה על עצמה איזה בגד, ודרך החלון שמעתי הליכתה.

האיכר חזר, ניגש אלי ושאל מדוע אינני אוכל. קמתי מרוגז, הרחקתי את האוכל הצידה, והסתכלתי לתוך פרצופו במבט חודר ונוקב, והוספתי:

— מה אתה חושב לך, אני אינני יודע לאן שלחת את בתך, שהסתלקה דרך החלון? נבלה מכורה! יבוא יום ואתנקם בך!

לאחר הליכה בערך 200 מ׳, נשמעה קריאה מאחורי בשפה הגרמנית: ״שטיין בלייבן! — עמוד! — עמוד!.

הסתובבתי, וראיתי שוטר־שמירה במדים שחורים ועם כידון בצד רץ אחרי. המרצתי פסיעותי והוא הגביר את ריצתו לאחר שהשיג אותי, פנה הוא בפולנית: ״טי פיערוניע פזשעקלענטי, דלאאטשעגא ניע סטאיש״!? (מקולל שכמוך, למה לא נעמדת!). נעמדתי.

— מי אתה ולאן אתה הולך? שאל בחומרה. הסברתי לו: אני ממחנה־עבודה שטשעטשין, ובאתי הנה לאוקראינים מכירים העובדים אצל האיכרים בסביבה.

— נניח, איפה תעודת־זהות שלך? התייצב מולי.

— התחלתי כאילו לחפש בכיסים ובסוף אמרתי כי שכחתיה במחנה. — אם ככה, בוא אתי! — פנה הוא אלי בחוזקה.

— לאן אני אלך אתך? שאלתיו.

— למשטרה! השיב — שם נראה אם דבריך נכונים הם.

— התחלתי להתחנן לפניו: לשם־מה תוביל אותי למשטרה? אומר לך בעצמי את האמת המלאה. תדע, אני שבוי רוסי וברחתי מהמכרות. דע, אם תוביל אותי למשטרה, יחסלוני...

— אל תפחד, לא יעשו לך מאומה. בוא אתי! — ולא הרפה.

ברֹאותו שאינני מוכן למלא את דרישתו, תפשני מתחת לזרוע. אני שוב פניתי אליו בדרכי נועם ובתחנונים להשפיע עליו שבכל זאת ירפני. אך ללא תוצאה.

שלפתי את זרועי בחוזקה מידיו, והתאבקתי עמו. הוא תפס את הצוארון של המעיל וסחב אותי אחריו בהכרזה: "דע לך כי עבור כל שבוי רוסי שנתפס אקבל 800 מארק!... מה איכפת לך מי התופס? לולא אני, היה ממלא זאת השני...".

עם היאוש שלי ניסיתי עוד כמה פעמים להשפיע, שיעזוב אותי — אולם לשוא. שלפתי אז את הסכין שהיה אתי מהקציץ שוברט ותקעתיו בבטנו... נפל הוא על המקום וניסה אף הוא להוציא את הכידון. אבל סדרתי אותו כך שלא יכול היה... הורדתי ממנו את המעיל עם החגורה, כמו כן את הכידון עם הכובע והרמתי רגלי לברוח, לאן שישאו עיני...

★ ★ ★

לאחר בריחה כזאת בערך 2 ק"מ נודע לי כי אני נמצא ליד חורשה דלילה, אשר בסמיכותה נמצא בדון. ניגשתי ישר אל הגורן המחובר אל הבית, הוצאתי קרש, נכנסתי ועליתי לעליה.

המחשבה שהגרמנים עלולים כל רגע להפתיע, או שבעל־הבית יכול לטפס למעלה ולפגוש אותי כאן, לא נתנה לי מנוחה ובגלל זה הגיב גם גופי — נרעד ונפחד. אלא מתוך עייפות מייגעת שאופפה את כל איברי נפלה עלע תרדמה ונרדמתי היטב בתוך השחת הצבור.

לפתע, באמצע השינה (לא ידוע לי כמה שעות כן ישנתי) התעוררתי מירי של מכונות־יריה וזאת ממרחק קרוב. זה לא ארך הרבה והנה שמעתי צרוף־מלים בשפה גרמנית, האומר כי חוקרים את האיכר ורעיתו, שגרו שם. לסיום מאזין אני גם לצעידה בתוך הגורן... הם עלו עם הסולם לעליה ושם כמובן חיפשו כרגיל בתוך השחת. הפלא ופלא — וזאת לא בפעם הראשונה בנדודי — נפסחה הפינה בה צפון ותחוב שכבתי בלי לנשום כלל... כאשר הם ירדו, שמעתי שהגרמנים שוב חוקרים אותם וכן את השלישי, שהיה כנראה בנם. בקיצור, הם לקחו איתם את שני הגברים. דרך הסדק ראיתי, איך האיכרית רצה רחאי הגרמנים ומתחננת בבכי מר, שלא יקחו לה את הבן, כי הוא בא רק אתמול לשלושה ימי־חופשה מהצבא הגרמני.

עד לפנות־ערב שכבתי כך בגורן. כשהחשיך היטב, לבשתי את מדי השוטר שנהרג, נכנסתי לתוך הבדון ושאלתיה בגרמנית:

— המסרבת את עוד לספר איפה הסתרת את הבנדיט? (התחכמות זו נעשתה, כדי להשיג ממנה משהו לאכול וכדי לחמם במקצת פרקי איברי). אנו לא יודעים מאומה, פרצה האשה בבכי תמרורים — לא ראינו אף אחד. על לא עוון בכפינו, נעצרו בעלי ובני. בינתיים, איני רואה אותם עוד בחזרה.

באמצע השיחה הרגישה הכפרית כי קר לי ושאלה אם רצוני לשתות תה, הנדתי ראשי לאות יכן'. היא הגישה לי סיר רתוח ומלא תה, רקח־דובדבנים וחלה לבנה.

גמרתי לאכול, הודיתי עבור הארוחה ופניתי לצאת. ליד הדלת הספקתי לשמוע תגובת הבת, שהיתה כנראה בחדר השני:

— "אמא, תראי נא! זה הוא! המעיל שלו מוכתם מדם!..."

— שמעתי זאת — רצתי בחופזה, הורדתי את המעיל, ובכל כוחותי רצתי במנוסה כזאת, שקשה להגדירה במלים לכיוון השדות בלי לחשוב לאן זה יוביל אותי...

אחרי בריחה חפוזה של כמה קילומטרים בלי מנוחה, נמצאתי לא רחוק מהכפר בו שמעתי יריות ויחד איתן פעלו גם הפרוז'קטורים מכל הכיוונים. הסתרתי עצמי בין עצים קטנים וסמיכים. הירי גבר ופה נחלש או נפסק וזה ארך כמעט שעתיים. כך שכבתי שם בערך שלוש שעות ואח"ז שוב המשכתי בריצה והפעם כדי לחמם את גופי איברי ואצבעותי הקפואות.

כך נסתי בלי להינפש אף רגע, בחולצה רטובה מזעה, עד העיר טשעטשין.

השכם בבוקר, נכנסתי לבית האיכר שהתמקם על ההר, ושאלתי איפה בעצם אני נמצא? הוא השיב: "אתה נמצא בביתו של שומר היער" וישר עבר לשאלות הקודמות — מי אתה ולאן אתה הולך? שאל הוא. עניתי לו: רצוני ללכת לרוסיה כי אני שבוי רוסי. מה? השתומם, מכן תוכל לעבור האלזע ולהגיע להרי בסקידים. השמעתי לו אכן, אלך בדרך ההיא.

לאחר שהתחממתי קצת אצלו, ואכלתי כמה פרוסות לחם עם חלב, ליוה אותי החוצה והראה לי ללכת אל הפראם, ומשם אוכל לעבור את האלזע. צייתתי, הגעתי עד לפראם, ועברתי לצד השני של המים. כך הגעתי לתחנת־רכבת משא, זהו מרחק כ־200 ק"מ מהמים ומשם ראיתי את הגשר להולכי־רגל. עליתי עליו, כדי לעבור לצד השני.

לפתע שמעתי קריאת שוטר שאחזור כי מהצד השני שבורות כמה מדרגות וסכנה היא ללכת. ואני במקום לחזור פחדתי שהוא לא יעצור אות, התחלתי לרוץ קדימה. בראותו אותי בורח ירה השוטר אחרי. אני שוב קפצתי מעל המדרגות השבורות ונמצאתי כבר בצד השני רצתי ליער שהיה קרוב לתחנה.

הגעתי לחורשה והתחלתי לכת אל הרי הבסקידים, שנראו למרחקים. בלכתי דרך חורשות הדלילות ובפוסחי על מקומות מאוכלסים המשכתי כך עד לבין השמשות. גמרתי עם החורשות ונכנסתי לבדון, בו ביקשתי משהו לאכול וניסיתי קצת להתחמם. התשובה היתה: "עזוב מהר את הבדון אחרת אודיע תכף למשטרה!" בלית־ברירה עזבתיו חיש מהר, הלכתי כברת דרך, ונכנסתי לבית אחר. פה נתנו לי כבר להתחמם ומשהו לטעום ונאמר לי אותו פזמון, להסתלק מהר, כי חוששים מהמשטרה.

ברחתי שוב בכיוון להרי הבסקידים. הערב הפתיע וכן הכפור. הגעתי לבדונים, שהיו סמוכים מאוד להרים, ובכולם נראה אור בחלונות.

התקרבתי לאחד מהם במחשבה להיכנס לאחד מהם ולבקשם שירשו לי ללון. הצצתי דרך החלון ונראה היה שגרים כנראה אמידים ונוכחתי שלא כן הדבר נכנסתי לגורן שלהם — איפה נתקלתי בחושך בחבילת כבסים. הורדתי קצת ממנה ושמתי מתחת לראשי. לאחר רגעים מספר נרדמתי.

בבוקר טרם התבהר שמעתי געיות הבהמות התעוררתי. החלפתי את הכביסה המלוכלכת לנקיה... עזבתי את הגורן והתחלתי ללכת למעלה ביער אל הרי הבסקידים.

בלכתי עם שבילי היער, ראיתי מרחוק כמה בתים, שנראה בהם אור. הלכתי אל בית האחרון שעמד לחוד על גבעה ביער תוך צעידה בתוך שלג עמוק עד לברכיים, עד שהגעתי סוף־סוף, לבית זה. צלצלתי, וצעירונת פתחה לי את הדלת. היא התבוננה בי מכף רגלי עד קדקדי, ושאלה מי אני ומה רצוני? הסברתי לה שאני שבוי רוסי, נמלט מהמחנה, ובקשתי קצת להתחמם. היא הזמינה אותי לביתן, איפה שהאמא נמצאת עם ילד. בסוגרה את הדלת מאחוריה שאלה אותי הצעירה, אם לא ראה אותי מישבו כאשר צילצלתי בדלת. הגישה לי קפה חם וגם עוגה ואחר כך אמרה לי שאני יכול לשכב על הפעקעליק. אך בכל זאת חששתי מעט ושאלתיה איפה אביה טבעלה? היא ענתה שאביה עובד במכרות ובא הביתה כל יום ראשון, ובעלה נמצא בצבא הגרמני — ובלי להתחשב עם כל זה, שונאת היא את הגרמנים. בשיחה זו הסבירה, שאם אלך בכיוון יאבלונקוב, איתקל בוודאי בפרטיזנים, שמסוגלים לעצור אותי. הצביעה על אתר שכדאי לפסוח כי נמצאים שם שומרי גבול גרמניים.

כאשר נשכבתי על הפעקעליק הביאה לי עוד שתי שמיכות להתכסות בהן. כך נרדמתי עד לפנות ערב.

התעוררתי וירדתי מהפעקעליק ופניתי להמשיך ללכת הלאה. בעומדי ליד הדלת, נתתי לה להשמיע, שאני מחפש מקום לעבור את החורף ומוכן אני בתמורה לבצע כל סוגי עבודה. הבטיחה לשוחח בנידון עם אמא שלה, ואם היא תסכים, אוכל להישאר אצלם עד עבור

החורף. והוסיפה: "לאן תלך כעת תלין כאן — ואם ברצונך — תעזור לי לטחון קצת שעורה.

נכנסתי איתה לתוך התא לעזור לה בעבודה זו. לא היתה כאן רק בעיה לטחון את השעורה... כפי שאמרה לי. הצעירה השתוקקה לבעל... נשארתי ללון. היא לא נתנה לי בשום אופן לישון על הפעקעליק — הזמינה אותי למיטה...

בבוקר כאשר קמתי, שמעתי איך האמא רבה איתה, בדורשה שהיא "תגרש" אותי. אחרת, תודיע היא למשטרה. שמעתי זאת הודיתי עבור הכל ועזבתי את הבית. המשכתי ללכת הלאה, בכיוון להרי הבסקידים.

★ ★ ★

כעבור כמה שעות הליכה בנתיב יער מיוחד, פגשתי בשני איכרים, שהובילו עצים כרותים על המגלשות. עצרתי אותם, ושאלתי בדבר ליאבלונקוב.

אחד מהם השיב: "למה הנך נשרך בדרך זו ליאבלונקוב? אתה תיטבע עוד בדרך משלג עמוק". עניתי להם, שבגלל פחד שהגרמנים לא יתפסוני, נבצר ממני ללכת בכביש נורמלי.

"מי אתה בעצם, שהנך מפחד מפני הגרמנים? שאלני האיכר השני.

— סיפרתי להם אז, שאני שבוי רוסי ושברחתי מהמכרות.

— אם כך הוא הדבר — השמיע האיכר הראשון, לא נתעכב. אוכל רק לומר לך, כי עם הדרך בה הנך הולך, תיפול ישר לידיהם. אני שוב שאלתי אותם, איך מגיעים הנה גרמנים, להרי הבסקידים? תשובתם היתה, שלמעלה, על ההר, נמצאים שוטרי גבול גרמניים בין צ'כוסלובקיה ושלזיה. מזל גדול לך, שפגשת אותנו! — אמרו הם לי בשעה שנפרדנו —אנחנו, אף פגשנו שלושה גרמנים בדרך, שיצאו לצוד חזירי בר.

הבעתי תודתי הלבבית עבור הזהירות והאינפורמציה אשר רכשתי מהם, והמשכתי עם שביל צדדי בכיוון ליאבלונקוב.

הלכתי ופסעתי עד רדת הלילה. הגעתי למשטח דשא, עם עצים נמוכים. בחשכה שהפתיעה בצבץ ממרחק, אור אדום מבית כפרי, ואני כך המשכתי ללכת לפי כיוון האור —ופה קרה מה שהאיכרים אמרו לי מראש, בלי להכיר הסביבה — ובלכתי בתוך השלג אשר כיסה את הבקעה — שקעתי עם כל צעד קדימה עמוק יותר... ניסיתי אף לחזור אבל שקעתי עוד יותר...

אמנם זה לא קרה אצלי בפעם הראשונה, לשקוע בתוך בוץ ושלג — בכל זאת נבהלתי הפעם — ופחדתי הפעם חזק יותר מאשר במקרים הקודמים. הרהרתי, שלא אצא כבר מכאן חי... מסביב לי הכל כמדבר, בלי כל סימן חי. בלית ברירה, לאחר ויתור מן קריאות־עזרה ומאמצים כבירים שונים לצאת משקע זה בו אני נתון — הכנסתי מה שיותר את ראשי, בתוך הצוארון של מעילי, את הידיים עמוק יותר לתוך השרוולים וכך נעמדתי עד למחצית גופי בתוך השלג — ונרדמתי לגמרי...

באמצע הלילה העירה אותי סופה עזה. הייתי כבר, כמעט ער, לא הרגשתי מכפור את הידיים והרגלים. ירידת השלג של כל הלילה מחקה כל סימן של דרך והמראה של הסביבה. שוה התגבר בי הפחד ושוב התחלתי לקרוא לעזרה של הסביבה. שוב התגבר בי הפחד ושוב התחלתי לקרוא לעזרה בכל כוחי.

אלא רק בבוקר, כשניסיתי בקולי הצרוד להשמיע אודותי הרגיש בי זוג אחד דרך משקפת שהתגלשו בנארטים... בבואם קרוב אלי יותר, פנה הבחור לנערה: "ממרחק רב בטוח הייתי שאני רואה לפנינו חזיר בר"...

— על כך פנתה הנערה אלי: "היה לך מזל גדול, שלא ירה בכיוון אליך!..."

"מי אתה, ואיך אתה מגיע לכאן"? — פנה אלי הבחור.

סיפרתי לו את כל ההיסטוריה, אשר חזרתי עליה לא פעם ועל הסכנות בנדודי.

— איזה שוטה עוזב מחנה בחורף ויוצא לדרכים בקור, שלגים וסופות? — שאל הוא והוסיף יחד עם זה: "עכשיו קצת סבלנות, אחזור תיכף עם חבלים, ונוציאך. שניהם נעלמו... כמו במקרים קודמים, הרהרתי: "מי יודע אם הם אינם הולכים לקרוא לשוטרי־גבול גרמניים...".

— כעבור זמן קצר הופיעו שניהם עם חבלים וזרקו אלי קצה אחד, וציוונו לקשור עצמי הדוק היטב. כמו כן ציווה עלי לא לעמוד אלא לשכב על השלג — ייקל עליהם להוציאני.

עשיתי לפי הוראותיהם. הם הוציאוני לאתר איפה שהשלג מגיע רק עד לברך, ואז נאמר לי לקום, והתירוני מהחבלים. לא הרגשתי את הידיים והרגלים; בקיצור כנעט את כל גופי. משום־מה קבלתי כאבי בטן ופשוט לא יכולתי להתיישר. ואז נפלט מפי גמגום כזה אל הבחור הטוב והמטיב: "יתכן ומוטב היה, אילו לא היית מוציא אותי — והיית יורה בי..."

— רואה אתה, השיב הוא, מסתמא נידון אתה לחיים! — לו לא היינו פוגשים בך, היית כבר בעולם האמת. אבל אל תדאג, לאט לאט תחזור לכוחותיך ותמשיך לחיות. כעת תבוא איתנו הביתה, תתחמם, תאכל משהו ותוכל להמשיך לדרכך.

נכנסתי לביתו. אחרי שבתי כמה רגעים החלו בגדי לטפטף מחום, ונוצרה שלולית מים מסביבי. דווקא עכשיו, בתוך חמימות הבית, אחזה בי חיל ורעדה והרגשתי עצמי חולה ושבור. התקשיתי לאכול את הארוחה שהגישו לי, בגלל כאבי־שיניים חזקים. האמא של הבחור, חיממה לי סיר חלב ובכך החייתני, אותי ואת נפשי.

כעבור רבע שעה נכנס שגץ צעיר במדים גרמניים. האמא שלו, שמה־לב לתגובות פני המבטאות פחד מפתיע, הרגיעתני לאמור: "אל מורא ואל יירך לבבך, רק מדיו גרמניים הם — אבל לבו אינו עימם... הוא לובש אותם, כי נאלץ הוא". בעת שהיא הסבירה לי, הביט השגץ עלי בחיוך ובסוף פרץ בצחוק.

תיטיב לנוח כאן אצלנו זמן מסויים, אמר הבחור, אך לטובתך ולטובתנו, מוכרח אתה לצערנו להמשיך ללכת בדרכי נדודיך. היום באים חברים שלי אלי, ואף להם אין ביכולתי לגלות את הדבר. בוא אתי, ואראה לך את הדרך בה תלך שלא יקרה לך חיו שוב משהו דומה. לקח על עצמו מעיל רגיל, ליוה הוא אותי כברת שטח, והסביר לי היטב איך ודרך איזו חורשה צריך אני לעבור.

— נפרדנו.

שוב נשארתי תחת צבא־השמים, וביום קור וכפור, נדדתי עד ליל מאוחר. בדרך הגעתי לערמת שחת (מזון שהוכן לחורף עבור הצבאים שנמצאו בסביבה), נזחלתי לתוכה ונרדמתי.

לאור הבוקר, קמתי מחדש עם כאבי בטן. הרגשתי שיש לי חום. באין ברירה המשכתי כחולני ללכת, לחפש בית איפה שאוכל להשיג אוכל חם. לתוך בתי הכפר, שעל ההרים פחדתי להיכנס. לכן חיפשתי רק בית צדדי, המרוחק מהאוכלוסיה. סוף כל סוף אחרי מחצית היום השניה, בלכתי עם נתיב הררי ושלגי הגעתי לבית כזה. קרוב לבית ראיתי לפני איך הררי נושא עצים חטובים על ידיו. שאלתיו אם אפשר להיכנס פנימה להתחמם וכן אם אין בסביבה גרמנים. לשאלתו מי אני? עניתי: שבוי רוסי. ביקש לחכות רגע בחוץ והכניס קודם את העצים. לאחר כמה רגעים יצא והזמינני להיכנס והוסיף: "תוכל גם ללון הלילה אצלי".

כשנכנסתי פנימה שאל הוא איך קוראים לי. השיבותי כי שמי גניאדי. על כך השיב הוא לי: "אצלי תיקרא געניעק ושם משפחתי — הציג עצמו לפני — הוא קאנטאס. אח"כ הציג אותי לפני שלוש אחיותיו המבוגרות. בראותן כי רועד אני כל הזמן מקור, כיבדוני עם תה ודובדבנים ועת אני שתיתי, שאלו נכונה, איך אני מגיע לכאן.

סיפרתי להם הכל בפרטי הפרטים ובריחתי מהמכרות. אבל הס מלהזכיר שיהודי אני...

אחרי האוכל, הובילו אותי לחדר־עליה, בו עמדה מיטה, ותנור תכתי. הסיקו את התנור והביאו כמה שמיכות חמות ונפרדו ב״לילה טוב״. כך ישנתי הלילה הזה.

למחרת, השכם בבוקר, בא איכר צעיר, שהיה אגב מורה בבית־ספר כפרי, להיודע מה שלומי ואיך אני מרגיש. הוא נתן אז הוראה לאחותו הצעירה, שתביא לי רפואה מטשעשין.

בשובכי כמה ימים במיטה — חזרתי לאט לכוחותי, ונכון הייתי אף לעזור בעבודות שונות של ביתם.

ביום, כל זמן שהיה בהיר הייתי מחופש כאשה. עבודתי היתה ניסור עצים ביער, לייצר נעליים הרריות ״קירצעס״, אריגות וסריקות צמר ועבודות שונות אחרות.

אצל אותה משפחת קאנטאס, באומיסקא ליד טשעשין, בתוך הרי הבסקידים, בילתי 10 שבועות אחר ימי־הכפור הגדולים.

כאשר אמרתי להם באיזה יום מסוים, אני רוצה להצטרף אל הפרטיזנים במאבק נגד הגרמנים, ניסו הם לייעץ לי, לא לעשות צעד זה, ואף הציעו לי להישאר אצלם עד לאחר גמר המלחמה. כמו כן הוצע לי שאתחתן עם האחות הצעירה ביותר, שהיתה כבר בת 30 ואני סך־הכל בן 19... אך אני חזרתי על שלי, כי אני מצטרף אל הפרטיזנים.

לילה לפני עזבי, אפו וצלו כדי להכין עבורי צדה לדרך. גם מפה קטנה העניקו לי, לקבל מידע, איך ולאן עלי לשים פעמי בהליכה כזו ונתנו לי גם מעדר, שיחשבו שיוצא אני לעבודה...

למחרת, אחרי היפרדי משלוש האחיות המבוגרות הבכניות ולהודות להן מעומק לבי על טוב לבן שעשו למעני — ליווה אותי האיכר הצעיר אחיהן של האחיות הנ״ל, עד ליאבלונקוב, קרוב לטשעשין. שם נפרדנו בלבביות ובלחיצות יד ובתקה להיפגש עוד בחיים... נפרדנו.

יצאתי לדרך עם היערות בכיוון מזרח לזשיויעץ ולפסוח על העיר. אחרי חיים אנושיים ונורמליים במשך ששה שבועות אצל משפחת קאנטאס באומיסקא, עברו עלי הימים הראשונים, בנדודי כעת, קשים מדי. ביום הרביעי הגעתי לכפר ילשנא שם התגוררו הרבה בוקאוינים פאלקס־דויטשע. אכן, גוראלים פולנים מהסביבה הזהירו אותי בדרך, שאשתדל לפסוח, על כפר יעלעשנא — כי אם אלה הפאלקס־דויטשא תופשים שבוי רוסי, חותכים הם אותו חי לנתחים. שמעתי לעצתם ונטיתי לדרך צדדית ופסחתי על יעלעשנא. באמצע הדרך החלטתי לנוח ולחכות עד שיחשיך. ומרוב עייפות נרדמתי במקום.

כשהתעוררתי, היה כבר הערב עם הלילה מאחור, ואתא בוקר ופניתי לדרך המיועדת, אלא במקום ללכת, רצתי כדי לחמם בצורה זו את פרקי הקפואות לאחר הלילה. בריצה כזו רצתי בנתיב יער מעובה המוביל לגבול הסלובאקי. בנתיב זה פגשתי איכרית, שליקטה ענפים יבשים מהעצים. העמדתי אותה ושאלתיה איפה אני נמצא? היא השיבה שאלך הלאה ואראה בית בו נמצאים שני גברים, והם יאמרו לי איפה אני נמצא ולאן עלי ללכת. כן הוסיפה, שמפחדת לדבר אתי, כי הגרמנים הרגו את בעלה, שהיה שומר יער. הם חשדו בו שהוא בקשרים עם הפרטיזנים. לפני לכתה ממני הזהירה אותי והצביעה עם אצבעה על ההר: ״שים־לב, כי למעלה נמצא משרד מכס גבולי הגרמני!״

התרחקתי עד שהגעתי לבית שתיארה האיכרית. לפני השער עמד שגץ צעיר וחטב עצים. פניתי אליו בשאלה: איפה אני נמצא? השיב לי בשאלה: ״מי אתה״? שמע, שאני שבוי רוסי, אמר: ״הייתי מכניס אותך בחפץ־לב לאכול משהו, אלא חושש אני שאחי יבוא והוא פאלקס־דויטש — הנה הוא בא! — הראה הוא עליו די מרחוק — שמע לי, תסתלק מהר מכאן״!

התרחקתי בקושי 50 מטר, שמעתי צעקה מאחורי: ״האלא! האלט! לא הסתובבתי, כי־אם המשכתי ללכת. אז התחיל לרוץ אחרי, וקרוב אלי מאוד שאל הוא: ״מי אתה בעצם ומה מעשיך כאן״? עניתי לו שאני שבוי רוסי. ברגש בינוני זה במעיל ציוילי עם צלב קרס

שחור על שרוולו ובמגבעתון עם נוצה, וכן בסמלים שונים ציוה עלי להתקדם לפניו והוסיף: "אנו נוסעים ברכבת לסוכא כי מסביב שטוף כל השטח במים ואחרת אי אפשר להגיע לשם". עניתי: לא אסע אתו לאף מקום, אני לבד אמצא לי כבר את הדרך. הוא לא עזב אותי. להיפך תפש אותי בשרוולי. השתחררתי מידיו והתחלתי להיאבק אתו. אז היכני במקלו על הכתף. ראיתי שזה לא עסק, זרקתי מזוודתי עם המזון, שקיבלתי ממשפחת קאנטאס באומיסקא וכיבדתיהו עם החוד של המעדר על ראשו. זעקת־פרא צרח ונפל ארצה... ואני רצתי בנשימה אחת ליעלעשנא. הגעתי לנהר סאלא, קטן וסוער — ניסיתי במקום אחד לעבור ולא נצלחתי. פניתי אל מקום אחר הפילוני המים והתחלתי לשקוע. נאלצתי לזרוק כל מה שאתי ואחרי עמל רב ובליעת מים הצלתי את נפשי...

מצבי היה רציני. מצד אחד נרטבתי כולי. מצד שני אחז אותי הפחד שמא כמענה לקריאות־עזרה של הפאלקס־דויטש לא ישיגוני כאן לאחר המירדף ויתפשוני...

* * *

לא רחוק מהמקום, נראה היה מחסן מכלונסאות, בו היו חולבים הכבשים בקיץ. נכנסתי לשם וסחטתי היטב את הכביסה ואת בגדי מהמים, וחשבתי להסתתר שם עד לפנות ערב ובלילה לצאת לדרך בכיוון למזרח, מה שיותר קרוב למקום הולדתי, איפה יעלה לי בנקל יותר להסתדר. הרהרתי על מחבוא. (גם מוכנית נדודי השתנתה בכל פעם ותלויה היתה במצב רוחי).

עמדתי כך שעתיים עד שלוש שעות ערום לגמרי בתוך מחסן זה ומחכה לייבוש, שמעתי לפתע יריות. הצצתי דרך הסדקים וראיתי במרחק של 200 מ' הולכים 3 אזרחים עם רובים וכ־50 מ' פוסע אחריהם הרביעי, שנתן סימנים ביד לשלושתם שלא רואה אף אחד. אבל אחרי הציוילים, נראו כמה גברים במדים גרמניים ואחד עם מכונת יירייה. בראותי זאת הרגשתי עצמי אבוד... כי לצאת מהמחסן הנ"ל, בלי תשומת־לב בלתי אפשרי היה. לבשתי בורגע את הכביסה ובגדי, שטרם יבשו, ובנשימה עצורה נתחבתי מאחורי דלת כניסה הפתוחה...

שמעתי שמתקרבות צעידות של רבים בכיוון למחסן... אחד מהם אף נכנס פנימה, ובשעת כניסתו תחב את הדלת יותר אל הפינה איפה שעמדתי. ארך זאת אמנם רגעים מספר, אך עבורי לנצח... הוא יצא. לאזני נשמעה תשובתו אליהם: "היער איזניעמאנד דא" (פה אין אף אחד) והלכו להם.

נשמתי לרווחה ונראיתי בעיני כמוצל. נשארתי במחסן עד לפנות ערב. משם יצאתי עם חשכה, ולאחר חצי ק"מ הליכה, הגעתי לגשר שעובר את הנהר סאלא בו נזדקקתי כ"כ בבוקר. בעלותי על הגשר, סיבבתי סתם את ראשי אחורה, וראיתי שני חיילים גרמניים עם רובים בידם שהיו תחובים מתחת לעצים וארבו אחרי צעידותי. ביעף עברתי את הגשר כדי להשיג צד שני של הנהר. הם התחילו לירות מעלי כדי 'לחתוך' לי את הדרך אך לא נאבדו עשתונותי. רצתי ריצה זיגזגית, נפלתי כאילו על הארץ וחיש קמתי. בסוף הצלחתי להימלט וחמקתי ישר לתוך החורשה.

לאחר שהחשיך, יצאתי לכביש הראשי וראיתי אור מרחוק, מבית על ההר ביער, הלכתי לכיוונו. נראה היה שלא צריך להיות מרחק רב אל הבית. אבל כשהתחלתי ללכת, המשכתי כך שלוש שעות עד שהגעתי למקום ממנו בצבץ האור. בבואי ממש אל הבית, דפקתי כמה פעמים בדלת, אבל אף אחד לא ענה לי. הלכתי הלאה 3 ק"מ והגעתי למשטח דשא ביער, איפה היה המשק של שומר היער.

משק ביתו היה בעיני להיות של אדם אמיד. נרתעתי משום מה לדפוק בדלת, אלא שוב המשכתי הלאה, כדי לצאת מן היער. בהימצאי בסוף היער, ראיתי בדון. דפקתי בדלת,

ונכנסתי פנימה. הבדון היה דל, קרוע ובלוע. במחציתו של הבדון נמצאו האיכר ורעייתו עם הילד, ובמחציתו השניה, פרה ועזה.

לכבודי הסיקו כדי שאוכל לייבש את בגדי הרטובים. כן קבלתי לאכול ולשתות. עם לינה פחדו מאוד לבוא לקראתי... קבלתי מהם חלב חם לתוך בקבוש־שדה, הודיתי להם עבור כל זה ועזבתי את הבדון. אבל בחוץ צברתי ערימות עלים, קרוב אל הבית, התחגרתי בהם וככה קפלתי את גופי בשלוש ונרדמתי.

בבוקר עם שחר, המשכתי רק לכיוון מזרח ועברתי: סוכא מאקאב, ראפקא, טרעמבאק, לימאנאון, גארליצע וביעדזש. למקום אחרון זה, הגעתי ביום ראשון אחרי שמונה ימים של נדודים בלתי פוסקים.

כאן הרשיתי לי לצלצל לבית אחד, להיוודע איך עוברים את מי ראפא. שם נתנו לי לאכול ארוחה שלימה ולנוח שעתיים ולבסוף הודיעו לי, שלא אוכל להתרחק הרבה בסביבה זאת כי נמצאים פה הרבה פרטיזנים ביערות... הם הצביעו על נתיבה ארוכה המובילה למקום, ממנו אפשר לעבור את מי ראפא.

הלכתי לפי ההוראות בדרך הסלולה. הגעתי לפני המים, שלתי נעלי מעל רגלי ושמתי על כתפי והתחלתי לעבור לאט כבודק את התהום. הרגשתי שקיימות אבנים מחודדות. יצאתי מהמים ונעלתי את הנעליים בחזרה ושוב נכנסתי לתוך המים. לפי שמסרו לי האנשים, היו צריכים המים להגיע לעומק עד לברכי במקום ההוא. והנה אני נמצא בתוך המים המגיעים למעלה משכמי. היות ואינני שחיין טוב במיוחד, חששתי שאני נטבע. לאושרי, המים הקרובים יותר לצד השני, נעשו נמוכים ושטוחים. וכך עלה בידי לצאת סוף־כל־סוף מהמים. הורדתי את הנעליים, פשטתי את בגדי והכביסה, ותליתי כל דבר לחוד על הכלונסאות. ישבתי כך ערום ועריה, הופיע לפתע שגץ צעיר ושאל אותי באוקראינית, מי אני ולאן אני פונה ומה אני עושה כאן.

עניתי לו כמו לכולם ובעצם הכל סיפרתי כרגיל: שבוי רוסי וברחתי מהמכרות. השגץ הביט שוב בעיני ושאל שוב: "ענה לי, רצונך להצטרף לפלוגה?"

על שאלתי, מי היא הפלוגה? השיב בקיצור נמרץ: "אל הפרטיזנים".

עניתי שאני מסכים ולאחר זאת הצטערתי על קלות־דעתי כי ליבי לא נרגע ולא הייתי בטוח אם איננו חושב למסור אותי לידי הגרמנים...

הלכתי אתו בערך 200 מ' בכיוון אל היערות הגדולים... הוא נעצר לרגע ליד מחסן קטן, ואמר שחוזר תיכף והמשיך.

עברו חצי שעה, ושעה, ואינני רואה אף אחד... החלטתי משום כך לצאת לדרך הלאה. צעדתי צעדים הראשונים, הפתיע אותי גשם זלעפות. באין ברירה חזרתי בי ואמרתי אחכה עד לאחר הגשם. רק החלטתי על כך וראיתי איך רצים כמה גברים גלויי־ראש ובמדים צבאיים — אלי. הם נעמדו גם־כן ליד המחסן, פתחוהו וקראו לי פנימה.

בפנים פנו אלי בגרמנית, ואחד מהם, שאל אותי באוקראינית אם אני מבין גרמנית. עניתי — לא. שאלו: אם רעב אני ועל אישורי שכן, הביאו לי לחם עם שפעק (חזיר) ועון "סאמאגאנקע" (יי"ש ביתי).

אכלנו, חיכו הם להפסקת הגשם ויצאו אתי בחושך לדרך, ובכיוון ליער הקרוב דרך נתיב בוצי.

היינו כבר על ההר האירו האנשים שהלכו אתי עם פנסי־כיס את הדרך, להיווכח אם לא הלך משהו, בזמן קצר זה, שלא בנוכחותם, באותה נתיבה.

הגענו לאמצע היער שמונח היה על ההר שם היו חברים אחרים שלהם. הם נעמדו והמפקד העמיד קבוצות לצדדים שונים. אחרי רגע ארוך ניגש הוא אלי ובחרון אף שאל אותי: "נו אמור, מה איתך"?

רואה אתה, עניתי, קר לי, רועד אני כמו, מקדחת. כל גופי רטוב ממש

"כל עצמותי תאמרנה" ממעבר אל הראפא..

המפקד שלהם קרא אז לסגנו, ושאל אותו מה לעשות איתי?

רואה אתה שזורק אתו מקור, השיב סגנו, צריך להכניס אותו לחדר חם ולהתייבש ולחזור אל עצמו. רק אז יוכל להיות אתנו יחד.

צדקת! — השיב המפקד — אבל אין מסביבנו חדרים חמים. בסוף פנה הוא אלי ואמר:

שמע מה שאגיד לך. אתה תיכנס בינתיים יותר עמוק לתוך היער. שם יכינו לך מספיק עצים, כך שתוכל להתחמם, להתייבש עד למחרת בערב. תברח, אז אתה לא משלנו. והיה אם לא תברח, נשאר אתה אחד משלנו.

כל הלילה ייבשתי וחיממתי עצמי ליד המדורה ולמחרת השכם בבוקר, החילותי לצלות תפודים שהיו לי בתוך התיק. שכבתי כך ביער עד שקיעת החמה. בראותי שאף אחד מהחברי"ה אינם מראים את עצמם, נהייתי לא שקט והכלתי לישון במחשבה, למחרת השכם בבוקר, אצא הלאה לדרכי. שכבתי ככה שעה ללא יכולת לנום. בתנומה הראשונה, כמו בתוך שינה, שמעתי מישהו מתקרב אלי ובמרץ קרא:

"ווסטאווויי! "ווסטאווויי!" (קום! קום!)

פתחתי את עיני וראיתי לפני את המפקד.

קמתי ורציתי לשאול מדוע לא בא אף אחד עד כה. אך הוא לא נתן לי להגיע אל הדיבור ורק במרץ קרא — בוא!...

בלכתו אתי בדרך, שאל הוא האם אני רעב. בשומעו כן, הוציא הוא מהמזוודה חצי לחם חי וחם, עם בקבוק חלב. כך המשכנו כ־50 מ' ציוה לי לשבת. באותו רגע נראו כמה אנשים מצויידים דרך ענפים סמיכים וכאשר היו קרובים יותר לנו, שאל אותי המפקד בקול רם בנוכחותם:

תאמר לי, מי שלח אותך לכאן? תאמר שהגרמנים שלחו אותך, תישאר בחיים, כי גם אנחנו גרמנים. לא נשלחת על־ידי הגרמנים, תירָה.

מבולבל לגמרי מפניה פתאומית זו הסוויתי חרדתי הפנימית והשיבותי:

אותי לא שלח אף אחד אליכם. אדם שלכם עצר אותי עת עברתי את הנהר ראפא, ועל פנייתו אלי, אם הייתי מסכים, להצטרף לפלוגת פרטיזנים, עניתי כן.

אתה משקר! — הכריז המפקד. ראינו אותך אתמול בדולקא ברכבת!

אני שבוי בורח מהמכרות ונמנע לפגוש גרמנים — עניתי רגוע. קמתי ואמרתי להם: תנו לי מנוחה... ופניתי כאילו ללכת. אבל כמה מהם התנפלו עלי להכותני. החזרתי להם עם מכות אמיצות... לסוף ניצחו הם אותי. קשרו לי את הידיים והעיניים ונתנו לי שתי דקות לספר את האמת אודות בואי לכאן, והיה אם לא ירו בי.

הרגשתי, שרצונם להשיג אצלי היאמתי בתחבולותיהם... וראיתי עצמי ביניהם כאבוד. עיני קשורות ותרגילי חיזור ברובה, שמעתי היטב...

ככה החזיקו אותי כמה רגעים ולבסוף נאמר לי כך, שהם מאריכים לי את הזמן לעוד שתי דקות וזוהי ההזדמנות האחרונה להרהר ולומר את האמת, ויותר לא ישחקו אתי...

הרשו לי לומר לכם כמה מלים — פניתי אליהם: אם תירו בי, תדעו שלא יריתם במרגל גרמני — כי אם — יהודי, אשר הגרמנים רוצים לכלותו. ביקשתי מכם בלבד לרשום לכם שמי ושם משפחתי, גילי ומקום הולדתי, כדי שיוודעו פעם, איך כילוני מהעולם.

— יהודי אתה באמת?! — שמעתי את הביטוי מהמפקד.

— כשאמרתי זאת — התיר את עיני, ותחב לי סיגריה לפה.

חשבתי, אולי אתם באמת גרמנים ושערתי לי, בתור כאלה ירביצו לי לכל היותר מכות אכזריות ויחזירו אותי למחנה אך לו הייתי אומר ישר שאני יהודי, ולו הייתם באמת גרמנים: לא הייתי כבר חי ולא היה זכר ממני...

הוא ביקש לשמוע מפי את המילה "קוקורוזא"... (רצה בכך לוודא איך כיהודי מבטא אני את ה'רישי'. לאחר ששמע, פקד להתיר את ידי ונתן לי לאכול לחם עם חמאה וכו'.

סיימתי לאכול, נשאלתי אם רצוני להשאר איתם. הייתי נפעם מהנ"ל, שעניתי רצוני להמשיך בדרכי והם הרשו לי.

התחלתי ללכת כמקודם דרך שדות ויערות בכיוון למזרח, כדי להגיע לשליבאדניא, סביבות עיר מולדתי דובייצקו, מקום בו חפשוני אשתקד, בסוף חודשי שנת 1943.

הפעם הייתי זהיר יותר, מאשר לפני שנה. ביום הראיתי את עצמי מעט מאד בין האיכרים ואף לא ביקשתי מהם עבודה. חייתי מגניבת השדה, ואם טיילה לה תרנגולת, בלי שימת עין, "חיסלתיה"...

הסתובבתי ימים רבים. ללון או בגשם מצאתי לי מחסה באחד הבונקרים, אשר הגרמנים הכינו לעצמם מעל נהר הסאן במקרה ונסוגים.

ביום מסויים, העיר אותי לפתע חייל מהוורמאכט בצעקה: "מה, אתה ישן עוד, צא לעבודה!".

הסתבר, שבבונקרים אלה התאכסנו פועלים שעבדו שם ליד השוחות בהקמת בונקרים חדשים. בלית־ברירה עבדתי יום זה ועבורו קבלתי קצת מרק ופרוסת לחם. לפנות ערב, נעלמתי...

אחרי משוט בסביבה ומתהלך בה עשרה ימים, בחושבי כי הגרמנים אשר טיפלו במצודות הלכו כבר לדרכם, חזרתי שוב למקום ההוא, לשטח של הכפר ויטניסקא ניענאדאווסקע.

בשבת לפנות ערב באתי לבית נוצרי, שהכרתי את בנו אשתקד, תפש אותי השגץ ואמר "גענעיק, אלינו — אַל תיכנס!... בפנים נמצאים שני גרמנים, שבאו לאחותי קזיא! בוא!, פנה הוא אלי — ונכנס אתי לגורן ועל המיפתן הלחיש לי לאזני: "יש לי משהו בשַק, שרק לך אגלה"... אחרי רשרוש מעט בפינה, הוציא משם אקדח ארוך, שהיה מרוח חזק בשמן. עיינתי היטב בכלי ונוכחתי לדעת, שזהו אוטומאט קאמסאמאלסקי, תוצר של שנת 1943.

השגץ הציע לי, היות ובשליבאדניא יתקיים הערב בילוי, בו ישתתפו כמה גרמנים, נעשה שנינו יחד התנפלות עליהם ולחַסלם. לנקום נקמה בגרמנים מוכן הייתי הרי תמיד, לכן הסכמתי תיכף להצעתו.

★ ★ ★

אחרי שתיית "הבימבר" שכיבדני, זזנו שנינו בערך בשעה 11 בלילה אל המקום, בו התקיימה המסיבה עם הבילוי. כשהגענו אל הדלת אחז את השגץ עם האוטומאט לפתע, אימה ופחד. לקחתי אני מידו את הכלי, פתחתי את הדלת ועם קול מרעיש פקדתי על זוגות הרקדנים להשתטח על הארץ!. ארבעה הגרמנים, שנמצאו שם ורוביהם עמדו בפינת החדר, ציוויתי לשכב לחוד ולהושיט לפניהם את ידיהם. עת נתתי הפקודה, הוציא השגץ את רוביהם החוצה. הגרמנים התחננו לפני להשאירם בחיים, מה חטאם ומה פשעם ורק ה"פירר"... (כוונתם למנהיג היטלר) — אז לא הייתי מוכן להיכנס איתם בחקירה "מי האשם העיקרי" ועם שתי סטירות השתקתי אותם...

בבית זה קמה מהומה לא משוערת. נוצרים שהכירוני בגלל שוטטותי בסביבה אשתקד השמיעו: "ראו נא חבר'ה זהו אותו גענעיק!!!...

השגץ שעזר לי בביצוע העבודה, למרות שפניו מוסווות היו שלא יכירוהו חלילה, פחד הוא נורא ורעד כולו...

את האוטומט לקחתי עבורי וארבעה הרובים הסתרנו ביער ולאחר מכן התרחקתי כ־12 ק"מ מהמקום, ישר לשליויצא. שם התחבאתי כמה ימים אצל איכר מוכר, יוזף כענטשי.

כפי שנודע לי אח״כ, עשו הגרמנים למחרת סדר, במקום ההוא שחוסלו הארבעה מהבילוי, לפי שיטותיהם...

ביום מסויים הגעתי לפנות ערב להואט יאוורניצקא. נכנסתי לאיכר מוכר לי מזמן. הוא הציע לי, שאלך אתו ליער לעזור לו לגנוב עצים. חזרנו משם מוצלחים, ישבנו לאכול בנחת. בחוץ נשמעו בבת־אחת נביחות כלבו. ״הולך מישהו״, השמיעה האיכרית כמדברת אל עצמה. אפשרי, כי אלה שני הרוסים והמבקרים כאן לעתים קרובות, השיב האיכר.

טרם שהתבוננתי, נפתחה הדלת במרץ, ועל הסף נראו שני הרוסים הצעירים ואוטומטים בידיהם והכריזו ברוסית: ״ידיים למעלה!״ אחד מהם שאל אותי אם יש אתי רובה. עניתי: לא. (האוטומט נתחב איפה שהוא בחוץ). זהו זה, עליו ספרתי לכם, הסביר להם האיכר. שני הצעירים הושיטו לי את ידם והציגו עצמם לפני כי הם פרטיזנים. הצעתי להם כי רצוני להצטרף לפלוגתם. הם ענו לי שהמפקד יודע כבר אודותי. אם כך הוא הדבר הייתי רוצה להפגש עם המפקד, הצעתי להם. הם הבטיחו לטפל ולמחרת לפנות ערב, נפגשתי איתו בבית זה.

לפי מראה פניו חשבתי שהוא יהודי. עיניים שחורות מעמיקות עם אף כפוף במקצת, העידו שהוא שֶׁמי. קשה היה לי להתאפק ושאלתיו. הוא השיב שאיננו יהודי ושאל:

ענה לי, אתה הוא אותו געניעק, שביצע פעולה כזאת בכפר שליבאדניא?

כן, אני האיש! עניתי במרץ למפקד בדרגת קפיטן.

בעניין מה בקשת להפגש איתי? נשאלה שאלתו השניה.

רצוני להצטרף לפלוגה פרטיזנית שלכם.

זה יקח עוד קצת זמן! אנו מחכים לנשק ורובים, ואת זה נשיג בימים הקרובים, הצהיר.

אם זוהי הבעיה, יש ונמצא אצל איכרי הסביבה רובים.

איך זה אפשרי! הכריז המפקד נפעם ונבהל.

על כך אגיד, שאף ברשותי נמצא אוטומאט מציוד שלכם, ולפי שמסר לי בחור צעיר, צברו איכרי שליבאדניא טראנספורט־רובים אשר בלֵיל מסויים נזרק מהאוירון מאחורי הכפר. האיש שמסר לי אינפורמציה זו נקרא מיכאל, הוא אשר עזר לי במצבע שליבאדניא.

הקפיטן קרא לשני הפרטיזנים, אשר במשך כל הזמן עמדו להם מרחוק, ואמר להם:

נו חבריא! אנו הולכים לקבל את המטען שנזרק עבורנו, לפני זמן מסויים.

בשעה שמונה בערב יצאנו קבוצה של ארבעה איש לחפש את המטען שנזרק מהאוירון עבור הפרטיזנים ונפל בטעות לידי האיכרים. כפי שמסר לי מאוחר יותא הקפיטן, נזרק אז ראדיסט סובייטי שפגעו בו הגרמנים באויר, עת הורד כפאראשוט מאחורי דובייצקו.

לאיכר הראשון מיכאל דאראש, אליו נכנסנו לפי הוראת חברי מיכאל, הכחיש הוא הראשון שלקח מהמטען הנ״ל שנזרק. הקפיטן בשם ביעלאווסקי, מורה מרוסיה הלבנה, שיצא איתנו, שאל אז אותי:

גענאדי, אולי טעית?

לי אין טעות, קפיטן. תיכף תראה, שאצלי יאמר האמת. הבט, פניתי אל האיכר, אנו לא נשחק איתך, או הינך מוסר מה שלקחת מהמטען, או שנורֶה בך!

יכול אתה לירות בי, אינני יודע מאומה! — טען האיכר.

אם כך הוא הדבר, נבדוק את הדירה ומסביב לביתך, אמרתי. נמצא משהו מהמטען, נורֶה בכולכם והבית יוּצַת באש.

אשתו של האיכר ראתה שאני מכוון אליו את האוטומט, פרצה היא ביללה שלא אעשה לו כלום, היא עצמה תראה איפה טמון הכל מה שהילדים הביאו מהשדה... ישר יצאנו איתה החוצה, והצביעה על ערימת שחת...

הוצאנו משם תוצרת מזון שונים, רובים ונשק. בזמן החיפוש בשחת, עמד האיכר ורעד

מפחד, שלא יירו בו עכשיו, בגלל שרימה אותם. אך הם הסתפקו בכמה סטירות לחי חזקות והוא כבר הצביע על יתר הציוד מהמטען הנמצא אצל אי־אלה איכרי הכפר. כמובן הם טענו, שבעצמם חשבו לבוא בקשר עם הפרטיזנים והכל למסור להם.

אחרי קבלת המזון, רובים ונשק, חזרנו לנקודתנו ביער. פתחנו קופסאות שימורים וכמה בקבוקונים "מוסקובסקאַיאַ" — ו"עשינו חיים".

באמצע הזלילה וסביאה שמתי־לב על כמה גברים מהקבוצה שמסתודדים ובשעת מעשה מביטים עלי. קראתי לקפיטן הצידה ושאלתיו לפשר המעשה.

שמע, אמר הקפיטן, אחדים מהם אומרים כי הינך דומה לאנגלי, ויש הסוברים, לגרמני... ותבין, הוסיף הוא, במלחמה חייבים להיות זהירים עם כל בן־אדם בלתי־מוכר...

על כך עניתי לו:

אוכל לומר לך קפיטן רק... שאינני אנגלי ולא גרמני, ואף לא רוסי, עִברִי אָנוֹכִי, יהודי שנולד והתגורר, לא רחוק מכאן. אני מדובייצקו, בה חייתי עם הורי עד שהגרמנים נכנסו לעירנו. אוכל אף לספק לכם נוצרים מהסביבה, שיעידו שמכירים אותי בתור שכזה.

ככה... הגיב, אתה נשאר אתנו! וכל שאלה מיותרת היא.

פלוגת פרטיזנים־פאראשוטים זו שהורדה ביערות, מסביב דובייצקו בסה"כ 11 איש. מהם — 9 גברים ושתי נערות ראדיסטיות. פלוגה קטנה זו נקראה "ארלי פאוולאוא" על־שם פולקאניק פאוולאוו. תפקיד הפלוגה היה ריגול וסבוטאז'. היה להם מספר גדול של עוזרים בין האוכלוסיה הכפרית וכן אם היה צורך, שילמו הם בדולרים עבור אינפורמציה חשובה.

בחודשים הראשונים, היה תפקידי בתוך פלוגה זו קשה, אבל מלאתיו בהתמסרות גדולה, לרגל רצוני הכביר לנקום, מה שיותר בגרמנים. לקפיטן ביעלאוסקי, בידעו היטב תשוקתי בלקיחת נקמה בתור יהודי בגרמנים, היה לו אמון רב אלי, וכאשר לא היה משהו בטוח במבצע או אינפורמציה, היה הוא לעתים קרובות מתייעץ איתי.

* * *

באוגוסט 1944, התאזרו חזק הגרמנים בצד השני של נהר הסאן. הם ציפו לקידמה רוסית ממזרח למערב. מפקדה ראשית, של מחנה חזית אוקראינית הראשונה באה במגע עם פלוגתנו ומסרה, היות והגרמנים התבצרו מעל נהר הסאן בארטילריה כבדה מסביב ההרים, וצבא חזית אוקראיני מתכונן להתקיף פוזיציות גרמניות לידג הסאן, תפקידנו הוא, להגביר פעולות חבלה. באותו יום שנמסרה לנו פקודת הגנרלשטאב, התחלנו לבצע ביתר תוקף מבצעי סאבוטאז' גדולים.

פלוגתנו חדרה ליארוסלאב ופיצצה תחנת־רכבת המקומית, ושורה של טנקים ותותחים, שעמדו שם להישלח לחזית. לאחר מבצע כזה נכנסו בגרמנים לקרב עמנו, שארך כמה שעות. אנו הצלחנו להימלט משם עם שלושה פצועים קלים בלבד.

ביום מסויים, אחרי ההתנקשות עם הגרמנים, בתחנת־רכבת היארוסלאבית, בא במגע עם פלוגתנו בגלל כסף, המשגיח הראשי של תחנת־רכבת למשא, פאלקס־דויטש, ומסר ידיעה סודית, כי ביום זה וזה בשעה זו, יעברו דרך ראדימנא טורי צבא ורובים. והזהיר כי פסי הרכבת של התחנה, שמורה היטב ע"י אנשי המשמר. לכן הגענו בליל של אותו יום הנקבע, אל גשר הברזל דרכו צריך היה לעבור העשאלון. ברגע האחרון, כאשר שני אנשים שלנו נמצאו עם חומר נפץ כ־50 מ' מהגשר, נהדפה בשגגה אבן ע"י אחד מאתנו, ומהדיפה זו, נתגלגלה מטה מההר בחבטה וזה גרם לשימת־לב של שומר גשר הגרמני, אשרירה סתם ללא מטרה. כמענה־חד, ירו גם הגרמנים מהצד השני של הגשר.

אנחנו פתחנו אש על השומר, שנפל בו במקום. החבלנים הצליחו להניח את המוקשים.

אחרי קרב קשה נוספו כוחות של גרמנים שהוזעקו ורצו להקיף אותנו — עלה בידינו תודות לחשכת הלילה לצאת משדה הקרב ללא פצועים.

חזרנו ליער ראטשיני אל נקודתנו עייפים מאוד, ונפלה עלינו תרדמה.

ברגע מסוים האזין שומר־הלילה שלנו, איך הגרמנים אשר רצו לעלות על עקבותינו פתחו בטעות בירי על יער שליויצי. הוא העיר את כולנו והמפקד פקד להיות מוכנים. אלא, עברנו רק באי־שינה וחרדת־שוא.

אחרי המיבצע המוצלח, קיבלתי כמה ימים חופשה. היינו, לא השתתפתי בביצועים. בימי החופשה, יצא לי לספר למפקד באחד השיחות, שלא רחוק מכאן, בשליבאדניא, נמצא אחד בשם יערימא שהלשין עלי אשתקד לגרמנים והם שלחוני בתור שבוי רוסי לעבוד במכרות. לאחר שסיפרתי ביקשתיו לאפשר לי לנקום ביערימא.

המפקד הקשיב בעיון ואמר, שאוכל לעשות זאת בעוד כמה ימים, כשהפלוגה תעבור לנקודה מרוחקת יותר.

ביום ראשון שמשי כאשר נמצאנו כבר בנקודה חדשה, נתן לי המפקד לעזרה ארבעה גברים, כדי למלא חפצי ולנקום ביערימא. נכנסנו ברכיבה לשליבאדניא, כפר שאורכו 8 ק״מ. עת נכנסנו לשם נמצאו הגרמנים בצד השני של הכפר. (זאת נודע מאיש מבימן שלנו שהודיע לנו).

הביקור הראשון נערך אצל המוכתר הפולני. (הכפר מאוכלס מאוקראינים ופולנים ולכן יש שני מוכתרים). הוא קיבל אותנו יפה מאוד, אבל חרד שמא מישבו מהשכנים ראה אותנו נכנסים אליו. לכן גם היה זהיר בעוזבנו דירתו...

אנו הלכנו יערימא. הגענו לביתו — נכנסתי אני עם עוד אחד פנימה ושניים נשארו בחוץ — לעמוד על המשמר... עברנו רק מפתן דלתו והנה, ישב לו יערימא בנחת, ליד השולחן, ועישן את נרגילתו. הוא לא הכירני. בראותו מולו פרטיזנים מצוידים, בירך אותנו והשמיע, שהוא עוזר תמיד לפרטיזנים ושבויים רוסיים, הבורחים ממחנות הגרמנים.

בשומעי שקר גס זה בלי גמגום מפיו, פניתי אליו:

— מי־ומי יערימא, אבל אני — כן זוכר היטב, איך אתה עזרת לפרטיזנים ושבויים רוסיים — במיוחד לי... ובתנועה שטנית הורדתי את הי׳קובאנקע׳ מעל ראשי.

— בעינים מוגדלות, הביט הוא על שערותי האדומות והמקורזלות והחויר כגיר...

נו יערימא! קראתי — חושבני שכעת נזכר אתה בגענעק? נזכר אתה איך אשתקד מסרת אותי למשטרת־הצבא הגרמנית? — איפה אשתך, אשר מרוב שביעות־רצון — נשקה ידי השוטרים, כאשר עינוני? זכור לך, איך חזרה על שתי המלים, שידעה לבטא בגרמנית ״מיר פאלקסדויטשע״?...

כפי שדיברתי ככה ליערימא, נפתחה הדלת ונראתה אשתו. בראותה שני זרים בביתה עם רובים בידם, בירכה גם היא, בחיוך מתוק. ביעף כיוונתי קנה האוטומאט אליה והכרזתי:

— ארורה שכמוך, כעת תנשקי את האוטומאט שלי, כפי שנשקת אשתקד ידי השוטרים, עת עינו אותי קשות!...

— שניהם, האיכר ואשתו, נפלו לרגלינו ונישקו מגפינו וביקשו רחמים להשאירם בחיים.

— אלא, קיבלו הוראה להסתובב עם הפנים אל הקיר ונאמר להם: שמש המקרינה כעת לתוך בתיכם, לא תראו שקיעתה! הם קיבלו סריה מהאוטומאטים והלכנו לנו.

מהם פנינו אל המוכתר האוקראיני, באשר גם הוא עשה לי אשתקד צרות איומות. לביתו נכנסתי לבד. הייתי רק מצויד עם אקדח בנרתיק. את האוטומאט, השארתי אצל החבריה שחיכו לי בחוץ.

— הוא הכירני תיכף ומיד, והכריז: ״הא — מה אתה עושה כאן ציפור שכמוך?!

— כדי להתבדח אתו שאלתי, אם אפשר לקבל אצלו משהו לאכול? והוספתי, משתדל אני עכשיו להתקרב יותר אל החזית הרוסית, המתקרב ובא!

— את רוסיה אתה כבר לא תראה לפני עיניך! — הכריז — כעת כבר תלך אתי למשטרת פרוכניק!

— שיחקתי הלאה כמעושה ופניתי אליו כמתחנן:

— תאמר לי, מה ייצא לך כבר מזה, שתמסרני לידי הגרמנים? מה איכפת לך, כאשר אני חי בעולם הזה?...

על כך קבלתי ממנו סטירת לחי והוא פנה לשני האיכרים שנמצאו אצלו בבית: "נו חבריה — לרשור אותו"!

ביעף שלפתי את האקדח מכיסי, נסוגתי שני צעדים אחורה ואמרתי בחיוך: נו, עכשיו קשרוני, פאכאלעק גרמני! שרקתי ונכנס אחד מהפרטיזנים בשם פאשקא. הוא (כפי שנדברנו מקודם), ציוה על כולם להשתטח על הארץ בידיים שטוחות — הרבצנו בהם היטב ודרשנו משני האיכרים לחתום, שישתקו ולא יגלו מה שראו, חיסלנו את המוכתר במקום והלכנו לנו.

למרות שברשות הקפיטן בצענו הפעולה, הגיב הוא קשות, עת חזרנו — בגלל המהומה שקמה בכפר, בזמן שהיינו צריכים שוב לפתע לזוז מהנקודהלמקום שני.

★ ★ ★

זה קרה ביוני 1944. בעוזבנו את הנקודה, חבלנו בכל ההכנות של הגרמנים שהכינו בשייכות אפשרות נסיגה, בגלל התקדמות הצבא הסובייטי, שזז מפשעמישל לדובייצקו־קראסנא אל הנהר סאן.

פלוגה פרטיזנית שלנו תקועה היתה מאחורי הגרמנים.

כאשר הצבא הסובייטי התקדם בקו של 15 — 18 ק"מ אל הנהר, ירתה הארטילריה הגרמנית בלי הרף. לזמן, ביצענו פעולות־חבלה גדולות. פלוגתנו התקשרה בעזרת תחנת־רדיו שלה, עם מפקדת החזית האוקראינית ה־4 וביקשום מה שיותר מהר להגיע, כי מצבנו מחמיר בכל רגע ורגע בגלל מיספר קטן של אנשים. בהזדמנות זו נמסר להם, דרך איזה שטחים מישוריים, ניתן לצבא הרוסי לעבור בקלות את הנהר סאן.

במשך שעה אחת וכמה רגעים בלבד אחרי שהתקשרנו עם מפקדת החזית האוקראינית ה־4 — נשמעה צהלת הוררא! וחיל־רגלי הרוסי החל להקיף את הגרמנים בשוחות עם הארטילריה אשר טרם הפסיקו לשלוח אש אוכלה וצולבת מכל הצדדים. רק לאחר קרב מאכזב וחסר תוחלת, נאלצו הגרמנים להיזחל מהבונקרים בידיים מורמות ודגלים לבנים...

לאחר שכל השטח נוקה מהגרמנים והחזית עברה הלאה לצד מערב, נשארה פלוגתנו הפרטיזנית יומיים, לחפש אחר תקועים אחרים שנשארו בתחום. והנכון, מצאמו עוד הרבה גרמנים מוסתרים בשדות התבואה וכן בתוך יערות הסמוכות.

בגמר תפקידנו שהופקדנו עליו, פנה מפקדנו טלפונית למפקדה האשית של החזית האוקראינית ה־1 ושאל אותם — לאן עלינו לשים פעמינו.

מפקדנו שקיבל את מרותו על פלוגתנו, היה פולקאווניק פאוולאוו. לכן הוכתרנו בשם "ארלי פאוולאווא". על פניתנו קבלנו תשובה מפולקאווניק פאוולאוו, שפלוגתנו תבוא לפראסקוראוו, שם נקבל הוראות הבאות. באנו לפראסקוראוו, שם קיבלו אותנו בעלי דרגה גבוהים מהמפקדה ברגשי כיבוד של אכילה, שתיה והענקת בגדים חדשים. הילולא זו של החבריה לא נסתיימה נאה — השתכרנו והחלו ללחום במילין העירוני.

רק שלושה גברים ואני, לא נטלו חלק ב"בילוי". הסיום של ההילולא והחינגה נגמר בכמה פצועים משני הצדדים.

תיכף למחרת בבוקר השכם, בא פולקאוניק שלנו פאולאוו עם חיילים מצוידים ופקד, שנצא מהדירות הפרטיות ולא לקחת אתנו שום חפץ.

כולנו ניצבנו בחזית, מוקפים במשמר מזוין, והמפקד הקריא מגליון נייר, שכל הפלוגה, מלבד כמה יוצאים מהכלל שנקב בשמותיהם, יישלחו תיכף לבטליון־עונשין.

אחרי מאורע זה, נשארנו בפראסקוראוו עוד כמה ימים, וממנה הועברנו בספטמבר 1944 אל העיר לבוב.

בלבוב, בא לפלוגתנו, שמנתה עכשיו תשעה בחורים ושתי נערות (ראדיסטות), פולקאוניק פאוולאוו והירצה לפנינו נאום קצר, שסיים בכך: "שעת חרום, אמנם טרם עברה, מתנהלים עוד קרבות קשים, ואי אפשר לקבל חופשה ארוכה. יעבירו אתכם באוירון מעל החזית ויורידוכם מעל הטריטוריה הצ'כית".

— איך אפשר להורידני כפראשוטיסט מעל טריטוריה זרה, כאשר אין מאחורי לימוד ותרגיל, איך לקפוץ מאוירון?

התשובה היתה קצרה: "כבר ילמדוך!"

באותו יום לפנות ערב, כשחזרתי מהעיר, מצאתי בדירה הפרטית בה התארחנו, מונחים על הרצפה פאראשוטים מקופלים ורובים חדישים כמו: א.פ.פ.ס. אוטומאט קומסומולסקי, אוטומאטים של פ.פ.ש., אקדחים, מוקשים ודינמיט. כל אחד קיבל מזודה חדשה, אוכל ונשק.

כאשר חזרתי על דברי, שאינני יודע איך להשתמש בפראשוט ואיך לקפוץ, ניגש אלי קציו מאלונין, וציוה עלי ללבוש את הפאראשוט ומסר לי כמה הסברים קצרים איך להשתמש בו, ברגע שאני נדחף החוצה מהאוירון. הדגים גם איך להחזיק את הרגלים עם הנפילה. כדי עם קורבי לאדמה לא לשבור את רגלי.

— זהו כל הלימוד?! — שאלתי בתמיהה.

— כן, ענה הקציו מאלונין, "זה מספיק כשהשעה דוחקת"!

למחרת, השכם בבוקר, הגיעו שתי מכוניות אמריקניות — "סטעבעקער", והובילו אותנו, יחד עם כל חפצינו אל העיר גרודעק־יאגעלאנסקי, איפה ששני ק"מ ממנה בלבד, קיים שדה־תעופה צבאי 'טשעלנא'. שם חיכינו עד 8 בערב, ליד אוירון הובלה עם שני מנועים "דוגלאס", עליו היה צריך להיות — ראקיטה ירוקה או אדומה. נאמר, אם תהיה ירוקה, סימן שאנחנו אסים. והיה אם אדומה, סימן הוא שמזג־האויר לאן שפננו מועדות אינו רצוי לזניקה.

כשראיתי הופעת הראקיטה האדומה עבר לי הרהור, שנארכו לי הימים... כי סמוך לכך, החלו גם גשמי זעף שארכו שבוע.

סוף־כל־סוף נפסקו הגשמים. בליל אפל, העלו אותנו על האוירון, שהופנה לכיוון צ'כוסלובקיה.

עת עברנו מעל החזית הגרמנית, קיבלונו בירי סמיך ע"י הארטילריה. אבל אנו הגענו בשלום בדיוק למקום איפה הצטרכו להורידנו. נשמעה פקודה: "הכונו"! ותיכף: "לקפוץ"! מרוב פחד עצמתי עיניים ואני נדחפתי החוצה...

במקום לדחוף אותנו מגובה של 800 מטר, כפי שנקבע — דרק אותנו הטייס מגובה רב יותר מתוך חשש של ירי עלינו.

כמה זמן לקחה הנפילה, לא יכולתי לדעת. מתחתי היתה חשכת לילה. רק מה שקרוב לאדמה — אורו איזה שהם אורות. לפתע ניקוש באדמה עם חבטה הגונה. אבל התיצבתי ישר וזקוף והורדתי מעצמי המטריה, קפלתיה ושמתי אותה מן הצד, ולקחתי את הרובה מוכן לקרב, הצצתי והתבוננתי היטב וכן האזנתי מסביבי. בבת־אחת שמעתי את סיסמת הקפיטן שלנו — ביעלאווסקי. אלה היו שתי שריקות ארוכות מהילזת כדור... השריקה היתה מצד היער שגבל מימיני. הלכתי לכיוון זה — זהיר בצעדי ואחרי הלך של 15-20

דקות הליכה, נפגשתי עם כל הקבוצה בחזרה.

כשהיינו כבר כולנו מסביב לקפיטן — החליט הוא לשלוח לסיור ש[illegible]רים עם רובים להיוודע בדיוק מקום הימצאנו. הוא בחר באחד מהקי[illegible]ה ובי, שיז פחות־או־יותר ציכית. השעה 2 בלילה. בלכתנו מהיער מהלך של שני ק"מ נו[illegible] בין ההריכדונים במספר דליל.

נקשתי באחד מהם ושאלנו אצל האיכר, אשר פתח רק [illegible]ת האש מתוך חשד:

— "תאמר לנו סבא, איפה נמצאים אנו?".

— תיכף הבין שיש לו כאן עסק עם פרטיזאנים ובאדיבות הש[illegible] לנו.

"אתם נמצאים בקלעשבו. למטה נמצא הכפר מאקוו ושם נמצא[illegible] הגו'נים".

— חסרנו אל הקפיטן מסרנו לו בדיוק איפה אנו ובכפר מאקאוו "צאינו־גרמנים.

הקפיטן ביעלאווסקי החליט לעזוב את היער ולהעביר את הפלוג[illegible] לנקודת יחרת מוסווית בין אילנות סמיכים ומסועפים בענפים, כדי לרמות את הגרמנים, שיבואו [illegible] לחפשנו למחרת בבוקר.

בנקודה החדשה, נעמד אחד למשמר והקבוצה נשכבה לנוח ולישון. [illegible]ל השומר, למי שנמסרה האחריות לגורל חיינו, וגם הוא לא יותר מאשר בשר־ודם — נו[illegible]ם חזק איתנו יחד...

מה שהקיץ אותנו מהשינה זה הירי בלי הפסק, ואז השמש כבר זרחה. מפקדנו ביעלאווסקי ציוה עלי ישר לטפס על עץ גבוה ולסדר אנטנה מתחת רדיו שלנו, כד שנוכל למסור — לאן שזה נחוץ — שהגענו בשלום לנקודתנו הנמצאת אי שם. בהזדמנות [illegible]ן מסר לי גם משקפת־שדה בה אוכל להדוק את השטח — אם לא נמצאים גרמנים בסביבה.

כך התבוננתי כ־10 רגעים ולפתע שמתי־לב שנזחלים מתחת לפני האדמה שתי שו[illegible]ות גרמנים מצוידים, שבלי להרגיש כי אנו המצאים כל כך קרוב אליהם — נזחלו לכיוון [illegible]יער.

— ירדתי בן־רגע מהעץ ומסרתי למפקדנו. הוא פקד תיכף שכל אחד יהיה מוכ[illegible] לקרב עם הרובה בידו.

— יום זה עבר בלי כל אינצידנט כלל, אבל מלווה פחד.

אחרישהייה בנקודה כמה ימים, הספקנו להכיר היטב את הסביבה. כמו כן הכרנו כמה שקצים, שברחו ממקומות־עבודה גרמניים, והיו צריכים להיות מרוחקים מבתיהם. ל בקשתם להכניסם לפלוגתנו שמנתה 11 איש — מלבד המפקש ושתי ראדיסטות — עלתה כעת ל־15 איש.

החדשים מסרו למפקד ידיעות בדוקות, מי הציכים החשובים משרתים במשרדים צבאיים גרמניים בעיירה טשאטסא ואחד מהם שגר בכפר טוכזופקא, הוא אף מנהל רכבת המעביר שאלני־צבא גרמניים, המועברים לכיוון הונגריה.

אנו עברנו שוב לשטח תחת חסות הציכים — ונכנסנו לתוך היערות ועלינו על הר סמרעק. על הר זה הלכנו כמה ימים, וירדנו לכפר הסמוך האמרע. שם נכנסנו אל האיכר שהתגורר בקצה הכפר מהצד; הצגנו עצמנו כפרטיזנים ונשאל אגב, אם לא ידוע לו מאלה שהיו מוכנים לשתף פעולה איתנו. האיכר הזמין אותנו לבוא מחר בערב. כאשר באנו, כפי שנדברנו — הכיר הוא לנו 3 גברים, אשר שניים מהם היו מקומיים והיו פקידי העיריה במקום. השלישי היה אוקראיני. (כפי שהתברר אחי"כ, פעל הוא לטובת הגרמנים). שני הפקידים, הציכיים — התידדו איתנו מאוד. ועבור ידיעות שקיבלנו באמצעותם, ממוראווסקא-אסטראווא, שילמנו לה בכל פעם, בדולארים.

★ ★ ★

אחרי זמן קצר — היה זה בסוף 1944 — באה אשה בת 35 שנה לנקודתנו והצהירה לפני המשמר שלנו שמחפשת מפקד הפרטיזנים מורזין. קראו למפקד שלנו ושאלוה לזה

כוונתך? והיא ענתה: לא. המפקד ביעלאווסקי שאלה אותה — בנוכחות מאיר הציכי אדטיס יוזף, על שייכותה עם קפיטן מורזין. היא הודתה, שהיא אהובתו. אמנם עזבו אותה לנפשה. אח"כ, הצטערו שלא נעצרה. בגלל שגיאה זאת היינו נאלצים לעבור לנקודה אחרת.

לנו היו קשרים עם כפרים שונים: סטארע האמרי, בילא, אסטראוויצא, ומשלושת הכפרים האלה מסרו לנו, שמבתובבת אשה צעירה בסביבה הנראית כך וכך, העובדת בעירית סטארע האמרי, המחלקת כרטיסי מזון; ואשה זו — הזהירו אותנו — כנראה מכרה אל הגרמנים מחלקת קפיטאן מורזין, שהגרמנים שרפו אותם יחד עם הוילה מעץ ביער, בה ישנו באותו ערב.

אחרי זמן ידוע, ששכחנו כלל בדבר האשה, שמסרה מחלקת קפיטאן מורזין — הייתי בליל שלגי בפעם השניה על פיסגת הר סמרעק ליד סטארע האמרי וראיתי שמתקרבת אשה להושה מכנסי־סקי ונעלי־סקי. מה שיותר התקרבה הכרתיה יותר, כי זוהי האשה, שלפני כמה שבועות חיפשה בנקודתנו את קפיטן מורזין. טרם שהספיקה להגיע — הצלחתי לקרוא למפקד ביעלאווסקי והצבעתי על האשה המתקרבת.

— כמו שאתה יודע ציכית, פנה אלי המפקד — לך לקראתה ושאל, מה ואת מי היא מחפשת ותו לא. מילאתי פקודתו.

הלכתי לקראתה, ועל שאלתי קבלתי תשובה קצרה:

— רצוני ללכת אל הפרטיזנים!

— היודעת את לכל הפחות, שלא מצאת כתובת הנכונה? כי אנחנו רודפיהפרטיזנים!

— עניתי יותר מהוראת המפקד.

עם המלל שלי — שהיא כנראה קיבלה כמתבדח — פרצה היא הבצחוק רב.

לקחתיה ז אל קפיטן ביעלאווסקי והצגתיה לפניו כמתנדבת חדשה לפלוגתנו הפריזניות

★ ★ ★

עת הקפיטאן דיבר איתה ברוסית־גרמנית הגיח צ'ך צעיר בשם טאנדא, שנולד בסביבות בילא. בעומדו ככה מן הצד, הכיר הוא אותה תיכף — קרא הוא לרגע הצידה את המפקד מן האשה ומסר לו — שזוהי האשה העובדת בעירית סטארע האמרי המחלקת כרטיסי מזון. רק אז הכירה גם ביעלאווסקי שזוהי האשה שבראשונה עזה אותה כל כך בקלות. היא גם שינתה את פניה, שערותיה ואפילו את קולה, בצורה מלאכותית.

המפקד שאל אותה ישירות, אם היא עובדת בעירית סטארע האמרי בחלוקת כרטיסי מזון, האם היא מסרה לידי הגרמנים את קפיטן מורזין ואנשיו ואם ברצונה לעשות הוא הדבר גם אתו ואנשיו. רואה את כי אנו יודעים הכל אודותך, תודי, לשם־מה לך לשחק את הקומדיה...

אחרי חקירה ארוכה, נשברה וגילתה האמת באומרה שהיא איננה היחידה אלא 20 נשים מהסביבה נשלחו על־ידי גרמנים לביצוע דברים מעין אלה.

לאחר התיעצות קצרה של המפקד עם מאיר יוזף, שחזר אלינו לפני זמן קצר, הוחלט לחסלה. כלפיה הצגנו — כמעושים — היות והתוודתה ואנו מכירים טוב כשרונותיה — מעוניינים אנו שתבצע מיבצעים דומים עבורנו. היא הספיקה עוד לאכול ארוחת־ערב שלה בתיאבון רב. ולאחר מכן הציעו לה שני צעירים — אחד סגן צעיר ממונקאטש בשם ואסיל והשני יועצו של גנרל סווובודום והארמיה שלו, להתהלך קצת לטייל לפני לכתם לישון. ללא כל רגישות רעה, קיבלה היא הצעתם בחפץ־לב.

שני הפרטיזנים חיסלו אותה בטיול זה עם "פיסטולט־אילם" וגופה נטמן ונסתר ללא הכר.

★ ★ ★

כעבור כמה ימים, בצהרים, התקיפו הגרמנים את נקודתנו בהתקפת פתע — את הר סמרעק. נמצאתי אני בשעה זו במצפה, יחידי הצופה מאחד הצוקים הגבוהים כשני ק״מ ממחננו. כך כחצי יושב ונשען על סלע — נרדמתי מקור... לפתע שמעתי ריריית רובה. קפצתי והאזנתי. שוב נשתק. לא להביט על כך נעשיתי לא רגוע — ואיזה כוח בלתי סביר דחפני לעזוב את המצפה. ניסיתי ללכת בשלגים עמוקים שבין ההרים ובכיוון לנקודתנו. בערך באמצע הדרך, לחצתי לגופי את האוטומאט,הסתרתיו וצעדתי לכיוון ממנו באה היריה. הגעתי למרחק של בערך 50 מטר מהמחנה הארעי, נחבאתי מתחת לאילן מסועף ענפים רבים והצצתי מסביב. באתר של מחננו, לא ראית אף אחד מאנשי הפלוגה. על שתי מדורות אש עמדו סירי תבשיל, ועל אילן קרוב למדורות, נתייבשו שני קומביניזונים אנגליים, שהשתייכו למאיור אדטיסק יוזף וליועץ המומחה.

כאשר נמצאתי כבר באמצע הנקודה, ניסיתי לקרוא מסביב לפי סיסמתנו המדובר. בר־בגע שמעתי רישרוש בין הענפים של האילנות. האוטומאט החזקתי מוכן והתקרבתי לעץ גדול. לפתע נשמעה הקריאה לכיווני: ״הענדע האך״! הרמתי ראשי, ראיתי לפני בין העצים גרמני ארוך שוטר־שדה ועם רובה מושט מולי. לא חשבתי הרבה, קלחתי עליו סריה קצרה של כדורים והוא נפל בתוך השלג. מסביב נשמעו יריות רבות.

כדי לא לגלות עצמי, לא יריתי אלא נשאתי רגלי בצורה אינסטינקטיבית ונשרכתי על הבטן בתוך השלג לנתיב הגובל עם המחנה וממנו והלאה נמצאים עמקים ובורות ובהן ענפים רבים. בשוכבי באחד הבורות ראיתי כעבור עשרה רגעים כמה גרמנים מצוידים הולכים בנתיב הצר. כאשר התקרבו למחבוא שלי, החלטתי לזרוק אליהם רימון־יד — וכך עשיתי. כדי להיות בטוח שגמרתי איתם זרקתי גם רימון־יד שני, ונתגלגלתי עמוק יותר לעמק.

לאושרי החל לרדת שלג סמיך, אשר כיסה אותי וסימני־עקבותי שנוצרו מגילוש בשלג — כוסו גם הם לגמרי.

★ ★ ★

רעב וקפוא, שכבתי בעמק עד שהחשיך לגמרי. אז, יצאתי בזהירות חזרה למחנה הארעי ללא מושג לאן האנשים נעלמו. הגעתי לנקודה, מצאתי כלי־אוכל ״מאנאשקעס״ מעוכים ומסביב אין גוף חי. חזרתי לתוך היער — שם הייתי כעת בחזקת אבל מחוסר ברירה. היות ובעת הגילוש בשלג אבד לי המצפן — ובגלל זה תעיתי גם בדרך, וסתם המשכתי בהליכה. בסופו של דבר יצאתי בין השמשות בסביבת אסטראוויצא. שם נכנסתי לאיכר לשאול איך מגיעים מכאן לסטארע האמרי? הם, האיכר ורעיתו נבהלו ממראה פני הפראי ועם האוטומאט ביד. כן הזהירו אותי בפני סכנה גדולה, להסתובב בסביבה שהיא מלאה גרמנים. הוציאו עבורי מעט אוכל, וציוו עלי לעזוב מהר את המקום.

בבואי לסטארע האמרי הגעתי לבית של אחד בשם יאנטשוק אשר שיתף פעולה עם פלוגתנו. הוא היה קונה עבורנו מזון ודרכו נוהלה ההתכתבות עם אנשים אחרים ששיתפו פעולה...

התבוננתי היטב אם מישהו לא עוקב אחרי ורואה אותי — אח״כ, נקשתי לפי סימן שביהיהו בשמשת החלון. האיכר יצא בן־רגע, מסתכל ומגיב: ״מה אנטעק, העודך חי?!״ —הידוע לך, שכל החברי׳ה אינם כבר בחיים, כולם נהרגו? — אך אל־דאגה! אנחנו כבר נסדר אותך — אל־דאגה!

עת דיברתי עם האיכר יאנטשוק, נכנס זקן מבאי ביתו — כפי שהוכח מאוחר יותר, היה הוא יולאסאויעץ, שעבד בשני הצדדים. ניגש, הושיט לי את ידו ובירכני ב״זדראסטווי געניאדא!״ וישר הוסיף בצער: ״יחבל שרק אתה יחידי נשארת מהפלוגה; הגרמני השמיט את כולם״. האיכר יאנטשוק הזמין אותי פנימה לביתו, כדי לטעום משהו ואחר כך

להתרחץ. על כך עניתי: אם אתה ידיד טוב שלי, חייב אתה לדעת שבמצבי בו אני נמצא כעת, להיות לבד, אין מקום להזכנס פנימה... אם ברצונך, יכול אתה להביא לי אוכל החוצה ואני אלך לי לדרכי. אך שניהם, האיכר והן ולאסאויץ, לא הרפו ממני, דרשו שאכנס להתרחץ ולאכול. בסוף פותיתי ונכנסתי לבית.

יאנטשוק חימם עבורי את המים הגיש לי את התער ואמר: תרגיש עצמך כבביתך אנטעק. שים את הרובה ותתגלח.

— את הרופה לא הנחתי. עם האוטומאט על הגב והאקדח — בתוך החגורה בחזית, התחלתי להתגלח מול ראי קטן במטבח. רק החילותי לסבן את הפנים, שמתי־לב בתוך הראי הקטן איך וולאסאויץ, שעמד מאחורי נשען על הקיר, הוציא בבת אחת אקדח מכיסו, ונעץ עיניו בי. עשיתי עצמי, כאילו אינני רואה והסתובבתי בתנועה שטנית וכיבדתיו בכמה כדורים...

— בזעקת "גענאדי מה עשית!רציתי רק להתבדח אתך!" — נפל הוא ארצה ללא סימן חי.

האיכר בראותו מה שקרה נבהל מאוד ופנה אלי בקול רך:

— אנטעק — אם תפגוש מישהו מהחבר'ה שלך, אבקשך, אל תספר ממה שקה בביתי... דע, מה שאמרתי לך מקודם, כי הגרמנים השמיטו את כל הפלוגה שלכם — היתה בדיחה מצדי.

— זאת אומרת — שאלתיו — שאתה יחד עם נבלה זו רציתם למסור אותי חי, לגרמנים? — כעת לא אדבר בינתיים בענין. תאמר לי, מה במחשבתך לעשות אתו? רצונך להשאיר אותו כך בבית, או לקבור אותו איפה שהוא?

אבקשך ברצינות — ענה הוא על שאלתי — שתעזור לי לקבור אותו בגורן שלי.

סיימתי רגוע את הגילוח, התרחצתי ופניתי אליו:

כמו שאתם שניכם רציתם לחסלני, תשלם אתה באותו מחיר כמו ידידך! האיכר התחיל לבכות לפני בקודש, שלא היה לו שום שייכות לכוונה הרעה של הנהרג.

לא עניתי לו על כך מאומה. יצאתי החוצה והוצאתי מהר רימון־יד ובקפיצת כמה מטרים, זרקתיו לתוך ביתו. הלכתי לי כמאה צעדים, הסתובבתי וראיתי את הבית בתוך להבות־אש ומעליהן האדימו השמים כנחושת אדומה. מסביב נשמעו נביחות כלבים. זירזתי צעדי. רטוב ושרוי בזעה הגעתי ליער, ונעלמתי במעבהו.

★ ★ ★

ביושבי כשעתיים ביער, שמעתי התקרבות של צעדי אנוש, מעל השלג הקפוא. קמתי וישר לחצתי לנופי את האוטומאט, וקראתי ברוסית:

לעמוד! מי שם?

משלנו! מי אתם? — באה השאלה.

גם משלנו! — עניתי בלשון רבים — שידמה שאינני לבד. והוספתי אגב סיסמת פלוגתנו הנעלמת.

זה שדיבר אתי ולא ראה אותי (עמדתי מאחורי עץ עבה), ענה לי בפאראל לא מוכר לי. בחושבם שפלוגת פרטיזנים לפניהם הציעו הם, שמשני הצדדים יתקרב איש אחד, ושניהם בידיים מורמות.

ישר לא עניתי, כדי ליצור את הרושם, שמתייעץ אני...

אחרי רגעים של שתיקה עניתי כי מסכימים, ויצאתי ממחבואי כמדובר. מובן שלא עשיתי זאת לגמרי בלי חשש ופחד.

בהתקרב אחד מהשני במרחק חמישה מטר, הכרנו עצמנו. זה שבא לקראתי זעק: "לעזאזל! אתה הוא זה גענאדא?!" — נפל על צוארי והתנשקנו.

רצתי אל הקבוצה שסו"ס נמצאה, ובחיבוקים לבביים חיבקתי כל אחד ואחד. כולם התבוננו בי כאילו חזרתי מעולם האמת וכל אחד טפח לי בכתף, בגב והכריז: "אתה כוואט געגעניאדא! מאלאדיעץ!" = הינו אתה חברהימן.

על שאלתם אם אני יודע להסביר פשר הדליקה שם במרחק, סיפאתי להם בדיוק, מה קרה אתי במקום ההוא, ממנו רואים עדיין את הלהבות ומה ביצעתי שם. תחת הכותבת שלי נשמעו כרזי שבח כמו: "וואט מאלאדיעץ! וואט באיעץ! זהו גבור!

בגלל מיבצעי בסטארע האמרי, ויתרו הם כבר, על רכישת תוצרי מזון שם ונכנסנו למטרה זו, לתוך הכפר בילא.

היה זה בליל־ירח. השעה התקרבה לחצות. ובשקט נכנסנו לכמה איכרים בבילא, שעמדו בקשר עם הפרטיזנים ובתמורה הולמת השגנו מזון רב. לאחר קניה זו זזנו מן המקום אשר נקרא "הפרוטקטוראט" ונכנסנו אל מעבר הגבול, לסלובקיה.

★ ★ ★

בסלובקיה, התאחדה שוב פלוגתנו הקטנה, עם המחלקה בה נמצאה המפקדה. טרם שהספקתי להתייצב, בפני המפקד ביעלאווסקי (מפקד המחלקה) ידע הוא כבר שמצאוני בריא ושלם.

לאחר כמה ימים החליטו להעביר את המחלקה למקום שני, וגם חשבו על מקום מתאים יותר למפקדה. אחד מהקבוצה, מקומי — הציע, היות שבכפר קעלטשעב על ההר, שם גרה אחותו וגיסו העובד בפרוטקטוראט מאראווסקא־אזטראווא בא הביתה בכל יום ראשון — ניתן לאכסן שם את המפקדה. הצעתו זו, נתקבלה.

ביום בהיר אחד, מסרו לנו אנשים — שעבדו במשרות אצל הגרמנים ועם זאת גם עבור הפרטיזנים — שמעיירה טשאדצא, 12 ק"מ מנקודתנו, הוציאו הגרמנים עיקר הכוחות ושלחות אל החזית. בשומענו זאת — יזמה מחלקתנו בערב מסוים התנפלות מפתיעה, על גארניזון הקטן שנשאר בעיירה זו. אנו הפצנו אותם מאוויר יחד עם צריפי עץ שלהם, ואלה שניסו לברוח בתחתוניהם, חוסלו במקום. במיבצע זה, לא היו לנו שום אבדות. זה היה מענה שלנו להתקפה גרמנית בבסקידים, כלפי פלוגתנו על הר סמרעק.

בהתקרבות חזית אוקראינית הראשונה לרוחב הטאטרים עד עיירה בסקידית זשיוויץ, בהם התנהלו קרבות קשים ארבעה שבועות עם כוחות גרמנים גדולים שנמצאו בהרים ליד טשעשין — קבלנו אנחנו דרך תחנות ראדיו שלנו פקודה, לחקור ולתור היטב, איפה נמצאות פוזיציות החלשות שלהם. הודות שיתוף־פעולה איתנו — מחלק תושבי צ'כוסלובקיה בסביבה — הצלחנו מהר מאוד לקבל אינפורמציה מדוייקת שנדרשנו לה.

ביום מסוים קרה, שבאמצע מסירת ידיעות הנדרשות, ע"י תחנת־ראדיו שלנו, אל פולקאוניק פאוולאוו למפקדת חזית אוקראינית הראשונה אזלו הבאטריות ואבדנו קשר חיוני... בלית ברירה, פנה מפקדנו ביעלאווסקי לאנשינו בהצעה, כי שלושה אנשים יקבלו על עצמם בהתנדבות, לעבור את החזית וכל אחד מצד אחר, כדי למסור את התוכניות, שנבצר למסור אותן דרך תחנת־ראדיו שלנו.

בין אלה שלושה שקיבלו על עצמם למלא את התפקיד הייתי אני ביניהם. שני האחרים היו צ'כים. הקפיטאן אמר מראש, כי בוודאי נישאר שם — עד לסוף המלחמה.

★ ★ ★

היה זה בחורף, סוף חודש ינואר שנת 1945.

כל אחד מאיתנו, עמוס היה באותן התוכניות וצריך היה ללכת בדרך מיוחדת ובפאראל מיוחד לאחר עברו לצד שני של החזית. הביצוע נעשה כך — הסביר לנו ביעלאווסקי — בכדי שאפילו יקרה ושניים יפלו, תישאר עוד ההזדמנות והשלישי יצליח

למלא את השליחות. סיסמותי היתה: "אידו אטדאט פאקעט פאכאראנאמו (אני הולך למסור חבילה לבר־מינן).

נפרדים מהקפיטן ואחרים מהפלוגה, יצאנו שלושת המתנדבים לדרך. לאחר הימצאנו כברת דרך מהמקום, החלטנו הפעם לא למלא בדיוק את ההוראה. העזתי להציע בפני שני הצ'כים שבגלל בטחוננו העצמי, אין צורך להיפרד, אלא להיות ביחד לכל הדרך, עד לאחר החזית.

לבושי מדי ספורט לבנים ועם נארטים יצאנו דרך יערות והרים לכיוון זשיוויעץ, הנמצאת בצד הפולני.

החזית, דרכה היינו צריכים לעבור, נמשכה בין סאפאטניא מאלא וסאפאטניא דוז'א, שם בוצע קרב־ארטילרי בין הגרמנים והצבא הסובייטי. תחת אש של הקרב הנ"ל, זזנו אנחנו — המצוידים במצפן ובמפות טופוגרפיות של הסביבה, לכיוון הכפר יעלעשנא, דרך שטחי־שדה מכוסי שלג עמוקים. בדרכנו לשם, צריך היה להיות לפי הסימנים על הכרטיס הטופוגרפי — בית קטן ביערון הקרוב. ביעלאווסקי הסביר לנו לפני הכל, שביתן זה יהיה מבויית ע"י צבא סובייטי או גרמני...

התקרבנו בזהירות לאתר זה, וראינו שומר מסתובב בחוץ על המשמר הלוך וחזור. כאשר קראנו לו ברוסית: "מי שם?! פתח הוא עלינו באש.

לא עינינו ונסוגנו מהר. בחרנו לנו דרך ליד אפיק מים צר בין ההרים והמשכנו הלאה. לאחר מהלך מאתיים מטר נתקלנו באנטנה מחוט שחור על האדמה. לפי ההוראות שנמסרו, ידענו לקבוע, שזוהי אנטנה גרמנית; כי של הרוסים חייב היה להיות חוט אפור ועב.

לכן חתכנו את האנטנה הגרמנית והלכנו לנו לדרכנו.

לאחר הליכה של מאה מטר נתקלנו שוב בחוט אפור ועב — וזאת הוכחה כי אנו נמצאים כבר בצד חזית הרוסית. מרחוק נראה היה כפר נמוך ושטוח עם שורות בתים קטנים, הרשינו לעצמנו גילוש על הנארטים בלי כל הפרעה. כשהגענו, לאחד הבתים נקשנו בדלת הראשונה ושאלנו בתמימות: איך קוראים לכפר הזה ומי נמצא בו — הרוסים או הגרמנים?

התשובה היתה: "הכפר יעלעשנא — ובו נמצאים הרוסים".

★ ★ ★

ללא אמון רב לאנשי הבית — הלכו שניים לישון בחילוף והשלישי נשאר לשמור.

למחרת בבוקר, יצאתי אני הראשון החוצה, להיוודע איפה אנחנו בעולם הזה. על כל מקרה, הסתרתי את הרובה מאחורי המעיל. שלג סמיך ירד ובערך 300 מטר מהבית ומצד שני של נהר סאלא, ראיתי ג'יפ אמריקני — ומסביבו התעסקו אנשים במדי צבא חורפיים ורוסיים. עברתי גשר מעץ, השבור מעל הנהר, וראיתי מאיור רוסי היוצא מביתו. התקרבתי אליו, וביקשתיו לשלוח אותי למפקדה.

— מי אתה? ומה לך למפקדת החזית? — נשאלתי על ידו.

— מסרתי לו שאנו נמצאים כאן שלושה גברים השייכים — לפלוגת דעסאנט, שחדרו מהצד הגרמני לעבר החזית. במפקדה שלכם נמסור, איזו ידיעות יש לנו עבור הארמיה.

המאיור שלח אז עוד שני אנשים מצוידים אתי, כדי להביא את שני חברי, שנשארו שם בבית. כאשר חזרנו שלושתנו אליו, לקח הוא אותנו בליווי שני המצוידים אתו, אל מפקדת החזית.

מאיור הגווארדיה קיבל אותנו במפקדה. שאלתו הראשונה היתה: "לא היה לכם שום מכשול, עת עברתם את החזית"?

עניתי לו באופן כללי, לא. רק במקום אחד ביער ירו עלינו, בקרבת בית, אך לא ידוע לי מי המה האנשים.

— על שאלתו לאיזה מקום קיבלתם פקודה להגיע — עניתי: היעד שלנו הוא טשענסטוכוב.

— וסיסמה יש לכם תברי"ה? — היתה שאלתו השלישית.

— מסרתי לו סיסמתי האישית: "אני הולך למסור חבילה לבר־מינן" והוספתי שלשניים אלה יש פאראל משלהם לחוד.

— טוב — אמר. אתם בינתיים תאכלו ותנוחו, ואני אתקשר עם מפקדת הארמיה.

— הוא חזר תיכף ואמר שהפאראל שלי הוא נכון. אבל, כל אחד צריך היה לעבור לחוד את החזית ובנפרד לבוא להודיע למפקדה ולא ביחד.

— הסברתי לו אז, שבמקום ללכת לחוד דרך שלוש נקודות שונות — כפי שנפקדנו, הלכנו ביחד.

טוב. אשלח אתכם עכשיו למפקדת הארמיה. לא תכעסו אמר מאיור הגוורדיה, אם יקחו מכם את הנשק מהרובים שלכם, וישלחו אתכם בליווי שני חיילים מצוידים — זהו הנוהג.

שלחו אותנו להיעלסקא, שם התמקמה המפקדה של הארמיה. שם קיבל אותנו פולקאווניק, לאחר שהציג לנו שאלות, ושמע תשובתנו, שלח אותנו הלאה לצ'נסטוכוב.

באנו לצ'נסטוכוב, התודענו למפקדה צבאית מקומית. שם מסרנו את הפאראלים שלנו, מי אנחנו, מאין באנו, ומה אנו מביאים איתנו. בהזדמנות זו, ביקשתי למסור לפולקאווניק פאוולאוו מפקד החזית האוקראינית הראשונה — בדבר בואנו. המפקד חילק לנו כרטיסיפצהרים לאכול במטבח הצבאי וצירף לנו שמירה... באומרו, עד שנספיק לאכול, יבוא כבר מישהו לקבץ אותנו.

לא עברה שעה שלמה שהגיע ג'יפ צבאי ועליו פולקאווניק פאוולאוו עם סגנו מאיור סערגעי.

— אותי הכיר ביעלאווסקי ועם כל החברה שם. הוא גם קיבל את שלושתנו על הג'יפ שלו, הביע תודתו לקפיטן, עבור קבלת־פנים למעננו והוסיף, שאנחנו אנשיו — ולנו חיכה מחוסר־סבלנות. אח"כ לקח אצלנו מיסמכים חשאיים שהבאנו עמנו. לאחר שאירח אותנו אצל משפחה אזרחית בצ'נסטוכוב, השמיע שיח מעניין בנוכחות מאיור הגוואַרדיה מאלונין.

נו חבר, נמזוג הכוסיות לכבוד הבחורים שעברו את החזית עם המיסמכים החשובים. המאיור יואיל בטובו להביא גם עם הג'יפ — משהו לקינוח וכמה בקבוקי "מאסטאבסקאיא".

אחר בילוי שיחה חופשית שעתיים ליד שולחן־ערוך נאה, הודיע, שמצטער למסור לנו ידיעה לא־משמחת, שנצטרך לחזור בדרך שבאנו, אל פלוגתנו הפרטיזנית.

בראש מורד וממורמרים — קיבלנו גזר־דין זה...

נתנו לנו אוטומאטים אחרים,שתי תחנות ראדיו ובטריות רבות ובלווית מאיור הגוורדיה מאלונין נשלחו לקאטוביץ ומשם לכיוון החזית ליד הרי הבסקידים. כשהגענו ממש ליד החזית, פנה מאיור־הגוורדיה למפקדת החזית לצרף לנו כמה מורי־דרך, להעביר אותנו בדרך בטוחה לקו החזית הראשון — וכמו־כן לעזור לנו לסחוב מטעננו הלא־קל.

★ ★ ★

היה זה בחודש מרץ 1945. עטופי בגד לבן שהסוה אותנו בשטח המושלג — הלכנו אנו השישיה, בתוכם שלושת המלוים, מעבר לחזית בכיוון הצד הסלובקי. בנקודה מסוימת, נפרדו המלוים מאתנו וחזרו למקומם.

בהימצאנו כמה קילומטרים בין ההרים, בצד הסלובאקי — נאלצים היינו להיעצר. קרה זאת — בגלל עומק השלג שהגיע במקומות מסויימים עד לחצי הגוף, ובגלל המיטען

הכבד שנשאנו איתנו. כל אחד הרגיש שבלתי אפשרי להתקדם הלאה — והחזיק זאת בבטנו, ירא היה לדבר בענין... בסופו של דבר נאלצנו להידבר והחלטנו לחזור...

אחרי עמל של טילטולי לילה שלם, בעומק השלג, עייפים וקפואים, חזרנו למקום בו קיבלנו העזרה, בתוספת שלושת המתיירים — והודענו כי לא יכולנו בהחלט להתקדם יותר.

הקפיטן מהמפקדה הביט עלינו בעקמימות והטיף קשות: — "חייל סובייטי אינו הולך חזרה" — הרעים בין דברין.

ביקשנו ממנו, שישלח אותנו במכונה לביעלסקא, למפקדה בה מסרנו המיסמכים החשאיים. אבל הוא סרב, ונאלצנו ללכת ברגל מהלך של עשרים וכמה קילומטרים.

הגענו למפקדה בביעלסקא, פנינו לאותו הפולקאווניק, אשר בבואנו הנה בראשונה — קיבל מאיתנו את הדוקומנטים. מסרנו לו את הסיבה מדוע חזרנו וביקשנו שישלח אותנו אל המפקדה הראשית לצינסטוכוב. הוא הסביר שלא יכול להיענות לבקשתנו. במה שכן יכול לעזור לנו — אמר — אדאג שתקבלו נארטים ותוכלו ללכת בדרך אחרת, בכיוון הרי יאבלונקוב. בינתיים עלינו לנוח, עד שיביאו לנו את הנארטים.

סביבת יאבלונקוב ידועה לנו, שבה היו הגרמנים בהרים, והרוסים נמוכים יותר בעיירת זשיוויעץ, הבינותי, כי הדרך החדשה אותה מסר הפולקאווניק, מסוכנת היא מאוד... על כך שוחחתי עם שני חברי ואנו החלטנו, לחזור על דעת עצמנו לקאטוביץ, ומשם לצינסטוכוב אל הפולקאווניק פאוולאוו.

בלכתנו לכיוון קאטוביץ, פגשנו בדרך שני אנשי מיליץ שליאזאקים נוסעים על אופניים. הצענו להם — היות ולנו יש לסחוב מטען כבד ולפנינו דרך ארוכה, יתנו לנו האופניים, והם בסביבת הפאלקס־דויטשע, ישיגו אחרים.

הם ניסו קודם להתנגד ולסרב. אך עמדתנו העקבית ריככה אותם וברוגזה עזבו את הווליסופדים וחמקו. כך נסחבנו שלושתנו עם המיטען — על שני האופניים — כ־15 קילומטר.

בנוסענו הלאה, החלטנו בדרך, שאנחנו מוכרחים, לרכוש לנו וולוסיפיד שלישי. וכך הוה, במרחק מה, כמה קילומטר מקאטוביץ היתה התנקשות, וזה גרם לתקר קשה בתנועה ונאלצנו לעצור. והנה נעצר גם שליאזנאק פועל־רכבת על אופניים. אנו גם לו הצענו, שהוא יקח אצלו המכונה שניזוקה שיוכל לתקנה בבית, ולנו יתן את שלו... השליאנזאק סירב בכל התוקף לבוא לקראת בקשתנו. פרצה מריבה ואף נאבק עם אחד מהחברי"ה ולפתע יריה ופועל־הרכבת נפל מת במקום. אחד משלנו שנאבק אתו, רצה כנראה רק לאיים עליו באוטומאט — ונפלט כדור. נזעקו המונים, וביניהם גם הגיע ג'יפ צבאי, עם קצינים סובייטיים. הם ראו התקהלות של אנשים רבים — נעצרו גם הם ובשומעם מה קרה, החלו לחקור אותנו כנדרש.

התוודענו לפניהם והסברנו כל ההשתלשלות — ומה ששיך למקרה עם פועל־הרכבת — הסברנו לקצינים — זהו מקרה טרגי שקרה שלא בכוונה, והאיש עצמו אינו יודע להסביר לעצמו — איך קרה הדבר.

אחרי חקירה ודרישה שאלנו אם אנו יכולים להמשיך כבר בדרכנו, והקצין השיב "לא". והוסיף: "אתם אסירים, ועליכם למסור את הרובים!".

הגבתי אני באומרי, לפי דעתי צריכים אנו למסור הרובים עם המיטען הצבאי רק בצינסטוכוב — לידי הפולקאווניק פאוולאוו של המפקדה הראשית.

— באותו זמן שהתווכחתי עם הקצין, הוכנו כבר קני האוטומאטים מהג'יפ מולנו...

כנראה, שבטרם עת הספיק אחד הקצינים למסור איפה שנדרש על הענין שלנו דרך מנגנון־השדה — כי לא ארך רבע שעה והגיעו שני ג'יפים צבאיים, עם כמה מיליץ־שדה, שהורידו את הרובים שלנו ולקחו אותנו, למפקדה צבאית בקאטוביץ.

בבואנו למפקדה, נאמר לנו ראשית כל לתפוס מקום בצד, ובפינה לחוד. היתה שם התרחשות של חיילים עוברים־ושבים שבאו להיוודע על מחלקותיהם שנעלמו להם.

שהינו כשעתיים, ניגש אלינו ממלא מקום המפקדה הצבאית וקרא לנו לחדר, איפה שכבר ישבו כמה קצינים. (ביניהם אלד שעצר אותנו). אחד מהם שאל אותנו מי הוא אחראי הפלוגה? שני הצ׳כים הצביעו עלי. אז פנה אלי הקצין באותן השאלות שנשאלנו עת נעצרנו בדרך לקאטוביץ, כמו: ״מי אתם? מאין, ולאן פניכם מועדות? ממי קבלתם תחנות־ראדיו ולאן רציתם להביא אותם?״.

מסרתי לו הכל מחדש מהרגע בו פלוגת הפרטיזנים שלנו, שלחה אותנו עם תפקיד מסויים, לעבור את החזית, עד לרגע שנעצרנו מאחורי קאטוביץ. בסוף הוספתי, שהכל מה שמסרתי, תאשר בוודאי המפקדה הראשית של החזית האוקראינית הראשונה, הנמצאת בצ׳נסטוכוב.

הקצין שחקר אותי, הגיב על כך בזו הלשון:

— כל הדו״ח איננו ברור לנו, אבל אנו נחקור בענין — ובינתיים, חייבים אתם להימצא בבית הסוהר.

לאחר הצהרה זאת, הובילו אותנו שני חיילי הצבא האדום למאסר עטאפני, הו הוריגו אותנו למרתף, שלא היה מקום — לעמוד בו. כך עמדנו כל הלילה בתוך המים עד לשוקיים...

לפי כללי החומרים כלפינו — הסקתי — שחושדים בנו כי מרגלים גרמניים אנחנו.

— למחרת בבוקר השכם, התאשרה מחשבתי כנכונה. בשעה 10 ירד אלינו מאיור למרתף וקרא לנו. טרם שהספיק לומר לנו דבר מה, פניתי אליו בשאלה:

— כך מתייחסים אתם אלינו עבור הסתכנות נפשותינו, למען המולדת? בעד ברית־המועצות?!

השיב על כך המאיור בסגנון זה:

— מוטב, שלא תשחק לפני בצורה זו, כי לא תרוויח בכך מאומה — תאמר לי יותר טוב את הנכון — כמה אתם בפלוגה?

— על כך עניתי לו:

— פלוגתנו שהגיעה לצ׳כוסלובקיה, מונה 11 איש.

— אל תספר לי מעשיות, על צ׳כוסלובקיה — התבונן הוא בי — בחיוך סארקאסטי; אני כן אגיד לך מיספר כנופייתכם. הכנופיה בסביבה זאת, שהגרמנים שלחו אתכם אלינו —מונה 12 איש. יותר לא הוסיף לומר אף מלה. בליווי, של ארבעה חיילים מצויידים, הובלנו במכונה לבית־סוהר צבאי, בו — הפרידו בינינו — כל אחד בתא נפרד.

אחרי שישבנו שמונה ימים — בהם הוציאו אותנו לעתים־קרובות כמה פעמים בלילה לחקירות — הגיעה סוף־סוף ההסברה, אל המפקדה הצבאית בקאטוביץ שיתיחסו אלינו בפחות חומרות כי החשד, שאנו מרגלים גרמניים — חסר יסוד הוא.

אחרי מסירת הסבר זה, התייחסו אלינו אחרת. נתנו לנו כבר לצאת לחצר לטייל בה, אוכל טוב והועברנו לתאים נוחים שנוקו ע״י הגרמנים.

אחרי שהייה של שבועיים במאסר הוציא אותנו פולקאוניק פאוולאוו משם והעביר אותנו לצ׳נסטוכוב. שם נמסרנו למאיור מאלונין, שהוא יטפל בנו. מאיור זה העביר אותנו אל לישקא־גורא מאחורי צ׳נסטוכוב, להתארח בדירות פרטיות עד שיבוא אוירון ויקח אותנו לצ׳כוסלובקיה, ויורידנו — לנקודה שלנו.

לאחר יומיים, בא לפתע הפולקאוניק עם עוד אנשי צבא בעלי דרגה גבוהים. הוא ציוה לנו, להשאיר את כל החפצים שלנו, ולנסוע ישר במכונית שלו.

הוא הביא אותנו למפקדה הצבאית בצ׳נסטוכוב, ושם הוכנסנו לחדר גדול, בו ישבו אנשי צבא מסביב שולחן ארוך — והמפקד פאוולאוו פנה אלינו במלים אלו:

כעת חבר'ה תצטרכו להצדיק עצמכם בפני טריבונל צבאי זה — לפניו הנכם מתייצבים.

הבטנו אחד בפני השני בעיניים תמהות. מה חטאינו ומה פשעינו, עליהם עומדים לשפוט אותנו כאן? — האם עבור אי־ביצוע תפקידנו ולחזור; או בגלל נפילת פועל־הרכבת קאטוביצי; או זה שהתקוממנו נגד המאסר, וזריקת חלפים מפורדים מרובינו האישי.

בינינו הפרידו, וכל אחד נפקד לספר הכל לחוד, מה שקרה אתו מרגע עברו את החזית עד לרגע המאסר.

אחרי חקירה לחוד זו — נקראנו שוב יחד בחזרה והוצגה שאלה אחת ויחידה:

— מי מכם נתן את ההוראה ללכת חזרה?

אף אחד לא הודה להיות הגורם, לשכנע את השני ולחזור כי את המציאות הכתיבה זאת, לאחר ששקע בתוך שלג עמוק וללא כל סיכוי של יכולת להמשיך, בלי להוציא הגה — ביצע כל אחד אינסטינקטיבית — הלך־נפש חזרה.

— הידוע לכם — התערב אחד מהקצינים ליד השולחן — כי עבור צעד כזה מגיע עונש־מוות?

— אבל אנו לא עשינו זאת מתוך כוונה רעה. אלא בגלל, חוסר אפשרות פיזית להמשיך — עמדנו על דעתנו והנכונה.

בסוף הוחלט, כי אשמתנו היחידה היא רק זאת, שהרשינו לעצמנו לשנות הוראה מפורשת. אלא — לקחת בחשבון זכויות שלנו וסיכון־נפש נגד השונא, שוחררנו לגמרי ע"י טריבונאל הצבאי.

יומיים אחרי השיחרור מהמאסר, היה זה סוף אפריל 1945, קבלנו רובים חדשים עם תחנות־ראדיו — והעבירו אותנו עם אוירון צבאי ישר — לעלס ליד ברעסלאו.

בעלס נשבענו שבועה צבאית שניה — ולאחר זאת שתינו — אנחנו עם פלוגות פרטיזניות שונות אחרות, יחד עם קצינים גבוהים "זא ראדינו" = למען המולדת.

באותו יום, שעה שמונה בערב הושיבו את שלושתנו, על אוירון־טרנספורט שני ואחרי שהייה של שעה אחת באויר — נזרקנו בצ'כוסלובקיה בדיוק לנקודה, איפה נמצאה פלוגתנו הפארטיזנית.

השגנו את הנקודה אך לא מצאנו את אנשינו. הסתבר לנו אחר־כך, שהיתה כאן התנקשות קשה עם הגרמנים — ונאלצו הם לעבור 80 ק"מ מהמקום. כל זה נודע לנו מבלשים מהתושבים.

לאחר מהלך רב של ימים מעייפים מאד, ותחת סיכון־נפש מצד הגרמנים, עלה בידינו סוף־סוף למצוא אותם.

חברי הפלוגה עם קפיטן ביעלאווסקי בראש — שחשבו, כי נעלמנו כבר מאופק החיים, קיבלונו בשמחה רבה ולכבוד זה הביאו "סאמאגאנקע" וקינוח טוב וטעים.

לאט לאט הכרנו הנקודה החדשה — בה מצאנו שינוי גדול ואוירה חדשה. גם קרוב היה היום לקפיטולציה הגרמנית וכן הגרמנים הרגישו כבר, כי כל יום קרוב הוא לכך — כל זאת גרם שהפרטיזנים הרגישו עצמם בטוחים וחופשים יותר; נוצר קשר בין פלוגות הפרטיזנים וכמעט בלי אמצעי־זהירות, החלו טיולים דרך הכפרים.

בערב מסוים, בהיותנו בקשרים עם חזית אוקראינית ה־4 שהתקרבה בכל פעם אלינו, קיבלנו משם פקודה, לעקוב על עקבות הגרמנים והשוטרים ההונגריים המתחבאים בין ההרים. בשביעות רצון ובמרץ רב ניגשנו למלא פקודה זו.

ימים ספורים, לאחר קבלת הוראה הנ"ל, ולאחר העברת ידיעות מדוייקות שלנו, בדבר כוחות־שונאינו הנמצאים שם סביב באינסקא ביסטריצא, הקיפה ארמיה סובייטית נקודות הגנה גרמניות — שרבים מהם נהרגו וחלק נלקח בשבי.

אחר סיום קרב זה עם הגרמנים המוסתרים והמתחבאים שם, הוללו הפרטיזנים

יחד עם פלוגות צבאיות סובייטיות, אשר נשארו במקומות הכבושים — כמעט כל הלילה.

למחרת קבלנו אמנם כמה ימי מנוחה, ולאחר זאת — חזרה פלוגתנו בעזרת מכונות רוסיות לנקודתנו הקודמת, כדי למצוא כל אלה מהסביבה, שלפי קביעת בלשי הכפרים — שיתפר־פעולה עם הגרמנים — ולהשמידם כליל.

לאחר טיבור כזה בכפרים במשך כמה ימים — קיבלו הציכים את ניהולם־הם בכל הסביבה — ופלוגתנו הפרטיזנית — קיבלה פקודה ממפקדת החזית האוקראינית הראשונה, לעבור לעלס (אלעשניצא), מאחורי ווראצלאוו (אז — ברעסלאו).

שם בעלס, נתקבלנו מקציניים גבוהים יותר מצד המפקדה. עבורנו ועבור פלוגות פרטיזניות אחרות ערכו קבלת־פנים חגיגית, בה בילינו עד השעות הקטנות של הלילה. בסוף הקריא לפנינו פולקאווניק פאוולאוו זכויות הגדולות של המחלקה שלנו בקרב עם שונא־דמים. בהזדמנות זו גם לא שכח להקריא את שמות הפארטיזנים, הנשלחים לבית־ספר לקציניים, לברית־המועצות. גם שמי הופיע ברשימה זו.

עם סיום קבלת־פנים חמה זו, קבלתי מפולקאווניק פאוולאוו מיסמך, לפיו הייתי צריך להתקבל, לביי"ס לקציניים של גדוד 234 במוסקבה. כמו כן קבלתי 15 ימים חופשה לחיפוש הורי, בתקוה כי הם עוד בחיים. קבלתי גם־כן, בתור אזרח פולני ולוחם מתנדב. וקבלתי תשלום עבור כל יום כפרטיזן בקרב עם גרמנים כובשים.

אחר השגת חופן זה של מטבע פולני בזהובים וכן אישור לקבל מזון איפוא שאימצא בחופשב בפולין — החלטתי — שכל זה מה שעברתי בחיי הצעירים, די והותר עבורי, ולא חזרתי יותר לשם, איפה שהייתי צריך לבוא עם סיום החופשה...

נעשיתי צפור־דרור בבת־אחת, בלי פחד והתחייבויות — המשכתי לכן לנסוע ממקום למקום, מועדה יהודית אחת לשניה בציפיה, למצוא את הורי או אחיותי, אך לצערי נעלמו העקבות.

הסתובבתי כך עוד שבועות אחדים בפולין ואחי"כ החלטתי לחמוק לאוסטריה, כי שמעתי לאמור שמלינץ — שהשתייכה אז לתחום אמריקני — אפשר לעלות לישראל. וכך עשיתי. נסעתי אל לינץ — בה שהיתי כשנה, במגמה להגיע קודם לאיטליה — וממנה לישראל. באיטליה חל שינוי מה; אחרת כפי שחשבתי. שם שהיתי שנתיים ועליתי ארצה לחיפה בחודש אוגוסט 1948. לאחר זמן קצר נכנסתי לעבוד בנמל חיפה, שם עובד אני עד היום כמנופאי ומלגזן אצל חברת "שרותי נמל מאוחדים".

(סוף)

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY.
Hlavní štáb - 2. oddělení.

Praha, dne 16. října 1945

Věc: Potvrzení o činnosti.

Žold vyplacen
do 15. t. denně
č. 591 - MNO - I/6. odd.

P o t v r z e n í

Potvrzuji, že E I C H N E R Genek byl členem parašutistické skupiny ruských rozvědčíků kpt. Belavského /tajná skupina 11650/ I. slov. partyzán. oddílu a parašut. skup. W o l f r a m. Zúčastnil se všech part. akcí se skup. Wolfram a se skup. Kpt. Belavského.

V těchto akcích osvědčil se jako neohrožený a udatný bojovník, byl zářivým příkladem všem příslušníkům skupiny svým jednáním.

Partyzánskou činnost prováděl od 7/10. 1944 až do osvobození Rudou Armádou. 10./5. 45.

Major Otisk Josef
Vel. skup. par. Wolfram

Npor. Mohorita Vasil
Zást. vel. kpt. Belavského

npor. Mohorita

mjr. Otisk

Odmítl. – vyskoč. podpis

מדינת ישראל
دولة اسرائيل
בתי המשפט
المحاكم

הזמנת עד / צו להמצאת מסמכים
مذكرة حضور شاهد / أمر بإبراز مستندات

סוג התיק	תיק
מס' התיק	104/88
نوع الملف	
رقم الملف	

בפני כבי השופט
امام حضرة القاضي

ליום 7.11.88 שעה 13.30
التاريخ / الساعة

המזכיר
اسم السكرتير

בית משפט ה
محكمة ال

בית משפט השלום
ת.ד. 34030
34030

אל
الى

המען:
العنوان

מס' סלפון של העד
رقم التلفون

מס' מיוחד

במשפט
في قضية

נגד
ضد

קפל כאן

☒ עליך להופיע בבית משפט זה כדי להעיד בתיק הנאמר ביום ובשעה הנקובים למעלה.
تترتب عليك الحضور امام هذه المحكمة في اليوم والساعة المشار اليهما اعلاه للادلاء بالشهادة في الملف المذكور.

וכן ב
و كذلك في

הישיבה שנועדה ל
الجلسة التي هيئت ل

מבוטלת בזה.
الغيت بهذا

☒ הנך מצווה להמציא לבית המשפט למשפט הנ"ל את המסמכים דלהלן (תאר את המסמך בדיוק סביר): *
يُرتب عليك ان تبرز للمحكمة في القضية المذكورة المستمسكات التالية:

תלושי משכורת

אם לא תופיע להעיד על פי הזמנה זו, או לא תמציא את המסמכים נאמר, רשאי בית המשפט לצוות על הבאתך בהתאם לחוק. כן רשאי בית המשפט להטיל עליך קנס, אף שלא בסניף כאמור בסעיף 73 לחוק בתי המשפט (נוסח משולב), התשמ"ד—1984. פאז תחלפות עו החמור לאדא השהאדה בחתחסי הזה הבקרה או עו אבראז המסתנדאת כא ד'כר גאז למחכמה אן תאמר באחצארך ופקאן לקאנון.

כא יגוז למחכמה אן תפרץ עליך גראמה חתי יפיאבך ופקאן למאדה ٧٣ מן קאנון אלחאכם (נץ מוחד) לסנה ١٩٨٤-٥٧٤٤.

אם במשפט האמור כבר החמנת להעיד או נצטוית להמציא מסמכים, ולא התיצבת או לא המצאת, רשאי בית המשפט להטיל עליך כאמור עד חדש ימים או קנס כאמור בסעיף הנ"ל.
واذا سبق ان دعيت لاداء الشهادة في القضية المذكورة او امرت بإبراز مستندات وتخلفت عن الحضور او عن ابراز المستندات جاز للمحكمة ان تأمر بحبسك لغاية شهر واحد او ان تفرض عليك غرامة وفقاً للمادة المذكورة اعلاه.

הנך מוזמן לפי בקשת ב"כ התובע(ים) / הנתבע(ים) / הנאשם, עו"ד
انك مدعو للحضور بناء على طلب وكيل المدعي (المدعين) / المدعى عليه (المدعى عليهم) فلعاني

מענו וטלפון
معنوانه

מס' הטלפון של המזמין
ورقم تلفونه

קפל כאן

☐ ההוצאות לעד הנ"ל הופקדו בקופת בית המשפט.
وقد أودعت نفقات الشاهد المذكور في صندوق المحكمة.

☐ הוצאות העד הנ"ל ישולמו ע"י עו"ד דין
وقد دفعت نفقات الشاهد المذكور من قبل المحامي

הרצאותיך ישולמו כפי שיורה בית המשפט.

הערות:
ملاحظات

משרד המשפטים
חותמת בית המשפט

1988 באוקט 27
תאריך
تاريخ

מזכיר
سكرتير

אישור תשלום
تصديق بالدفع

צו השופט

יש לשלם לאוצר המדינה	סך	שקל חדש
יש לשלם לעד עבור הוצאתו כעד/כמומחה	סך	שקל חדש
וכן הוצאות לעד	סך	שקל חדש

היום
اليوم

שופט / رئيس

* במשפט אזרחי הנך רשאי להביא לידי הצגת המסמך מבלי לבוא ולהציגו בעצמך.

לשימת לב המזמן אם הינו חייל ולשימת לב מפקד:
פקודת מטכ"ל 33.0329 קובעת בין השאר כי מפקד של החייל המזמן חייב לאותו בכל האמצעים הדרושים כדי לזהד את הופעתו של החייל בביהמ"ש. חייל אשר קיבל הזמנה שלא באמצעות מפקדו, חייב להביאה מיד לידיעת מפקדו ולבקשו לאפשר לו להופיע בבית המשפט.

טופס 400 (מהדורה שניה)

URZĄD GMINY
W DUBIECKU
woj. przemyskie

Nr: 222071/90

Dubiecko dnia: 1990-07-16.

Pani.
Henia Gruszka
Ramat Gan
ul. Żabotyński 39/5
Izrael.

W odpowiedzi na Pani list z dnia 2.05.1990 r dotyczący wykonania ogrodzenia Cmentarza Żydowskiego w Dubiecku informu, że według aktualnych cen koszt takiej inwestycji wyniesie około 150 milionów złotych.

W celu wykonania ogrodzenia niezbędne jest sporządzenie dokumentacji technicznej, planu realizacyjnego, oraz uzyskanie pozwolenia na budowę.

Po zdecydowaniu się na wykonywanie przedmiotowego ogrodz oraz z załatwianiem spraw formalnych należy zwrócić się do Wydziału Organizacji i Nadzoru Urzędu Wojewódzkiego w Przemyślu ul. Rynek 24, który jest kompetentny w sprawach z zakresu wyznań.

Serdecznie Panią zapraszamy do Dubiecka deklarując równocześnie chęć pomocy i udzielenie informacji.

Otrzymują:

1. Pani Henia Gruszka
2. Urząd Wojewódzki Wydział Organizacji i Nadzoru.
3. A/a.

Wójt Gminy Dubiecko

mgr. inż. Blecharczyk Antoni